

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

*Uit de Remonstrantsche
Broederschap*

Remonstrantse Broederschap

Period

2000

V. 13-14

1902-03

~~XXXXXX~~
V B I

Dr. J. P. DE
's-GRAVENHA

J. P. DE VRIES
DE GRAVENHAGEN.

UIT DE

Remonstrantsche Broederschap

~~~~~  
ONDER REDACTIE VAN

DR. J. A. BEIJERMAN.

~~~~~  
Dertiende Jaargang.

—————●—————
LEIDEN. — A. H. ADRIANI. — 1902.

INHOUD.

	Bladz.
Onze Algemeene Vergadering	1
P. ELDERING, Door God tot Christus, met Christus in den Vader	12
Onze Leestafel	29
Verkeersmiddelen in 1702	30
Berichten.	31
P. ELDERING, Door God tot Christus, met Christus in den Vader. (Vervolg)	33
Uit de Remonstrantsche Broederschap	48
W. F. L. Remonstranten in de verstrooïing.	50
A. S. Namaak	52
Curiosum	55
Dr. B. TIDEMAN Jzn., Een nieuwe Jezus roman	56
Onze Leestafel	61
Berichten.	63
Dr. B. TIDEMAN Jzn., Ter inleiding van Dr. A. H. HAENTJENS, bij de Rem. Geref. Gem. te Haarlem, 15 Sept. 1901	65
Dr. A. H. HAENTJENS, Ter aanvaarding van het Leéraarsambt bij de Rem. Ger. Gemeente te Haarlem	68
Dr. J. A. BEIJERMAN, Godsdienst en zedelijkheid	76
De godsdiensten der menschen.	85
Correspondentie	86
Resultaten der laatste twee volkstellingen	89
Leestafel	91
Berichten.	93
Dr. J. A. BEIJERMAN, Der menschen scheppingskracht	97
L. G. A. Na den dood	109
P. ELDERING, Een echo op een stem	113
Een bejaard lid der gemeente, De doopsformule	121
E. Teekenen des tijds.	124
Leestafel	125
Berichten.	127
Dr. J. A. BEIJERMAN, Cornelis Petrus Tiele. Met portret	129
Een oud-leerling v. h. seminarium, De Begrafenis	141
Dr. J. A. BEIJERMAN, In Memoriam Jan Herman de Ridder Jr.	145
De Buitengewone Algemeene Vergadering	152
Berichten.	159
Dr. B. TIDEMAN Jzn., Het Wonder	161
J. B. Tusschen Paschen en Pinksteren	167
A. JENTINK Thzn., Aan een bejaard Lid der Gemeente	173
Antwoord van dezen	180
Iets over en tot kerkbezoekers.	181
A. S. Hersen- en Zenuwoverspanning	184
Onze Leestafel	185
Berichten	188

ONZE ALGEMEENE VERGADERING.

Dit jaar was het de beurt der Rotterdamsche gemeente ons ter jaarvergadering te noodigen. Zij riep ons om op den 4den en 5den Juni gezamenlijk de belangen der Broederschap te bespreken.

Prachtig zomerweder begunstigde ons verblijf in de Rottestad wat aan de leden der vergadering de gelegenheid schonk, om, na afloop der samenkomsten, nog wat te genieten van de schoone riviergezichten, die de Maas biedt. Maar de vergadering was natuurlijk de hoofdzaak. Dinsdag 4 Juni te 10 uren vereenigden zich de vaste leden en de afgevaardigden in het Kerkgebouw dat nu al enkele jaren in gebruik is, maar op ons, die het slechts een enkele maal aanschouwden, om zijn kloeken bouw, zijne schoone inrichting, altijd diepen indruk maakt.

Voor enkele centen werd ons aan den ingang te koop aangeboden eene fotografie van het gebouw, in briefkaartvorm. De Heer Rackwitz, Boomgaardstraat te Rotterdam heeft ze doen vervaardigen. We kunnen allen aanraden die welgeslaagde opname zich aan te schaffen.

Nadat de leden de eerste begroeting elkaar hadden gebracht, opende de voorzitter, Dr. H. L. Oort van Utrecht de samenkomst met de volgende toespraak:

Mijne Heeren en Broeders,

Wij staan gereed onze beraadslagingen aan te vangen — 't is mij een eer die te mogen leiden — onze rapporten en becijferingen aan te hooren, te overwegen en zoo mogelijk met onze goedkeuring te bekrachtigen. De beschrijvingsbrief die voor u ligt en dien ge reeds in den vertrouwelijken kring van uw bestuur hebt besproken, wijst

op niet onbelangrijke vragen, die onder uwe aandacht gebracht worden en waarover beslissingen moeten vallen. Moge dit alles geschieden tot bevordering van het doel dat ons hier samenbrengt, en in dien goeden toon, die onder ons gewoon is geworden, van geheel vrij-uit spreken en waardeeren afwijkende gevoelens. 't Is in elke vergadering de kunst het zoetelijke en onbeteekenende buiten te sluiten met het hatelijke: wij streven er naar scherp te zeggen wat wij meenen maar zonder iemand te kwetsen, door het persoonlijke zooveel wij kunnen weg te denken achter de belangen, die ons ter behartiging gegeven zijn. En dat is te grooter kunst in een betrekkelijk kleinen kring als den onze, waar wij elkander kennen en meermalen ontmoeten en van elkander hooren. Maar daarin ligt ook groote bekoring en kracht tevens, want een gevoel van broederlijkheid wordt er als vanzelf door bevorderd, het gevoel van bij elkander te behooren en voor elkander te staan. En daarom is het een goede gewoonte, dat wij deze vergadering aanvangen met te herdenken iets van het lief en leed dat plaats greep in gemeente en gezin, welkom te heeten die kwamen en in den geest afscheid te nemen van wie heengingen.

En dan komt met ontroering ons allereerst de naam op de lippen van WILLEM MARIE DE VRIES, die den 25sten Juli van het vorige jaar overleed. Wat stak daar een kracht in zijn woord, 't woord waarmee hij duizenden ten zegen heeft mogen zijn. Prediker was hij bij uitnemendheid; met groot talent van improviseeren gaf hij op den kansel getuigenis van zijn geloof en zijn menschenkennis. Met zijn eigenaardig zangerige stem bezielde hij in breedgebouwde zinnen zijn gehoor dat niet moede werd naar hem te luisteren, dat den eisch en de vertroosting van het evangelie door hem leerde verstaan en dat den mensch en den strijder lief kreeg in hem die het predikte. Toen ik vele jaren nadat hij uit Dockum was vertrokken daar kwam, hoe leefde zijn naam er nog, de herinnering aan zijn persoon en woord. Lang is hij ziek geweest, veel heeft hij geleden, veel en geduldig; toen hij stierf was het geen onverwachte slag noch voor zijn vrouw en kinderen, noch voor de ge-

meente die hij diende, maar een harde voor de velen die hem zeer, zeer missen.

Ouderen gaan heen, maar aan de eindelooze ketting van het leven worden nieuwe schakels gesmeed; jongeren kloppen aan om binnengelaten te worden, en als hun de poort der Broederschap is geopend, heeten wij hen welkom. 't Geldt u, br. de Regt en Van Assendelft, predikanten thans te O-Wetering en Boskoop. Het zou wel moeilijk zijn u niet te zamen en in één adem geluk te wenschen en het welkom toe te roepen. Want wij zouden twee keer schier met dezelfde woorden hetzelfde moeten zeggen — zoozeer gelijkt uw optreden, voor zoover het voor ons spreekt, op elkander. Vrienden zijt ge, stadgenooten op denzelfden tijd uw studie eindigend en uw werkkring aanvangend, beiden begrijpend dat in een pastorie een pastoorske behoort, beiden getrouwd met meisjes uit ééne stad, met zusters zelfs — waarlijk het is of gij het elkander nagedaan hebt... en nu, gaat elkander voor in trouwe plichtsbetrachting, in liefde voor het evangelie en voor de gemeente aan wie gij het brengen moogt. Met groote belangstelling slaat de broederschap ook uw arbeid gade; zij wenscht u werklust toe en zegen in kerk en huis!

Wij verheugen er ons in, dat de Broederschap op den laatsten 16den December, bij den 70sten verjaardag van onzen hoogleeraar niet anders dan belangstellend toeschouwer behoefde te zijn. Daar wordt door de bekende „onverbidelijke wetsbepaling” een tijdvak van uw leven afgesloten — maar voor ons blijft gij behouden, voor ons nog onze professor. Wij hadden niet anders dan persoonlijk te deelen in uw geboortedag, op nieuw te denken aan uwe belangelooze toewijding gedurende zóóvele jaren, aan te zien hoe men van heinde en ver zich beijverde om den vriend en den geleerde liefde te toonen en te huldigen, en er ons in te verblijden, dat het einde van uw rijksprofessoraat geen einde voor ons was. Moogt gij nog lang aan ons hoofd blijven staan met ongebogen kracht en liefde.

Voor één der onzen is wel een eind gekomen aan zijn werken, rechtstreeks in dienst van de Broederschap. Onze

broeder Tideman ondervond een zeer groote teleurstelling dit jaar, toen zijn gezondheid hem dwong van een werkring afscheid te nemen, waarvoor zijn hart nog gloeide, zijn hoofd nog even helder was als immer. Wij deelen zeer in die smart, die voor hem nog moet verscherpt zijn en verzacht tegelijk, toen hij in dagen van afscheid opnieuw ondervond, hoezeer Haarlem's gemeente van haar leeraar hield, zijn heengaan betreurde en zijn leed wilde lenigen door al hare hartelijkheid in volheid te toonen. Hem zij een gezegende levensavond toegewenscht!

Om meer blijmoedige redenen nam Eldering afscheid van zijne Duitsche gemeente, waaraan hij veel zorg heeft ten koste gelegd in de acht jaren dat hij er werkte. Zijn heengaan was een „reculer pour mieux sauter”. Om weer Hollandsch predikant te worden moest hij in Holland gaan wonen. Moge hij spoedig een arbeidsveld vinden waarop hij zijne krachten en talenten verder zal kunnen ontplooiën.

En zoo ontstonden er in den loop van het jaar eenige vacaturen in de gemeenten en werden er verschillende beroepen uitgebracht. Amsterdam beriep ds. A. M. A. Reyners van Alkmaar, die zeker zeer tot spijt van de gemeente die hij diende het beroep naar zijn geboortestad aannam. Frederikstad koos dr. C. D. Sax tot haar voorganger, die door Eldering werd afgewacht en ingeleid, in Oude-wetering en Boskoop begonnen A. C. de Regt en H. van Assendelft hun dienstwerk. Het ga u allen wel in uw nieuwen werkkring!

In eenige besturen kwamen door den dood ledige plaatsen. Wij noemen met droefheid de namen van Jacob A. Roest van Limburg, van J. W. M. Roodenburg, van W. F. de Bruin Kops die aan Rotterdam, Amsterdam, den Haag ontvielen. Namen zijn het van trouwe vrienden der Broederschap, die meermalen levendig aandeel namen aan de besprekingen in onze vergaderingen, die stonden voor hunne en onze zaak en die in den kring van hun bestuur en gemeente zeer worden gemist. Met dankbare herinnering roepen wij hun ook uit deze vergadering een laatst vaarwel toe!

Onwillekeurig, zeiden wij straks, en toch ook gewild' schuiven wij in een samenkomst als deze, die tegelijk plechtige synode is en vriendschappelijke bijeenkomst, het persoonlijke naar voren, maar dit wijkt ten slotte voor de zaak, de zaak der zichtbare en onzichtbare kerk wier belang wij dienen. De zichtbare kerk: in geheel letterlijken zin staat daarbij de nieuwe kerk van Dordt ons voor den geest. Den 28sten April wijdde dr. Groenewegen haar in. „Zoo is dan nu de lang verbeide dag gekomen,” zoo sprak hij, „dat in de aloude stad der Merwede, in de geschiedenis des christendoms bekend om de heftige bestrijding en de tirannieke onderdrukking van den vrijzinnig-verdraagzamen geest in de oud-Protestantsche wereld, de eerste Remonstrantsche kerk hare poorten opent. Eenvoudig en stil, vredig en vriendelijk is het bedehuis, omdat de geest die er wonen wil zachtmoedig is, en onze vroomheid zich niet in opzichtigen ijver voor stugge geloofsbegrippen, maar in de innigheid van het geloofsleven en in de rustige sterkte van heilig willen openbaart”.

De nieuwe kerk in Dordt. Waarlijk, onze jongste gemeente grijpt hare taak wakker aan. Daar zit gang in!

En verder, als wij het verslag lezen, dat de secretaris ons heeft uitgebracht over alle gemeenten, dan vinden wij goede verschijnselen in overvloed. Haarlem een nieuw orgel, Dockum het hare vernieuwd — dat het noodig was kan ik getuigen! — bijna alle gemeenten vooruitgegaan in ledental, te zamen eenige honderden. Dit alles stemt tot dankbaarheid. Toch vragen wij ons wel eens af waarom de honderden geen duizenden zijn... Wij hebben onder alles het gevoel van tegen den stroom op te roeien. Hier vindt men het ouderwetsch-kerkelijke niet genoeg onder ons en ginds vindt men ons te ouderwetsch-kerkelijk; hier te veel meegaand met den tijd en ginds te weinig; en zoovele bezwaren die wij allen kennen, onbeteekenend als zij zijn en toch zoozeer teekenen van een tijd, die zich niet gemakkelijk laat winnen voor de zaak die wij voorstaan. En toch winnen wij. Langzaam, maar de vooruitgang is er onmiskenbaar. En het kan ook niet anders want onze plaats is een welverzekerde. Juist het feit, dat er stroomin-

gen zijn waartegen wij op te werken hebben, bewijst ons recht van bestaan en wijst ons een taak aan, welbelijnd. 't Is tegen dogmatisme dat wij opkomen en daarnaast tegen materialisme en vage onbeslistheid, opkomen niet door strijden en afdingen op wat anderen hebben of meenen te hebben, maar door hoog te houden het christendom, het evangelie van vrijheid en menschenwaarde. Wat is die taak belangrijk, wat is zij heerlijk en zwaar! Want het is gemakkelijker om af te breken en te bestrijden, dan, volgens het aloude karakter van onze Broederschap, verdraagzaam jegens anderen alleen het christendom te willen bevorderen door godsdienstig leven te wekken. Hoe licht is men niet geneigd anderen aan te klagen; in zijn goede oogenblikken klaagt men zichzelf aan 'en vraagt, is er onder ons wel genoeg vurige liefde, genoeg besliste overtuiging? Het groote gevaar in onzen tijd is, dat godsdienst verloopt in zekere vage aandoeningen, in liefde tot „het hooge,” „het onuitsprekelijke” en het „mooie”, een wrak samenstel van vriendelijke poësie. Gebeurt het niet bijwijlen, dat men tot ons komt om godsdienst — want aan vroomheid, aan aanbidding heeft de mensch behoefte — en dat men onvoldaan terugkeert, omdat men dit eene niet vindt, dit eene, dat Jezus het ééne noodige durfde noemen? O maar wij gevoelen ons dragers, bescheiden maar krachtig, niet van een zwevende godsdienstigheid maar van het stoere evangelie van Christus, de kracht en de vertroosting beide in leven en in sterven. En om met dezen schat, die ons is toevertrouwd anderen en onszelve rijk te kunnen maken, is het noodig, het aarden vat waarin wij het dragen, onze broederschap, wel te bewaren. Wij willen ruim zijn, meestrijden het leven, ook het kerkelijk leven van onzen tijd, meegevoel hebben voor broeders in de verdrukking, onze poorten wijd openstellen, maar onder alles sterk blijven gevoelen, dat wij een welgesloten geheel moeten blijven vormen, een versterkte stad met bolwerk en torens. Poorten openen wil niet zeggen poorten wegbreken; ruim zijn wil niet zeggen grenzen uitwisschen. De Remonstrantsche Broederschap vindt allereerst haar taak in zichzelf. Wat en wie in zichzelf krachtig is, kan eerst een kracht voor anderen worden. Ontaarden kan

dit in sectegeest, dien wij haten; groeien moet het tot machtig besef van verantwoordelijkheid tegenover de kinderen van ons geslacht.

En daartoe werken deze vergaderingen mede; door onze overleggingen worde onze organisatie steviger, door onze besprekingen en ontmoeting levendiger het gevoel, dat wij samenwerken tot een heilig doel!

Een vriendelijk en ernstig openingswoord, dat, door gebed gevolgd, ons stemde tot een degelijk samenzijn niet alleen, maar ook tot een krachtig bewustzijn van de taak der Broederschap en dus van de onze. Het woord van dank, den spreker en leider der vergadering gebracht, was welverdiend en kwam voort uit het hart der vergaderden.

Ter tafel kwamen de verslagen der societets-commissie, van het college van Professor en Curatoren en de beschrijvingsbrief.

In het eerste, dat al een 14 dagen te voren aan de gemeenten was rondgezonden, stond veel wat den lezers van dit tijdschrift reeds bekend is uit de „berichten” die wij in iedere aflevering geven. Toch kwamen daarin nog enkele feiten voor, die ons niet waren overgebracht en waarin alle leden en vrienden der Broederschap belang zouden hebben gesteld. Wij verzoeken dus alle besturen vriendelijk om, als er in hunne gemeente iets geschiedt, wat der vermelding waard is, dit aan de Redactie mede te deelen; zoo eerst kan ons tijdschrift, ook door die berichten, worden, wat het moet wezen: het orgaan der Broederschap.

Een woord van waardeering bracht de gemeente te Rotterdam in haar jaarlijksch verslag aan de Commissie, aan de nagedachtenis van den Heer Jacob A. Roest v. Limburg, die vele jaren als bestuurslid en als „Fabriek” de gemeente diende. Groningen wees met groote ingenomenheid op de belangstelling der gemeente in den arbeid van haren predikant en vermeldde tevens dat hare organist, de Heer v. Denderen op 1 Nov. jl. gedurende 25 jaren als zoodanig is werkzaam geweest, een herinneringsdag, die het Bestuur der gemeente niet onopgemerkt heeft laten voorbijgaan.

's Gravenhage betreurde het overlijden van den Heer

de Bruyn Kops, die 18 jaren zitting had in het Bestuur.

Het bestuur der gemeente in de hofstad ontving met dankbaarheid de schenking van een aandeel in de 3 pCt. leening der Kerk van Mevr. de Wed. K., terwijl Utrecht mededeelde dat een legaat groot f 500.— was ingekomen van wijlen Mevr. de Wed. W. R. Boer.

Leiden bracht hulde aan den Heer Perdyk die een lijst heeft gemaakt van de Bestuurders dier gemeente vanaf het jaar 1636—1672, en die in eene streng Gothische omlijsting nu de Bestuurskamer versiert. Genoemde heer zal ook de vervolgljsten bewerken.

De diaconie te Gouda ontving een legaat van wijlen Mej. J. de Jong groot f 200.—

Lochem brengt een woord van hulde aan den Penningmeester, den Heer Crooswijck die de administratie der gemeente in zoo'n goeden vorm bracht.

Dordrecht deelt mede dat het steunfonds, bestemd als grondkapitaal voor het predikants-tractement, thans bedraagt \pm f 36000.—, dat dus, als het blijft stijgen, de tijd niet meer verre is, waarop men zich in het bezit van een eigen predikant zal verheugen, gelijk men zich nu verblijdt in het bezit van een eigen kerk. Van die kerk biedt het een belangrijke beschrijving, die wij hier laten volgen:

„Het gebouw, dat door een pleintje met heesters beplant van den openbaren weg is afgescheiden, ligt geheel vrij, waardoor niet alleen voldoende licht, ook bij verdere bebouwing van aangrenzende terreinen is verzekerd, maar ook de achterliggende bestuurskamer, kamer voor godsdienst-onderwijs en de daarboven gebouwde kosterwoning is te bereiken.”

„Daar de ingang daarvan ook bij huwelijk en doop moet gebruikt worden, is met het oog op ongunstig weër een luifel aangebracht, terwijl de dubbele deur, die de vestibule van de kerk afsluit, de gelegenheid geeft aan de kerkbezoekers om ook langs dezen weg het gebouw te verlaten.”

„De hoofdingang is door een poort, geflankeerd door twee kolommetjes, die eindigen in decoratieve duifjes, elk een olijftak als symbool van vrede en oprechtheid in den bek houdende, terwijl de stijgende witte lelies, welke

in glas en lood boven den ingang werden aangebracht, het symbool der reinheid vormen."

„In de bekroning van den ingang is het Grieksch Christusteeken met de alpha en de omega aangebracht, terwijl de boog versierd wordt door de inscriptie: Eenheid in het noodige, Vrijheid in het onzekere, in alles de Liefde."

„Hoog op den top aan den voorgevel prijkt een ster, die als lichtpunt hare stralen uitschiet."

„De teakhouten deuren binnengaande, vindt men rechts en links trappen naar de gaanderij, het orgel en den toren, alsook bergplaatsen en komt men door een tochtportaal in de kerk, die geheel uit zandsteen en gebakken steen is opgetrokken."

„De lengte muren zijn door ramen elk in 5 traversen verdeeld, welke door pilasters zijn aangegeven."

„Tot aan de geboorte der bogen teekenen zich deze pilasters zonder voorsprong, alleen door de kleur van den rooden baksteen tegen het getinte pleisterwerk af en dragen zoo de tonvormige kap, die evenals de lambrizeering, banken enz. uit geëlied hout gemaakt werd."

„Recht tegenover den ingang bevindt zich de ruime, monumentale preekstoel in overeenstemming met het geheel uit hardsteen, baksteen en teakhout opgetrokken."

„Een sierlijke trap geeft van de deuren der consistoriekamer hieraan toegang."

„Tegenover den preekstoel, dus boven den ingang, bevindt zich de nis, waarin eenmaal een pijporgel zijn plaats zal vinden, doch waarin voorloopig een huurorgel een plaats gegeven werd. De nis sluit zich aan de meergenoemde gaanderij, waar, mocht eenmaal een koor voor begeleiding van kerkzang worden opgericht, dit zich rond het orgel kan scharen."

„Twee kronen in stijl maken met een half dozijn luchters aan elke zijde avondbeurten mogelijk, terwijl door het aanbrengen van roosters, daar waar de kronen uit de zoldering komen, het maken van ventilatie boven preekstoel en orgel en het tuimelend maken van vensters in elk raam, de temperatuur, die 's winters door stoking verhoogd kan worden,

beneden het tegenwoordig dikwijls bereikte punt zal blijven, zonder tocht te veroorzaken." 1)

Alkmaar spreekt van voortdurenden vooruitgang, zoodat het ledental tot 159 steeg.

Hoogeveen betreurt dat het geen Proponent in haar midden mocht ontvangen al waardeert men zeer de goede zorgen en toewijding van Ds. Hooykaas, die wekelijks er heen reist om de catechisatiën te geven. De gemeente heeft den eersten steen gelegd voor een kapitaal dat eens, hoopt men, zal kunnen dienen voor predikantstractement. Het is te wenschen dat de vermogende leden dier gemeente dat fonds krachtig steunen.

Dokkum heeft een vernieuwd orgel bekomen hetwelk 15 Juli 1900 werd ingewijd. Het bedrag werd gevonden door rentelooze aandeelen, bij de leden geplaatst.

Schoonhoven heeft een legaat ontvangen groot f 1000.— benevens 3 aandeelen in hare geldleening, van wijlen Mevr. de Wed. Makkes.

Amersfoort roemt in het koor dat bij de godsdienst-oefening de zang der gemeente steunt.

Ook hier werd, door het overlijden van den Heer D. Gerritsen, een man van beteekenis weggerukt.

Doesburg is dankbaar voor den geldelijken steun, dien het van de Broederschap geniet, en bovenal voor den arbeid van Ds. Horst uit Lochem, die de catechisatiën geeft.

Van Friedrichstadt wordt, behalve de predikantswisseling, gemeld dat de Heer P. Eldering in 1900 eene godsdienst-oefening hield te Hamburg voor de aldaar en te Altona wonende leden, waartoe de Reformirte kerk te Hamburg welwillend was afgestaan. Tevens dat de predikant jaarlijks 6 of 8 maal een preek liet drukken ten behoeve dier buitenleden en dit dan geschiedde voor rekening van de kerkekas.

Ziedaar de berichten, die het jaarverslag der commissie ons levert en welke, indien men ze ons had medegedeeld, reeds in onze verschenen afleveringen zouden zijn opgenomen. Nog eens bevelen wij ons bij de secretarissen der gemeenten aan.

1) Ook van de kerk te Dordrecht waren zeer goed geslaagde fotografieën in briefkaartvorm ter vergadering aanwezig.

Het verslag van Professor en Curatoren berichtte veel goeds omtrent de studenten onzer kweekschool. Weldra zal de Heer Lente het proponent-examen afleggen.

De punten van den beschrijvingsbrief gaven nog al stof tot gedachtenwisseling. Het voorstel van den boekhouder, betreffende wijziging in de inrichting van den Inventaris werd in handen gesteld van de commissie, die dat in overweging zal nemen en in het volgend jaar de vergadering van advies zal dienen.

De voorstellen om op eene andere dan de nu gevolgde wijze den voorzitter te benoemen, en om de vergadering later te doen aanvangen, konden geen sympathie vinden. Zij werden afgestemd.

De aangevraagde subsidiën voor de verschillende gemeenten werden toegekend, terwijl de „tractements-verbetering” voor de predikanten weder op f 200.— werd gebracht.

Omtrent eene vraag, betreffende de statistiek der gemeenten, in verband met de resultaten der jongste volkstelling, zal de commissie in het volgende jaar haar oordeel uitspreken.

De vergadering stelde één alumnaat ter beschikking der uitgebreide curatorenvergadering, die op 6 Juli te Leiden zal worden gehouden.

Prof. Tiele werd benoemd tot lid der societeits-commissie, terwijl Prof. de Louter tot curator werd gekozen.

De Heer Stenfert Kroese werd aangewezen tot voorzitter der volgende vergadering, terwijl alsdan de Heer Maronier de plaats als assessor zal innemen.

Aan Dr. B. Tideman en aan Mr. J. G. Gleichman werd het vast lidmaatschap der vergadering aangeboden, hetgeen door beiden werd aanvaard.

Met de ernstige bespreking dezer zaken hebben de leden zich beziggehouden tot Woensdagmiddag.

Des namiddags te 5 uren bood de Rotterdamsche gemeente aan de vergaderden een maaltijd, waar gezelligheid den boventoon voerde en menig vriendelijk en luimig woord gesproken werd.

Telken jare met verlangen verbeid, is die samenkomst eene verkwikking voor de aanwezigen en een versterking van den band, die de gemeenten verbindt.

DOOR GOD TOT CHRISTUS, MET CHRISTUS
IN DEN VADER.

„Niet, dat ik het reeds gegrepen heb”
PAULUS.

Hoe goed is het toch voor de ontwikkeling van onze godsdienstige begrippen, wanneer we gelegenheid hebben, vrij en openlijk uit te spreken, wat ons twifelen doet of ons onduidelijk schijnt. Want niet alleen dwingt men zichzelf daardoor, zoo scherp mogelijk zijn begrippen te omlijnen, te omschrijven, en zijne gedachten dòor te denken tot in hare vèrste gevolgtrekkingen, maar ook nog wordt daardoor aanleiding gegeven tot gedachtenwisseling met andere menschen, waarbij ons wellicht over vele dingen een ander licht opgaat en we voor een al te eenzijdige opvatting bewaard blijven.

Al deze voordeelen, ze wegen mijns inziens ruimschoots op tegen de nadeelen eener openlijke bespreking van gemoedsvragen, waarbij zoo licht de ware bedoeling wordt miskend en bij een éénen verbazing, bij den anderen verontwaardiging, bij een derden twijfel wordt gewekt.

Dat alles nu, zoowel de voordeelen als de nadeelen, heb ik ondervonden, sedert dit Tijdschrift eenige artikeltjes van mijn hand opnam over de Christusvraag, voor welke daad ik hier den redacteurs (er waren toen nog twee) bij dezen nog eens mijne dankbaarheid betuigen wil. 't Verheugt me, dat hen indertijd de vrees niet weerhouden heeft, dat soms door mijn geschrijf de een of ander onder de lezers tot verbazing, verontwaardiging of twijfel kon worden gebracht. Wanneer dat werkelijk voorgekomen is, dan hoop ik, dat het mij thans moge gelukken, degenen

onder mijn lezers, die ik tot deelgenooten van mijn zoeken en twijfelen gemaakt heb, door dit, waarschijnlijk mijn laatste stukje over de Christusvraag, ook te doen deelen in de grootere klaarheid, die er allengs voor mij in deze vraag is gekomen.

Want, dank zij alles, wat mij, openlijk en privatim, over deze dingen geschreven en gezegd is, dank zij verschillende artikels, die ik gelezen heb, is er mij allengs iets meer licht opgegaan over veel, wat me voor enkele jaren nog onduidelijk was.

Wat ik dan gevonden heb, zegt mijn titel; hoever ik gekomen ben, mijn motto.

„Door God tot Christus” — al klinkt deze uitdrukking misschien wat vreemd, zoo scheen het me toch, dat ze het kortst en het duidelijkst weergeeft, wat ik in het volgende meer uitvoerig behandelen wil. Allereerst geef ik daardoor, dunkt me, scherp genoeg te kennen; dat ik geen terugkeer wensch tot het oude middelaarsgeloof, want daarbij is de leus: „door Christus tot God.”

En natuurlijk, ja onontbeerlijk is dat middelaarsgeloof in een opvatting, waarbij God als 't ware in de wolken zetelt en Christus de ladder is „welks voeten staan op de aarde, wiens top in de hemelen is,” eene opvatting, waarbij God en mensch streng gescheiden zijn en Christus de brug is, tusschen beiden geslagen; waarbij God voor den geloovige eerst levend wordt door zijne openbaring in den godmensch Jezus Christus.

Daar echter, waar deze opvatting losgelaten is, waar godsdienst beschouwd wordt als aanleg der menschelijke natuur, gemoedsaandoening, drang tot vereering en zelfverwezenlijking, daar valt met andere middelaars (van Loon heeft het indertijd duidelijk aangetoond) ook de middelaar Jezus Christus weg. Maar, al verdwijnt daar het middelaarsgeloof, moet dan ook de Christusgestalte hare centrale beteekenis verliezen? Moet daar Jezus Christus gesteld worden in de rij der godsdienstige heroën, zij het dan ook als primus inter pares?

Dat was de grondvraag in mijne overdenkingen, en op deze vraag heb ik getracht een antwoord te geven in deze

formule: „door God tot Christus.” Ik wil daarmee zeggen, dat ik uitga van het godsdienstig bewustzijn in 't algemeen; dat de mensch eerst godsdienstig aangedaan moet wezen, voordat Christus hem iets zijn kan. De Godsidee gaat vooraf aan de Christusidee. Me dunkt, dat dit zelfs door supranaturalisten moet worden toegestemd. Zonder God toch kan er van godsdienst geen sprake zijn.

't Begin van elken godsdienst is de wisselwerking tusschen den eindigen mensch en den Oneindigen, tusschen de menschenziel, die God zoekt en de godheid, die de ziel zoekt. Hoe deze wisselwerking tot stand komt en welke van deze beide factoren het eerst en het sterkst werkt, dat zal wel eeuwig een raadsel blijven. Maar dat deze beide factoren, God en mensch, en een wisselwerking tusschen beiden, aanwezig moeten zijn, wanneer we van godsdienst zullen spreken, is o. a. door Rauwenhoff duidelijk uiteengezet. Eerst als de mensch, geïmponeerd door iets buiten en boven hem, door ontzag, eerbied, vrees, dankbaarheid of haat bevangen, in 't gevoel van zijn hulpeloosheid en afhankelijkheid, of als een titan in 't wrokkend besef van een kracht boven de zijne, leert zeggen: God — en dien God aanbidt, dient, offert, vleit, of tegen Hem opstaat en Hem vloekt — dáár is religie, daar is het ontwaken van het godsdienstig bewustzijn.

Het ontwaken — maar ook niet meer dan dit. Van godsdienst kan daar gesproken worden, waar een mensch zijn God ontdekt heeft, maar 't zou te ver gaan, zoo iemand reeds een godsdienstig mensch te noemen. Op de meeste menschen is toepasselijk, wat ik eens ergens vond: „Een beetje goddeloosheid en een beetje godsdienst, wat fatsoen en wat liederlijkheid, even zooveel boosheid als goedhartigheid, dat is ongeveer het recept, waarnaar de meeste menschenkarakters gevormd zijn.” Er is misschien geen enkel mensch geheel zonder godsdienst, maar er zijn er zeer weinige, bij wie de godsdienst de ondergrond van hun bewustzijn geworden is, waarin hun denken, voelen en willen wortelt.

Van verreweg de meeste (en ik reken mezelf ook hiertoe) moet men zeggen, dat ze niet geheel en al zonder God

zijn. Ze worden af en toe min of meer religieus aangedaan. Er zijn oogenblikken in hun leven, waarin godsdienstige aandoening invloed heeft op hun denken, spreken en handelen. Ze hebben soms een duidelijke „Ahnung” van den Onzienlijke; hun ziel is soms aangeraakt door het goddelijke. Bij den een kan het meer, vaker, en sterker zich doen gelden dan bij den anderen, en in zedelijk opzicht kunnen ze op zeer verschillende hoogte staan, maar den naam *godsdienstige*, laat staan nog *vrome* menschen, verdienen ze nog niet. Voordat ze zoover zijn, moet hun geloof zich nog zeer ontwikkelen, hun religieus bewustzijn moet levendig gehouden, versterkt, verhevener en tegelijk dieper worden. Hun godsdienstig voelen en denken moet zich, evenals het in den aanvang aller dingen gebeurd is, als het ware concentreeren, zich verdichten. Er moet orde komen in den chaos. Hun godsdienstig bewustzijn moet minder vaag, minder verward worden en mag niet onwaar of ziekelijk zijn.

Aangenomen nu, dat iemand van ons (ik denk hier aan christenen) daarnaar streeft; dat het hem ernst is om aan den godsdienst een steeds grootere plaats te geven in zijn leven, dan kan hem, gelijk op elk ander gebied, zoo ook hier te hulp komen, wat vóór ons andere menschen bereikt en ontdekt hebben. Gelijk we zien, dat een kunstenaar, al heeft hij nog zooveel aangeboren aanleg, zich dan eerst goed begint te ontwikkelen, als hij trouw kennis neemt en leert van de kunstvoortbrengselen der vroegere tijden, evenzoo zien we, dat het godsdienstige leven van den mensch zich daarbij ontwikkelt, dat hij iets leert kennen en in zich opneemt van wat vorige geslachten aan godsdienstige ervaring en kennis hebben voortgebracht.

Wij christenen nu (ik bedoel hier natuurlijk degenen, die den naam christenen dragen) behoeven ons daarvoor niet veel moeite te geven. Door onze geboorte en opvoeding in de christelijke sfeer geplaatst, leeren we al vroeg twee vormen van godsdienst, twee bepaalde godsdiensten kennen, nl. de Joodsche en de Christelijke. Dat blijft natuurlijk niet zonder invloed op de ontwikkeling van ons godsdienstig denken en voelen. Bij ons zal het gods-

dienstig leven, waar het zich ontwikkelt, zich op een andere wijze ontwikkelen als wanneer we geboren Chineesjes, Hindoes of Turken waren. Door het kerkgenootschap, waartoe onze opvoeders of we zelve behooren, door onze godsdienstonderwijzers, door lectuur en omgang ontvangen we indrukken, die, al loopt er hier en daar veel Joodsch onder, over 't algemeen toch overwegend christelijk getint zijn. En zoo is het dan niet meer dan natuurlijk, dat zij, die er naar streven, godsdienstige menschen te worden, aanhangers van den christelijken godsdienst worden. Men zal me hier misschien tegenwerpen, dat tegenwoordig toch onder de christenen een vrij sterke neiging tot het Boeddhisme te bespeuren is, en dat zelfs Mahomed enkele in de sfeer van het Christendom opgevoede menschen tot zijn belijders telt. Maar dat bewijst niets tegen mijn bewering. Enkele van die gevallen mag men in 't geheel niet ernstig opnemen. Die grappenmaker in Parijs bv., die een tijdlang in de Fransche Kamer zitting had en als Mahomedaan dagelijks zijn voetwassching in de Seine hield tot groot vermaak der Parijzenaars, mag alleen als vermakelijk type beschouwd worden en is als zoodanig niet onverdienstelijk. En wat die neiging tot het Boeddhisme betreft, (die ik me uitstekend begrijpen kan, want het Boeddhisme is veel lager bij den grond, veel begrijpelijker, en minder veel-eischend dan het Christendom en een zeer passende godsdienst voor slappe, lijdelijke naturen, voor neurasthenici en menschen, die zich laten leven), zoo is het mijn overtuiging, dat die menschen of het Christendom niet kennen, of zonder dat ze het zelf weten, in hun zoogenaamd Boeddhisme allerlei christelijke bestanddeelen brengen. Als ik me hierin vergis, als er werkelijk ernstige menschen zijn die het Christendom in zijn ware gedaante hebben leeren kennen en het Boeddhisme eveneens, en dan uit heilige overtuiging aan het laatste de voorkeur geven, — ofschoon ik in mijn hart geloof, dat ook hun weg ten slotte over den Himalaya toch weer naar Golgotha zal leiden — dan mogen deze menschen voor mijn part de onvermijdelijke uitzonderingen zijn, die den regel bevestigen, maar deze menschen zijn dan ook verplicht, dunkt me, met hun

Boeddhisme open en eerlijk voor den dag te komen, den christennaam af te leggen, en voor hun geloof propaganda te maken.

Ik wil me hier echter niet met de uitzonderingen, maar met den regel bezig houden. En nu meen ik dit verschijnsel als regel te mogen doen gelden: *Zoodra het ons er om te doen is, om ons godsdienstig bewustzijn te verheffen, te veredelen tot christelijk bewustzijn, dan stuiten we op de persoonlijkheid van Jezus Christus en ondergaan daarvan den invloed.*

Dit kan op tweeërlei wijze geschieden, op directe en indirecte wijze. De eene mensch — en 't ligt hier weer veel aan de kerk en het godsdienstonderwijs, — zal, voordat hij eigenlijk tot besef komt, wat Christendom is, een diepen indruk krijgen van de Christusgestalte.

Er ligt een geweldige kracht in het Christusbeeld, zelfs wanneer het op gebrekkige wijze wordt weergegeven. Ik las eens een treffende geschiedenis (naar ik meen, bij Max Müller) van een Hindoe, een zeer beschaafd man, die de christenen haatte en verachtte (hij was vele jaren in Europa geweest) en de Evangeliën niet boven de Veda's stelde en toch tot het Christendom was overgegaan. Jezus had hem met onweerstaanbare kracht aangetrokken. Ook sprak ik voor jaren eens een Duitsch zendeling, die een tijdlang in Usambara, in Duitsch-Oost-Afrika werkzaam geweest was en vroeg hem, hoe de negers het Christendom opnamen. „Wel” — was zijn antwoord — „we brengen hun geen Christendom, geen eigenlijke leer, we brengen hun een persoon, den Christus. Dien leeren ze kennen, achten, liefhebben en van hem hooren ze nooit genoeg.”

En ik denk bv. aan mijn eigen jeugd, toen ik voor 't eerst Jezus leerde kennen uit een geïllustreerden prentenbible. 't Waren hoofdzakelijk de wonderverhalen, die daarin beschreven werden, maar af en toe werd er ook iets van zijn prediking meegedeeld. Daarvan kreeg ik echter zoo goed als geen indruk, maar wel imponeerde Jezus' persoon me in die mate, dat de opstanding me volstrekt niet veraste. Integendeel, die opstanding was zoo te zeggen een postulaat van mijn kinderlijk gevoel en ik geloof haast,

dat, als ze niet in 't boek gestaan had, ik haar zou uitgevonden hebben, evenals ik vaak voor mezelf een bevredigend slot maakte aan akelige droomen, die ik had, of aan treurige verhalen, die ik las of hoorde.

En als nu zij, die mijn godsdienstige opvoeding in handen hadden, me steeds voorgehouden hadden, dat ik een zondig mensch was, die vreeselijke straffen van God verdiend had en daaraan niet zou zijn ontkomen, als niet de Heiland Jezus Christus mij daarvan verlost en mijn schuld op zich genomen had, dan zou ik ongetwijfeld voor dien Christus een diep gevoel van dankbaarheid en liefde gekregen hebben, veel meer dan voor dien strengen God. En hoogstwaarschijnlijk zou ik alles, wat me in naam van den Christus werd medegedeeld, op zijn gezag als goddelijke waarheid aangenomen hebben.

Deze directe manier van Christusprediking, is al zeer oud. De apostelen hebben haar reeds in praktijk gebracht. Men heeft me vroeger wel eens verteld, en op gezag van anderen heb ik het anderen ook weer wijsgemaakt, dat de verbreiding van het christendom te danken was aan zijn verheven zedeleer en heerlijke godsdienstige begrippen. Ik geloof nu, dat deze meening een buitengewoon groote dwaling is. We vinden in de brieven haast nooit een woord van Jezus aangehaald en de oude kerkvaders kunnen de schoonste gelijkenissen van het N. T. behandelen of liever gezegd mishandelen op een manier, waaruit blijkt, dat ze aan de godsdienstige beteekenis ervan in 't geheel niet dachten. Maar apostels en kerkvaders zijn onvermoeid, den gekruisigden Christus te verkondigen, hun Heer en Heiland, die uit de dooden opgestaan en ten hemel gevaren was. Eerst aan hen, die dit beleden en Christus als hunnen Heer erkenden, werd dan later 't een en ander meegedeeld uit Jezus' prediking. En deze woorden werden dan op gezag van den Heiland aangenomen, de Blijde boodschap vond geloof, omdat de Boodschapper in de oogen der geloovigen Gods eengeboren Zoon was, de Verlosser en Zaligmaker. Dat was de hoofdzaak, Jezus' prediking bijzaak. Iets dergelijks heb ik ook in Duitschland bemerkt. In de echt-Luthersche kringen, waar het meest werd vastgehouden

aan de kerkelijke leer over Christus, vond ik ontzettend weinig belangstelling, ja zelfs minachting voor gedeelten van Jezus' prediking, bv. voor de Bergrede.

Deze wijze van Christusprediking nu, al wordt ze door haar voorstanders de eenig ware, de beste genoemd, al dateert ze reeds uit den apostolischen tijd, is inderdaad niet de beste, noch de eenig ware. Ze kan zelfs — ik kom daarop nog terug — zeer verkeerd en schadelijk zijn en voor een groot gedeelte der menschen is ze niet geschikt. Ze is misschien het passendst voor heel eenvoudige, oppervlakkige en voor zeer diepe gemoederen, voor de „kleine luyden” en voor filosofen en mystieken. Maar reeds de Atheners op den Areopagus, die begonnen te lachen, toen Paulus hun over de opstanding wilde gaan spreken, edele karakters als keizer Julianus en verder allen tot in onzen tijd, die min of meer rationalisten of humanisten zijn, worden door deze wijze van Christusverkondiging meer afgestooten dan aangetrokken.

Zulke menschen moeten gewonnen worden en getroffen door de christelijke ideeën. Ik noem daarvan bijvoorbeeld de idee: God als Vader; de vereering in geest en waarheid (en daardoor volkomen vrijheid van uiterlijke godsdienstplichten); de zonde in iederen mensch en toch de waarde van iedere menschelijke ziel; de liefde tot God en den naaste als het eenig noodige (daarmee de volkomen opheffing van het wettisch standpunt ook ten aanzien van de moraal).

't Is hier niet de vraag, of en in hoever deze ideeën in de christelijke kerken verwezenlijkt zijn, als men maar erkent — en dat schijnt me onloochenbaar — dat deze ideeën in het christendom en in geen enkelen anderen godsdienst in die mate aanwezig zijn. En als we het daar maar over eens zijn, dat we hier te doen hebben met ideeën, zóó verheven, zoo onuitsprekelijk schoon, dat we duizelen en huiveren, als we ze, al is het maar voor een oogenblik in onze verbeelding, tot werkelijkheid maken.

Wanneer we nu deze gedachten hebben leeren kennen en eenigermate in staat zijn, de beteekenis ervan te beseffen, dan zullen we vanzelf ons met de vraag bezig

houden: Wie is het die zulke dingen zegt? Die vraag is natuurlijk en volkomen gerechtvaardigd. Professor Paulsen in Berlijn zegt ergens, dat hij het als een vaste gewoonte heeft aangenomen, om bij een of andere bewering, vooral bij een opzienbarende te vragen: Wie zegt dat? En dat schijnt me wel een aanbevelenswaardige gewoonte, ook voor Protestanten. Want al is het een echt Protestantsch beginsel, niets op gezag van anderen alleen te gelooven, zoo kan het ons toch volstrekt niet onverschillig zijn, uit welken mond we een of ander woord hooren, uit den mond van iemand, dien we achten, eeren, liefhebben, of van iemand, dien we niet kennen, van wien we niets weten.

Nu wordt ons in de Evangeliën Jezus' leven geschilderd, een leven zoo vol teleurstelling, miskening en vijandschap, een leven zoo droevig, dat geen klassiek of modern drama iets dergelijks heeft aan te wijzen. Afgezien nog van de uiterlijke omstandigheden, het onrustig, zwervend leven, wordt ons daar een mensch geteekend, levend in zulk een verschrikkelijke geestelijke eenzaamheid, die hem telkens weer, en juist door zijn bloedverwanten en discipelen tot bewustzijn wordt gebracht. Door zijn bloedverwanten, die hem voor krankzinnig verklaren, door zijn discipelen, die daar in zijn bijzijn gaan twisten over de vraag, wie de eerste wezen zal in 't Koninkrijk der Hemelen, door die zonen van Zebedeus, die hunnen Meester op den laatsten gang naar Jeruzalem gaan lastig vallen met de bede om de eereplaatsen in zijn rijk.

„Wat moet die man geleden hebben” zoo besluit een passage in den Bijbel voor Jongelieden over Jeremia. In hoeveel sterkere mate nog zeggen we dat van Jezus' leven, wiens lijdensweg zoo vroeg, in 't ouderlijk huis reeds, begon en eindigde aan 't kruis, waar hij alleen, door allen verlaten, stierf! En als we dan zien, hoe zijne lippen de kracht hadden om, wat zelfs een Jeremia niet vermocht, te zwijgen over eigen leed en strijd en steeds te spreken van den Vader in de Hemelen, van liefderijk en onbezorgd zijn, van zaligheid, vrede en vreugde, alsof er in de wereld geen zonde en laagheid en ellende was — krijgt dan niet de blijde Boodschap een veel diepere beteekenis? Werkt

die Boodschap niet geheel anders op ons, met deze gestalte verbonden, als wanneer ze gedragen werd door de figuur van Boeddha, die, steeds door trouwe en deelnemende volgelingen omgeven, onaangevochten prediken kan, om eindelijk op hoogen leeftijd, zachtkens den adem uit te blazen in de armen van Ananda, stervend door het overvloedig gebruik van een stuk varkensvleesch?

Neen, waarlijk, we doen verkeerd, als we de Blijde Boodschap gaan losmaken van Hem, die ze bracht; we doen goed, als we met Professor Paulsen vragen: Wie heeft dat gezegd? We doen dat niet, ik herhaal het, om op gezag te gelooven, maar om in ons geloof gesterkt te worden. Handelen we niet in 't dagelijksch leven evenzoo? Gesteld eens, dat ge terneergeslagen, diep bedroefd zijt, en iemand uit uw omgeving, van wien ge weet, dat hij een oppervlakkig, egoïstisch mensch is, die misschien wel veel beleefd, maar nooit iets doorleefd heeft, wil u troosten met het woord: „Zalig zijn die treuren” of met de banale opmerking, dat na regen zonneschijn volgt — dan zult ge aan dien troost niets hebben, waarschijnlijk nog meer verbitterd worden. Maar geheel anders zult ge de woorden opnemen van iemand, van wien ge weet, dat hij een kruis gedragen heeft.

Zoo is het met de Evangeliewoorden. Er zijn menschen, ook predikanten, in wier mond het „Onze Vader” eenvoudig een blasphemie, een godslastering is. Er zijn er ook, uit wier mond de Blijde Boodschap klinkt als een heerlijke fantasie, waarbij we in de stemming komen van ons lied in den Protestantenbundel: „Welk een wereld zou dat wezen” enz. Alleen in Christus' mond is die wereld werkelijkheid. Daar zien we een leven der hoogste vroomheid, der hoogste liefde, verheerlijkt door het innigste en edelste geloof, een leven zoo droef en toch zoo heerlijk schoon, dat we God om geen grootere weldaad kunnen bidden, dan dat in ons leven zich iets van dat leven moge openbaren.

Zoo zien we, dat we ook op dezen weg, terwijl we er naar streven, ons godsdienstig leven te versterken en te verheffen, den Christus ontmoeten; dat we ook hier door

God tot Christus gebracht worden en we voor de oude vraag gesteld worden: wat denkt ge van den Christus?

Ik meen hiermee het eerste deel mijner formulering voldoende te hebben toegelicht, maar wil thans, vóór ik verder ga, eene tegenwerping beantwoorden, die misschien vele lezers in stilte reeds zullen hebben gemaakt. Voor ons toch, die in de Evangeliën geen feillooze, goddelijke schrift meer zien, maar voldoende gronden hebben om aan te nemen, dat deze boeken eerst geruimen tijd na Jezus' dood zijn tezamengesteld, door verschillende schrijvers geschreven, hier en daar geïnterpoleerd, bijgewerkt, opzettelijk of bij toeval veranderd — voor ons rijst de vraag: wie is die Christus? Wat weten we van Hem? Men wijst er ons op, dat er geene „einheitliche” Christusvoorstelling te vinden is, zelfs niet in de synoptici; men bewijst ons, dat het spraakgebruik: de Christus der Evangeliën eigenlijk niet juist is en we van Christussen moesten spreken.

Dat is alles volkomen waar en we komen hier aan een zeer moeilijk punt, dat me nog al wat hoofdbrekens gekost heeft. Ik meen hier echter, in alle bescheidenheid zij het gezegd, een bevredigende oplossing te hebben gevonden. Om mijn meening duidelijk te maken, zou ik den lezer, van wien ik veronderstel dat hij Shakespeare's werken kent, eens willen vragen: Wie is de ware Hamlet? Is het die Deensche prins uit de zooveelste eeuw, van wien we bijna niets weten en om wien nooit een mensch zich zou bekommerd hebben, als Shakespeare hem niet onsterfelijk had gemaakt? Zou het uw genot aan Hamlet bederven, als de geleerden eens wisten aan te toonen, dat die Deensche prins in werkelijkheid nooit bestaan had?

Neen, niet waar? Want uw Hamlet is niet die obscure prins, uw Hamlet is die van Shakespeare, of liever en beter nog: *Uw Hamlet is de Hamlet van Shakespeare, zooals hij voor u werkelijkheid geworden is.*

Zoo is ook de Christus voor ons niet Jezus van Nazareth, niet de Christus der Evangeliën, maar de Christus der vrome verdichting, zooals hij in ons gemoed een gestalte begint te krijgen. Of deze Christus overeen komt met een historischen Jezus van Nazareth, komt er niet op aan.

Ja — al zou het blijken, (wat ik niet geloof noch voor waarschijnlijk houd) dat die Jezus van Nazareth in 't geheel geen historisch persoon is geweest, zoo moet ons Christusbeeld daardoor niet aan macht en invloed verliezen. Die Christus moet zulk een realiteit voor ons krijgen, dat een historisch—critisch onderzoek er wel toe kan bijdragen, zijn beeld nog helderder en heerlijker voor ons oog te doen staan, maar Hem ons nooit kan nemen.

Maar — zegt ge — dan heeft ten slotte ieder zijn eigen Christus! Dat is volkomen waar. Al zijn er enkele grondtrekken in het Christusbeeld, die we bij allen zullen terugvinden, hij neemt toch voor zijn belijders een verschillende gestalte aan. Gelijk de Hamletkenners 't er nog steeds niet over eens zijn, of Hamlet werkelijk krankzinnig is, of maar zoo doet, eveneens, maar nog in veel sterkere mate verschillen de Christusbelijders in hun conceptie van de Christusfiguur. En dat vind ik juist zoo schoon. Dat hebben we hoofdzakelijk aan de Evangelieschrijvers te danken. Wanneer we, in plaats van de Evangelies, een gedetailleerde levensbeschrijving van Jezus hadden, dan zou dat misschien zeer interessant zijn voor geleerden, maar ons godsdienstig leven zou er bitter weinig aan hebben, vrees ik. Juist de verscheidenheid van voorstelling in de Evangelieën maakt zijn beeld zoo rijk. Daardoor kan hij allen alles zijn. Tot den eenen komt hij als de Trooster, tot den anderen als de Vermaner, nu eens verschijnt hij met de blijde Boodschap op de lippen, dan met den geesel in de hand, nu eens als het Lam Gods, onschuldig ter slachtbank gevoerd, dan weer als de onverzettelijke vijand van elk dood formalisme, elke onwaarheid in den godsdienst. Als de koning, die gekomen is, om van de waarheid te getuigen, en als de lijder met de doornenkroon, als de Zaligmaker en als het levend geweten, dat onrustig, onzalig, maakt, openbaart Hij zich aan hem, die Hem zoekt te kennen.

Maar in welke gestalte dan ook, hij moet voor ons zijn de kracht Gods, het middelpunt van ons godsdienstig leven, dat aantrekt en vanwaar kracht uitgaat. Hij is de bode Gods, dien men met eerbied op den drempel ontvangt, of

dien men in ontzetting en angst toeroept: „Wat heb ik met u te doen, zoon Davids” — of sterker nog: „Ga uit van mij, want ik ben een zondig mensch!”

Waar hij dat is voor een menschenziel, daar komt het er verder niet op aan, hoe men hem noemen wil: Logos, of Zoon Gods, of Heer, of timmermanszoon uit Nazareth, als Hij het maar is, die ons godsdienstig leven steeds verheldert, verdicht, dieper en inniger maakt.

't Schijnt me, alsof met de Christusgestalte thans een dergelijk proces plaats vindt, als wat ten aanzien van den Bijbel in volle ontwikkeling is. Vroeger gold de Bijbel uitsluitend als heilige schrift. Alleen wie hem als zoodanig beschouwde, kon iets aan hem hebben, door hem tot Godskennis komen. Thans heeft de Bijbel in veler oogen reeds zijn karakter als heilige Schrift verloren en stemmen zelfs de bijbelgeloovigen toe, dat het er allereerst op aankomt, of iemand religieus gestemd is of niet, dat alleen een naar God dorstende ziel in den Bijbel sterking des geloofs vinden kan.

Bij deze verandering in beschouwing ten zijnen opzichte heeft de Schrift niet aan invloed verloren, integendeel. Waarschijnlijk zelfs zal er meer waarachtig godsdienstig leven, meer heilige invloed uitgaan van de niet meer als heilig erkende Schrift, dan ervan is uitgegaan toen ze algemeen als heilig gold. Dat zal, hoop ik, duidelijk blijken, als maar eerst de reactie overwonnen is, die een natuurlijk gevolg was van de bijbelvergoding en die zich toonde en nog wel toont (niet alleen bij Jan Rap en zijn maat) in een soort haat, rancune tegen den Bijbel, en als tegelijk de oude bijbelbeschouwing, waarvan zelfs onder zeer vrijzinnigen soms nog sprankjes te vinden zijn, geheel overwonnen is, zoodat de menschen geheel vrij staan tegenover de letter, maar aangegrepen zijn door den geest.

Iets dergelijks geschiedt thans ook ten opzichte van de Christusgestalte. Het middelaarsgeloof is de oude, vroeger algemeene noodzakelijke en voor velen nog onontbeerlijke uitdrukking van den eerbied der christenen voor Christus.

De moderne richting gaf met haar zoeken naar den historischen Jezus daartegen een gezonde reactie. Dat

daarbij ook weer de maat overschreden werd en zich een neiging vertoonde, de beteekenis van Jezus Christus te verkleinen, ja hem, voor zoover 't ging, op zij te zetten en daarentegen zijn „verheven zedeleer” op te hemelen, kan niemand verwonderen, die de menschelijke natuur kent. Dat er in moderne preeken en catechisatieboekjes soms over Jezus gesproken wordt, dat men er wee en akelig van wordt, was niet te verwonderen, waar aan den anderen kant met het Lam en het Bloed ook vaak zulk een onwaardig spel werd gedreven. Onze orthodoxe broeders moeten dat ten goede houden, al kan ik 't me begrijpen, dat het hun een ergernis moest wezen, grooter misschien nog dan de critiek en de aanvallen op den Bijbel hun was.

Inderdaad echter zal Christus er alleen aan invloed door winnen, dat hij voor velen niet meer de middelaar is. Dat middelaarsgeloof was noodig, om ons den Christus der vrome verdichting te brengen, gelijk de heiligheid der schrift oorzaak geweest is, dat die kostelijke boeken voor ons bewaard zijn.

Toen moest er radicaal met het middelaarsgeloof gebroken worden, even radicaal als met de heiligheid der schrift. Daardoor zal Christus weer in vele harten invloed krijgen en zal ook op den duur de ware verhouding tot hem ontstaan, vrij en toch gebonden.

't Schijnt, alsof het in moderne kringen reeds gevoeld wordt, dat men indertijd, om eens een afgezaagde, maar teekenachtige uitdrukking te gebruiken „het kind met het badwater heeft weg willen gooien”, toen men zoo ijverig zocht naar den Jezus van Nazareth, „le docteur charmant” van Renan, en men — laten we 't maar eerlijk bekennen — het eens probeeren wou met een Christendom zonder Christus. Ik zie daarvan de teekenen niet alleen in de vraag en het zoeken naar een nieuwe christologie, in wat Snellen, Van Wijk en Boekenooogen geschreven hebben, maar onder anderen ook in de eigenlijk koddige verontwaardiging, waarmee moderne predikanten, bv. Dr. Hooykaas in zijn boekje over de waarde en beteekenis van den persoon van Jezus Christus en De Ridder voor eenigen tijd nog in een artikeltje, spreken over die menschen, die zeggen, den

meesten eerbied te hebben voor Jezus, menschen, die altijd spreken van den grooten profeet of den edelen timmermanszoon uit Nazareth. Koddig noem ik die verontwaardiging, want wie heeft die „menschen” geleerd zoo te spreken? Ik weet niet, hoe het anderen gegaan is, maar ik heb het indertijd van moderne predikanten geleerd, en er zijn geschriften genoeg te vinden van moderne leiders, die ons een verklaring geven, hoe die „menschen” er toe gekomen zijn, zoo vrijpostig met Jezus om te gaan.¹⁾ En 't is, zooals gezegd, een verblijdend teeken, dat men het onbevredigende van zulk een Christusverkondiging begint te voelen.

Maar toch zullen er, dat weet ik, velen zijn, die zich door dat, wat ik boven heb uiteengezet, evenmin bevredigd zullen voelen, en ietwat wrevelig misschien zullen vragen: is het werkelijk zoo noodzakelijk, dat de Christus zulk een voorname, centrale beteekenis krijgt? Kunnen we er niet buiten? Is het niet beter, en ligt het niet op den weg der godsdienstige ontwikkeling, den Christus juist meer los te laten? Hebben we aan God niet genoeg?

Ik antwoord met een wedervraag: Vindt ge het noodzakelijk en onvermijdelijk, dat een Staat een hoofdstad heeft, een centrum van regeering? Kunt ge u een geregelden bloeienden Staat en maatschappij denken zonder zoo iets? Zoudt ge het nuttig vinden, als die middelpunten des lands opgeheven werden?

¹⁾ De heer Maronier wil niet, dat ik iets over Knappert zeg, maar ik kan toch niet nalaten, hier als treffend staaltje te wijzen op een zin in Knappert's: „Oorsprong van den Christelijken godsdienst” waar hij van Jezus vertelt: Jezus schijnt in Kapernaum een eigen woning te hebben gehad, waar hij evenwel geen vast verblijf hield, omdat hij telkens kleinere of grootere reizen in den omtrek maakte.” — Jezus als huisbezitter! Interessante ontdekking! Jammer, dat ons niet meegedeeld wordt, of Jezus in die dagen, dat hij geen gebruik van zijn woning maakte, ze soms verhuurde en voor hoeveel per week. Dat zou iets voor Sheldon zijn, om uit te maken, wat een Christelijk huisbezitter nemen kan van zijn huurders.

Maar wat voor indruk zullen kinderen van zulke dingen krijgen? Wat gaat hen in 's hemels naam dat eigen huis van Jezus aan? Met den Christus hebben ze te maken en met het vaderhuis, waar vele woningen zijn.

Vindt ge 't noodzakelijk of alleen maar bloot toeval, dat ook in ons planetenstelsel één zon het middelpunt vormt, dat we overal, waar leven, groei, ontwikkeling is, een centrum van leven bespeuren? Zou dat nu in 't godsdienstig leven anders zijn? Zien we niet ook daar het godsdienstig leven zich groepeeren om een middelpunt, een heilig boek, of een tempel, of een persoonlijkheid? Handelen we verstandig en nuttig, als we trachten in te gaan tegen deze wet der natuur?

En — afgescheiden van de vraag, of een Christendom zonder Christus nog den naam Christendom verdient (wat ik steeds ontkennd heb en nog ontken), let eens op, welke kracht er van zulk een Christendom uitgaat, zoowel op zijn belijders als naar buiten. Een godsdienstig karakter wil ik aan deze richting niet geheel en al ontzeggen, maar welk een vaagheid, wanorde, onverschilligheid is toch vooral daar op te merken, waar men meent den Christus te kunnen ontberen. En moet niet noodzakelijk het godsdienstig leven verflauwen en verloopen, waar dit levenwekkend centrum is uitgevallen en we onze vereering en liefde gelijkelijk moeten verdeelen onder Jezus en Boeddha en Confucius, Zoroaster en Mahomed, Paulus en Franciscus, Luther en Calvijn etc. Wat kan er anders van ons godsdienstig leven terecht komen dan een toestand van anarchie, wanneer we al die godsdienstige genieën als onze leiders en voorgangers gaan beschouwen, voor allen gelijkelijk waardeering hebben en onze stichting gaan zoeken in bundels als het Levenslicht?

Eerst dan zouden we zonder gevaar den Christus kunnen ontberen, wanneer er een nieuwe conceptie komt van den menschelijken geest, die beter nog in staat is, een kracht Gods in ons te worden, dan de Christusgestalte. Zoolang dat nieuwe ideaal, die hoogere openbaring ons niet gegeven is, moeten wij christenen, als we werkelijk christenen willen zijn en blijven, als we godsdienstige menschen willen worden, onze oogen slaan naar Galilea, Jeruzalem en Golgotha. We behoeven niet met emphase te betuigen, dat Christus het licht der wereld is, als Hij maar voor onze kleine godsdienstige wereld het middelpunt, de zon

is, die leven wekt en licht geeft. We moeten ons niet blind staren in de zon, maar er ons ook voor hoeden, al te veel aandacht te wijden aan die andere bollen in de sferen van den godsdienst, Boeddha en Professor Loman, Marcus Aurelius en Hugenholtz en wie er nog verder in de gekleurde vensters der Vrije Gemeente staan of zullen staan. Voor ons, in de Christelijke sfeer geboren, moet, tot ons eigen zieleheil, het parool alleen luiden: „Door God tot Christus”. Daarmee is niet gezegd, dat Christus meer is dan God, evenmin als Parijs meer is dan Frankrijk; maar gelijk ik door Frankrijk moet reizen om naar Parijs te komen, zoo word ik door God tot Christus gevoerd.

Hiermede heb ik de eerste helft mijner formule getracht nader te verklaren. Ik vermoed, dat mijn woorden bij menigeen tegenspraak zullen wekken en 't zal me genoegen doen, daarvan openlijk of privatim te hooren. Over twee maanden hoop ik in een vervolgartikel de tweede helft mijner formule te behandelen. Dus tot weerziens, geduldige lezer!

AMSTERDAM.
1e Const. Huygensstraat 47.

P. ELDERING.
Mei en Juni 1901.

ONZE LEESTAFEL.

*Wat is godsdienst? Proeve van populaire uiteenzetting
door J. J. Heep, Doopsgez. pred. Leeuwarden,
Meijer en Schaafsma. 50 cts.*

„Godsdienst is de hoogste zedelijkheid die, omdat zij wortelt in God, voortvloeit uit het reinste beginsel, tintelt van bezieling en aangordt met een schier bovenmensche-lijke kracht.”

Dat is de slotsom, waartoe de schrijver in dit boekje komt, een boekje, welks lezing wij gaarne aanbevelen, om de duidelijkheid van voorstelling en de innigheid van be- toog. Het zal, zoovele belangrijke vragen en toestanden aanroerend, onwillekeurig leiden tot nadenken.

Zoo ging het ook ons. Wij gunnen den auteur gaarne zijne omschrijving, maar zouden toch tegen zijn definitie een bezwaar willen aanvoeren.

Vergissen wij ons niet ten eenenmale, dan is godsdienst in den hoogsten vorm wel samenvallende met zedelijkheid maar omvat toch nog veel meer. Is godsdienst niet aan- bidding, vertrouwen? Is hij niet altijd een zich verbonden weten met God, levens- en wereldbeschouwing tegelijk ons biedende? Heeft de schrijver op dit zich in de historie altijd weer herhalende karakter van den godsdienst wel gelet?

VERKEERSMIDDELEN IN 1702.

De Rem. pred. C. Danckerts van Zwammerdam noodigt zijn zwager Lambertus Drost ¹⁾ uit om tegen 28 September 1702 hem te komen bezoeken en schrijft: „de bequaamste en kostelooste weg voor uw. E. om hier te komen is over Amsterdam: op 't rokkin 's maandags omtrent de middag te vernemen na de Swammerdamsche schuijt, die ik meen dat omtrent drie uren afvaart, en dan 's nachts t' een of twee hier is. Als wij tijding ontvangen van uw overkomst, zullen wij tot uw komst opblijven. De schuijt legt op 't rokkin na de zijde van de Kalverstraat bij 't valbruggetje of de seepsiederye, ik meen, de Son. So uw E. die schuyt miste, dan kunt gij voortraken met de Bodegraafsche, die hier voorbij moet, welke placht te leggen bij de regulierstoren. U. Eerw. moet te Haarlem het port betalen, als hij den brief wil besteld hebben, en dan geef ik noch 3 stuyvers van Alphen. Dat gaat seker en spoedig.

(Uit een Handschrift der Rem. Geref. Gemeente te Amsterdam, bewaard op de Universiteits-Bibliotheek aldaar, medegedeeld door Dr. B. Tideman Jzn.

1) Van 1694–1726 predikant bij de Haarlemsche Remonstranten.

BERICHTEN.

Commissie. Tot voorzitter is benoemd Prof. Tiele, tot secretaris Ds. H. P. Schim v. d. Loeff.

Seminarium. Zaterdag 6 Juli, des morgens te 11 uren, zal te Leiden eene uitgebreide Curatorenvergadering worden gehouden.

De besturen der gemeenten, aan wie dit reeds op de vergadering te Rotterdam werd bericht, gelieven dit mede als kennisgeving te beschouwen.

Het Candidaatsexamen II werd met gunstigen uitslag afgelegd door den Heer Heering, terwijl de Heer Wannée slaagde voor het propaed. theol. examen.

Amsterdam. Uit het door de gemeente gevormde tweetal, werd door haar, bij stemming op 4 en 5 Mei, beroepen de Heer A. M. A. Reijnders te Alkmaar, die het beroep heeft aangenomen en op 7 Juli zich aan de gemeente hoopt te verbinden, na te zijn ingeleid door zijn ambtgenoot Dr. J. A. Beijerman.

Haarlem. Ter vervulling der vacature werd het navolgende zestal predikanten gesteld: de HH. A. M. A. Reijnders te Alkmaar, A. K. E. Horst te Lochem, Dr. P. H. Ritter, Em. pred. te Amsterdam, Dr. J. A. Beijerman te Amsterdam, P. Heering te 's Hage, Dr. H. L. Oort te Utrecht. Het tweetal, daaruit gevormd, bestond uit de Heeren Reijnders en Ritter, nadat voor deze tweede plaats een herstemming had plaats gehad tusschen de Heeren Horst en Ritter. Toen bedankte de Heer Reijnders, wegens de aanneming van het beroep naar Amsterdam voor de nominatie, waarop een nieuw zestal werd gesteld, alfa-

betisch, waarop stonden de Heeren: Bisschop Boele te Groningen, Eldering, laatst te Friedrichstadt, Haentjens te Mepel, Horst te Lochem, Oort te Utrecht, Ritter te Amsterdam. Op het daaruit gevormde tweetal stonden de Heeren Haentjens en Horst, waaruit thans de Heer Haentjens beroepen is. Het beroep is door hem aangenomen.

Alkmaar. Wat wij verwacht hadden, is geschied. Onze predikant is bij een der vacerende gemeenten beroepen en zal 30 Juni zijn afscheidsrede houden. Voortaan zal hij zijne niet geringe kracht wijden aan de gemeente te Amsterdam.

Al begrijpen wij dat het niet mogelijk was voor de beroeping naar de hoofdstad te bedanken, — ons doet het leed hem te moeten missen. Gedurende de enkele jaren van zijne werkzaamheid in ons midden heeft hij de gemeente tot nieuwen bloei gebracht, deze gemeente, die zoo vele jaren een kwijnend bestaan heeft geleid.

Moge het ons gelukken een man te vinden, die waardig zijne plaats vervult!

DOOR GOD TOT CHRISTUS, MET CHRISTUS IN DEN VADER.

„Gijlieden gelooft in God, gelooft ook in mij.”
„Niemand komt tot den Vader dan door mij.”
„Voorwaar, voorwaar zeg ik ulieden, die in mij
gelooft, de werken, die ik doe, zal hij óók
doen, en zal meerdere doen dan deze.”

(Christuswoorden uit Joh. XIV.)

Reeds in mijn eerste artikeltje heb ik doen uitkomen, dat ik onderscheid maak tusschen godsdienst in 't algemeen en Christelijken godsdienst in 't bijzonder; dat ik in den Christelijken godsdienst de voor mijn denken verhevenste godsdienstige ideeën vind, maar tevens meen, dat deze ideeën niet ons geestelijk eigendom kunnen worden zonder de inwerking der Christusgestalte als middelpunt van ons godsdienstig leven. Ik heb die gedachten samengevat in de formule: „Door God tot Christus.” En 't was me een aangename verrassing, denzelfden gedachtengang te vinden in het Johannesevangelie, in het boven aangehaalde woord: „Gijlieden gelooft in God, gelooft ook in mij.”

Johannes vindt blijkbaar ook, dat we aan God niet genoeg hebben. Mijns inziens volkomen terecht. Het Godsgeloof alleen toch, 't geloof, dat er een God is, het vertrouwen op Hem, welk een noodzakelijk bestanddeel het is in iederen godsdienst, het is op zich zelf niet voldoende. Dit geloof kan een zegen, een kracht ten goede, 't kan echter ook verderfelijk zijn. Groote, bewonderenswaardige daden, maar ook afschuwelijke, schandelijke misdaden zijn in naam van het geloof volbracht. Israel's profeten waren geloovigen, maar 't zijn ook geloovigen geweest, die Jezus gekruisigd hebben en die nog bij 't kruis met zijn lijden den spot dreven.

't Geloof heeft een kleinen Arabierenstam tot groote krachtsinspanning, tot ontwikkeling op allerlei gebied beziel, maar 't heeft ook de Turken tot wreede verdelgingsoorlogen aangezet en doet hen thans berusten in het wanbestuur van een laffen, bloeddorstigen wellusteling.

Dat is mij het vreeselijkste in de geschiedenis van den godsdienst, te zien, hoe het Godsgeloof, dat den mensch zoozeer kan verheffen en sterken, hem ook zoo verlagen en verzwakken kan. In de kracht van zijn godsdienstig geloof en zedelijk bewustzijn komt een profeet tot de ontdekking, dat onrechtvaardigheid, verdrukking en oneerlijkheid uit den booze zijn, dat God rechtvaardig is, en in den strijd tegen de ongerechtigheden, die hij om zich ziet, wapent hij zich met dat geloof aan Gods rechtvaardigheid. En ziet — vijftig jaren later troost de zwakkeling zich met datzelfde woord, dat God rechtvaardig is, en gebruikt het als verontschuldiging, als hij Gods water over Gods akker laat loopen en lijdelijk de grofste ongerechtigheden voor zijn oogen laat gebeuren. Of — vreeselijker nog — met datzelfde woord wijst de woekeraar op zijn welgevulde geldzakken en gaat hij op naar den tempel, om zijnen God te danken. Waarlijk, er zijn geloovigen, voor wie het beter zou zijn, als ze hun geloof niet hadden, zelfs al moesten ze dan zitten op het gestoelte der spotters of wonen in de tenten der goddeloozen. Want Tyrus en Sidon en Sodom zelfs zal het verdraag'lijker zijn op den dag des oordeels dan den steden, waar de Joden gewoond hadden, die, erven van 't geloof der profeten, dit geloof misvormd en misbruikt hadden.

Omdat er dus is verheffend en verlagend Godsgeloof, daarom is het niet voldoende te gelooven, dat God is en dat Zijn wil geschiedt, maar komt het er op aan, *wat* Hij is in de oogen der geloovigen en *wat* ze gelooven, dat Hij wil. En vooral ook moet het geloof een eigen, zelfstandig geloof zijn, geen vroom gepraat. De Godsidee moet als levende werkelijkheid de ondergrond zijn van het willen, voelen en denken der geloovigen.

Daarom is de roeping en de taak van profeten, hervormers en godsdienststichters steeds een dubbele geweest.

Ten eerste hebben ze een bepaald Godsgeloof, waaruit een bepaalde godsdienstige wereldbeschouwing en een bepaalde levensrichting voortvloeide, verkondigd; in de tweede plaats, (en deze taak was niet minder gewichtig) hebben ze getracht, dit geloof te doen leven, het waar te maken door hun daden.

Boeddha, toen hij de vijf grondwaarheden des levens ontdekt; Jezus, toen hij de heerlijkheid der liefde Gods aanschouwd had; — ze hadden toen elk een boek kunnen gaan schrijven, Boeddha bv. over: „De nietigheid van het aardsche leven en de weg ter ontkoming”, Jezus over: „De zaligheid van het Godsrijk”. Ze zouden beiden dan een zeer verdienstelijk werk gedaan en zich een naam gemaakt hebben onder de godsdienstphilosofen. Maar de een verliet zijn paleis en werd bedelmonnik, de ander zijn eigen woning in Kapernaum om den weg des kruises te gaan. Me dunkt, menschen, die zoo gehandeld hebben, krijgen wel het recht om geloof, vertrouwen van anderen te eischen. En verder zou men verwachten, dat nooit iemand het zou wagen, zich een Boeddhist of een Christen te noemen, en de leer van het Lijden of die van de liefde Gods te verkondigen, zonder ook bedelmonnik te worden of het Kruis op zich te nemen. Maar de menschheid, „die infame Rasse” zooals Friedrich der Grosse pleegde te zeggen, heeft er iets op gevonden en een Boeddhisme uitgedacht, waarbij men rustig thuis kon blijven, en een Christendom voor jan en alleman, waarbij men zeer plezierig kan leven.

Hoe is dat mogelijk geworden? Eenvoudig, omdat men persoon en idee (of openbaring, hoe men 't noemen wil) is gaan scheiden. Aan den eenen kant zijn er Christenen, die zeggen: „welke heerlijke gedachten, wat voor schoone beloften zijn er in de Evangeliën,” maar op een nadere en diepere kennismaking met hem, die de blijde boodschap bracht, niet ingaan — aan den anderen kant zijn er, die uitroepen: „welk een goddelijke, verhevene gestalte is die Jezus geweest” — maar die bij alle verheerlijking van zijn persoon wel oppassen, ernst te maken met de blijde, maar ook zoo diep ernstige Boodschap, die hij gebracht heeft. Aan den eenen kant heeft men een Christendom zonder

Christus, aan den anderen kant Christusbelijden zonder Christendom.

Over het Christendom zonder Christus heb ik mijn meening reeds gezegd. 't Is me te slap, te bloedeloos, er gaat geen kracht van uit. Dat kan men van de Christusprediking zonder Christendom niet zeggen. Kracht gaat er wel van uit, maar 't is kracht ten verderve. Dit soort Christusgeloof kan bergen verzetten, maar het zet ze op de verkeerde plaats. Het kan duivelen verjagen, maar, gelijk in de bekende gelijkenis (Matth. XII:45) alleen om ze in grooteren getale te doen terugkeeren.

Laat ik, om mijne bedoeling duidelijk te maken, even terugkomen op het beeld, dat ik in mijn eerste stukje gebruikte, waar ik de plaats, die de Christusgestalte in ons godsdienstig leven moet innemen, vergeleek met de plaats, die de hoofdstad, het regeeringscentrum inneemt in den Staat. Nu kan het daar gebeuren, dat er te veel gecentraliseerd wordt, dat een hoofdstad te veel de krachten des lands tot zich trekt; dat ze wordt een „waterhoofd”, zooals ik de moderne groote steden, London, Parijs, Berlijn wel heb hooren noemen. Dan oefent zulk een stad een schadelijken, belemmerenden invloed uit. In Frankrijk bv. wordt er vaak over geklaagd, dat het land lijdt onder den druk van Parijs.

Iets dergelijks nu kan men ook zien in het godsdienstig leven. Maar terwijl in het staatsleven tegen dat gevaar gewaarschuwd, gewaakt wordt en er maatregelen tegen genomen worden, kan in het godsdienstig leven die wanverhouding langen tijd ongestoord bestaan. En zoo was er en is er nog een wijze van Christusbelijden en Christusprediking, die verderfelijk is en waarbij het godsdienstig leven er niet op vooruit- maar achteruitgaat. Ik wil hier enkele van die vormen van Christusbelijden schetsen.

In de Christelijke ideeën, zooals ik die in mijn eerste stukje aangaf, ligt, dunkt me, duidelijk opgesloten (zoo duidelijk, dat ik er niet eens teksten voor wil aanhalen), dat een Christen alleen in liefde en in waarheid zijn invloed mag doen gelden. Maar nu zien we in de grootste Christelijke kerkgenootschappen, vooral in het gezelschap, dat zich naar Jezus noemt, zeer vele Christenen, die zoeken

te heerschen door wereldsche macht en invloed, die daartoe zelfs ondergeschoven stukken gebruiken, de historie vervalschen, teksten verdraaien, de waarheid verkrachten en dat niet alleen doen ter hoogere eere Gods, maar in Christus' naam. In naam van den apostel der waarheid doen ze der waarheid geweld aan. Dat is Christusbelijden zonder Christendom.

Er zal verder wel niemand zijn, die niet toestemt, dat de Christelijke idee der Liefde alle gevoelens van haat en wraakzucht tegen menschen buitensluit en als onchristelijk brandmerkt. Maar dat neemt niet weg, dat de Christusbelijdende Duitsche Keizer den treurigen moed gehad heeft, voor 't front zijner troepen het parool uit te geven om zonder pardon te verleenen, zonder gevangenen te maken, den oorlog tegen de Chineezen op de wijze der Hunnen te voeren, herhaaldelijk zijne soldaten tot haat en wraak op te hitsen en dat onder aanroeping van den naam des Heilands ¹⁾).

Dit is wel het sterkste voorbeeld van Christusbelijden zonder Christendom in den laatsten tijd gegeven.

Ook schijnt me uit het Christelijk begrip der oneindige liefde Gods voor alle menschen onmiddellijk te volgen, dat met en door Gods wil nooit iemand kan verloren gaan en dat dus ook de Christenen, die een eeuwige, door God voorbestemde verdoemenis prediken, een Christus zonder Christendom verkondigen. En 't zelfde kan men zeggen van elken vorm van Christendom, die in Christus' naam zekere geboden, vormen, uiterlijkheden eischt, of op Christus' gezag aan enkele uitspraken (der Bergrede bv.) de geloovigen wil binden. Want volgens de Christelijke Idee wordt op dat punt volkomen vrijheid gelaten.

De echt Christelijke opvatting ten slotte van den mensch als kind Gods, ter volmaaktheid bestemd, maar in de zonde gevangen, dragend hemelsche schatten in aardsche vaten,

¹⁾ Wonderlijke wereld toch, waarin we leven! De redactie van de „Christliche Welt”, een orgaan der meer vrijzinnige theologen in Deutschland, schreef, dat ze brieven kreeg van Christelijke predikanten, die deze woorden verdedigden, van officieren en zich ongeloofig noemenden, die ze diep betreurden.

laat geen ander leven toe dan een leven met hoogten en laagten, „himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt“, zooals het in 't bekende lied luidt. En dat soort van Christenen, die daar steeds roemen en zwelgen in louter zaligheid, vrede en rust, hebben dat alles alleen kunnen deelachtig worden, doordat ze in hun verblinding met Christus' naam op de lippen, het Christendom verzaken.

Die menschen zelf kunnen daarbij volkomen ter goeder trouw zijn, maar het is de richting, de opvatting, die schuld is aan hun verblinding.

Ik zinspeelde er in mijn eerste artikeltje reeds op, dat de directe wijze van Christusverkondiging, zooals ik die noemde, verderfelijk en gevaarlijk kon worden. Ze wordt dat, steeds en overal, waar men uit het oog verliest, dat Jezus Christus niet verschenen is om ons een welsamenhangend geloofssysteem te brengen, ook niet om onze voorspraak bij God te zijn, of om ons schuldbewustzijn weg te nemen, evenmin om als een God door ons aangebeden te worden, maar enkel en alleen, om ons te brengen tot den Vader, om ons een levend, eeuwig, onvergankelijk getuigenis te zijn van dat ongeloofelijke, absurde feit, dat God is Heilige Liefde, Onze Vader in de hemelen.

Elke Christusvereering nu, die den mensch niet nader brengt tot den Vader, is uit den booze. En zijn er niet Christusbelijders, die, niet *ondanks*, maar *door* hun Christusgeloof minder liefde en medelijden koesteren voor andere menschen, dan ze hadden, toen ze nog niet geloofden; die zich vermeten een onderscheid te maken tusschen kinderen Gods en kinderen der wereld; die openlijk of in stilte aanspraak maken op 't Goddelijk welbehagen, goede maatjes zijn met schriftgeleerden en Farizeërs of zelf tot dat gilde behooren? Ze zijn dus door hun geloof niet ootmoediger, maar hoogmoediger, niet rijker in liefde, maar rijker in haat geworden. Wat zal het hun baten, of ze nu hunnen Christus goddelijke eer bewijzen en in Zijn naam cathedraalen bouwen en zendelingen uitsuren en synodale of deputatenvergaderingen openen. De woorden van Matth. VII:21—23 zijn voor hen geschreven. God geve, dat hun er de oogen voor opengaan!

't Schijnt, dat er in die kringen soms toch wel gevoeld wordt, dat er aan hun Christusvereering iets hapert. Calvijn noemt de leer der voorbeschikking een decretum horribile. Hij durft die leer wel in Christus' naam verkondigen, maar den naam Blijde Boodschap durft hij er niet aan te geven. En de heer Wilhelm van Hohenzollern, als hij zijn geliefd thema van haat en wraak ook nog eens in een op zijn bevel en naar zijn aanwijzing gemaakte preek uiteenzet, zoekt zich wijselijk een tekst uit het Oude Testament. Is dat niet onbewust toestemmen, dat hij belijdt geen Christendom, maar Oud-Testamentisch Jodendom, en zelfs een vrij lagen vorm ervan, met Christus' naam eraan vastgeknoopt, zooals zijn „rechtzinnige" predikant het hem heeft ingeprent? Bij alle droefheid en ergernis, die ik indertijd door de woorden van dien gekroonden blaaskaak heb moeten onder vinden, ben ik hem er toch in zekeren zin dankbaar voor, omdat ik, daardoor meer dan door iets anders, opmerkzaam ben geworden op het gevaar, dat er ligt in het belijden van den Christus zonder Christendom.

Door hem vooral zijn mij de oogen geopend voor al die richtingen in de Christenheid, die onder Christus' naam en onder de vlag van het kruis allerlei vreemde ladingen van bijgeloof, Heidendom en Jodendom binnengesmokkeld hebben. Moge de tijd niet meer ver zijn, waarop ze moreel gedwongen worden, of die lading over boord te werpen, of afstand te doen van die vlag en dien naam, die bij zulk een lading niet passen!

Nadat ik nu aan den eenen kant front gemaakt heb tegen het Christendom zonder Christus, aan den anderen kant tegen Christus zonder Christendom, rest me nog het derde en moeilijkste deel van mijn taak. Ik ben nu nog mijnen lezers verschuldigd eene schets te geven van mijn Christendom met den Christus, of van mijnen Christus met Christendom. Menig lezer heeft misschien al eens willen vragen: „Wat denkt gij dan van den Christus? Wat is Hij voor u?" — „Wilt ge" — zoo schreef me een academiëvriend — „nadat ge aan Christus de middelaarsbasis ontnomen hebt, een nieuw postament voor Hem oprichten?"

Ik zou aan deze en dergelijke vragen wel gaarne willen te gemoet komen, maar, daar ik hier aan het allerpersoonlijkste in mijn gemoedsleven kom, weerhoudt me hier iets, om me in 't openbaar geheel en al te uiten. Maar dit weinige wil ik er hier wel van zeggen en voor een goed verstaander is dit halve woord misschien voldoende: Christus is voor mij die persoonlijkheid, die meer dan eenig andere mijn godsdienstig denken en voelen bij voortduring *anregt, erregt, aufregt*. Hij houdt me in onrust en angst somtijds, en steeds in spanning. Maar Hij is het ook, die me in andere oogenblikken wonderbaar bemoedigen, sterken en troosten kan. Hem als God te vereeren, is mij onmogelijk, maar zonder Hem God als Vader te vereeren, eveneens. De geheele Christelijke wereld- en levensbeschouwing schijnt me absurd, of is me verder niets dan een schoone droom, als ik er zijne gestalte niet mee verbind. Een naam, een titel wil ik Hem liever niet geven, maar ik zou er niets tegen hebben, Hem den Zoon Gods te noemen, of, gelijk Groenewegen ¹⁾ het gedaan heeft, van Hem als de kracht en de wijsheid Gods te spreken.

Hem mijn Zaligmaker te noemen, zou ik nu nog niet durven, omdat ik Hem als zoodanig nog niet ervaren heb. Maar ik geloof, dat Christus voor mijn gemoedsleven nog veel meer worden kan, als ik voor Hem altijd maar was, gelijk ik wezen moest.

Voor mij ligt voornog de groote beteekenis van den Christus daarin, dat Hij 't gemoed en 't geweten onrustig maakt, het verlangen naar den Vader prikkelt en opwekt. Hij, de Boodschapper van het Evangelie der Liefde Gods, is niet heengegaan, nadat Hij deze Blijde Boodschap den menschen verkondigd had, maar terecht zijn Hem de woorden in den mond gelegd: Zie, ik sta voor de deur, en klop. (Openb. III : 20.)

Wie zijn hart wil openen voor het Evangelie, moet Hem mee binnenlaten, opdat Hij een gestalte krije in hem. Hij, Christus, is de onvermijdelijke begeleider van iedere menschenziel, die den Vader zoekt. Niet, om telkens den

¹⁾ In zijn bundel: „Kanselwerk”.

weg te wijzen, neen, Hij laat u zelf zoeken, maar Hij is het, die u met een vriendelijken wenk opwekt, telkens als ge vermoeid en vertwijfeld neerzinkt, of die met ernstig handgebaar verder wijst, als ge waant, het doel reeds te hebben bereikt. En wie nu genoeg liefde en Godsvertrouwen en geduld en volharding bezit, om zich aan Zijn gezelschap te kunnen toevertrouwen, dien voert Hij langs den zelfden weg des kruises, dien Hij gegaan is, tot den Vader. Die is met Christus in den Vader. Maar hoevelen onder de Christenen hebben dat einddoel bereikt!

Maar nog een ander punt dient hier te worden aangeroord. „Hoe is uw stelling tegenover den Jezus of den Christus der Evangeliën?” — is me ook gevraagd. Ik erken, dat hier weer een groote moeilijkheid ligt, maar ik mag ook op deze vraag geen antwoord schuldig blijven. In mijn eerste stukje heb ik in 't algemeen reeds het antwoord gegeven, toen ik zeide, dat onze verhouding tot Jezus moet zijn: „vrij en toch gebonden”.

Door eenige practische voorbeelden kan ik misschien duidelijk maken, hoe ik dat meen. Laat mij echter eerst weer even op een analoog geval op ander gebied mogen wijzen. Onlangs las ik in de Gids een studie van Dr. Bijvanck over Shakespeare. Hij besprak daar het karakter van Ophelia en nu trof me daar de volgende zinsnede: „we komen hier aan een moeilijke taak; we hebben namelijk Shakespeare tegen Shakespeare te verdedigen.”

Wat was dus het geval? Daar stond een of ander woord op naam van Shakespeare. Naar Dr. Byvanck's opinie echter was dat woord zoozeer in strijd met Shakespeare's geest en denken, dat het hem onmogelijk schijnt, dat Shakespeare aldus kan hebben geschreven. In naam van Shakespeare haalt hij dus een streep door dat op naam van Shakespeare staande woord. Maar als er nu eens bewezen kon worden, dat Shakespeare werkelijk dat woord geschreven heeft, wat dan? Dan heeft mijns inziens Dr. Byvanck, als hij zeker is van zijn zaak, het recht om te zeggen: „Welaan, daar heeft Shakespeare gedwaald, daar is hij zichzelf ontrouw geworden; daar voel

ik, Dr. Byvanck, Shakespeareaanscher dan Shakespeare zelf."

Dat zou van Dr. Byvanck volstrekt geen grootspraak en voor Shakespeare volstrekt geen beleediging zijn. Want Dr. Byvanck zal de eerste zijn, om te erkennen, dat hij, wat de ontwikkeling en verfijning van zijn schoonheidsgevoel op dramatisch gebied betreft, aan niemand ter wereld zooveel te danken heeft als aan den grooten William. Daarom zegt hij ook volkomen terecht: het is hier niet Dr. Byvanck contra Shakespeare, maar Shakespeare contra Shakespeare. Shakespeare's fijne geest, vleesch geworden in Dr. Byvanck, kan in een enkel punt Shakespeare, den dichter onder koningin Elizabeth, verbeteren.

't Klinkt wonderlijk, maar we zien het gebeuren.

We zien het zelfs doen door menschen, die er niet zooveel recht toe hebben als de grondige Shakespearekenner Byvanck. Zien we niet, dat het groote publiek Hamlet steeds voorstelt als lang en slank, ofschoon Shakespeare zelf van hem zegt, dat hij zwaarlijvig, kortademig is?

En of 't groote publiek hier niet beter en zuiverder dan de dichter zelf gevoeld heeft, dat iemand met een levensbeschouwing als Hamlet niet veel kans heeft, een buikje te krijgen?

Op diezelfde wijze nu moeten we leeren te staan tegenover den Christus van Mattheus, Marcus, Lucas of Johannes; ja, tegenover Jezus van Nazareth zelfs. — „Durft ge” — zoo vroeg ik indertijd aan vriend de Ridder — „durft ge in naam van den Christus, die in u leeft, logenstraffen den Jezus der Evangeliën, waar hij dingen zegt en doet, met uw overtuiging in strijd.” — Daarop had de Ridder moeten antwoorden: „Ja, ik.” De moderne richting zal dit antwoord moeten geven. De moderne richting, die al zooveel aangedurfd heeft, die de wonderen en de opstanding van Jezus reeds bestreden heeft, zal het ook nog moeten aandurven, den Jezus der Evangeliën, of Jezus van Nazareth te corrigeren, te wederspreken zelfs.

En niemand minder dan Professor Oort heeft dat reeds aangedurfd. Voor vier of vijf jaren, als ik wel heb, heeft Professor Oort in de Hervorming eens een stukje geschreven over het doopbevel in Matth. 28:19. Hij sprak daarin zijne overtuiging uit, dat dit woord uit lateren tijd dateert, dat

het niet van Jezus zelf is. „Maar” — zoo ongeveer schreef hij — „ook al werd er bewezen, dat dit doopbevel uit Jezus' mond is, dan zouden wij moeten zeggen: Daar heeft Jezus gedwaald, jammerlijk gedwaald; daar is hij zelf ontrouw geworden aan zijn hoog en heilig beginsel van godsdienst in geest en waarheid.”

Ik herinner me nog levendig, dat ik van vreugde van mijn stoel ben opgesprongen en door mijn studeerkamer ben gaan loopen onder de woorden: Juist, daar moet het heen! Daar werd duidelijk en openlijk uitgesproken, wat ik dikwijls „dunkel geahnt” en gezocht had. Maar later drong zich weer deze vraag op: mogen we zoo spreken? Wat blijft er dan ten slotte over? En thans eerst durf ik met volkomen instemming en met volle overtuiging zeggen, dat we zoo spreken moeten, dat Professor Oort daar den rechten toon getroffen heeft. En als een orthodoxe broeder smalend opmerkt: „Dus, Professor Oort weet het beter dan Jezus zelf,” dan antwoord ik hem: „Waarde heer! Indien ge Professor Oort kendet, zoudt ge 't weten, dat hij met al zijn rijke gaven van geest en gemoed, een te diep besef heeft van zijn zwakheid en zonde, dan dat hij zich boven iemand zou willen verheffen! Lees er zijne Geloofsbelijdenis en zijn woorden op de laatste moderne Vergadering maar eens op na! Maar gij, o Christusbelijdende broeder, die behoort tot dat wonderzuchtig geslacht, waarmee Jezus reeds bij zijn leven zooveel te stellen heeft gehad, gij kunt hier een wonder aanschouwen. Hier ziet ge den levenden Christus, dien ge zegt te vereeren, die voortgaat zich in steeds schooner gestalte te openbaren. Hier ziet ge den Christus, strijdend tegen dood formalisme en priesterlijken dwang, zelfs waar die in Jezus' naam of door Jezus zelf worden verdedigd.”

Mijn orthodoxe broeder zal me echter, helaas, wel niet begrijpen, maar ik hoop, dat de lezer me wel zal hebben begrepen. En dat hij ook zal gevoelen, zooals ik zelf heel diep gevoel, dat, om met den ouden Camphuyzen te spreken:

„Er moet veel strijds gestreden zijn
 En veel gebeds gebeden zijn,
 Daar moeten reine zeden zijn
 Een nauwe weg betreden zijn....”

voordat men het wagen mag, aldus den Christus tegen Christus te verdedigen. Een woord of een beginsel is alleen door een nog verhevener woord en hooger beginsel te overwinnen, een opvatting van het Christusideaal alleen door een nog hoogere opvatting ervan.

En als we nu zien, dat in onzen tijd oude vlekken van het Christusbeeld der vroegere eeuwen worden weggevaagd, dat er nieuwe trekken aan worden toegevoegd, dat het zijn invloed gaat doen gelden op nieuw gebied, dat vroeger geacht werd buiten de Christelijke sfeer te liggen, is dat niet een reden, om te jubelen? Is dat niet een bewijs, dat het Christelijk ideaal, zooals het thans leeft in de harten der vroomsten en besten onder ons, hooger staat dan het Christelijk ideaal van het voorgeslacht? Is dat niet het teeken van een levend Christusgeloof?

Dat er zulke tijden zouden komen, dat de Blijde Boodschap en de heilswaarheden, daarin vervat, steeds rijker en heerlijker zouden ontvouwd worden, rijker en schooner nog dan Hij, die er de drager van was, heeft kunnen doen, dat heeft mijn collega, de Evangelieschrijver Johannes, reeds met profetischen blik vooruitgezien. Daarop toch doelt het woord, dat ik als derde motto boven dit stukje heb gezet: „voorwaar, voorwaar zeg ik ulieden, die in mij gelooft, de werken, die ik doe, zal hij ook doen, en zal meerdere doen dan deze.”

Men verwijte me niet, dat ik me hier op een tekst ga beroepen, en wel op een tekst, die alleen in samenhang met andere en in verband met de voorstellingen in het Johannesevangelie mag worden gebruikt. Dat ik deze woorden aanhaal, gebeurt niet, om daarmee bewijzen voor mijn betoog aan te dragen, maar alleen omdat ik, tot mijn eigen verrassing, mijn gedachtengang in dit hoofdstuk van Johannes terugvond. Ik ontveins nu daarbij niet, dat de Logos van Johannes iets anders is dan de Christus mijner voorstelling en dat, wat hij geloof in Christus noemt, misschien iets anders geweest is dan wat ik er onder versta. Maar toch meen ik, dat we in den grond der zaak, het essentieele van onze gedachten gemeen hebben. Ook bij Johannes vind ik ik den climax: Godsgeloof — Chris-

tusgeloof — Geloof in den Vader. Ik vond die overeenkomst te treffend om er niet even op te wijzen.

Buitengemeen treffend vind ik ook het feit, dat Johannes in den laatstgenoemden tekst veronderstelt, dat er menschen komen kunnen, die dezelfde werken, ja meerdere zullen doen dan Jezus. Of hij daarbij ook aan de wonderen gedacht heeft, waag ik niet te beslissen. Professor Scholten meent van niet en dat Johannes hier alleen werken van geestelijken aard op het oog heeft. Hoe het zij, ook in dit woord vond ik een gedachte terug, die zich aan mij had opgedrongen en die ik dan ten slotte nog wil uiteenzetten, omdat ook hierin iets over onze verhouding tot Jezus wordt gezegd.

Jezus dan, zoo schijnt me toe, heeft in den korten tijd van zijn loopbaan, niet de gelegenheid gehad, zijn beginselen in daden, door eigen voorbeeld, op elk gebied van het menschelijk leven toe te passen. En ook als hij langer geleefd had, zou hem dat niet mogelijk geweest zijn. Zijn geloof, Zijn liefde waren onbegrensd, maar ze hebben zich daadwerkelijk alleen kunnen uiten op een zeer begrensd en beperkt gebied en in zeer korten tijd.

Daarom gaat het niet aan, Jezus zonder meer als voorbeeld te stellen of bij alle mogelijke vragen zijn oordeel in te roepen. Op zeer vele vragen, ook van godsdienstigen en zedelijken aard, die ons bezig houden, geeft Jezus geen antwoord en de vraag: „Wat zou Jezus doen?” — brengt ons ook niet veel verder. Wat een Christen te doen heeft, is, dunkt me dit: het Evangelie der Liefde Gods, in Palestina verkondigd, over te brengen in onze verhoudingen en het waar te maken voor onzen tijd. En daar dit een levensgevaarlijke, wanhopige taak is, geloof ik niet, dat iemand in staat is, om zelfs ook maar een zwakke poging in die richting te doen, zonder dat zijn godsdienstig leven in voortdurend contact is met Jezus, bij welk proces vanzelf de Christusgestalte in hem zal geboren worden en centrale beteekenis zal krijgen.

Zoo gaat de Christus voort, in 't hart der zijnen, het werk door Jezus aangevangen, te voltooien, en stelt hen in staat, werken te doen, gelijk Jezus gedaan heeft en grootere dan deze.

Laat ik eenige voorbeelden ter opheldering geven.

Jezus heeft, op een oogenblik van zijn leven, den messiasnaam en -waardigheid aangenomen, althans niet verworpen.

Dat was een enorm waagstuk en in de berichten der Evangeliën daaromtrent kan men nog de spanning voelen, waarin zijne ziel moet hebben gezweefd. Het opgaan naar Jeruzalem was het onvermijdelijk gevolg. Dat was een werk door Jezus gedaan. Maar de mannen nu, die het gewaagd hebben, na zijn dood, den gekruisigden en verzezen Christus als Messias en Licht der Heidenen den Joden en Grieken te verkondigen, hebben zeker niet minder gedaan. En zij, die de Christelijke ideeën, dieper en intenser nog doorgedacht, en den gekruisigden Christus, *zonder zijn opstanding*, met denzelfden ijver en dezelfde opoffering verkondigen *onder Christenen*, doen een meerder, een grooter werk dan Jezus.

Jezus heeft, toen hij het Evangelie den armen predikte en zich tot de verlorenen in Israël wendde, een heldentaak op zich genomen; maar zij, die in onze dagen met persoonlijke toewijding het Evangelie aan het lompenproletariaat brengen, staan in dit punt niet bij hem achter.

Jezus heeft, naar de Evangeliën te oordeelen, zich een enkele maal tegenover Farizeërs en Schriftgeleerden vergeten, en zich ten slotte, na eenige vergeefsche pogingen, van hen afgewend. Dat neemt echter niet weg, dat het Christenplicht is, om, gewapend met die liefde, die ons door Jezus is geopenbaard, met die sterke, moedige, voor niets terugdeinzende liefde, ook dezulken te bejegenen, die in dorre, duffe eigengerechtigheid hun zielen laten verschrompelen en versterven. En hij of zij, die de Evangeliearbeid onder de hedendaagsche Christelijke Farizeërs en Schriftgeleerden aandurft en er in slaagt, ook maar één van de negen en negentig, die de bekeering niet van noode hebben, tot den Vader te brengen, doet een werk, grooter dan de godsdienstoefeningen in de Zandstraat en ook meerder dan Jezus gedaan heeft.

Aan zulke menschen zal ik volgaarne den naam Christen toekennen. Want eindelijk ben ik 't nu met mezelf eens, wat een Christen is. Een Christen is, zoo zou ik thans

zeggen, degene, die den godsdienst belijdt, waarin God als Vader in Geest en waarheid door liefde wordt vereerd en waarvan Jezus Christus het middelpunt is.

Dit is het inwendig teeken. Het uitwendig is daarin te zoeken, of zoo iemand werken doet, gelijk Jezus gedaan heeft, en meerdere dan deze.

Laat nu ieder voor zich uitmaken, wie recht heeft op den Christennaam. Ik voor mij durf er, in eerbiedige bewondering voor dien titel, geen aanspraak op te maken.

AMSTERDAM,
Juli, Augustus 1901.

P. ELDERING.

UIT DE REMONSTRANTSCHEN BROEDERSCHAP. 1)

In het tijdschrift, dat onder bovengenoemden titel om de twee maanden verschijnt bij A. H. Adriani te Leiden en waarvan Dr. J. A. Beijerman redacteur is, komt in de Juli-aflevering van dit jaar een verslag voor van de Algemeene Vergadering der Broederschap, gehouden te Rotterdam den 4den en 5den Juni 1901. Zeer prijselijk en alleszins navolgenswaard voor andere hooge kerkbesturen acht ik het, dat dit verslag zoo spoedig mogelijk verschijnt. Of dit samenhangt met den korten duur der vergadering durf ik niet beslissen. Maar in dat geval is die vlugge behandeling van zaken dubbel lofwaardig. Over het geheel ontvangt de lezer den indruk dat in de algemeene vergadering der broederschap groote eenstemmigheid heerscht, dat er weinig omhaal van woorden gebruikt wordt en dat daardoor alles bijzonder glad loopt. Dr. H. L. Oort van Utrecht, die den Voorzittersstoel bekleedde en de samenkomst met een toespraak opende, wees er op, dat de vergadering tegelijk plechtige synode en vriendschappelijke bijeenkomst mocht genoemd worden. In zoo aangenaam gestemden kring mocht de Voorzitter constateeren, dat het der Remonstrantsche broederschap goed gaat. Waarlijk wel was er reden tot dankbaarheid, waar het verslag vermeldde dat overal gunstige verschijnselen zich voordeden en dat bijna alle gemeenten in ledental waren vooruitgegaan, te zamen eenige honderden. Toch verklaarde Dr. Oort zich dankbaar, maar niet voldaan. „Wij vragen ons wel eens af,” hooren wij hem zeggen, „waarom

1) Overgenomen uit „De Wachter” Stemmen uit de Ev. Luth. Kerk. onder red. van W. F. Loman. 4de jaarg. No 9.

de honderden geen duizenden zijn? Wij hebben onder alles het gevoel van tegen den stroom op te roeien."

Natuurlijk wordt die opmerking nader door hem gemotiveerd; toch is het mij niet duidelijk geworden, of Dr. Oort het eigenlijk liever anders zou wenschen. Mij dunkt dat bescheiden succes is het beste wat men de Broederschap mag toewenschen. Zou men zich in onze dagen niet met reden bezorgd moeten maken, indien plotseling de wereld zich voor het Remonstrantisme warm ging maken? Is er dan waarlijk in de populariteit van Roomsch-Katholicisme of doléantie iets wat bij een ernstig mensch jaloerschheid zou kunnen wekken? Integendeel: er is in onzen tijd iets zeer heerlijks in de gedachte, dat men er in slaagt het aan „wenigen recht zu machen." „Vielen gefallen ist schlimm", zei de dichter en als er ooit oorzaak was zijn spreuk te beâmen dan nu en allermeeest op godsdienstig kerkelijk gebied. Moge de broederschap haar stillen gang blijven voortzetten, langzaam maar zeker haar kring uitbreidende, niet belust op de goedkeuring der menigte, maar zich verheugende in de hartelijke sympathie van eene betrekkelijk kleine schaar van trouwe vrienden. Zoo zal het haar wêlgaan en zal zij bij toeneming weldoen. Maar dan moeten hare bestuurders zich weten vrij te houden van den last om de groote menigte tot zich te trekken of op banen te leiden, waar haar arbeid in concurrentie komt met de groote sociale of politieke partijen. Hoe spoedig zou het dan gedaan zijn met dien idyllischen toestand, waarvan de Voorzitter met zoo groote ingenomenheid gewaagt, dat haar plechtige Synode tégelijk vriendschappelijke bijeenkomst mag genoemd worden. Die het wel meent met de broederschap wenscht haar toe dat zij zich niet wage op de breede wateren, waar zij op fellen stroom zou worden voortgedragen, maar dat zij zich, als tot hiertoe, in eigen kring vreemd aan wereldsch ophef maken, blijve wijden aan den stillen arbeid voor vrede, liefde en verdraagzaamheid.

W. F. L.

REMONSTRANTEN IN DE VERSTROOIING.

Wáár zijn zij?

Onze lezers zullen wellicht die vraag doen. De jongste volkstelling geeft daaromtrent eenig licht. Het onderstaand lijstje bevredigt eenigszins onze nieuwsgierigheid.

Gemeenten in Nederland waar meer dan 5 Remonstranten wonen, maar waar geen Remonstrantsche gemeente bestaat.

		m.	vr.	tot.			m.	vr.	tot.
Utrecht.	Baarn	12	31	43	Noord-Holland.	Purmerend	2	6	8
	de Bilt	3	5	8		Sloten	8	5	13
	Driebergen	3	4	7		Uithoorn	8	10	18
	Lopik	1	5	6		Velzen	10	6	16
	Maarssen	3	3	6		Watergraafsm.	4	3	7
	Maartendijk	1	5	6		Weesp	2	4	6
	Mijdrecht	4	3	7		Wieringen	3	5	8
Friesland.	Veenendaal	3	5	8	Zaandam	16	35	51	
	Zeist	8	21	29	Zandvoort	4	7	11	
	Gelderland.	Harlingen	8	10	18	Apeldoorn	20	52	72
		Leeuwarden	16	29	45	Brummen	—	7	7
		Oostdongerad.	3	5	8	Culemborg.	6	2	8
		Schoterland	3	5	8	Doetinchem(st)	3	10	13
		Smallingerl.	2	4	6	Ede	5	7	12
Sneek		4	9	13	Epe	5	1	6	
Utingeradeel		3	3	6	Ermelo	9	13	22	
Noord-Holland.	Beverwijk	7	7	14	Gorssel	4	5	9	
	Bloemendaal	4	15	19	Harderwijk	4	5	9	
	Bussum	16	44	60	Laren	10	9	19	
	Edam	9	3	12	Nijkerk	4	3	7	
	Haarlemmerm.	4	7	11	Nijmegen	42	63	105	
	Heemstede	8	3	11	Rheden	22	33	55	
	den Helder	24	24	48	Tiel	12	14	26	
	Hilversum	37	83	120	Wageningen	27	30	57	
	Naarden	4	7	11	Winterswijk	2	10	12	
	Nieuwendam	5	5	10	Wisch	3	5	8	
					Gelderland.	Zalt-Bommel	7	5	12
						Zutphen	15	31	46

	m.	vr.	tot.		m.	vr.	tot.	
Zeeland.	Middelburg	16	7	23	Ter Aar	2	4	6
	Vlissingen	4	4	8	Aarlanderveen	4	7	11
	Zieriksee	5	3	8	Alphen	17	15	32
Noord-Brabant.	Bergen-op-Zoom	16	14	30	Bodegraven	18	17	35
	Breda	62	22	84	Brielle	4	3	7
	Ginneken	3	4	7	Gorinchem	8	13	21
	Helmond	3	9	12	Haastrecht	5	7	12
	's-Hertogenb.	21	13	34	Hazerswoude	8	6	14
Limb.	Teteringen	4	19	23	Hellevoetsluis	5	3	8
	Maastricht	2	6	8	Hillegersberg	11	34	45
Drenthe.	Roermond	2	6	8	Hillegom	2	4	6
	Assen	11	18	29	Hof van Delft	24	25	49
	Dwingeloo	2	4	6	IJsselmonde	4	6	10
	Emmen	4	4	8	Leimuiden	13	14	27
	Havelte	5	2	7	Loosduinen	2	6	8
	Norg	5	6	11	Maassluis	7	17	24
Groning.	Zuidwolde	4	5	9	Moordrecht	10	2	12
	Haren	4	8	12	Noordwijk	2	7	9
	Veendam	3	5	8	Oegstgeest	4	13	17
	Winschoten	3	11	14	Ouderkerk	4	3	7
Overijsel.	Almelo (stad)	7	7	14	Overschie	5	4	9
	Deventer	26	33	59	Rijnzaterwoude	13	10	23
	Enschede	13	15	28	Rijswijk	8	18	26
	Hengelo	11	10	21	Schiedam	19	27	46
	Kampen	21	17	38	Vlaardingen	18	31	49
	Steenwijk	4	5	9	Voorburg	8	19	27
	Zwolle	30	27	57	Vrijenban	20	21	41
				Zuid-Holland.	Warmond	5	2	7
					Woubrugge	1	5	6
					Zoeterwoude	10	18	28

NAMAAK.

Zijt gij een vriend, een bewonderaar van edele steenen?

Hebt gij dien steen gezien, dien edelen steen, zooals hij gekomen is uit de hand des slijpers? Er is „leven” in; wonderlijk schoon die speling van het licht. In goud gevat, hangt hij aan een gouden keten; dat goud, keurig fijn bewerkt, schittert u tegen.

't Is een genot dat te zien, behoefte dat edele metaal, dat edelgesteente te bewonderen, zooals menschenhand er den schoonsten vorm en glans aan heeft gegeven.

Velen begeeren zulke edele dingen te bezitten, er zich mede te tooien. Dat verlangden velen in alle eeuwen, niet het minst bij de Oostersche volken.

De hooge prijs is oorzaak dat slechts weinigen dat verlangen kunnen bevredigen.

De nijverheid, kennende der menschen neiging, heeft het edele nagemaakt. Er is valsch goud in omloop gekomen en van glas of ander mengsel heeft men steenen gemaakt, die voor luttel prijs te bekomen zijn.

De namaak is soms zoo goed geslaagd dat men een kennersoog noodig heeft om het verschil te ontdekken. Velen zien het voor „echt” aan en worden bedrogen. Anderen weten wel dat het „namaak” is, maar ijdelheid verleidt hen zich er mede te sieren en te gaan meenen dat het zoo goed als „echt” is, zoo aan hunne omgeving den indruk te geven, dat het veel, zeer veel geld gekost heeft, iets edels is.

Wel blijft men voor zich het „echte” bewonderen, maar zou het toch niet willen koopen, omdat het zoo duur en dus zoo moeilijk te verkrijgen is.

Zoo gaat het ook met „vroomheid”. Zij is een edelgesteente, een edele stemming, door alle eeuwen te vinden bij alle volken.

Geen tijdvak in de geschiedenis dat zij niet was de hooge kracht van veler leven, schitterend in het oog der menigte. In ideaaltypen van ons geslacht heeft men die vroomheid belichaamd.

Maar juist, wijl die diepe vroomheid zoo machtig leven schiep, zooveel bewondering wekte, begeerden velen haar te bezitten, er zich mede te tooien, niet wetend met wat moeite zij moest verkregen worden, hoeveel arbeid daarvoor werd gevorderd. Men stelde zich tevreden met nagemaakte vroomheid.

Een sluik gewaad, een in bepaalde plooiën zich wringend gelaat, enkele geijkte uitdrukkingen, sommige ceremoniën moesten dan aan de wereld verkondigen dat men vroomheid bezat. Het bedrog werd soms ontdekt en het „Wacht u voor de vromen” was eene les, om voor deze menschen, wier leven niet gewijd was, op z'n hoede te zijn, maar tevens onwillekeurig eene hulde aan de echte vroomheid. Men begreep dat de „echte” niet zoo maar onder ieders bereik viel.

Waarlijk edele dingen vallen den mensch niet in den schoot; er moet voor worden gearbeid, gestreden.

Eens kenners oog weet wel het edele te onderkennen, te waardeeren.

De echte vroomheid is die innige betrekking tusschen den mensch en zijnen God, zoodat het heiligste, wat er trilt in zijn gemoed, leven is van Gods leven en hij in de openbaring daarvan vindt de schoonste levenspoëzie.

Goedheid en liefde, door wijsheid geleid, zijn de reine uitingen van des vromen leven en zoo ziet hij zijn God in dat heerlijk licht, uitstralende van eigen ziel.

Nu wordt het reinste streven van het hart Gods gebod en is de hoogste eenswillendheid bereikt tusschen hemel en aarde.

Die stemming, die overtuiging werpt een eigenaardig licht over, geeft een eigenaardig karakter aan geheel het bestaan, aan alle daden en verhoudingen, wijdt zelfs al de omstandigheden, die over hem komen. De vrome mensch blijft bij God en God bij hem onder alle ervaring, zoodat hij krachtig, ja, blijde is op iederen weg.

Dien vrede geeft de namaakvroomheid niet. Zij bevredigt de ijdelheid, maar wekt medelijden. In haar is geen kracht.

Hoe droef de figuur van hem, wiens vroomheid bezwijkt als de storm het scheepke beloopt, als kleingeestige angst hem de hulp doet inroepen van goden, die het domste bijgeloof vereert!

Spottend omringt hem de menigte; zij jout den mensch uit die met zoo'n valschen steen, met dat klatergoud zich voede.

Als „heiligen”, door allen bewonderd, staan in de historie der menschen de ideaaltypen der vroomheid; wie zou het wagen een Christusbeeld te beledigen!

De ongeloovige wereld zelfs lacht om klatergoud en valsche steenen, maar voor het „echte” buigt zij zich.

A. S.

CURIOSUM.

Den 21^e May 1655.

Wanneer yemant hier ter plætse of stede de summa van ses hondert guld. of meerder ten profyte van dese gemeente legateert, soo verbinden sich de broeders,⁽¹⁾ soo dræ dær van kennisse is gekomen, dat sy de Coster last sullen geven, om alsdan hær⁽¹⁾ ende diaconen te nodigen om in den rouw op de begræffenis des overleden te komen, op de boete van tien stuivers.

Uit de notulen van den Kerkeraad van de Remonstr. Geref. Gemeente te Rotterdam, medegedeeld door den Heer K. Vos, Doopsgez. prop. te Rotterdam.

⁽¹⁾ nl. het college van ouderlingen.

EEN NIEUWE JEZUSROMAN.

*Edouard Schuré. — Jezus. — Amsterdam. — C. L. G. Veldt.
1901. f 1.25*

Een wonderlijk boek is deze vertaling van het laatste hoofdstuk van het werk door Schuré geleverd onder den titel „Les grands Initiés”. Hij gaf daarin de beelden van de groote wijzen en profeten der verschillende godsdienstige bewegingen onder de menschen der oude wereld.

Dit leven van Jezus nu meldt zich aan als geschreven met gebruik van wat de kritiek over de evangeliën heeft opgeleverd; terwijl dus de 3 eerste evangeliën tot grondslag worden gelegd, moet het evangelie van Johannes leveren de stof voor de meer diepe opvatting van Jezus' onderwijs, de geheime onderwijzing. Tegen de aanduiding van het karakter der evangeliën, zooals die in de inleiding (Bldz. XII. XIII) gegeven wordt zou nog al wat in te brengen zijn.

Al worden het zinnebeeldige karakter en de latere redactie van het 4de evangelie erkend, toch heet het de vrucht van wat Johannes, de zoon van Zebedeus, zal hebben opgevangen van het geheime onderricht des meesters. De wederlegging dezer opvatting zou ons te ver voeren en ook niet voegen in dit tijdschrift.

Eerst wordt de toestand der oude wereld bij Jezus' geboorte met flinke trekken geteekend. De gewijden, of liever de profetische naturen, bekleeden daarin natuurlijk eene groote plaats, omdat zij, elders terruggedrongen, zich in Israëel hebben gehandhaafd.

Over Jezus' geboorte wordt in duistere woorden gesproken. Op blad 26 wordt gezegd, dat, gelijk bij iedere geboorte de inwerking der hoogere geestelijke wereld werkzaam is, dit vooral het geval is bij de wording der godsdienstige ge-

nieën, der profetische naturen. De ziel, voor zulk eene zending verkoren, komt vrij, zich zelve bewust, uit de goddelijke wereld te voorschijn en heeft nu om zich op de wereld te vertoonen noodig eene hoogbegaafde moeder (geen vader?) die door den eisch harer zedelijke natuur de ziel van den Godszoon tot zich trekkend in haar vleesch en bloed belichaamt. Hier hebben wij dus de voorstelling der incarnatie, die als onderstelling waarschijnlijk, in bijzonderheden zich onttrekt aan de waarneming. Maar zeer zeker leert de ervaring, dat voor iedere geboorte de medewerking eens vaders noodig is. Physische afstamming verklaart niet alles in het genie, er blijft over het feit van een hoog zieleleven, dat zich in de wijze zijner wording onttrekt aan ons kenvermogen. Men moet hier met groote behoedzaamheid spreken. Ieder ontvangt het ontwakend en zich ontwikkelend bewustzijn der kinderen als eene gave Gods, ook al weet hij niet te zeggen, langs welken weg deze ontwikkeling gaat. Hier past eerbiedig dankbaar aanvaarden.

De schrijver die zich voordoet als wetende, wat niemand weten kan, toont bij de beschrijving van de ontwikkeling van Jezus' innerlijk leven dat hij ook wel eens niet weet, wat hij weten moest. Hij laat geheel overeenkomstig de rationalisten der 18de eeuw Jezus leerling zijn der Esseners en daar allerlei theosophische wijsheid opdoen. Hij neemt alles wat op naam van Philo en Jozefus over de Esseners geboekt staat, voor goede munt op, zelfs Philo's boekje over het „beschouwende leven” wordt als echt erkend. Dit is na al wat daar over en over de schildering bij Jozefus in Duitschland en ten onzent geschreven werd, wel wat al te sterk.

Het is geen wonder, dat dan ook de figuur van Johannes den Dooper niet tot haar recht komt. Ook hij was een gewijde, en de legenden over zijne geboorte laten doorschemeren, dat hij, de gewezen priesterszoon, uit gewetensernst en profetische bezieling brak met den tempeldienst. Door hem is Jezus tot bewustzijn gekomen van zijne profetische zending als den Zoon des Menschen.

Nu volgt eene door phantasie boeiende beschrijving van het visioen der verzoeking, dat uitloopt op een ander, door den schrijver bedacht, het visioen van het kruis, dat Jezus bij

de Esseners zal hebben leeren kennen, dat door de zonen van Jafet vroeger was aangebeden als teeken van het hemelsche vuur. Men leze wat blad. 61—63 staat, en verwondere zich over zooveel willekeur.

Over het onderwijs van den zoo opgevatten Jezus wordt veel goeds gezegd en daaraan toegevoegd wat Jezus hier en daar in het 4de evangelie wordt in den mond gelegd. Als voorbeeld wordt gekozen het gesprek met Nicodemus over de wedergeboorte. Dit wordt nu uitgewerkt volgens de theorie der theosophen. Men leze, wat staat blad 74 en vlg, en vrage maar niet of dit nu wetenschap is. Maar vooral verzuime men niet te volgen de aanwijzing van het geheim van Jezus' wonderkracht. De geheimzinnige macht van den hooger en geest op lagere bewerkte naturen zal wel niemand ontkennen, en nog heden ten dage kunnen er zoogenaamde wonderen geschieden aan zenuwlijders, maar of de zoogenaamd wetenschappelijke voorstelling van een astraal lichaam enz, hier werkelijk verklaart, zal zeker menig een met mij betwijfelen.

Dat ook door dezen schrijver veel aandacht gewijd wordt aan Jezus' verhouding tot de vrouwen is natuurlijk. Wij hooren bij hem echter wat nog nooit is gezegd. In Gen. II: 23 geeft Adam aan de pas geschapene vrouw zoo naïef den naam: Mannin. Onze schrijver zegt dat Mozes hier spreekt, en verder dat die naam door hem Aïsha geschreven, beteekent, de macht der Intuïtie, hêt liefhebbend en ziend vermogen. Hoe jammer dat de jongste overzetters van het O. T. dit niet geweten hebben!

De groote crisis in Jezus' leven, waarbij hij besluit door lijden tot heerlijkheid te gaan, wordt goed beschreven, maar, als de schrijver op bladz. 105 beproeft weêr te geven, wat er bij de verheerlijking op den berg in Jezus' eigene ziel zal zijn omgegaan, dan wordt die extase van Jezus' ziel geteekend in beelden, die verbijsterend werken op den lezer. Hier vooral had gevoegd soberheid, eenvoud, die zoo noode gemist wordt, als het gemoedsleven der grooten van ons geslacht onder woorden moet gebracht worden. Zonderling klinkt wat de schrijver ten slotte van dit visioen zegt: „dit is eens geschied in de wereld der geesten, in

den boezem des Vaders, waar de mysteriën der eeuwige liefde worden gevierd, en waar de sterren zich wentelen als golven. Dat had hij gezworen te volbrengen; dáárvoor was hij geboren; dáárvoor had hij tot dit oogenblik gestreden. Nu overweldigde hem die groote belofte weder aan het eind van zijn werk, in de volheid van het goddelijk bewustzijn, in de schok, tot hem teruggekeerd."

De laatste woorden van Jezus worden door den schrijver zoowel uit de eerste Evangeliën als uit het 4de saamgebracht onder 4 punten. Ofschoon, ook volgens hem de openbaringsredenen bij Mattheus en Marcus niet mogen beschouwd worden als door Jezus gehouden. Vrij willekeurig gaat hij hier met de bronnen om, en uit de beroemde afscheidsgesprekken bij Johannes vermeldt hij niet de voorstelling dat het einddoel van Jezus was, de zelfstandige gemeenschap van den mensch met God zonder zijne tusschenkomst. (Joh. XVI : 26 en 27.) Allegorische verklaring moet de schildering van het laatste oordeel eene andere dan letterlijke beteekenis geven.

Wij mogen niet meer doen, dan tot lezen opwekken van dit in ieder geval merkwaardige boek, en willen ten slotte nog de aandacht vestigen op het slot.

Aan de verschijningen van den herleefden Jezus, zooals die in de evangeliën worden medegedeeld, lag iets feitelijks ten grondslag, dat, volgens den schrijver alleen kon gewaardeerd worden door hen, die door de theosofie hunne oogen hebben laten openen. Dat heet eene „proefondervindelijke (?) zielkunde, de wetenschap van den geest, de kunst om de ziel te ontdekken." Volgt men die wijsheid, dan weet men dat Jezus bij zijn dood doorleefde de wedergeboorte van zijn hemellichaam. „Zoo iets vertoont zich aan anderen meestal in den droom, maar bij uitnemenden kan de onafhankelijk geworden ziel aan haar hooger lichaam geven een voelbaar en tastbaar voorkomen, door middel van de electriche krachten des dampkrings en van de magnetische krachten der levende lichamen." Dit heet nu het duidelijk maken van de opstanding van Jezus als uitwendig waarneembaar feit.

Het slothoofdstuk schetst op schoone en pakkende wijze den zedelijken, maatschappelijken en geestelijken tempel,

die in de toekomst de kroon zal zijn op Jezus' werk. Schoone idealen worden daar voorgesteld, ook al zal men zich niet in alle voorstellingen des schrijvers spoedig thuis vinden.

Het boekje worde gelezen, en herlezen met oordeel. In de teekening van datgene wat van buiten af op Jezus moet hebben ingewerkt ontmoet men menige schoone bladzijde. Het oordeelkundig gebruik der bronnen, de meeren-deels aan kerkelijke en leerstellige doeleinden dienstbaar gemaakte evangeliën, laat te wenschen over. Het nieuwe bij dezen arbeid is gelegen in de pogingen om de theosophische bespiegelingen uit de Indische wereld te laten dienen tot verklaring van het zieleleven van den profeet van Nazareth.

Is dit boek nu een nieuw bewijs, dat een leven van Jezus niet kan geschreven worden? Ik zou meenen, dat het eene proeve is van eene nieuwe manier. Daarom is er zekere overdrijving, zekere overspanning in waar te nemen. Maar er is wel iets uit te leeren, indien men met meer soberheid het teedere punt van Jezus' innerlijk leven behandelt. Fragmenten van dit boekje kunnen zeer goed dienst doen bij het godsdienstonderwijs.

B. TIDEMAN JZN.

ONZE LEESTAFEL.

*Marie Marx Koning. Het beeld op de rots. Lithografieën
en bandsversiering van S. Moulijn Amst.*

C. A. J. v. Dishoeck 1901.

Een boek dat meesleept en tot denken brengt. Vijf vertellingen — of neen, vijf sprookjes, groote levenswaarheden predikende. Voor romanverslinders werd het niet geschreven; slechts diep voelende, edele harten verstaan deze schrijfster.

Moulyn teekent wonderfraai.

Tony Schumacher. Van schoolmeisje tot grootmoeder.

Gedachten over het leven der vrouw; Amersfoort,

G. J. Slothouwer, Prijs f 2.00.

Hier wordt het leven geschetst van de vrouw, aan wie het meest gewenschte levenslot ten deel valt. Van de in onze dagen zoo krachtige vrouwenbeweging geen spoor. Deze bestaat voor de schrijfster niet.

Waar zij evenwel in die lijn zich beweegt, toont zij de plicht der vrouw te verstaan en geeft menige les, die meisjes en vrouwen ter harte moeten nemen. Aandoenlijk schoon is wat zij van „Moeder” zegt.

Dit is een goed boek voor meisjes, die den drempel van het huwelijksleven weldra zullen overschrijden.

Ch. Wagner. Het wezen der dingen, vertaald door

J. G. Appeldoorn. Amst. C. L. G. Veldt.

Prijs f 1.90, geb. f 2.50.

Een onvermoeid auteur! Dat mag men van Wagner zeggen. Maar zijn kracht verzwakt daardoor niet.

In meer dan 50 schetsjes, die ons brengen op het veld, aan de zee, in de stegen, op straat toont hij een fijn op-

merker te zijn, voor wien juist daarom al wat hij ziet, zich omzet tot eene levensles. Het is genotvol zoo door hen te worden geleid.

Ook aan dit boek van Wagner zal in zijn degelijk Nederlandsch gewaad eene goede ontvangst beschoren zijn.

Dr. J. H. de Ridder. Hoe voeden wij onze kinderen godsdienstig op? Amst. v. Holkema en Warendorf; Prijs 25 cts.

Eene in onzen tijd zeer belangrijke vraag! De schrijver heeft gepoogd, die te beantwoorden. „Niet in veel weten ligt het, maar hierin dat men bij de kinderen het besef wekke dat het in het leven gaat om wat waar, edel, goed en mooi is, dat men hun geve eerbied voor het heilige.”

Er moet gewerkt worden aan de harten. Men leze dit ernstig woord.

Middelnederlandsche Dichtkunst. Proeve van behandeling door F. W. Drijver, Gent. A. Siffer 1901.

De Heer Drijver geeft hier eenige uittreksels uit de Middelnederlandsche poëzie. Voor wie leeren wil hoe reeds in dien tijd onze dichters veel levenswijsheid ten beste gaven, is dit bundeltje eene rijke les. 't Is te hopen dat ook dit boekje aan die oude dichters meer bekendheid zal geven: Menigte van spreuken is waard bekend te blijven.

Godsdienst en Leven. Een handleiding bij het Godsdienssonderwijs door P. H. Hugenholtz Jr. Amst. v. Holkema en Warendorf.

Schets eener godsdienst- en zedenleer. Zoo noemt de auteur deze handleiding. Hij gebruikt haar in de hoogste klasse der leerlingen van de vrije gemeente.

Met belangstelling namen wij er van kennis. Velen zullen het doen.

Ieder onderwijst op zijn manier, maar wij doen gaarne winst met de methode, die anderen volgen. Met wat Hugenholtz schrijft is het altijd de moeite waard kennis te maken. Het boekje zij voor velen, onderwijzers en leerlingen, een bron van nadenken en wijsheid.

BERICHTEN.

Seminarium. De Curatorenvergadering, op den 6en Juli te Leiden gehouden, heeft, na afgelegd examen, den Heer Lente tot proponent bevorderd, waarna hij door den Hoogleeraar tot de bediening bij de Broederschap werd gewijd.

Tevens kende de vergadering aan den student Wannée het alumniaat toe.

Op den 19den Sept. e. k., des voormiddags te 11 uren, zal te Leiden een uitgebreide Curatorenvergadering worden gehouden tot het afnemen van een proponentsexamen.

De Besturen der gemeenten en de predikanten (zie art. 40 Alg. Regl.) worden tot bijwoning uitgenoodigd.

Rotterdam. Onze predikant Dr. J. H. de Ridder is door eene ernstige ongesteldheid getroffen, die hem verhinderen zal gedurende enkele maanden zijn arbeid te vervullen.

Moge de rust strekken tot volledig herstel!

Amsterdam. De vacature is vervuld. Ds. Reijnders aanvaardde op den 7den Juli zijn arbeid. Zijn ambtgenoot leidde hem in.

Mocht zijn werk gezegend zijn voor de gemeente en hem zelve!

Haarlem. De Heer Haentjens, die het beroep herwaarts aannam, hoopt 15 Sept. tot ons te komen en te worden ingeleid door Dr. B. Tideman.

Meppel. Wederom staan wij voor eene vacature. Wat moet onze gemeente spoedig van predikant wisselen! 1 Sept. zal de Heer Haentjens van ons afscheid nemen. Het ga hem wel in Haarlem!

Dordrecht. Het Bestuur ontving *f* 200 voor het orgelfonds. Het is wellicht belangrijk eene ontdekking, die de telkaarten ons boden, openbaar te maken.

De Ned. Herv. Kerk heft hier van hare leden een hoofdelijken omslag.

Nu wenschte iemand, die vermoedelijk *f* 1.— of *f* 1.50 jaarlijks daartoe bijdroeg, op eene gemakkelijke wijze, zich daarvan te kunnen ontslaan en vulde bij de volkstelling op de kaart in dat hij tot de Rem. Ger. gemeente behoorde.

Wij namen daarvan nota en een onzer Bestuursleden bracht hem een bezoek ten einde hem nu ook met zijne toestemming op onze ledenlijst te kunnen plaatsen en met het doel tevens hem uit te noodigen eene bijdrage te schenken aan onze gemeente.

Hij maakte er zich met een praatje af en heeft, zeker ter wille van zijn daalder, niets meer van zich laten hooren.

Zouden er onder de telkaarten vele zijn, die dezelfde inderdaad bedroevende historie ons melden?

TER INLEIDING VAN DR. A. H. HAENTJENS, BIJ
DE REM. GEREFORMEERDE GEMEENTE TE HAARLEM.
15 SEPT. 1901.

Op dezen dag van den aanvang eener nieuwe leiding van uw gemeenschapsleven, gemeente van Haarlem, die ik nog als de mijne gevoel, heet ik u hartelijk welkom! Het is op verzoek van uwen nieuwen voorganger, dat ik hier vrijmoedigheid heb een woord te spreken ter inleiding van zijne werkzaamheid onder U.

Dat woord is eene dubbele bede: tot U, gemeente, en voor hem uwen voorganger.

Eene bede aan U, leden der gemeente, die dezen voorganger gekozen hebt bij meerderheid van stemmen.

Er is naast onze artsen, onderwijzers en rechtskundigen geene openbare werkzaamheid, zoo zegenrijk, als die van den profeet in de vrijzinnig protestantsche richting. Hij heeft het gemoedsleven wakker te maken, het geweten te raken, opdat het getuige van de gemeenschap met den levenden God, den heiligen geest, naar de beginselen van Jezus' evangelie. Hij is geen priester, en zoo hij schriftgeleerde is, dan is hij een in het nieuwe levensverband, die uit den schat zijns harten voortbrengt de oude en nieuwe dingen, die de Eeuwige hem geeft te gevoelen en te doorleven. Die moet hij aanbevelen en verdedigen, zoowel tegenover het practisch materialisme van onzen tijd als tegenover de onveranderlijke leerbegrippen eener stijve rechtzinnigheid. Dat leven des gemoeds moet hij wekken bij de jeugd, terwijl hij deze mededeelt, hoe het godsdienstig leven zich uitte in vroeger dagen. En met het evangelie van Gods eeuwige liefde gaat hij in de huizen van arm en rijk, van gezegenden en beproefden, zoekende den weg tot het hart.

Ontvangt dan uwen voorganger als zoodanig. Ontvangt

hem met vertrouwen, ook gij, voor wie hij nu niet in de eerste plaats was de man uwer voorkeur. Ontvangt hem met ernst, en niet eerst en meest als Zondagsredenaar.

Ontvangt hem zoo, dat de mogelijkheid bestaat dat eenmaal hij hier harten vinde, die hem achten en waardeeren, als een, die, niet zonder goed gevolg bij enkelen, hooger leven wilde wekken.

Ontvangt hem, leerlingen der gemeente met vriendelijk vertrouwen. Door de kinderen vindt hij van zelf den weg tot de huizen en harten. Gij kunt van hem leeren in dezelfde richting, waarin gij vroeger werdt onderwezen.

Ontvangt hem met vertrouwen, bestuurders der gemeente. Hoe gij een voorganger weet te waardeeren, ondanks alle gebreken van zijn werk, ik weet het zoo goed, en ondervind het heden weder. Wordt ook voor hem een zedelijke steun bij uwe trouwe behartiging van de belangen onzer gemeenschap.

En zoo, jonge vriend, nadert het oogenblik, dat ik U deze plaats moet afstaan. Van ons beiden geldt het oude, van grooteren dan wij gezegd: gij moet wassen, ik minder worden. Dat is goed, al stemt het weemoedig, maar wekt ook dankbaarheid.

God gaf u goede gaven van hoofd en hart. Uw aanleg tot studie, en uwe gaven des woords zijn reeds gebleken. In korten tijd hebt gij ginds ook harten gewonnen. Wat zal ik dan nu tot u zeggen? Zal ik u eene veelzeggende belofte afvragen? Neen, ik heb u alleen te brengen de bede van mijn ouder vriendenhart.

Gij weet, dat ik u wel heb voorgehouden de zwaarte van de taak, die aan uwe jeugdige kracht wordt gegeven. En daarom bid ik voor u bestendinging en wasdom van de beste gave, die gij ontvingt. Immers wat baat u al de kennis opgedaan in de school, zonder de vroomheid des harten! Haar bracht gij mede uit het ouderlijk huis, uit uwe opvoeding, daarvoor zijt gij zoo dankbaar in dit uur. Daarvoor zegent gij op dezen schoonen dag uwe gelukkige ouders. Behoudt dit vroom geloof, en ontwikkel het ook door uwen arbeid in deze gemeente.

Ik bid u toe wijsheid, bedachtzaamheid, tact, om op het

juiste oogenblik uw woord te spreken, uw daad te verrichten.

Ik bid u toe moed en kracht van een goed geweten bij den strijd tegen onverschilligheid of averechtsche opvatting van godsdienstig leven, die gij hier ook zult ontmoeten.

Ik bid u toe eene zoodanige leiding van uw lot, dat het u niet te zwaar valle, in huis en werk u steeds te gevoelen een gezegend kind te zijn der eeuwige liefde. Mijn vriendenhand reik ik u gaarne, zoolang als ik nog leef.

Gij zult wel eens mistasten en dwalen, maar dan zij het altijd het zoeken van eenen, die de waarheid wil betrachten in de liefde, en die daarom en daardoor het rechte spoor al worstelend weder vindt. Nu dan, neem mijne plaats in.

God doe u tot een zegen zijn en daardoor u zelven steeds weer een gezegende gevoelen. Leer de kleinen, troost de bedroefden, breng terecht de dwalenden, en God geve u na jaren van krachtig werken de ervaring: ik heb niet te vergeefs geleefd en gewerkt voor Uw rijk, God van eeuwige liefde!

DR. B. TIDEMAN.

TER AANVAARDING VAN HET LEERAARSAMBT BIJ DE REM. GER. GEMEENTE TE HAARLEM.

•

In de godsdienstoefening van 15 September werd na een kort inleidend woord tot zijn nieuwe gemeente, door Dr. A. H. Haentjens, naar aanleiding van Neh. II: 20 het volgende gezegd.

Dit woord verplaatst ons in dat tijdperk van Israëls volksbestaan, dat men, evenals men in de Grieksche geschiedenis spreekt van Perikles' eeuw, de eeuw van Nehemia zou kunnen noemen. Een tijd, waarin alles afhing van een persoonlijkheid, van een man, die in staat was, den Israëlieten het zoo noodige vertrouwen in de toekomst te schenken en die tevens, wat het heden betrof, hen de hand aan het werk deed slaan.

De tweede tempel was opgericht met groote krachtsinspanning. Hiermede was echter slechts een begin gemaakt met het opbouwen van wat den Israëlieten het meest dierbaar was, hun heilige stad, Jeruzalem. Want ook al was de tempel hun alles, ook al was dit heiligdom het middelpunt van hun bestaan, een tempel zonder Jeruzalem was hun even ondenkbaar als een Jeruzalem zonder Sions gewijde plek. Zoo viel er dan nog meer te doen. Nu eenmaal de tempel was gebouwd, nu moest ook de stad zelf, nu moesten ook de muren en bolwerken worden opgetrokken, dan eerst zou het werk voltooid zijn.

Was dit al niet de wensch van velen, die spoedig den moed lieten zinken en wier ijver ras verflauwde, van één man was het het levensdoel en die man was Nehemia. Uit Perzië overgekomen, had hij zich tot taak gesteld, Jeruzalem op te bouwen, het te maken tot de heilige stad. Toch het was niet gemakkelijk, dit doel te bereiken, dit ideaal verwezenlijkt te zien. Wel kon hij op veler instemming

rekenen, maar toch de moeilijkheden waarmee hij te kampen had waren niet weinige en de tegenstand, dien hij moest overwinnen, was niet gering.

Voor menigeen was het de vraag: Kon men wel voortbouwen? Lieten de uitwendige omstandigheden het wel toe? Beschikte men over genoeg werkkraft? en bovendien, had men wel zekerheid, te zullen slagen? De uiterlijke omstandigheden, zij waren zoo droevig in een land, dat arm was en verlaten, in een stad die geen beschutting bood, en hoezeer men ook de noodzakelijkheid van het bouwen gevoelde, de werkkraften schenen te gering om het werk te voleinden. En toen begon ook het zelfvertrouwen te ontbreken, zoo noodig, om een werk te aanvaarden en zonder hetwelk niets kan worden tot stand gebracht.

Wat al bezwaren die moesten overwonnen worden! Maar Nehemia overwon ze, hij wist den weifelenden moed in te spreken door hen te wijzen op zijn eigen geloof, op zijn eigen vertrouwen. God in den hemel, zoo riep hij uit, God in den hemel zal het ons doen gelukken. Begint, zoo wil hij zeggen, begint met te vertrouwen op God, die uwe hand zal besturen, uw kracht zal vermeerderen, wanneer gij moede en mat zijt en u zal steunen, wanneer gij wankelt. En overeenkomstig de eigenaardige voorstelling van dien tijd, dat de God Israëls woonde in den hemel, omschrijft hij dat hecht en vast geloof, dat innig vertrouwen met de woorden: God in den hemel zal het ons doen gelukken.

Ook al is ons geloof anders, ook al zullen wij onzen God elders zoeken dan Nehemia, dit kunnen wij toch van hem leeren, bezielde te zijn met zijn geloofskraft en zijn geloofsvertrouwen.

Wanneer een mensch een taak aanvaardt, dan zal hij zich opmaken met vele verwachtingen, dan zal er een rijkdom van stemmingen zijn in zijn gemoed. Terwijl het verleden hem roept, wenkt hem de toekomst. En wanneer hij gelooft en in een oogenblik van geesteshelderheid zijn levenspad voor zich ziet afgebakend, dan zal hij het hoofd buigen, dan zal in zijn ziel opwellen het gebed van Israëls vrome tot zijn God: Ik geloof Heer, kom mijn ongeloof te hulp.

Maar afgezien van deze stemmingen, die toch alleen betreffen den geloovigen mensch, kan men de menschen die zich opmaken tot een levenstaak, verdeelen in twee groepen. Vooreerst is er een groep van menschen, die opgaan met den uitroep: Het zal wel gelukken!

Hier spreekt de zorgeloosheid, zich uitend in een misplaatst vertrouwen, dat een vage, onbestemde macht het werk wel tot stand zal doen komen. Men is zorgeloos omtrent de toekomst, waarop men wellicht te veel bouwt, waarvan men wellicht te veel verwacht. Men laat zich gaan, zich meevoeren door den tijdstroom, zich leiden door de omstandigheden. Het toeval is hier de leidende macht, het toeval, dat straks, wanneer de teleurstellingen komen, wanneer de smart in plaats van het geluk voor den mensch staat, wordt herschapen in het noodlot. Dan wordt dat blinde toeval, onder welks leiding men zich zoo gaarne heeft laten gaan, tot een onverbiddeijke macht, waarvoor de levensmoede mensch zich morrend en klagend buigt. Wie opgaat, moet, voordat hij begint, zich rekenschap geven van eigen kracht, hij moet voorbereid zijn op wat mogelijk kan geschieden. Hij moet berekenen, wikken en wegen. Maar wie zich zelf niet beproeft, integendeel met een: het zal wel gelukken, zorgeloos de toekomst te gemoet gaat, zich latende leiden door de zoogenaamde omstandigheden, zich overgevend aan een blind toeval, hetwelk straks wordt tot een onverbiddeijk noodlot, die mensch is gelijk aan den bouwmeester uit de gelijkenis, die niet kon voleindigen omdat hij niet had berekend, wat tot bouwen noodig was.

Er is een tweede groep van menschen, die opgaan met den uitroep: Het zal mij gelukken! Hier uit zich een misplaatst zelfvertrouwen, dat overgaat straks in overmoed. Deze mensch deinst er niet voor terug, in te grijpen in eigen en anderer leven. En geschiedt dit met gunstigen uitslag, dan leeft hij in den waan, zelf zijn leven te vormen, zelf het alles tot stand te brengen. Verblind als hij is door het ik-besef, ziet hij niet in, dat veel gereed was, dat veel van elders tot hem is gekomen, dat ook hij leeft van de genadegaven zijns Gods. En geschiedt het niet met gunstigen

uitslag, maar onder strijd en tegenwerking, dan, hoezeer deze mensch ook wil ingrijpen in zijn leven, dan hoezeer het besef: het zal mij gelukken, in hem leeft, moet hij wijken. Zijn kracht verdwijnt opeens, en het zelfvertrouwen maakt plotseling plaats voor doffe wanhoop. Wie zich gedragen gevoelt door den Heiligen Geest, die mensch zal juist, wanneer de levensstrijd zijn deel is, kunnen overwinnen. Hij echter die met een misplaatst zelfvertrouwen is opgegaan en wiens leven is gegrond op geestelijken en zedelijken overmoed, zal in dagen van strijd wijken, alleen staan en zijn eenzaamheid diep gevoelen. Dit is zijn verlatenheid dat hij, nergens in zich zelf meer steun vindend, geen steun kan vinden buiten zich zelf, omdat hij dien daar nooit heeft gezocht. Zijn leven is opgebouwd op het schijnbaar hechte fundament van het zelfvertrouwen alleen, straks staat hij eenzaam te midden der puinhoopen zijns levens.

Zietdaar de twee groepen van menschen die, zonder het bewustzijn, gedragen te worden door God, een levens-taak aanvaarden; misplaatst vertrouwen op een blinde, vaak noodlottige macht wekt zorgeloosheid en als terugslag daarop een gevoel van levensmoetheid, misplaatst zelfvertrouwen wekt overmoed en als terugslag daarop een gevoel van eenzaamheid en verlatenheid.

Tegenover deze opvatting plaats ik die van Nehemia, die met den uitroep, niet: het zal wel gelukken, of: het zal mij gelukken, maar met een: God zal het ons doen gelukken, de taak, waartoe, volgens zijn innige overtuiging zijn God hem riep, ging aanvaarden. Wij moeten daartoe bezitten Godsvertrouwen, vertrouwen in den eeuwigen God, van wien ons leven is onderscheiden, terwijl dit toch de hoogere eenheid is, dat het is uit Hem en tot Hem wederkeert. Dat God in vreugde en smart ons gadeslaat, zoals de taal des geloofs ons heeft leeren zeggen, dat Hij ons leidt op Zijne wegen, dit is het vertrouwen dat noodig is, willen wij met een goeden reisgids den tocht aanvaarden. Hier geen zorgeloosheid, geen overmoed, geen zich overgeven met een dwaas vertrouwen, of een opgaan met een te sterk sprekend bewustzijn van eigen kracht. Het moge een bron van geluk zijn, het besef van eigen kracht, oneindig

grooter geluk is het te weten dat God ons die kracht schenkt, oneindig grooter geluk is het te beseffen: Ik word in de eindeloosheid, in de eeuwigheid gedragen door den eeuwigen geest, die mijn schoonste daden doet geboren worden, die mijn gedachten doet opvaren als met adelaarsvlucht, die mijn gemoed verteedert als dat eens kinds. Zoo eerst kan de mensch zijn taak aanvaarden met den levenslust, noodig om de hand aan den ploeg te slaan en niet om te zien naar hetgeen achter is. Zoo alleen kan hij bezielde zijn met den levensernst en levensmoed, die hem nimmer verlaten mogen en zonder welke hij machteloos staat tegenover de vele vragen, die het leven hem op de lippen legt. Wanneer Godsvertrouwen woont in 's menschen hart, kan hij gaan, waarheen zijn God hem roept. Het moge zijn langs de vaak zoo dorre paden van plichtsbetrachting en zelfverloochening en toewijding, het moge zijn langs de zonnige wegen van liefde en geluk, hij zal niet wankelen, want hij weet dat een machtige hem steunt en schraagt. Dan vreest hij niet voor het onbekende, hij gaat met zijn God, langs afgrond en rots weerklinkt zijn reislied en ook zijn ziel zingt een lied. Wie ooit, ook al is het dan maar eens geweest, wie ooit zijn goddelijke afkomst hierin heeft beseft, dat zijn hart uitgaat naar den Vader, die mensch mag opgaan ten leven, zijn bestaan moge rampzalig of gelukkig zijn, het zal zegenrijk zijn, want wat hij aanvaardt, zijn God zal het hem doen gelukken. Toch rijst de vraag: Kan men met dit Godsvertrouwen volstaan? Is dit alleen noodig? Voor alles noodig, zeer zeker, ieder, die van den ernst des levens is doordrongen, zal dit toestemmen. Maar zijn er niet velen, die, wanneer zij dit Godsvertrouwen als een heerlijken schat zich hebben verworven, meenen dat zij nu het doel des levens reeds hebben bereikt? Is dit dan niet het groote gevaar dat men allengs alles gaat overlaten aan God? Wij bespraken in den beginne de zorgeloosheid van den mensch, die met een: het zal wel gelukken! zijn taak aanvaardt. Is hier niet een dergelijke zorgeloosheid, maar dan eene godsdienstige, die met een: God zal het wel doen gelukken! den mensch het leven doet ingaan, zonder dat hij dat leven maakt tot zijn leven. Men zou dit kunnen noemen

het fatalisme van den godsdienstigen mensch, dat hij, zonder zijn eigen heil te werken, God alleen laat arbeiden aan het werk, waartoe ook hij zelf geroepen is. Hier is een berusting die den naam des Heeren looft omdat Hij heeft gegeven en genomen, en die niet inziet dat de Heer dan ook tevens het beste heeft genomen, dat Hij den mensch gegeven heeft, het zelfvertrouwen. Terecht daarom luidt Nehemia's uitspraak niet alleen: God zal het ons doen gelukken, maar hij voegt er aan toe: en wij zijne knechten zullen opgaan en bouwen. Uit Godsvertrouwen alleen bouwt men zijn eigen leven niet op, wij moeten zelf opgaan en mede arbeiden. Anders wordt aangekweekt een valsche gerustheid, een verkeerde berusting, en tengevolge daarvan een rust, die den mensch zeer zeker mag en zal ten deel vallen, maar eerst na den strijd.

Wij staan hier voor een moeilijke vraag, die wordt opgelost door de gedachte in onzen tekst besloten. Want evenmin als het Godsvertrouwen alleen des menschen gave zij, zoo min mag dit het geval zijn met het zelfvertrouwen, waarvan in het tweede deel van Nehemia's gezegde sprake is: Wij zullen opgaan en bouwen. Licht dit gedeelte uit den tekst en gij kunt het toepassen op een groep van menschen met een te groot persoonlijkheidsbesef. Heeft een vroeger Christendom zich gekenmerkt door een op den voorgrond plaatsen van 's menschen volslagen onvermogen, de vrijzinnige opvatting van het Christendom, zooals die is geboren in de vorige eeuw, kenmerkt zich door een op den voorgrond plaatsen van 's menschen kunnen en willen en van zijn vermogen om zelfstandig datgene te doen, wat bovenal aan de werking der genade moet worden toegeschreven. Tegenover het leerstuk van 's menschen volslagen onvermogen, het leerstuk der volstrekte persoonlijkheid, beide eenzijdig, beide verwerpelijk. Zoo zijn dit dan de beide stroomingen die 's menschen ziel bewegen, bovenal dan, wanneer hij een taak in zijn leven gaat aanvaarden. Dan meer dan anders zullen die vragen in zijn ziel opwellen, die hij niet stilzwijgend mag voorbij gaan, zonder te hebben gezocht naar een antwoord. Het antwoord wordt gegeven door Nehemia's woord.

Voorop zij geplaatst het geloof, en voorts is dit de

ware levensbeschouwing die is gelegen in een samenvatting van Godsvertrouwen en zelfvertrouwen. Is eenmaal de taak aan God opgedragen en aanvaard, dan moeten wij met God samenwerken. Dan is de ware opvatting gelegen in het beseft dat Jezus Christus deed uitroepen: Ik moet werken de werken mijns vaders, of dat een Paulus deed vermanen: Werkt uw eigen heil met vreezen en beven, want God is het die in U werkt, beide het willen en het werken. Wij leven niet ons eigen leven maar Gods leven, onze taak is niet van deze wereld maar wij kunnen haar niet anders verichten dan in deze wereld. Laat ons dan in de verzekerdheid dat God het ons zal doen gelukken, opgaan en bouwen, bouwen aan dien onzichtbaren Godstempel waaraan reeds sinds eeuwen en eeuwen is gearbeid. Den godsdienst een onmisbaar bezit achtend voor den worstelenden, strijdenden en zoekenden mensch, willen wij dien tevens als een heilig kleinood beschermen, opdat hij niet door oppervlakkigen en onverschilligen zal worden ontwijjd.

In kleinen kring is dit de taak van ons kerkgenootschap, de Remonstrantsche Broederschap. Haar roeping is niet alleen ter eener zijde te bestrijden een volkomen afwezigheid van een Godsbegrip, of die oppervlakkige beschouwingen des levens die men gewoonlijk samenvat onder den naam van materialisme. Haar roeping is niet alleen ter andere zijde te bestrijden een eenzijdige geloofsleer, die is samengesteld uit geloofsformules, zonder dat zij die haar aanhangen, in staat zijn de wijsgeerige gedachten te doorgronden die daaraan ten grondslag liggen, en het daarom alles aanvaardden op gezag. Neen, haar roeping is bovenal in eigen kring het Godsbesef te versterken, het Godsbegrip te verduidelijken. En hoezeer ook tot onze Broederschap behooren vele menschen, wier geloofsvoorstellingen nog zeer negatief zijn, die wel kunnen zeggen, wat zij niet, maar niet wat zij wel gelooven, menschen met vage aspiraties, toch zijn er in haar bouwstoffen genoeg aanwezig, waarmee kan worden voortgearbeid. Laat ons slechts beginnen met wat ons is gebleven na het wetenschappelijk onderzoek der vorige eeuw en dan zal ons blijken dat nog veel is gebleven, meer dan wij wellicht vermoeden. Toch, deze taak is zwaar, en

alleen het besef, dat God het haar zal doen gelukken, kan onze Broederschap in staat stellen deze taak te voleinden.

En dit is de taak ook van U mijne gemeente. Laat ons dan te zamen die taak aanvaarden. Laat ons werkelijk een gemeente Gods vormen. Ziet het bezwaar, dat niet ten onrechte tegen onze gemeenten soms wordt ingebracht, is dat zij zoo vaak zijn een vereeniging van menschen, die zich groepeeren om een predikant, om een bepaald persoon, met wie zulk een gemeente staat en valt, zonder dat in haar gemeentebewustzijn is. Het snoeren van zulk een uiterlijken band moge het doel van menige maatschappelijke vereeniging zijn, aan een Christelijke gemeente mogen hogere eischen worden gesteld en dat zijn deze, dat zij worde gedragen door den Heiligen Geest, dat die in haar leeft en dat in haar is het besef van dien geest. Zij moet een afschaduwing zijn van dat rijk dat niet van deze aarde is. Die onzichtbare band is beter dan elke zichtbare. Laat ons in onze godsdienstoefeningen trachten elkander te stichten en op te bouwen. Hierbij doe ik een beroep op U mijne gemeente, steunt mij bij mijn taak, die ik aanvaard in het besef van de groote verantwoordelijkheid die op mij rust, maar in het besef ook van de heerlijkheid, die taak in Gods kracht te mogen verrichten.

Na afzonderlijke toespraken tot het Bestuur, tot den Consulent ds. Schim v. d. Loeff en tot den vorigen predikant Dr. Tideman en ten slotte tot de gemeente, werd de bijeenkomst met gezang gesloten.

GODSDIENST EN ZEDELJKHEID.

Onder onze leerlingen hebben wij er telken jare enkelen, wier ouders wel in naam tot onze gemeente behooren en, ter wille der algemeene ontwikkeling, ook wenschen dat hunne zoons en dochters de Catechisatie zullen volgen, maar die met den godsdienst niets van doen willen hebben. Die ouders betalen jaarlijks eenige Contributie aan de kerk, waartoe hun geslacht reeds zoo lang heeft behoord; maar men ziet ze nooit in de godsdienstige samenkomsten en in het huis wordt daarover nooit gesproken. Zij haten de kerk, de gemeente wel niet, doch „godsdienst” staat niet meer in hun woordenboek. Meestal behooren zij tot den „deftigen stand” en laten aan hunne kinderen onderwijs geven in al wat wetenswaardig is en voor hunne maatschappelijke toekomst nuttig kan geacht worden.

Die kinderen nu, goed ontwikkeld, behooren tot de ijverige leerlingen; zij begrijpen het onderwijs dat we geven, hunne liefde voor kennis is oorzaak dat met belangstelling de lessen gevolgd worden. Van verzuimen, herhaald verzuimen, wat velen doen, is bij hen geen sprake: geregeld volgen zij den cursus tot het einde.

Het spreekt van zelf dat nu en dan op elke catechisatie, dus ook op de hunne, een woord van opwekking tot kerkgaan gesproken wordt; indien zulke jongelui ook al eens een enkele maal daaraan voldoen, dikwerf komen ze niet.

Laatst weer met een dezer, thans in particulier gesprek, daarover handelende, kreeg ik ten antwoord dat hij zoo moeilijk kon, want dat de Zondagochtend voor football en lawntennisspel gereserveerd was waaraan in de week niets kon gedaan worden om de menigte der lesuren en dat, bij slecht weder, zijn ouders wenschten dat hij des Zondagmorgens zou timmeren, voor welk doel zij in den tuin hem een schuur tot werkplaats hadden laten inrichten,

en in welk vak hij eenige jaren geleden ook onderwijs had ontvangen.

Bovendien, dominé, vervolgde hij, ik kan toch ook wel een braaf mensch zijn zonder kerkgaan en godsdienst. Zie het maar aan vader en moeder.

Dat moest ik volmondig erkennen; die ouders waren zeer beschaafde menschen, wier degelijkheid in zaken en het drijven hunner huishouding allen bekend was. In hunne woning was flinke tucht en men leefde er in dien deftigen eenvoud, die alle weelde verre houdt en alle ijdelheid verjaagt. De liefde voor kunst voerde hen eenige malen per winter naar een concert of tooneelvoorstelling, maar overigens waren zij het liefst in de huiskamer, waar het aan degelijk gesprek nooit ontbrak.

„Men kan toch wel braaf zijn zonder godsdienst. Zie het maar aan vader en moeder!”

Ik waardeerde dit woord, want het getuigde van levendige bewondering voor dat ouderpaar op wier leven en plichtsvervulling, op wier liefde voor elkaar en voor hunne kinderen geen aanmerking te maken was.

En toch.

Het aantal van zulke menschen is groot; welke predikant treft ze in zijne gemeente niet aan! Tot hen reken ik niet de oppervlakkigen die het wel gemakkelijk vinden den godsdienst op zij te zetten of de minder edelen, die liefst niet door God worden aangekeken, maar alleen die degelijken, wier omgang hoogst aangenaam is, wier gesprek altijd van hooge verstandsontwikkeling en fijn gevoel getuigt, bij wie ge nooit te vergeefs een beroep komt doen op hunne barmhartigheid.

Zij zijn zedelijk, „braaf”, zooals die zoon het uitdrukt, zonder godsdienstig te zijn.

Renan moge gezegd hebben: „ils vivent de la religion de leurs ancêtres”, anderen mogen gewagen van „onbewuste godsdienstigheid” bij dezulken, — ik durf dat niet van hen te zeggen.

Het feit moet worden aanvaard dat zedelijk leven zich vertoont zonder religie, ernstig zedelijk leven, dat heerlijk zich uitspreekt.

Dat feit doet zich trouwens niet alleen in onzen tijd voor; de godsdienstlooze zedelijkheid is een verschijnsel dat overal waar te nemen is, al was het dat men vroeger, wijl de publieke opinie het eischte, een soort van godsdienstig vertoon er op na hield. Verschillende redenen hebben velen er toe gebracht met den godsdienst, met de kerk te breken, het kleed afteleggen, dat zij eenige jaren huns levens, maar zonder dat het hun paste, hebben gedragen.

Hoe komen zij nu aan hun strenge zedelijke levensopvatting?

Te zeggen dat dit een erfstuk is, dat opvoeding, gewoonte daartoe gedreven hebben is slechts de halve waarheid, want wie beweert dat zedelijk leven de vrucht is van den invloed der zedelijke opvoeders, redeneert eigenlijk op dezelfde wijze als zij, die orakelen dat godsdienst de uitvinding is der priesters, die hem altijd door hun gezag en invloed handhaven.

Neen, indien de zedelijke opvoeding, door hen ontvangen, iets tot hunne vorming heeft bijgedragen, dan moet dit alleen mogelijk geweest zijn doordat zij daarvoor aanleg hadden.

Dat zij zulk een zedelijk leven leiden, wijl het hun aangenaam is of nuttig toeschijnt, biedt ons ook geene voldoende verklaring, want onder de plichten, door hen vervuld, zijn er vele die noch aangenaam kunnen genoemd worden, noch voor hun eigenbelang nuttig zijn.

Een dier ouders, met wie ik daarover in een ernstig gesprek was gewikkeld, gaf mij dan ook tot bescheid: „Ik leef zoo, omdat ik niets anders kan, het is mij een heilige plicht.”

Dat zedelijk leven, zoo ging hij voort, hoewel door de opvoeding reeds in een goed spoor geleid, heeft zijn geschiedenis en is meer omvattend geworden door nadenken, zelfkennis en ervaring. Plicht, ziedaar het machtige woord dat mij tot zulk een leven voert.

Plicht, staande tegenover den lust van den zinnelijken mensch.

Als die lust gevolgd werd, dan zou eene geheel andere

richting aan het leven gegeven worden. Hij zou leiden tot het botvieren aan de zinnelijke hartstochten, waardoor het lichaam verdorven dreigde te worden, waardoor men de achting voor zichzelf zou verliezen. Was de lust leider bij de verhouding tot de menschen, dan zou, indien allen dat deden, in de maatschappij een oorlog van allen tegen allen ontbranden en zou het verkeer onmogelijk wezen. Het werd dan niet veel anders dan een strijd van verscheurende dieren. Daarom is zelfbeheersching een der eerste plichten, opdat in de wereld de minder liefelijke verhoudingen steeds meer verdwijnen. Dat plichtsgevoel moet aan anderen worden aangelegd door de wet der maatschappij, de tucht van het huis. Voorts moet het voorbeeld van edele neigingen, in woord en daad zich openbarende, prikkelen tot navolging. Dat zal geschieden, zoo eindigde mijn zegsman, want anderen beoordeelende naar mijzelf, en ik meen daartoe recht te hebben, is elk mensch er op aangelegd om zedelijk goed te zijn.

Daarna volgde nog een lang gesprek, waarvan de hoofdgedachte hierop meekwam. Men kan zonder al den ballast van den godsdienst hetzelfde beoogen als de besten onder de vromen willen. De godsdienst heeft altijd zooveel onbewezens en onbewijsbaars met zich gevoerd en dientengevolge de aandacht der menschen afgeleid van hun plicht in dit leven; hij heeft hier en daar aangespoord tot zedelijke handelingen, ja, maar altijd met hoop op belooning of uit vrees voor straf. Niet te ontkennen valt dat de godsdienst veel goeds heeft tot stand gebracht in vervolgen eeuwen, veel kunstzin heeft gewekt, veel voor de beschaving heeft gedaan en het is nuttig en noodig dat onze jongelieden dat vernemen opdat ze het waardeeren zouden. Al dat lachen om en afgeven op den godsdienst is dwaas. Zelfs nu nog kan de kerk op de groote menigte machtigen invloed uitoefenen. Maar voor hem die zich mensch gevoelt, zijn plicht kent, is het een overwonnen standpunt, want de godsdienst werkt met voorstellingen en begrippen die verre boven het menschelijk bevattingsvermogen liggen. De wetenschap leert wat wij van het groot geheel der dingen te weten kunnen komen en meer daarvan te willen weten

dan de wetenschap ons in hare resultaten biedt, is dwaasheid.

Wat deze „brave vader” mij zei, is de meening van duizenden. De 18de en 19de eeuw zagen in alle deelen van Europa en Amerika door zulke personen vrijdenkers-vereeningingen oprichten, die alle min of meer in denzelfden geest spreken. Sommigen noemen dan die zedelijkheid „godsdiens”, anderen verwerpen dat woord geheel en al. Is het standpunt juist dat deze menschen innemen?

Dat men „braaf leven” kan zonder godsdiens, bewijzen velen door hun geheele zijn. Maar de belangrijke vraag is of een mensch zonder godsdiens inderdaad met al z'n „braafheid” juist oordeelt over zijn persoon en zijn leven. Dat nu meen ik ten stelligste te moeten ontkennen en plaats daartegenover de stelling: Een zedelijk leven, hoe edel ook, is zonder den godsdiens incompleet, eigenlijk een halfheid, die medelijden opwekt.

Men versta mij wel.

Er is tusschen wat de menschen godsdiens noemen groot verschil en het is te begrijpen dat men aan menige godsdiensstige levensopvatting den rug toekeert. Dat komt omdat het eigenlijke godsdiensstige in den godsdiens lang en innig is saamgegroeid met eene wereldbeschouwing die niet meer voor onzen tijd is. Dat wordt dan door velen, die de zedelijkheid liefhebben als „godsdiens” beschouwd en van daar hun afkeer.

Allereerst worde aan de menschen, die zedelijkheid willen, maar van godsdiens niets willen weten, duidelijk gezegd dat zij zich plaats en buiten de geschiedenis van het menschelijk geslacht. Nooit was er volk of eeuw zonder godsdiens. Hoe verschillend de taal ook zij, waarin men daarvan gesproken heeft, hoe rijke verscheidenheid van vormen er ook te vinden zijn over de geheele wereld, dat godsdiens eene uiting is van het menschelijk leven wordt door die algemeenheid genoegzaam bewezen.

Is dat alles nu inbeelding geweest: was die godsdiens niets dan eene dwaling der menschelijke natuur? Dat te veronderstellen, dat stoutweg uit te spreken is inderdaad iets ongerijms. Even goed zou men kunnen zeggen dat kunstzin, die zich soms zoo zonderling in verschillende tijden

heeft geopenbaard, eene dwaasheid is of dat de liefde van de moeder voor het kind, die nergens zich heeft verloochend, ongerijmd moet geacht worden.

Die historische lijn te willen verbreken is een zich plaatsen buiten de menschheid.

Mij leert die aan godsdienst zoo rijke historie van ons geslacht deze hooge waarheid, dat daarin zich openbaart eene neiging der menschelijke natuur, dat dus de mensch van nature een aanleg heeft om godsdienstig te zijn en dat hij, die, om welke redenen dan ook, dat niet wil wezen, een factor van zijn leven geweld aandoet

De taak des wijzen is nu om te zoeken naar dat wat bij al die verscheidenheid van vormen en woorden het aan alle menschen gemeenschappelijke is. Zoo dringen zij door het omhulsel heen tot de kern.

Wat is het aan alle godsdiensten gemeenschappelijke?

Eerst in de 19de eeuw heeft men die vraag in ernst gedaan en naar waarheid zoeken te beantwoorden. Vóór dien tijd vond men in de Christenmaatschappij alleen de meening dat het Christendom godsdienst was en dat al wat daarbuiten lag dwaling moest genoemd worden. Men sprak van „blinde heidenen.” Voor het Jodendom, waarin men voorbereiding van het Christendom zag, werd eene uitzondering gemaakt. Een ruimere blik, vrucht van minder dogmatisch gekleurde godsdienst, heeft er toe geleid met belangstelling de groote wereld der godsdiensten gade te slaan en gebracht tot waardeering van al het schoone en goede, het echt menschelijke, dat daar vaak in vreemde vormen gevonden werd.

Dat gemeenschappelijke is het diep ontzag voor eene hoogere, bovenmenschelijke macht, die lot en leven beheerscht.

Hetzij men het goddelijke zag in volheid van gestalte, hetzij, gelijk bij Israël en bij het Christendom de éénheid Gods werd gepredikt, — dat ontzag is overal, nu eens gepaard met vrees, dan met bewondering, dan met liefde.

Welnu, kan men dat weren uit des menschen hoofd en hart?

De moderne mensch, die veel weet, steeds meer weten

wil van de natuur en van eigen zijn, die daarom zich vaak noemt koning der schepping, kan hij van zich afzetten het bewustzijn in alles afhankelijk te zijn van machten of ééne macht, die in het groot geheel zich openbaart? Kan hij de natuur, in hare liefvallige of schrikwekkende werking aanzien, zonder op de lippen te hebben het woord: God, wat is dit schoon of hoe geweldig zijn deze dingen? Zou het mogelijk zijn, bij het nadenken over eigen afhankelijkheid of over de majesteit der natuur, zich voor te stellen dat hierin de uiting zich uitsprak van eene blinde noodwendigheid, terwijl dan datgene, wat die blinde noodwendigheid in het leven riep, de mensch, zelf denken kan?

Ik zeg u, dat is onmogelijk.

Zeker, zoodra wij pogen ons een voorstelling te vormen van die macht, voelen wij ons gedrukt door de beperktheid van ons denken, vinden we geen woorden om juist den indruk weer te geven, door die wereld op ons gemaakt, beseffen wij te staan tegenover een groot mysterie, maar toch dat er een werkzaam, denkend „iets”, eene „macht” is buiten de grens van het menschelijk kenvermogen, ervaren wij allen zoodra we ons rekenschap geven van wat onze oogen zien.

Tot deze macht staan wij in betrekking, dat valt niet te ontkennen, en die betrekking is godsdienst.

Even als door alle eeuwen zal die betrekking of verhouding zeer verschillend van karakter zijn. Een der eerst zich voordoende vormen zal wel zijn het diep afhankelijkheidsgevoel, misschien daarnaast de vrees, maar zal bij den denkenden mensch en die in staat is te waardeeren, niet ook de bewondering een eerste plaats gaan innemen?

Voorts, die groote Macht, wier wezen ik niet kan omschrijven, maar die altijd meer door hare werken mijne verbazing opwekt, is niet alleen de oorzaak van mijn stoffelijk leven, maar tevens de schepper of oorzaak van wat ik mijn „geestelijk leven” noem en onder de woorden hart, ziel, gemoed of iets dergelijks vertolk.

Als ik dus handel onder den indruk van eene vriendelijke neiging van het hart en lagere tochten, die mijn afschuw opwekken, beheersch, wat doe ik dan anders dan

mij stellen in Gods dienst, zijn wil vervullen, die daartoe mij den aanleg schonk? Indien ik door den drang der liefde, der zelfverloochening mij laat leiden in mijn verhouding tot hen, die om mij zijn, wat doe ik dan anders dan te gelooven aan een vriendelijke wet, door die macht mij gesteld?

Maar de kwade neigingen, de laag zinnelijke hartstochten dan? Zijn die niet ook uit God, zoo hoor ik iemand vragen? Ja zeker, alles is uit Hem, maar hebt gij dan niet bespeurd hoe u tot taak werd gesteld die laag zinnelijke hartstochten te binden, ze te onderwerpen aan wat edel, liefelijk is en wel luidt?

Bovendien, waar we op het terrein van het stoffelijk leven, bij het diep gevoel onzer afhankelijkheid, niet vinden een naam voor dien God dan „Almacht”, omdat alle macht is uit Hem, is het niet of, lettende op de neiging van mijn hart om het goede te doen, het reine lief te hebben, en denkende aan den vrede, die door dit alles over mij komt, een naam mij op de lippen wordt gelegd, een naam, die liefde vertolkt, helpende, verheffende liefde, een naam, die in de geschiedenis van den godsdienst niet onbekend is, die van „Hemelsche Vader?”

Diep gevoelende dat de liefde, waarmede Hij mij dekt, verre gaat boven alles, wat wij onder dien naam samenvatten, helder ons bewust dat het altijd, waar wij van God spreken, een worstelen zal zijn met menschelijke klanken, is het toch of daarmede een tip is opgelicht van den sluier, waarachter het Godsbeeld zich verbergt.

Onze lippen stamelen een dankzegging en een loflied aan Hem, die zoo ons formeerde, daartoe, d. w. z. tot zedelijke hoogheid ons voeren wil.

Wie uit zelfwaarneming eh gezonde wereldbeschouwing daartoe gekomen is, bespeurt hoe zijn godsdienst hem brengt, noodwendig brengt op den weg der reine zedelijkheid, van het hartelijk liefdebetoon.

M. a. w. de modern godsdienstige mensch streeft naar steeds reiner levensopenbaringen, dat is de heerlijke vrucht van den godsdienst. Zedelijk te leven is niet een plicht, hem opgelegd, maar een lust, waaraan hij, al is het vaak

onder struikelen en vallen, met liefde voldoet. „Braaf zijn” zonder godsdienst is mogelijk, maar godsdienstig zijn zonder die hooge „braafheid” welke is het gehoorzamen aan Gods wil, kan niet bestaan. Wat ik dus tot dien vader, door den zoon zoo hoog vereerd om zijne „braafheid zonder godsdienst” heb gezegd, kunt gij licht bevroeden.

„Waarde vriend”, zoo was mijn antwoord, „gij begrijpt „dat ik uw streven hoog waardeer; maar uw plichtsgevoel „is, goed onderzocht, een gebouw zonder fundament. Gij „dringt u zelve op dat het plichtsgevoel u niet loslaat en „dus u en anderen dwingt op het pad des zedelijken levens. „Dat is eene frase, niets meer. Wie waarborgt u dat alle „mensen zijn aangelegd als gij en dus vatbaar voor uw „streven en bovendien als morgen, onder allerlei invloed „die meening zich wijzigt, dan staat het „Ieder is vrij om „te doen wat hij wil” voor u met dezelfde gewisheid.

„Zoo is het niet bij den vrome. Hij verbindt levens- en „wereldbeschouwing. God, de Eeuwige geest, Schepper en „Onderhouder van al wat bestaat, heeft dit als levensdoel „den mensch opgelegd, dat hij stijgen zou in zedelijke „waarde.

„Nu is het niet een „Ik wil het zoo” dat mij in die richting „voortdrijft, maar een „God wil het! Hij heeft de zedelijke „wereldorde gesteld als de hoogste uiting van Zijn wezen. Aan mij de eer Zijn mede-arbeider te zijn!”

Of ik hem gewonnen heb voor mijne zienswijze?

„Ik zal er eens over denken”, antwoordde hij.

Laten wij er allen over denken, opdat wij niet verliezen dat heerlijk zich geborgen weten in God.

Amsterdam.

J. A. BEIJERMAN.

DE GODSDIENSTEN DER MENSCHEN.

Volgens de jongste onderzoekingen en berekeningen zou het aantal menschen omstreeks 1435 millioen bedragen.

Er zijn reeds 3064 talen bekend, welke door de menschen gesproken worden.

Men telt ongeveer 1100 godsdiensten. Geheel zonder godsdienst werd tot nog toe geen volk op aarde, hoe weinig ontwikkeld ook, bevonden.

Het Christendom telt 432 millioen belijders en heeft zich in den loop der eeuwen in verschillende hoofdbelijdenissen gesplitst. De Roomsche kerk telt 208, de Grieksche, (ook wel de Orthodoxe of Oostersche genaamd) 83, de Evangelisch-Luthersche en de Gereformeerde (samen gewoonlijk de Protestantsche genaamd) 123 millioen. Daarbij komen nog omstreeks 100 secten met 8 millioen aanhangers.

Tot de niet-Christelijke volken behooren, behalve de over de geheele aarde verspreide 8 millioen Joden, 120 millioen Mohammedanen of aanhangers van den Islam, die Mohammed voor den laatsten en grootsten profeet van den eenigen God houden. Zij zijn in West-Azië, in Noord- en Midden-Afrika, deels nog in het Oosten van Europa verspreid en zijn gesplitst in drie hoofdafdeelingen (Sunniten, Schiiten en Wahhabitien) en omstreeks 70 secten.

De belijders van alle andere godsdiensten, die niet het bestaan van éénen God erkennen, worden kortweg Heidenen genoemd. Hun aantal bedraagt ruim 875 millioen. Onder de Heidensche godsdiensten zijn het meest verbreid het Brahmaïsme met 138 millioen beleders bij de Kaukasische en het daaruit voortgekomen, alzoo jongere Buddhisme met 503 millioen aanhangers vooral bij de Mongoolsche Heidenen in Azië. De overige Heidensche godsdiensten tellen nog 234 millioen belijders.

CORRESPONDENTIE.

AAN DEN HEER P. ELDERING.

Geachte collega,

Las 'k met belangstelling in de eerste afl. van den 13en jaargang van dit tijdschrift uw artikel „*Door God tot Christus, met Christus in den Vader*”, ééne uitspraak trof mij zeer en tegen haar wensch 'k op te komen.

Ik bedoel deze woorden, vermeld op blz. 27:

.....„*en onze stichting gaan zoeken in bundels als het „Levenslicht*”.

Uwe bedenking is dat die bundel in de hand zal werken het wegvallen van den Christus als „levenwekkend centrum” van het godsdienstig leven dat „verflauwen en verloopen” zal als „we onze vereering en liefde gelijkelijk moeten verdeelen onder.....” enz.

Waarom — zou 'k willen vragen — op zoo geringschat-tenden toon gesproken over dien bundel? Verdient hij dat? Is hij zijn plaats niet ten volle waard *naast* den Bijbel? Waarom getracht dien bundel in verdenking te brengen?

Aangenomen voor een oogenblik dat uwe bedenking een volkomen juiste is, welnu trek dan met alle kracht te velde tegen het daarin voorkomend hoofdstuk dat teekent verschillende „leiders en voorgangers”, doch daarmee valt toch niet die gansche bundel welke — en ik meen in alle bescheidenheid terecht — elders werd genoemd: „*een der beste boeken, die ooit op dit gebied verschenen zijn*” en waaromtrent nog dit werd gezegd: „*hoevelen hebben door de lezing oogenblikken van waarachtige vertroosting en verkwikking gevonden!*” (zie „Nieuw Leven” van 17 Aug. jl.)

Wie hiermee instemt en er zich over verblijdt dat hij een

4den druk reeds beleefde, dien hindert het over dien bundel zóó te hooren spreken als gij deedt in uw bovengenoemd belangwekkend stuk.

't Was mij behoefte u mijn bedenking kenbaar te maken.

Met achting, uw collega

A.

J. F. TERNOOIJ APEL.

Het verheugt me, dat collega Ternooij Apel me door zijn schrijven gelegenheid geeft, eene onjuistheid te herstellen en een misverstand op te helderen, waaraan ik me schuldig gemaakt heb, en waarover ook bij anderen ergernis gewekt is. Waar ik namelijk spreek van den bundel „Levenslicht,” bedoel ik het boek „Levenslicht uit vroeger eeuwen”. Tot voor korten tijd was dat de eenige bundel, dien ik kende en van 't bestaan van „Levenslicht” wist ik zelfs niet af. Onlangs heb ik het „Levenslicht” in handen gehad en kan me nu zeer goed begrijpen, dat vele lezers 't niet kunnen verdragen, dat er over dit boek met geringschatting gesproken wordt. Maar, zooals men ziet, heeft dat ook niet in mijn bedoeling gelegen.

Mochten er soms lezers zijn, die vinden, dat ook het andere „Levenslicht”, wat ik wél bedoeld heb, door mij te streng beoordeeld wordt, zoo verzoek ik hen te bedenken, dat ik die woorden schreef nog onder den indruk van een Paaschpreek, in een moderne gemeente gehoord, waar de helaas talrijke aanwezigen vergast werden op het bekende Boeddhistische verhaal van de vrouw met de mosterdpleister. Een Christelijk gehoor op den Paaschdag gesticht en vertroost met de banale gedachte, dat ten slotte uit ieder huis wel een lijk is uitgedragen! En daarbij ligt het Evangelie op den kansel, vlak onder het preekboekje des sprekers. Is zoo iets al niet bijna misdadig te noemen?

Zelfs een man als Professor Kuenen verloor bij zulke dingen zijn gelijkmoedigheid. In de mooie levensbeschrijving van Professor van der Vlugt wordt althans verteld, dat Kuenen eens, bij gelegenheid van eene moderne vergadering, waar zeker iemand weer zat uit te pakken van de

„voortreffelijke zedeleer en diep godsdienstige gedachten der oude Indiërs”, zijn geduld verloor en den spreker toevoegde: „We hebben uw Mahabaratha niet van noode. Voorshands zijn ons de Evangeliën nog voldoende.”

Dat die bundel „Levenslicht uit vroeger eeuwen” uitermate geschikt is het godsdienstig leven te verwateren en de dubbele zonde in de hand te werken, waarvan Jeremia II: 13 spreekt, is en blijft mijn overtuiging „ook al regent het protesten.”

P. ELDERING.

RESULTATEN
DER LAATSTE TWEE VOLKSTELLINGEN.

Aantal Remonstranten verdeeld over de provincies.

1 Januari 1900.	Mannen	Vrouwen	Totaal
Noord-Holland	2092	2825	4917
Zuid-Holland	4154	5221	9375
Friesland	106	135	241
Groningen	667	1048	1715
Drenthe	466	535	1001
Overijssel	125	148	273
Gelderland	734	1062	1796
Utrecht	514	667	1181
Zeeland	38	28	66
Noord-Brabant	135	99	244
Limburg	9	19	28
Rijk	9040	11787	20827
1 Januari 1890.			
Noord-Holland	1536	1851	3387
Zuid-Holland	2849	3363	6212
Friesland	49	66	115
Groningen	537	834	1371
Drenthe	429	460	889
Overijssel	68	74	142
Gelderland	647	938	1585
Utrecht	420	541	961
Zeeland	24	23	47
Noord-Brabant	77	78	155
Limburg	9	16	25
Rijk	6645	8244	14889
Toename in 10 jaar	2395	3543	5938

Vergelijkende staat der Remonstranten in plaatsen waar eene gemeente is gevestigd volgens de volkstellingen van 1889 en 1899.

	1889		1899		voortuitgang in 10 jaar
	mann.	vrouw.	totaal	totaal	
Rotterdam	1096	1363	2462	3921	1459
Amsterdam	1108	1229	2337	3379	1042
Groningen	524	805	1329	16 8	299
's Gravenhage	410	642	10521	1899	847
Utrecht	420	541	961	894	67 achteruit
Leiden	244	220	460	873	413
Meppel	270	314	584	676	92
Gouda	228	279	507	536	29
Arnhem	312	499	811	784	27 achteruit
Oosterbeek (Renkum)	14	24	38	71	33
Haarlem	182	184	366	615	249
Delft	146	155	301	435	134
Lochem	104	132	236	297	61
Dordrecht	13	23	36	433	397 na 1889 gemeente gesticht
Alkmaar	48	60	108	227	119
Hoogeveen	135	131	266	237	29 achteruit
Dokkum	5	7	12	94	82
Hoorn	63	81	144	147	3
Waddingsveen	81	78	159	151	8 achteruit
Schoonhoven	42	45	87	79	8 achteruit
Nieuwkoop	70	55	125	107	18 achteruit
Amersfoort	34	36	70	111	41
Zwammerdam	19	16	35	23	12 achteruit
Oude Wetering (Alkemade)	17	23	40	32	8 achteruit
Doesburg	35	51	86	75	11 achteruit
Boskoop	31	37	68	80	12
Zevenhuizen.	28	5	33	18	15 achteruit

Rotterdam, 11 Juli 1901.

K. Vos.

ONZE LEESTAFEL.

I. I. Heep. De vier hoofdrichtingen onder de Protestanten in Nederland. I De jongeren of Tolstojanen.

Leeuwarden, Meijer en Schaafsma 1901. Prijs 50 cents.

Thuis te zijn in eigen tijd is hoogst wenschelijk. Niet zelden ontmoet men personen die van het verleden nog al wat weten, maar oppervlakkig en verkeerd, wegens gebrek aan kennis, oordeelen over de richtingen van eigen tijd.

Daarom deed de Heer Heep een goed werk met zijn boekje. Het is evenwel een hoogst moeilijke zaak helder, juist de godsdienstige richtingen te schetsen. Maar de gedachte aan het woord: „in magnis voluisse” doet ons een hartelijk saluut brengen aan dezen auteur.

Hij schrijft op eenvoudige heldere wijze en al treft hij in zijne beoordeeling der jongeren niet alle nuances, al noemt hij onder de godsdienstigen enkelen, die er zich niet toe rekenen, — de lezer ontvangt toch een duidelijk beeld van hetgeen de hoofdmannen willen.

Bovendien wordt ons in de „Aanteekeningen” eene belangrijke opgave der litteratuur over het onderwerp geboden.

Wij bevelen dit boekje ter lezing aan en hopen dat de volgende afleveringen den goeden dunk over dit werk bestendigen.

F. Fauth. Luther, vertaald door Dr. J. Baart de la Faille Jr. Groningen, J. B. Wolters 1901. Prijs f 2.75.

Een levensgeschiedenis van den grooten Hervormer der 16de eeuw! Zij is ons welkom, al hebben reeds vele schrijvers dit onderwerp behandeld. Bovendien wordt in dit werk die figuur zóó helder voorgesteld dat hij leeft voor ons, zóó

in den besten zin populair geschetst, dat men des lezens niet moede wordt. Bijzonderheden, strekkende om den man in zijn tijd des te beter te doen uitkomen, worden in menigte gegeven.

De lectuur zal velen een genot bereiden Zoowel vertaler als uitgever zullen ervaren dat dergelijke boeken, stichtelijk in hun historisch kleed, met graagte worden ontvangen.

Gustav of Geyerstam. Het boek van Kleinbroertje. Roman uit het huwelijksleven; naar het Zweedsch door Ed. Thorn Prikker. Prijs f 2.50. Amst. C. A. J. v. Dishoeck 1901.

Een boek van hoog, huiselijk geluk, van smart ook, maar van heilige smart. Het biedt aandoenlijk schoone bladzijden, vol natuur en eenvoud. Prikkelende intrige vindt ge niet, maar de personen laten u niet los. Man en vrouw beiden, met hun edel karakter, hunne reine liefde voor elkander en de kinderen, behooren tot die groote groep, voor wie in onze dagen de godsdienst een „ik en weet het niet” is, terwijl het hun toch altijd blijft aanhangen; zij, die elken dag bad tot God en niet in Hem geloofde; hij die niet geloofde, maar zei: niet-geloooven doe ik toch ook niet.

Het is rijk aan stemmingen en gedachten die te denken geven.

Dr. B. Tideman. Wenken voor het godsdienstig leven. Leiden, A. H. Adriani. Prijs f 1.25, geb. 1.75.

Al heeft de schrijver, onze vriend en medewerker Dr. Tideman, ten vorigen jare zijne betrekking moeten nederleggen, — hij wenscht, zooveel hij kan, te blijven spreken, in woord en schrift van wat hem lief is. Zoo biedt hij ons thans deze „Wenken”.

Wie zoekt naar godsdienstige lectuur, rijk van gedachte en schoon van vorm, neme dit boekje ter hand.

Er tintelt in die bladzijden groot geloof, heerlijk idealisme.

Die 25 opstellen mogen voor menig een een krachtige gids zijn op 's levens weg!

De uitgever heeft gezorgd dat druk, papier en band den inhoud waardig zijn.

BERICHTEN.

Seminarium. — Op 19 Sept. j.l. werd, na afgelegd examen, de Heer C. E. Hooykaas tot proponent bevorderd en door zijn leermeester, Prof. Tiele, tot de Evangeliebediening gewijd.

De Heer H. P. Schim v. d. Loeff legde met gunstig gevolg het tweede gedeelte van het candidaats-examen af, de Heer Klaver slaagde bij het eerste gedeelte daarvan terwijl de Heeren Oldeman Jr. en v. Reedt Dortland het theol. propaedeutisch examen aflegden.

Op 11 Oct. hield de Heer van Harencarspel zijn eerste proefpreek in de Rem. kerk te Leiden.

Rotterdam. — De ongesteldheid van onzen leeraar Dr. J. H. de Ridder, van welke in de vorige aflevering werd melding gemaakt, is gebleken van ernstiger aard geweest te zijn dan aanvankelijk vermoed werd. Men hoopte dat eenige weken rust zouden leiden tot volledig herstel. Dit heeft niet alzoo mogen zijn. Toen niettegenstaande deze rust de abnormale verschijnselen bij den patiënt aanhielden, werd eene schedeloperatie noodig geoordeeld. Deze heeft op 30 Sept. l.l. plaats gehad. Gelukkig heeft zij tot op heden een gunstig verloop: de wond is zoo goed als geheeld en de algemeene toestand van den zieke is naar omstandigheden bevredigend. Vurig hopen wij, dat de beterschap zal toenemen, zij het ook dat zulks wellicht niet anders dan langzaam kan geschieden.

Groot en algemeen is de belangstelling in het lot dat den man, die zoo vol ijver is en zich steeds zulk een warm vriend der Gemeente betoont, getroffen heeft.

Mogen de beden voor zijn herstel en behoud, die uit menig hart oprijzen, verhoord worden!

Het werk wordt voorloopig, zooveel mogelijk, door zijne ambtgenooten waargenomen.

Groningen. — Het Bestuur onzer gemeente heeft besloten, voorloopig voor den tijd van één jaar, een godsdienst-onderwijzer(es) aan te stellen en als zoodanig benoemd Mej. J. Binnerts te Sappemeer, in het bezit van het diploma van den Protestantenvbond. Het Bestuur is tot dit besluit geleid door de overweging dat, zal het godsdienst-onderwijs voor het groot getal leerlingen (400) vruchtdragend zijn, het een zóó groot aantal lesuren vereischt, dat de predikant die niet alle geven kan zonder schade voor zijne andere werkzaamheden in het belang der gemeente.

Op 11 Oct. j.l. werd, op initiatief van het Collectanten-gezelschap een Concert gegeven ten voordeele van het Gasthuis- en Ondersteuningsfonds der gemeente.

Mevrouw Noordewier-Reddingius, de H.H. Bram Elde-ring, J. Mossel en E. D. Kunst waren zoo welwillend daartoe hunne medewerking te verleen.

Een talrijk publiek woonde dien kunstavond bij. De kas van het fonds ontving daardoor weder gewenschte versterking.

Meppel. — Het kerkgebouw der Remonstrantsche Gemeente te Meppel was Zondag 1 Sept. j.l. dicht bezet, daar de naar Haarlem beroepen predikant Dr. A. H. Haentjens zijn afscheid preekte. De jeugdige, talentvolle redenaar sprak tot zijn gemeente naar aanleiding van het woord: „Het was mij goed hier te zijn.”

Onnoodig te zeggen, dat deze rede, keurig van stijl en rijk van inhoud, in diepe stilte en met de grootste aandacht gevolgd werd.

Na de godsdienstoefening, toen alle bestuursleden met de diakenen en collectanten zich vereenigd hadden in de consistoriekamer, nam de Vice-Voorzitter de Heer R. F. Modderman het woord en sprak tot den vertrekkenden leeraar ongeveer het volgende:

Waarde vriend Haentjens, Gij hebt zoo pas met een eenvoudig, hartelijk woord afscheid genomen van uwe gemeente; wat ons nu nog te doen overblijft is, dat ik van u weer overneem het presidium van 't Bestuur, dat ik twee jaar geleden aan u heb overgedragen en daarmede hebt gij u dan van ons, uwe eerste gemeente, losgemaakt.

Toch zal gelukkig de band tusschen u en ons niet geheel verbroken zijn, want onze oud-predikanten komen steeds een paar maal in 't jaar terug om in hunne vroegere gemeente op te treden en ik vermoed, dat ook gij dit aangenaam zult vinden.

Uw verblijf was hier slechts kort, te kort eigenlijk om u geheel in te leven in de zeden en gewoonten, de verschillende belangen en behoeften van uwe gemeenteleden. Toch zal niemand zeggen, dat gij daartoe niet uw best gedaan hebt.

Gij hebt van den beginne af een hooge opvatting gehad van uw taak, in 't bijzonder van uw pastorale arbeid in de gemeente en waar ik vooral den nadruk op wensch te leggen: gij hebt nooit u zelf gezocht, nooit of nimmer eigen genoeg vooropgesteld of dit gezocht in kringen, waar gij het zoudt hebben kunnen vinden, maar steeds gevraagd wat uw plicht van u eischte of waar uwe hulp of uw troostwoord noodig kon zijn.

Al was de tijd onder ons doorgebracht, kort — toch zal hij u rijker gemaakt hebben aan levenservaring, armer misschien aan levensidealen.

Gij zult hier ook uw teleurstellingen hebben gehad, uw strijd in den vaak zeer moeilijken arbeid, gij zult u zelf menigmaal hebben afgevraagd, hoe gij als jong predikant zoudt kunnen voldoen aan alles, wat men van u eischte en van u verwachtte en gij zult ook hebben ondervonden, dat wel eens miskenning in plaats van waardeering uw deel was.

Maar ik ben overtuigd, dat gij bij alles wat gij deedt, het goede hebt gewild en bedoeld en dat gij tegenover niemand zoo streng waart als tegenover u zelf.

Gij hebt tot uwe gemeente gezegd: „Het was mij goed hier te zijn,” ik kan u namens haar zeggen: „Het was *ons* goed u hier te hebben.”

Moge het u in uwe nieuwe gemeente steeds wel gaan. Men zegt wel eens, dat de liefde van een predikant tot zijne eerste gemeente het sterkst blijft; laat dit dan zoo zijn bij u. Wij bevelen ons in uw vriendschappelijk aandenken aan.

Alkmaar. — Op 25 Sept werd in de Bestuursvergadering,

onder voorzitterschap van Ds. Reijnders, die als consulent is opgetreden en hier wekelijks de catechisatiën waarneemt, het volgend viertal (alfabetisch) predikanten opgemaakt ter voorziening in de vacaturé:

P. ELDERING,	laatst pred. te	<i>Friedrichstadt.</i>
Dr. A. H. HAENTJENS,	" "	<i>Haarlem.</i>
P. HEERING,	" "	<i>'s Hage.</i>
K. F. SPARNAAY,	" "	<i>Dokkum.</i>

Uit dit viertal werd door de gemeente op 9 Oct. een tweetal geformeerd, bestaande uit de H.H. Sparnaay en Eldering. Op 24 Oct. werd het beroep uitgebracht op den Heer K. F. Sparnaay, aan wien het Bestuur den beroepsbrief zal toezenden.

-- De Heer P. Eldering verzoekt ons mede te deelen, dat hij voorloopig niet voor een beroep in aanmerking wenschte te komen, daar hij bezig is, voor zijne promotie te werken. Wel verklaart hij zich bereid predikbeurten of lezingen op zich te nemen.

DER MENSCHEN SCHEPPINGSKRACHT.

Genesis I : 1. In den beginne schiep
God hemel en aarde.

Genesis I : 27. God schiep den
mensch naar zijn beeld.

Gij kent natuurlijk allen de hier staande Bijbelwoorden. Zij beide zijn geworden klassieke uitdrukkingen, vertolkende voor alle geslachten hooge waarheid.

Er is zeker groot verschil tusschen de kennis van den schrijver en die der menschen van onzen tijd — maar dat verschil had niet tengevolge dat men het door hem gesprokene onwaarheid heeft gemaakt.

Wilt gij weten hoe die auteur zich hemel en aarde voorstelde? Voor hem was de aarde een plat vlak, door een wereldzee omspoeld. Daarboven welfde zich een koepeldak, wat hij den hemel noemde en boven dat uitspansel troonde in verheven majesteit de Godheid, die door hare engelen in voortdurende betrekking bleef met de aarde, met hare bewoners.

Niet waar, onze schoolkinderen weten dat die schrijver dwaalde in zijne voorstelling. Immers, zij worden allen onderwezen in de wijsheid dat de door ons bewoonde planeet den bolvorm heeft, die, voortdurend in draaiende beweging, eens per jaar wentelt om de zon en dat zij een der kleine bollen is, zwevend in dat onmetelijk ruim, waarvan menschenmaat den omvang niet kan meten en te midden van millioenen bollen, welker getal door geen mensch te berekenen is.

Maar 't was dien ouden Israëliet niet te doen om eene wetenschappelijke wereldverklaring, maar alleen om den indruk weertegeven, dien alles, wat zijn oog ontwaarde, op hem maakte. Wij kennen den persoon niet, maar vermoedelijk was hij een man, die de oogen goed gebruikte en met zijn hart verwerkte wat door het oog was opgenomen.

Waarschijnlijk heeft hij door het verhaal, in Gen. I ons geboden, willen weergeven wat door hem waargenomen werd iederen dag, als de morgenstond aanbrak. Krachtig werd zijne ziel geroerd door dat machtig tooneel. Dat komend licht, dat geleidelijk zichtbaar worden en ontwaken van al wat leeft, — het trof zijne verbeelding, het was hem als sprak telkens een Machtige tot het land, het water en al wat er op en in is, het woord: Word en volbreng uw taak! Zoo vloeide uit zijn brein de gedachte: Gelijk het dezen morgen is, was het gister en voorgisteren, — zóó moet het ook geweest zijn op den eersten dag. Menschen als wij zijn, gebonden aan de wetten van tijd, kunnen wij, kon ook hij niets denken zonder begin. Waar zoo diepe bewondering voor wat hij zag hem aangreep, is er als een loflied op zijne lippen, en het: „Gij, o God hebt al deze dingen gemaakt”, klinkt als een jubelzang, dat duizenden opvingen en gezongen wordt in allerlei talen der wereld.

Want hij, die oude Israëliet, stond met deze slotsom op de wereld niet alleen. Tal van scheppingsverhalen kunt ge vinden in de letterkunde der oude volken; alle zeer verschillend van vorm, het eene veel poëtischer ingekleed dan het andere, meer sprekend tot het gemoed; maar ge kunt haast geen enkele lezen, waar niet de slotsom dezelfde is als die in Gen. I, namelijk dat men aan de godheid toeschrijft de schepping van al wat het oog aanschouwt.

Worden ook wij niet tot het trekken van deze slotsom gedrongen? O, ik weet wel dat er enkele oppervlakkigen zijn die, grenzenloos nuchter, zeggen dit niet in te zien, want dat alles van zelf komt, doch zij zijn niet waard gehoord te worden; gebrekkige kennis en armoede van gemoedsleven is oorzaak dat zij geen bevoegdheid hebben over deze dingen een oordeel te vellen; maar wij, die meer of minder geleerd in de dingen der natuur, boven alles vragen naar den indruk, dien het op ons maakt, kunnen wij terughouden het woord, dat in al die scheppingsverhalen het beste er van uitmaakt: God heeft dat alles gemaakt? Hetzij gij van die natuur maar weinig hebt geleerd, hetzij dat ge volkomen op de hoogte zijt van de wet der evolutie,

der geleidelijke ontwikkeling, kunt ge de wonderen aanschouwen, die overal u worden geboden, zonder onmiddellijk als het ware in u te brengen de gedachte aan God, den Machtige, uit wien en door wien alle dingen zijn? Kunt gij op schoonen zomerdag de zon zien rijzen, het prachtige korenveld aanschouwen, een bloem, een roos in de hand nemen, kunt ge in andere jaargetijden de wisselende luchten, het sneeuwkleed der aarde, kunt ge den hemel met zijne myriaden van lichten aanstaren, zonder een gevoel van diepe bewondering, heiligen eerbied voor die groote Macht, van wie we slechts stamelen kunnen in zwakke menschelijke klanken?

Dat natelaten is ons onmogelijk; daarmede wordt het bewijs gegeven van onze instemming met het oude Bijbelwoord: „God heeft alles doen worden”.

Hoe? De auteur van Gen. I zegt: door zijn machtwoord en men heeft gesproken van een schepping uit niets, wat voor ons denkvermogen eene ongerijmdheid is; de natuurkundigen van later eeuwen hebben gepoogd door nauwkeurig onderzoek ons daaromtrent wat beter in te lichten, ons te schetsen de verwording van al wat is, maar al hun arbeid, hoe hoog wij die waardeeren, heeft ons dat mysterie niet onthuld; voor den mensch zal er wel niets overblijven dan vol ontroering Gods naam uitspreken en zich tevreden te stellen met de wetenschap dat ons weten stukwerk is.

Onder al wat de aarde bevolkt, behoort de mensch zelf. Het is niet te verwonderen dat hij zichzelve te midden van dit alles eene bijzondere plaats heeft toegekend. Dat deed hij niet uit ijdelheid, maar de waarneming en het zelfbewustzijn brachten hem daartoe. Voelde hij niet ten allen tijde zijn macht over tal van dingen, was zijn denkvermogen niet scherper en dieper dan wat hij bij de dieren waarnam, waren de verhoudingen tusschen de menschen niet van geheel anderen aard nog, dan die hij in de dierenwereld aanschouwde, was er niet een stem daarbinnen, die hen riep heerschappij te voeren over al wat bestaat? Is het dan zoo vreemd dat de dichter van het verhaal in Gen. I hem aanzag als de laatste en hoogste

scheppingsdaad Gods, ja, dat hij van dien mensch getuigde: God schiep hem naar zijn beeld?

Daarin staat hij ook alweer niet alleen. Indien gij leest in vele scheppingsverhalen die ge bij andere volken der oudheid aantreft, daar bespeurt dat dezelfde gedachte in tal van vormen bijna overal ter wereld is gerezzen, dat dezelfde beschouwing van den mensch heeft geleid overal tot het zien in dat schepsel van het beeld Gods, dan zult ge, door die menigte van gelijkkluidende beschouwingen overstelpt, begrijpen dat we hier ook te doen hebben met een klassiek woord, door alle eeuwen als waarheid erkend, door ons piet te weerspreken.

O ja, dat doen sommigen wel als zij spreken van het kind, dat in zonden ontvangen wordt en geboren, als zij van den mensch gewagen dat hij tot niets goeds bekwaam is, der zonde, der ijdelheid onderworpen, maar wie onzer erkent niet in die dogmatiek, hoezeer velen haar aanhangen, iets dat vierkant staat tegenover het menschelijk bewustzijn?

Er is een andere groep die, wijl zij van God niets wil weten, ook dat klassieke woord niet in haar geloofsbelijdenis heeft opgenomen, maar zoo veel mogelijk de verwantschap opzoekt met de dierenwereld om maar aan te toonen dat de mensch behoort tot die soort.

Maar voor ons, nietwaar, is dat klassieke woord een waarheid, nog dagelijks met hooge instemming herhaald, geschreven boven ons leven als de magneet die allen moet optrekken naar omhoog, het ideaal waarop het oog gericht moet blijven ten allen tijde: God schiep den mensch naar zijn beeld!

Is het niet of een hooge stemming over ons komt, of al wat laag is en onheilig zich in de schaduw stelt en fier bewustzijn in ons ontwaakt? De mensch moge, in denzelfden zin als al het geschapene, product zijn van Gods hand, toch — ver boven al het andere gaat hij uit door hoofd, hart en hand, die hem werden toebedeeld. Staat hij, in zijn edelste exemplaren, niet als een Koning, zijner afhankelijkheid zich bewust, maar zijn kracht doende uitgaan over al wat in zijn omgeving troont? Laat het waar zijn dat velen zich daarvan niet bewust zijn, dat nog een groot

gedeelte alleen lust heeft om zich te wentelen in het slijk der aarde, wij aanvaarden dien adelbrief, door velen in verschillende eeuwen geschreven, met een dankbaar gemoed, we zijn er fier op dat klassieke woord tot het onze te maken.

Tot het onze? Maar begrijpt ge den omvang er van? Naar het beeld Gods! Verstaat gij daarvan de bedoeling als het in dat scheppingsverhaal zoo heerlijk staat?

God is Schepper, d. i. al wat leeft, dankt aan hem het aanzijn, aan het woord zijner macht, aan de kracht van zijn hand. God is Schepper, Hij vormde u naar zijn beeld, maar dan rust op u, beeld Gods, ook de plicht te doen als Hij en Scheppingsmacht van u te doen uitgaan. Ziedaar de gedachte die dat woord onwillekeurig doet rijzen en die tot hooge levensopvatting ons leiden zal. God schiep hemel en aarde en den mensch naar zijn beeld. Die twee woorden verbinden wij samen en zij brengen ons de gedachte: Zoo is dan de mensch krachtens zijn afkomst geroepen om ook Schepper te zijn.

Welnu, het kind der aarde, zoon des Hemels tevens, heeft als heilige roeping dat woord verstaan. In den aanvang moge hij zijn kracht niet hebben gekend, vol vrees zich bewogen hebben op de plek, hem ter woning aangewezen, straks heeft hij stout den blik rond zich en naar omhoog geslagen en niet gerust voor hij nieuwe toestanden had in het leven geroepen, de gedaante der aarde had hervormd.

Wildernissen schiep hij om door de kracht van zijn hand, door nadenken geleid, tot vruchtbare korenvelden, lachende landouwen, die vrucht hem voortbrachten naar hunnen aard, ja, maar naar zijnen wil tevens. De zee stond vóór hem met haar geheimzinnig, vreesaanjagend geluid, maar, gedreven door allerlei beweegredenen, heeft hij met zijne schuiten, schepen een pad over zee geschapen, een wereldverkeer langzamerhand gegrondvest, waarvan de stoutste verwachtingen in den aanvang niet konden droomen. De boomen van het woud, de metalen uit den bodem bewerkte hij en bouwde zich huizen, vervaardigde gereedschappen, die alle te zamen een nieuwe samenleving met tal van gemakken deed geboren worden; geheimzinnige krachten der natuur, die in hare

verschrikkelijke werking hem tegenstonden, heeft hij aan zich onderworpen, na lang en dikwerf vergeefs pogen maar om, nadat hij ze had overheerd, door haar een nieuwen levenstoestand te scheppen, te voren niet gekend. Door stoom en electriciteit geleid, wist hij een nijverheid in het leven te roepen, die de verbazing van duizenden wekte, machinerieën voor welke men met bewondering stilstaat. Zijn scheppingsvermogen kent geen grenzen; van eeuw tot eeuw vermeerderen de wonderen, die hij te voorschijn roept; waarlijk, het is, voor wie dit alles in zijn geleidelijke ontwikkeling niet kan gadeslaan, alsof de mensch ook op zich kan toepassen het woord: hij spreekt en het is er, hij gebiedt en het staat er. Die scheppingsmacht was niets anders dan voldoen aan zijn aanleg, het openbaren der in hem ontwaakte krachten. Niet een enkele deed het; door alle eeuwen, onder allerlei standen der maatschappij waren die scheppers te vinden en een woord van hulde mag hun niet worden onthouden. Zoo in kennis, nijverheid, ook in kunst. Dichters en toonkunstenaars, schilders en beeldhouwers beluisterden de zangen, keken af de schoone vormen der natuur en zij allen hebben kunstgewrochten geschapen, gedichten en muziekstukken, doeken en beelden, waarin het schoone zijne triumfen viert. God schiep den mensch naar Zijn beeld.

Toch, indien ook al velen aan dezen arbeid deelnamen, betrekkelijk is hun getal klein, vergeleken bij de millioenen, die de aarde hebben bewoond en daar nog het leven leiden, van dien arbeid wel genoten, maar daaraan niet konden meedoen. Dat komt omdat niet allen in dat opzicht tot scheppen zijn geroepen en de meesten slechts tot dienaars dier reuzen, maar die dan toch door hen worden beloond, in zooverre zij allen genieten van wat genen te voorschijn riepen. Dat ligt 'm aan de gaven van hoofd en hand, die een mensch zijn verleend, ook soms aan de omstandigheden waarin men is geplaatst.

Zullen wij klagen omdat ons niet zijn verleend de eigenaardige scheppingsgaven, die de natuur schonk aan de groote natuurontdekkers, de heroën op het gebied van kennis en kunst, de stoere arbeiders op het terrein van het weten? Laat ons liever een krans der eere vlechten om

het beeld van hen, die zoo heerlijk gebruikt hebben den hun door God geschonken aanleg en daardoor in staat waren de aarde in zoo menig opzicht te herscheppen; laat ons bewonderen de groote geesten die daarmede voortgaan in onzen tijd en brenge die bewondering ons dan tot eene heilige stemming, welke God leert danken voor Zijne kracht, in hen overgegaan, Zijne kracht die hun het vermogen verleende in Zijn naam schepper te zijn van zooveel groots.

Bedenken wij dan tevens dat, waar die kracht ons niet werd gegeven, God toch ook tot ieder onzer hetzelfde heeft gesproken: Ik schiep u naar mijn beeld, dus, gij ook zijt bestemd om in mijn naam iets schoons te voorschijn te roepen door het edel vermogen, dat u is verleend.

Dat hebben de heroën op het gebied van den godsdienst ons zoo heerlijk geopenbaard en daarmede ons doen stijgen in zelfkennis. Spreekt het oude scheppingsverhaal van een God die machtig is, zoodat hij al in het leven riep, wat het stoffelijk oog ontwaart, — straks kwamen er mannen op, die eene Godsgestalte ons teekenden, schitterend door de rechtvaardigheid en barmhartigheid, die van haar uitgingen. Een nieuwen hemel deden zij ontstaan toen zij bovenal Gods grootheid zagen in zijn zedelijke kracht, zijn reinheid. Is het niet een nieuwe hemel, door het christendom geschapen, als het predikt dat ja, Gods naam ook te lezen staat op het blad der bloemen en aan het schitterend uitspansel, maar dat bovenal zijn grootheid ons tegenkomt in de teedere liefde, dus in wat de sterveling zelf edels neerlegt in dat beeld, zoodat Hij wordt de belichaming van het reinste en edelste wat ooit in de harten der besten welde?

Welnu, wanneer uit dien nieuwen hemel de heilige en liefdevolle God tot u zegt: Ik schiep u naar mijn beeld, dan wil dat duidelijk zeggen: Gij ook zijt tot schepper geroepen; niet allen zijt gij bestemd op het gebied der natuur uwe tooverkracht te openbaren, maar het heeft dan voor u deze heerlijke beteekenis dat uwe scheppingskracht ligt op het terrein des zedelijken levens.

Helaas, door hoe velen wordt dit voorbij gezien, die met veel stichting het scheppingsverhaal lezen, misschien met eerbied zich buigen voor den machtigen God, maar

niet voelen dat door zoo'n heerlijk woord groote verplichting ook aan hen is opgelegd. Wij zijn wellicht zelve niet onschuldig in dit opzicht. Och, zoo vaak is godsdienst weinig meer dan een geloovig aannemen dat God bestaat, een erkennen dat alles door Hem is geworden, een zich buigen voor Zijne grootheid, terwijl men vergeet dat onder de dingen, die Hij heeft geschapen, ook behoort ons hart, en dat daarvan juist gezegd is: Naar mijn beeld schiep ik het. Op dat terrein behoeft niemand zich te scharen onder de niet wetenden of de niet kunnenden; het is niet alleen voor hen, die met bijzondere gaven van hoofd en hand zijn toegerust; hier is geen enkele uitzondering; geleerden en eenvoudigen, man en vrouw, zij zijn allen door God aangewezen om scheppers te zijn.

De mensch, iedere mensch Schepper, die te voorschijn kan en dus moet roepen toestanden op het gebied des zedelijken levens, waarop Gods oog met welgevallen rusten kan.

Hebt gij dat gedaan? Hebt gij die macht geopenbaard? Gij dient dit allereerst uitte oefenen met betrekking tot uzelve. Gij kunt dat. Toen gij het leven intraadt, waart gij noch goed, noch kwaad, daarom spreken we van een onnoozel kind. Dank zij de heerlijke omgeving, waarin uw jeugd viel, hebben van jongs af vriendelijke dingen u voor oogen gestaan; onder de hartelijke tucht van het ouderlijk huis is uw voet geleid op wegen die reeds gebaad waren en gij hadt slechts tot u te nemen wat geestesvoedsel daar u werd geboden. Zoo werd u de weg der vroomheid gemakkelijk gemaakt.

Toen zijn gekomen de jaren der zelfstandigheid; de goede geesten, de beschermengelen der jeugd traden van het tooneel, allerlei andere geesten omgaven ons, die ook spraken van geluk en grootheid, van genot en vrede. Hun stem had verleidelijken klank, hun lied bracht de zinnen in beroering, rijk aan beloften was hun woord. Zoo werden wij getrokken, beurtelings van de eene naar de andere zijde; de macht, door beiden uitgeoefend, bracht ons soms in verwarring, wij hadden dezelfde moeilijkheid, als die in de Grieksche mythologie aan een Godszoon zelfs werd aangelegd op moeilijken tweesprong.

Gij zijt geschapen naar Gods beeld, het beeld van den heilige, — zoo moet gij ook tot u zelve zeggen: Ik schep mij een rein hart. Een Psalmist in Israël vroeg het aan zijn God: „Schep gij het mij o Heer!” maar die bede, goed opgevat, is voor u niets anders dan „Ik wil het zoo en God zal mij daarbij helpen.” „Wees heilig, want uw God is heilig,” zoo sprak een man uit het oosten tot zijn volk en al had toen heiligheid eene andere beteekenis, de latere geslachten, die daaraan dieper zin toekenden, hebben dat woord overgenomen en zoo is het een gevleugeld woord geworden dat zich in onze ooren herhaalt.

Heiligheid, reinheid, begrijpt gij dat? O, men heeft er soms vreemde dingen onder verstaan. Vraag maar eens aan de heiligen der Roomsche kerk waarom zij dien naam hebben verkregen en de legenden van die stichting, die zoo gaarne den naam van Christus gebruikt, zullen u daden verhalen, die in ons oog dat karakter volstrekt niet hebben. Neen, heiligheid bestaat niet in een groot aantal goede werken, die een kerk als zoodanig heeft gestempeld, het is een stemming, een richting des gemoeds, die al onze daden, geheel ons leven beheerscht. Het is de ontplooiing van alle edele neigingen en gezindheden die bij den mensch kunnen opkomen en daarom de toepassing daarvan in al ons doen; het is het daardoor beheerschen van alle gedachten en gezindheden van ander gehalte, het is het knechten van der zinnen macht onder de majesteit van de naar levensadel strevende ziel. Als een bekoorlijk levensideaal staat voor onzen geest die reinheid des harten, die heiligheid, welke wij zoo heerlijk in het Godsbeeld zien schitteren.

Dat zich te scheppen is kunstenaarswerk, vereischend ontzettend veel toewijding, het is een wedergeboorte, waaraan veel smart en strijd verbonden is. Het geschiedt dan ook niet in een oogwenk des tijds en we denken aan het woord van Camphuizen: Er moet veel strijds gestreden, en veel gebeds gebeden zijn, en, ook aan het woord van Paulus: Niet dat ik het alreede gegrepen heb, maar ik jaag er naar. Toch — in groote dingen ernstig gepoogd te hebben, is reeds groot.

Geschapen naar Gods beeld, dus schepper van het Godsbeeld dat de Vader in ons wil ontwikkeld zien. Die schepping, met ernst volbracht, is duurzaam. Gaat het niet van onszelfen uit, van onzen ernstigen wil, is het niet ons liefst verlangen, is het alleen een opvolgen van anderer bevel, dan gaat het met ons als met die bloemen en dieren, aan welke men door uitwendige invloeden anderen vorm of andere kleur heeft gegeven, maar die, los gelaten door 's menschen hand, spoedig weer de oude gestalte aannemen. Zoo is het met deugd, die alleen van buiten opgelegd wordt, die niet de vrucht is van krachtigen scheppingsgeest.

God, die alles schiep, schiep u naar zijn beeld, maar bestemde u daardoor om ook schepper te zijn. Niet alleen van een heilige wereld in u, maar ook van een heilige wereld om u. Hebt gij dat ook gedaan, uwe kracht als zoodanig geopenbaard? Wie zichzelf eert en liefheeft, moet dat ook anderen doen. Welk een breed veld van werkzaamheid is hier ons gegeven!

Dat is allereerst u aangewezen, vaders en moeders! God zegende u door dien naam u te verleen, maar riep daarbij u op zijne medearbeiders te zijn bij het scheidingswerk. Tot uwe kinderen moet uitgaan het woord uwer machtige persoonlijkheid, over hen moet bevruchtend komen de majesteit van uw voorbeeld. Dat kan, want die groote scheppingsmacht is u gegeven. O, gebruik die met groote wijsheid; daarin ligt het bewijs uwer liefde voor de gave, door God u toevertrouwd en daarvoor zullen ook later die kinderen u het meest danken. Niet dat gij in weelderige omgeving hen hebt opgevoed, niet dat ge met allerlei genot hun jeugd hebt kunnen vervroolijken, niet dat ge een goed gevulden buidel hun nalaat, zal uwe herinnering voor hen zoo aangenaam maken, maar wel als zij, aan u denkende, voor zich zien man en vrouw, wier hart was van goud, wier hoofd was vol van die wijsheid, welke uit gemeenschap met God wordt geboren.

Scheppen vriendelijke toestanden, heerlijke stemmingen, ziedaar ons aller dagelijksch werk.

Er is zooveel twist, zooveel vijandschap, uit hebzucht of

ijdelheid geworden. Menigmaal gaat uw kring of die uwer kennissen gebogen onder dien druk. Want waar haat en tweedracht wonen, soms tusschen bloedverwanten of vroegere vrienden, daar kan geen geluk zijn; er is, ook waar men er zich over heen schijnt te zetten, toch altijd een angel, die pijn doet, eene wonde, die schrijven blijft. Welnu, aan u de taak om die somberheid, die donkere wolk weg te nemen, te scheppen een betere verhouding, die gebroken banden te herstellen, die wonden te heelen. Aan u omdat God ook een God des vredes, en alle haat en tweedracht uit den booze is. Wie heeft daarmede geen onafwijsbare taak in eigen kring!

Nu weet ik wel, ziende op wat de volken doen tegenover elkander dat ook de oorlog moet verdwijnen opdat verwezenlijkt kan worden het profetisch ideaal der tot spaden omgeslagen zwaarden, maar de krijg tusschen de volken wordt eerst dan onmogelijk gemaakt als mede door uwen invloed de twisting tusschen de menschen ophoudt, als allen van goeden wille in hun omgeving in Gods naam zijn werk doen. Zelig zijn de voeten dergenen, die vrede boodschappen!

Schepper in Gods naam, o, gevoelt ge hoe hier, bij eenig nadenken, de taak, die voor u ligt, zich uitbreidt? Men klaagt over zooveel boosheid, die er in de maatschappij te vinden is, zooveel onheiligs in de huisgezinnen, zooveel onrechtvaardigs in de verhouding tusschen de verschillende klassen; men schreeuwt luide om wetten tot beteugeling van drankmisbruik, tot bescherming van de rechten der vrouw, tot bescherming van den arbeid tegenover het kapitaal; och, ik wil niet de waarde van wetten ontkennen, maar zij hebben toch eerst kracht, als zij de uiting zijn der publieke opinie. Daarom schep door uwe toewijding aan de rampzaligen die de krachten van hun lichaam moedwillig slopen, door uw zich geven aan de verdrukten in uw omgeving, door eene edele bejegening van die aan uwe zorgen zijn toevertrouwd, al reeds den toestand, dien ge zoudt willen dat de wet allen voorschreef; uw voorbeeld als drager van Gods beeld zal bezielend werken op allen, die met u verkeerden, gij zult gevolgd worden door velen die, onder dank aan God, in U zijn evenbeeld zien.

God schiep u naar zijn beeld, zoo is het aan u met Hem te arbeiden, zijne medearbeiders te zijn, te werken aan zijn werk.

Hebben we dat goed begrepen?

Als we overzien den weg des levens, door ons reeds afgelegd, dan zal een gevoel van schaamte rijzen omdat we zoo weinig hebben gedaan met de ons door God geschonken scheppingskracht.

Hoe arm was ons leven; hoe hebben wij onvruchtbaar gelaten de ons toevertrouwde talenten!

Indien we ons klein gevoelen, dan worde bij ons het voornemen gewekt, groote scheppingskracht te toonen, omdat God ons schiep naar Zijn beeld, ons riep te doen als Hij en naar Zijn wil de aarde te herscheppen tot een hemel, eene woonstede Gods!

J. A. BEIJERMAN.

NA DEN DOOD!

De begrafenis had plaats. Zeer prachtig werd zij ingericht, want de doode was een zeer „net” mensch geweest. Volstrekt niet gierig.

In de stad had hij vele eereposten vervuld. Daarom lagen er op het lijkkleed vele prachtige bloemen.

Honderden gingen mede ter begrafenis; over de groote verdiensten van den overledene werd druk gesproken.

„Hij was werkelijk een goed mensch,” zoo liet een heldere stem zich hooren; „denkt maar eens aan dien viezen man, die dag aan dag aan zijne deur kwam om te bedelen. Een ander zou het niet geduld hebben, maar hij liet hem met rust, had er zelfs niet tegen als aan dezen bedelaar soms iets uit de keuken werd geschonken, ja, gaf hem nu en dan zelfs eenige muntstukken. God vergelde hem zijne barmhartigheid!”

Onmiddellijk achter het lijk volgde diep bedroefd de ontroostbare weduwe, zij weende. Gisteren — men kan niet altijd weenen — was plotseling als een bliksemstraal eene gedachte haar door het hoofd gegaan dat zij thans, zoo jong nog, in eens eene rijke weduwe was geworden en dus. . . . Maar spoedig had zij die gedachte verdrongen, al was deze in staat geweest voor een lange poos de tranen te drogen.

Zij kwamen nu terug bij het zien van al dat zwart en die bloemen en vooral onder den indruk van de lijkrede, tot het houden waarvan de voornaamste geestelijke der stad was uitgenoodigd.

Deze had z'n best gedaan en sprak met schitterende woorden over den doode. Geen oog bleef droog. Het verlies van dien mensch was voor allen groot.

Eindelijk was de plechtigheid afgelopen. De doode was ter ruste gebracht.

Nu kwam de drukte voor de overblijvenden. Eerst het

groote familie- en vriendenmaal, dan de betaling der begrafenkosten, ten laatste het in orde brengen en de verdeling der nalatenschap. Drukke dagen, vol gewichtige bezigheid.

De doode wist in het eerst niet wat er met hem was geschied. De korte ziekte, die spoedige dood, die omslachtige begrafenis, — het was hem alles als een booze droom. De eenige vraag die hij zich deed, was: wanneer zal ik nu wakker worden? Eerst vond hij het erg interessant, dat men zijn eigen begrafenis zoo in alle nauwkeurigheid kon meemaken. Die goede menschen! Hoe lief hadden ze over hem gesproken! Hij was nu zelf geroerd over z'n deugd. Ook over zijne vrouw, die zoo geweend had, dacht hij. Zou zij weer spoedig huwen?

Toen werd alles stil, lang, drukkend stil. Het was nu wel de tijd van wakker te worden. Of het al laat is? — Maar wat nu! Hem kwelt de dorst, brandende dorst. Heerlijk, de dorst heeft hem niet begeven. Bij zijn bed stond altijd een kostelijke nachtdrank. Men zal dit ook heden niet vergeten hebben. Hij wil er naar grijpen, maar de hand weigert den dienst. Bewegingloos blijft zij liggen. Zoo behoort, denkt hij, de dorst mede tot den droom.

Maar de dorst wordt al meer brandend. Het is toch werkelijkheid, die dorst.

Hoe was het gisteravond? Hadden wij bezoek? Ben ik uitgegaan? Neen, nu herinner ik het mij. Ik bleef thuis, want ik voelde mij onwel, ging tijdig naar bed, werd ziek, m'n vrouw verzorgde mij teeder, de familie kwam om naar mij te vragen, de arts kwam. . . . toen fluisterden zij. . . . en toen die ellendige droom. . . . en die dorst. . . . Hij wilde steunen, schreien van dorst. Maar het bleef alles stil. Eindelijk. . . .

Verschrikkelijk, die brandende dorst. Zoo heb ik het nog nooit gehad.

En toch! Mijn leven was één sterke dorst, een onophoudelijk verlangen; alleen voelde ik het niet zoo sterk, omdat die dorst altijd gestild kon worden. Wij hadden een onderwijzeres toen wij kinderen waren. Die zei altijd: Gij wilt steeds alles hebben, niets kunt gij zien of gij verlangt het te bezitten. Dat zal u nog wel moeite geven. Natuurlijk werd dat vervelende mensch weggejaagd.

Mama was altijd zoo goed voor mij. Zij hielp mij met alles, ook als het verboden was. Ik had altijd rijkelijk zakgeld. Nooit heb ik mij iets ontzegd. Waartoe ook? We hadden de middelen. Boven mijne krachten heb ik nooit geleefd. De zaken zijn volkomen in orde.

Maar die dorst. Eigen schuld!

Ik heb gedorst naar alles wat de wereld schoons, goeds, aangenaams bood en heb het rijkelijk genoten, liet hem nooit onbevredigd.

Nu brandt hij als een onbluschbare vlam. Ben ik werkelijk dood? Waar ben ik? In den hemel of in de hel? Dat branden is hellepijn, maar ik zie geen duivel, wat gebeurt er toch met mij? Ik brand van dorst en kan hem niet lesschen. Is er dan niemand om mij te helpen?

Hij was geheel alleen — verlaten.

Was het zoo niet altijd?

Alleen was ik onder mijne vrienden. Heeft iemand mij ooit liefgehad? Ik had vele vrienden, die mij om mijn rijkdom zochten, maar innig met hen verbonden voelde ik mij niet.

Mijne vrouw. . . . Ja, we waren zeer gelukkig getrouwd, we waren beiden rijk en leschten beiden onzen dorst. Ieder op zijne wijze. Een flink huwelijk, zeiden de menschen. Maar dicht bij elkander stonden wij niet. Ik was altijd alleen, alleen gelijk nu.

Ik leefde in een wereld van schijn. Thans is er werkelijkheid voor mij.

Als die dorst er maar niet was. . . . Verschrikkelijk dat dorst de eenige ondervinding van een mensch zijn kan. Dien dorst heb ik gekweekt levenslang. Ik kan hem nu niet meer stillen. Waarom niet? — omdat de organen ontbreken. Ik ben dezelfde oude „ik” maar nu zonder de zinnelijke verschijning. Dat „ik” met zijn verlangen, zijn dorst. . . . o, dat is de hel, die heb ik altijd bij mij gedragen, het nooit bemerkt, ja de vlam nog gevoed.

Wie helpt mij? — Toen dacht hij aan den ouden, viezen bedelaar voor zijn deur. Hij had hem wel eens iets gegeven, ook wel eens met hem gepraat. Die man had een echt hondenleven. Maar nu begreep hij het. Deze had althans geen dorst. Zijn hard lot had het hem wel verleerd. In dit

leven van ontbering had hij zichzelf gevonden, had onder al zijn leed een glimlach op het gelaat, en was vol geduld en geloof; dit hielp hem door zijn hondenleven heen. Wonderlijke oude! Een mensch zonder dorst! Waar zou hij nu zijn?

Nauwelijks stelde hij zich die vraag of hij zag hem. De arme was in de nabijheid maar genoot vrede.

Aan diens inwendig zijn was ook niets veranderd. Het zijn was gebleven, alleen de schijn was weg.

„Ik” met mijn onleschbaren dorst; hij, zoo rustig in vrede!”

Of die geschiedenis waar is?

Eeuwen voordat dit noodlot over de beide dooden voltrokken werd, trad een jonge man in arbeiderskleeding op een arme toe. Hij was bezig aan een bouwwerk, dat een rijke liet maken. Het was in het middag-schaftuur. Hij had medelijden met den arme; dit was den arme in vele jaren niet overkomen.

Een prachtig rijtuig rolde voor de deur van den rijke. Deze steeg uit en ging zijne woning binnen.

„Arme vriend!” was het afscheidswoord van den jongen man tot den arme. „Toch zijt gij bij al uw armoede en ellende rijk.” De jongeling verloor zich in gepeins in de schaduw van het nieuwe gebouw. Zou er geen middel zijn zulke armen te helpen? Van waar komen deze ontzettende tegenstellingen in het leven, zijn zij onafwendbaar? Heeft God ze doen worden of zijn zij van zelf gekomen? Moeten die kloven eeuwig bestaan?

„Zoo mag het niet blijven”, sprak hij bij zichzelf. „Het moet anders worden. Ik wil beproeven het anders te maken, den arme stoffelijk te verheffen en den rijke te genezen van dien dorst”.

Hij was een menschenzoon.

Hij aanschouwde een heerlijk visioen; „het Koninkrijk Gods” noemde hij het. Geen gebrek werd op aarde geleden en er was geene opeenhooping van rijkdommen, die slechts den dorst, de zinnelijke begeerte voedden.

Een engel, Gods liefste engel, die der liefde spreidde zijne vleugelen over allen; hij wilde allen omvatten met een rozenband, die allen, reeds hier op aarde, zoo doen zijn als in Abrahams schoot.

L. G. A.

EEN ECHO OP EEN STEM.

Eindelijk is dan een van de personen, op wier oordeel en critiek van mijn stukjes ik hoopte en prijs stelde, te voorschijn getreden. Het is de heer P. H. Hugenholtz Jr., voorganger der Vrije Gemeente in Amsterdam. Tot nu toe had hij, voor zoover mij bekend is, over al mijn artikeltjes een pijnlijk stilzwijgen bewaard, pijnlijk namelijk voor mij, omdat de heer Hugenholtz anders de gewoonte heeft, in zijn „Stemmen” over allerlei min of meer belangrijke verschijnselen des tijds, die iets met godsdienst te maken hebben, zijne meening te zeggen. Nu hij over mijn artikeltjes zweeg, begon ik te vreezen, dat hij ze zóó onbelangrijk vond, dat ze een bespreking niet waard waren. Want dat hij het met me eens zou zijn en daarom zweeg, was meer dan ik durfde hopen. Of zou hij — dit was nog een derde mogelijkheid — die stukjes niet hebben gelezen?

Ik ben thans uit die pijnlijke onzekerheid bevrijd.

De heer Hugenholtz heeft, naar hij opmerkt in Aflevering 10 van de „Stemmen”, het boekje „Verlossing” van de Jong, wiens verwarde artikelen door de redactie der Hervorming moesten worden geweigerd, met bijna volkomen instemming gelezen, en citeert er zelfs eenige frazes uit, beginnend met het schoone, bezielde woord: „Gij zijt ons ideaal, o God!”, maar in mijn beschouwingen heeft hij verschillende onjuistheden ontdekt en heeft er ernstige bezwaren tegen.

Ik hoop nu maar voor de goede zaak, dat de heer Hugenholtz spoedig tijd en lust vindt om deze bezwaren en onjuistheden in dit of in zijn eigen Tijdschrift te ontwikkelen. Dát hij zich daarbij niet late terughouden door de vrees voor wat hij noemt „onvriendelijke polemiek.” Want waarlijk, ik was en ben niet van plan onvriendelijke polemiek te voeren. Me dunkt, de heer Hugenholtz heeft daar een verkeerden naam gegeven aan wat een ander noemen zou een geanimeerd debat.

Ieder vogeltje zingt, zooals het gebekt is. Ik heb nu eenmaal de ongelukkige eigenschap, dat ik in letterlijken en overdrachtelijken zin alleen met een scherpe pen kan schrijven en zoowel de redacteur van dit Tijdschrift als ook anderen, die ooit een stukje van me in manuscript lazen of hoorden, zullen kunnen getuigen, dat ik herhaaldelijk bij latere omwerkingen de scherpe kantjes er afviel. Maar ik haat nu eenmaal droge betoogen en vind, dat vooral wij, die over religieuze vragen schrijven, ons best moeten doen, onze gedachten in smakelijken, boeienden vorm te kleeden en te zorgen voor een opgewekten, levendigen, desnoods hier en daar wat scherpen toon, waarbij het persoonlijke natuurlijk (anders zou het polemiëk worden) geheel buiten spel blijft.

In afwachting dus van wat de heer Hugenholtz tegen mijn beschouwingen zal in 't midden brengen, moet ik met een enkel woord protest aanteekenen tegen enkele opmerkingen in zijn regelen. Naar zijn meening namelijk heb ik over de Vrije Gemeente gesproken op onvriendelijk-ironische wijze. Daartegen moet ik beslist opkomen en laat het oordeel in dezen met gerustheid aan de lezers over. De Vrije Gemeente, wier grondstellingen ik juist voor eenige dagen nog met veel genoegen en instemming gelezen, en in wier gebouw ik reeds meer dan eens, (onlangs nog op den Hervormingsavond) een verheffend uur heb doorgebracht, houd ik voor een zeer nuttige instelling. Al was het alleen maar voor de talrijke „Minim”¹⁾ in Amsterdam, die hier in de Vrije Gemeente iets hebben, waar ze, zonder met belijdenissen te worden lastig gevallen, langzamerhand kennis kunnen maken met een Christelijk getinten godsdienst, — alleen daarvoor reeds zou ze reden van bestaan hebben. Maar buitendien, daardoor, dat ze een beslist onkerkelijk en geen bepaald Christelijk karakter hebben wil, is de Vrije Gemeente me sympathiek.

1) „Minim”, zoo werden, naar ik op de laatste Moderne vergadering hoorde, de Joden genoemd, die zich niet meer aan de priesterlijke wetten hielden. Ik stel voor, dit woord meer populair te maken en het in de plaats te stellen van dat andere, dat toen in mijn omgeving gefluisterd werd en wat ik hier niet wil neerschrijven.

Theoretisch komt ze het ideaal, dat ik me van een moderne gemeente voorstel, zeer nabij, en al beantwoordt ze in de practijk daaraan niet (wat de heer Hugenholtz me toch zeker zal toestemmen), zoo weet ik genoeg van de onvolmaaktheid der menschelijke dingen, om daarover niet te vallen. Werkelijk, ik heb er niet aan gedacht, me over de Vrije Gemeente onvriendelijk uit te laten.

Wel heb ik ironisch — niet onvriendelijk — gesproken over de gekleurde venstertjes in het gebouw der Vrije Gemeente. En — 't doet me leed, dit den heer Hugenholtz te moeten mededeelen — ik heb nog nooit bijna iemand anders dan ironisch over die door hem zeer ernstig bedoelde venstertjes hooren spreken. Er waren daaronder mannen van naam in de theologische wereld, zelfs een enkele, dien de heer Hugenholtz misschien een plaatsje in de ramen zou waardig keuren, die echter zelf over deze hulde alles behalve gesticht zoude zijn.

Ten tweede zegt de heer Hugenholtz, dat ik op heftige wijze tegen Boeddha te velde trek. Ook daarvan is mij niets bewust. Ik heb van Boeddha niets anders gezegd dan wat de meest betrouwbare overleveringen aangaande zijn levenseinde vermelden, dat hij namelijk op hoogen leeftijd bezweken is aan de kindertjesziekte van een overladen maag. Het scheen me niet ongepast, dezen kleinen trek uit het leven van dezen godsdienstigen leider en voorganger, vooral als tegenhanger van het kruis, even te vermelden, te meer, omdat de meeste levensbeschrijvers van Boeddha (ook de heer Hugenholtz in 't Levenslicht uit vroeger eeuwen) over deze omstandigheid zwijgen. En wie weet, of niet de een of ander onder de lezers, bij 't vernemen van dit schijnbaar zoo onbeteekenend feit, bij zich zelf gedacht heeft: „Kijk, dat Boeddhisme, dat is toch zoo kwaad niet! Daar word je oud en daar blijf je kras bij! 't Is toch heel iets anders dan het Christendom met dat nare kruis!” Wie weet, zeg ik, of ik op die manier niet onwillekeurig propaganda voor het Boeddhisme gemaakt heb!

En wat ik overigens omtrent het Boeddhisme opmerkte, dat het een passende godsdienst is voor slappe, lijdelijke naturen, dat is toch evenmin een te velde trekken tegen

Boeddha te noemen als het een uitval tegen Jezus is, wanneer Dr. L. A. Bähler of iemand anders smadelijk over „het Christendom” schrijft. Overigens moet ik hierbij opmerken, dat reeds in een der eerste afleveringen van de „Stemmen” de heer M. J. Mees gezegd heeft: „Een onschadelijke, zoetsappige dreamer te worden, dat is het ideaal van den Boeddhist”, zonder dat hij, voor zoover ik weet, daarom door den heer Hugenholtz op de vingers is getikt, ofschoon de heer Hugenholtz toen reeds klaarblijkelijk op hetzelfde standpunt stond als nu.

En dat is toch geen uitval tegen Boeddha geweest, dat ik hem reeds een plaats gegeven heb in de gekleurde vensters? De heer Hugenholtz noemt dat een onjuistheid mijnerzijds, wat ook al niet in den haak is ¹⁾. Want, omdat mij die verschillende gestalten in de vensters niet goed meer voor den geest stonden, heb ik me juist voor onjuistheden gedekt door te zeggen: „Allen, die in de gekleurde vensters der Vrije Gemeente staan *of zullen staan.*” En ik vind het nu, van 't standpunt des heeren Hugenholtz, al erg genoeg, dat de Indische Wijze tot nu toe nog geen venster te zijner eer heeft, maar als hij ook geen uitzicht heeft er later een te krijgen, wel — dat vind ik hard voor den man, veel erger dan wat ik hem aangedaan heb, sprekende over zijn, voor iemand van om en bij de tachtig jaar, zoo merkwaardig goeden appetijt.

En waar ten slotte de heer Hugenholtz enkele woorden wijdt aan den inhoud van mijn stuk, daar ben ik, toen ik het las, weer aan het twijfelen geraakt, of hij inderdaad mijn stukjes had gelezen. Want waar ter wereld heb ik gezegd, dat de historische Jezus ons ideaal kan en moet zijn? Waar heb ik dat gezegd van het Christusbeeld? Ik meen er werkelijk op te moeten aandringen, dat de heer Hugenholtz opmerkzaam, en niet oppervlakkig den gang van mijn betoog na moge gaan. ²⁾

¹⁾ Op een werkelijke onjuistheid (maar er zullen wel meer zijn) heb ik mezelf reeds betrappt. Er zijn niet vijf, maar vier grondwaarheden in het Boeddhisme.

²⁾ Hetzelfde verzoek moet ik richten tot den redacteur van „Nieuw Leven”, die in mijn stukjes gelezen heeft, dat ik de profeten aan-

Ten slotte moet ik echter ook een zin vermelden, met welks inhoud ik het volkomen eens ben. „Zoolang wij ons maar voor God buigen met diepen eerbied en kinderlijk vertrouwen, bestaat er geen gevaar voor de door Eldering gevreesde anarchie” — zegt de heer Hugenholtz. Daartegen heb ik niets in te brengen, integendeel, dat zeg ik met hem. Maar de groote vraag is juist deze, of er niet godsdienstvormen en richtingen in den godsdienst zijn, waarbij noodzakelijk de eerbied en 't kinderlijk vertrouwen en het buigen voor God moet wegvallen. Om een sterk sprekend voorbeeld te nemen. Gesteld eens, dat een be- gaafd, welsprekend en veelbelesen man, die theologie ge- studeerd heeft, onder ons weer den dienst van Dagon of Baäl, den Apis- of Osirisdienst, of dien van den drieëenigen God Illatici-Viracocha-Pachacamac, (een herinnering uit mijn 1e gedeelte candidaatsexamen, waarop ik steeds nog trotsch ben) in eere wilde herstellen, en (wat in onzen tijd niet eens zoo onwaarschijnlijk zou zijn) er in slaagde een schare van volgelingen te winnen, eene gemeente te stichten en een kerkgebouw te laten verrijzen met allerlei dier- en menschenbeelden er in, dan zou het toch ons, ook den heer Hugenholtz, uiterst moeilijk vallen, deze richting, hoe oprecht en ernstig ook bedoeld, met warme sympathie te begroeten en te waardeeren. We zouden, als we daar een godsdienstoefening bijwoonden, ons lachen niet kunnen laten, als de voorganger bijvoorbeeld begon met de woor- den: „O, Dagon” — of „O, Apis” — of „O, Illatici — enz.” — Gij zijt onze God!” We zouden ons nooit laten wijsmaken, dat er bij dezen eeredienst eerbied en kinderlijk vertrouwen kon worden gewekt. Welnu, ik meen, dat de heer Hugenholtz zonder lang nadenken zal inzien, dat dezelfde gevaren bestaan en dezelfde werking uitgeoefend wordt, waar God aangesproken en vereerd wordt als „het Ideaal”. Ik meen, dat de heer Hugenholtz scherp genoeg ziet om op te merken, dat er een moderne afgoderij ge-

sprakelijk maakte voor Jezus' kruisdood. Me dunkt, dat redacteurs, die hun lezers willen voorlichten, allereerst verplicht zijn, nauw- keurig te lezen.

pleegd wordt, die nu wel niet bestaat in het aanbidden van afgodsbeelden van goud, zilver, hout of steen, maar waarbij — 't klinkt dwaas, oneerbiedig misschien, maar 't is de waarheid — als God wordt vereerd een God van koek, wiens dienst dan ook zoo wee-zoetig, zoo allerakeigst flauw is, dat men er naar en misselijk van wordt. De heer Hugenholtz zal me moeten toestemmen, dat er in ons land een quasi-godsdienstige richting is, waarbij onmogelijk eerbied en vertrouwen, maar noodzakelijkerwijze familiari- teit met het goddelijke gekweekt wordt; een richting, die hoogstens in staat is, uit onverschilligen belangstellenden te maken, wat misschien een zeer twijfelachtige vooruitgang te noemen is; een richting, die het op haar geweten heeft, dat een vrij groot deel van het moderne kerkpubliek zoo goed als onvatbaar geworden is voor een waarachtig religieuze toespraak; die oorzaak is, dat het jonge geslacht met weerzin zich afwendt van de zoetelijke dingen, hun aangeboden, en die aan de orthodoxie telkens weer de bewijzen in de hand geeft om de moderne leer als ongodsdienstig te brandmerken; een richting eindelijk, door Groenewegen in zijn „Kansel- werk” zoo treffend geschetst als: „een gedachtenarm, pronkerig idealisme, dat zich uitgeeft voor levende religie en tevens zich verbeeldt, een krachtige moraal te zijn.”

Aan deze soort afgoderij, die zich voor godsdienst uit- geeft, maar van den levenden God afleidt in plaats dat ze tot Hem voert, heb ik gedacht, toen ik in mijn antwoord aan den heer Ternooy Apèl (in de vorige aflevering) den tekst Jeremia II : 13 aanhaalde. Tot mijn verwondering moest ik later bemerken, dat de redacteur van de Hervor- ming me wegens het citeeren van dien tekst verdacht van achteruitgang, terugkeer tot het standpunt van Jeremia, de erkenning dus van één godsdienst als de ware geopenbaarde, van alle andere als valsche nietswaardige.

Ik meende met vrijmoedigheid dien tekst te mogen ge- bruiken, zelfs wanneer het vast stond, dat Jeremia daar uitsluitend 't oog heeft op de vereering van vreemde goden, want ik ben het volkomen eens met van Wijk, waar hij zegt: „'t gebeurt, zoowel bij het O. T. als met andere boeken, dat zich gedachten aan ons *opdringen*, die er in

de verte niet bedoeld zijn of kunnen zijn zelfs, maar die aan het gelezen of gehoorde woord een wondere toepasselijkheid geven op toestanden en belangen, die ons warm ter harte gaan." En ik vermoed, dat de heer van Loenen Martinet zelf ook wel eens op dezelfde wijze een tekst uit het O. T. zal hebben gebruikt, zonder te vreezen, deswegen van achteruitgang tot Oud-Testamentisch standpunt te worden verdacht.

Maar 't kan nog zeer de vraag zijn, of Jeremia in dien tekst met het plegen van de dubbele zonde bepaald den dienst van vreemde goden op 't oog heeft. 't Is zeer goed mogelijk, dat hij daar Jahwedienaars bedoeld heeft, die echter den Jahwe niet kenden, die als een verterend vuur zijn getrouwen de vreeselijkste zielesmarten deed ondergaan en ze in een zee van twijfelingen wierp en hun de woorden uit de keel perste, ook al hadden ze gezworen, geen woord meer over hun lippen te laten komen, — zooals met Jeremia het geval was, — maar die een Jahwe hadden van eigen maaksel, een God, met wien men rustig en wonderwel kon leven, zóó rustig en aangenaam zelfs dat ze ook in die benarde, stormachtige dagen, met wat toen zeker ook reeds als godsdienstig optimisme gelden moest, hun: „Vrede, Vrede" roepen konden. Want dit verschijnsel, dat menschen zich een God maken naar hun idee en dan dit maaksel als den waarachtigen God gaan vereeren is niet iets specifiek Hollandsch of moderns, maar 't is iets heel algemeen, en niet alleen boeken als het „Levenslicht uit vroeger eeuwen," maar ook catechismussen, dogmatieken en belijdenissen kunnen deze algemeen menschelijke neiging, waarvan we misschien allen ten slotte een tikje beet hebben, in de hand werken.

Onder de nieuwere profeten, waarvan enkele misschien meer deugen dan het bekende volkssprekwoord zegt, ken ik niemand, die tegen dit gevaar, dat er een surrogaat van godsdienst als werkelijke religie en een God van menschelijk maaksel voor den Almachtigen, Onzienlijken, Levenden God wordt uitgegeven, zoo scherp en herhaaldelijk heeft gewaarschuwd als de in Holland nog veel te weinig bekende Deensche filosoof Sören Kierkegaard, die in zijn: „Angriff

auf die Christenheit" ¹⁾ zegt: (en met dit citaat wil ik eindigen) „Die schrecklichste Art von Gotteslästerung ist die, welke die „Christenheit" verschuldet: den Gott des Geistes in ein lächerliches Geschwätz zu verwandeln; und die geistloseste Art von Gottesverehrung, geistloser als alles, was je das Heidentum aufbrachte, geistloser als die göttliche Verehrung eines Steines, eines Ochsen, eines Insekts, geistloser als alles, was überhaupt an Geistlosigkeit möglich ist, ist dies: als Gott einen Faselhans anzubeten."

P. ELDERING.

Amsterdam.

1e Const. Huygensstraat 96.

¹⁾ „Kierkegaard's Angriff auf die Christenheit," vertaald door Dorner en Schrempf, uitgegeven in 1896 te Stuttgart in Frommann's Verlag, een boek, dat m. i. beter geschikt is voor toekomstige predikanten dan vele geschriften over Pastoraal.

DE DOOPSFORMULE.

„In den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes!”

Dat hoor ik nog dien ouden predikant zeggen, van wien ik godsdienstonderwijs genoot.

Hij zei het zoo plechtig bij den aanvang der godsdienst-oefening, bij de bediening van den doop, dat het op ons kinderen, een magische werking uitoefende.

Het was erg geheimzinnig, die formule; we begrepen er niets van, maar „dominé” gebruikte het en we geloofden gaarne dat het iets zeer verhevens was.

Lang na de aanneming, toen de moderne richting zich ook onder de leeken begon te verspreiden, kwam bij mij de twijfel op, niet aan de historische beteekenis van die drieënhedenformule, maar om haar goed recht in onzen tijd.

Het ééngodendom, zooals ik het leerde uit het Oude Testament (Deut. VI:4) en ook uit de Evangeliën, was voor mij de waarheid geworden.

De predikanten onzer richting meenen dat schijnbaar ook, want bij den aanvang der samenkomst wordt het niet meer gebruikt en hunne geheele prediking is van dien aard, dat er voor dat geloof toch ook geen plaats meer is.

Maar nu bevreedt het mij zoo zeer dat sommige predikanten, overigens als modernen bekend, bij den doop der kinderen die formule handhaven.

Wel begrijp ik dat deze heeren er hunne redenen voor zullen hebben. Misschien omdat ze enkele leden der gemeente, die aan zulk eene formule gewend zijn, niet gaarne ergeren of wel, omdat zij er eene beteekenis in leggen en het zoo voor zichzelf mogelijk maken haar te gebruiken.

Zoo hoorde ik onlangs door een predikant die drieënhedenformule, terwijl hij haar bezigde, verklaren. Telkens

als hij een der drie deelen uitsprak, werd er door hem aan toegevoegd: dat wil zeggen.

Hij bedoelde het zeker goed, maar duidelijker werd het er niet door.

Ik verbaas mij telkens als zij bij den doop gebezigd wordt; al wil ik gaarne erkennen dat in de eerste eeuwen van het Christendom, toen dat denkbeeld van een drie-eenig God ontstond, de geleerden daarin hebben uitgesproken diepzinnig wijsgeerige gedachten. Men moest, naar mijne meening, de ouders en de gemeente, die daarvoor niets meer voelt niet kwetsen door hare handhaving.

Die drieënhedenformule, voor ons kinderen der 19de en 20ste eeuw onbegrijpelijk en ongenietbaar, moest nu, mijns inziens, geborgen worden in een museum van merkwaardige oude godsdienstige stukken.

De doop, aan het kleine kind toegediend, is eene vriendelijke handeling der gemeente; laat men dit plechtig uur voor ouders en gemeente niet bederven door zulke door geen der gemeenteleden begrepen klanken.

Een ernstig woord, als eene zegenbede over het hoofd der kleinen uitgesproken, waarbij de besprenkeling met water, als symbool der reinheid wordt gebezigd, is, mij dunkt, beter geschikt aan die handeling een blijvenden indruk te verbinden.

Men houde mij, eenvoudig gemeentelid, deze op- en aanmerking op wat nog zoo vele moderne predikanten zeggen ten goede. Het is ware belangstelling in de godsdienstige samenkomsten, die mij dit doet schrijven.

Onlangs heb ik gepoogd de proef op de som te nemen. Des middags ging ik een ouderenpaar, wier kind dien ochtend gedoopt was, mijn gelukwensch brengen. De vader behoorde, evenals schrijver dezes, tot den degelijken burgerstand en terwijl we het nog eens hadden over het treffend woord dat vóór den doop was gesproken, kon ik de vraag niet weerhouden of zij goed hadden begrepen wat met de formule was bedoeld. Het bleek mij dat zij er ook niets van verstonden; alleen de moeder zei: och, dat is nu eenmaal zoo de gewoonte.

Verre van mij aan de predikanten voor te schrijven wat

zij bij die plechtigheid te zeggen hebben; verre van mij ook de gedachte dat de gemeente of haar bestuur dat heeft te doen. Dat behoeft ook niet; die wetenschappelijk gevormde, in de practijk zoo ervaren mannen, weten wel hoe zij de gemoederen bewegen kunnen tot ernstige stemming, in de harten kunnen wekken heilig voornemen.

Maar — zie hier mijne overtuiging — dit wordt zeker niet gedaan door de handhaving dier oude, ons niets zeggende woorden.

EEN BEJAARD LID DER GEMEENTE.

TEEKENEN DES TIJDS.

Een jonge dame, die in de courant iets gelezen heeft over de vereeniging: „Thugater” in Amsterdam, vraagt aan een predikant: „Wat beteekent dit woord toch? Het is immers iets uit het Oude of Nieuwe Testament?”

En nadat haar de beteekenis van het woord gegeven is, hervat ze:

„O, ja, nu weet ik den tekst ook weer: „Thugater melkte de koeien haars vaders.”

Twee jongelieden van om en bij de twintig zitten in het gebouw der Vrije Gemeente, klaarblijkelijk voor de eerste maal, want ze kijken overal rond. Hun oog valt op de gekleurde vensterglazen en ze beginnen gezamenlijk de namen van de aldaar aangebrachte personen te spellen. Ze lezen achtereenvolgens: Loman, Hugenholtz, Zwingli — maar 't licht schijnt op den vierden wat slecht te vallen; ze brengen 't althans niet verder dan: her, Martin her. Ze hebben het niet gevonden, wie deze vierde persoonlijkheid was!

E.

ONZE LEESTAFEL.

Het Protest. Geschiedkundig tooneelstuk van Carl Munzinger, pred. te Sausenheim, Pfalz. Uitgegeven door de Evang. Maatschappij. Doetinchem, C. Misset.

De Evangelische Maatschappij deed een goed werk dit tooneelstuk in onze taal over te zetten. De geschiedenis der Hervorming, de jaartallen 1517 en 1521 zijn genoegzaam bekend, maar velen is vreemd de historie van Spiers in 1529, den Rijksdag, die den naam „Protestanten” in het leven riep.

Mocht voor velen duidelijk worden hoe in dit Protest een heldengeest zich uitsprak en dat leiden tot een waardig handhaven van onzen naam.

De Liefde Sticht. Almanak voor 1902, uitgegeven door de Vereeniging tot verspreiding van Stichtelijke Bladjes. Amst. v. Holkema en Warendorf. Prijs 10 cent.

Een oude vriend, maar die niet veroudert. Met blijdschap begroeten wij hem, die in rijkdom van spreuken, in verhalen en versjes ons zooveel geeft tot versterking van ons godsdienstig leven.

Marie Marx—Koning. Verzen. Amst. C. A. J. van Dishoek. Prijs *f* 1,75, geb. *f* 2,50.

De sprookjesschrijfster treedt op als dichteres. Het eene gebied ligt niet ver van het ander. In sprookjes en verzen kan liggen reine verbeelding.

Boeiden ons hare sprookjes, hare gedichten eveneens.

Al haar vreugde en al haar leed heeft zij neergelegd in dit kleine boek. Zij vertolkte daarmee het lief en leed dat iedere fijngevoelige menschenziel ervaart.

Misschien heeft zij eenzijdig door de gave van 't Lied, haar geschonken, wat al te veel zangen van leed uitgezongen, het leven al te wreed zich gedroomd, maar daarnaast is zooveel „levenbeminnen,” zooveel „in gouden vreugd zich heffen naar omhoog”, dat we haar danken voor dit boekske.

Klaproosje en Korenbloempje. Een Sprookje door Agatha Snellen. Met teekeningen van Wenckebach. Amst. C. A. J. van Dishoeck.

Een lief sprookje, dat de kleinen boeien zal en hun leeren dat het 't heerlijkst is voor een bloem werkelijk bloem te zijn. Voor verjaardag of ander feest een uitnemend geschenk.

De Heer v. Dishoeck heeft het zeer fraai uitgegeven. De teekeningen van Wenckebach zijn een lust voor kinderoogen.

Marie Marx—Koning. Gabriëlle. Amst. C. A. J. van Dishoeck. 1901.

Thans treedt de Sprookjesdichteres ook op als romanschrijfster.

Wij wenschen haar geluk met dat boek. Zij verhaalt ons in boeienden vorm van jong meisjesleven, dat wild uitbot, maar getuigt van ernstig werken aan zichzelf. Nog heeft Gabriëlle zichzelf niet geheel gevonden, maar de schrijfster zal ons dat vertellen in het tweede deel.

Met verlangen zien wij het tegemoet.

Heim. — v. Brakel. Het Sexueele leven van den mensch. Leiden, A. H. Adriani. Prijs 50 Cent.

De Heer Adriani heeft meer van die lectuur uitgegeven. De werken van Dr. S. Ribbing beleefden vele oplagen.

Ook wat hier ons geboden wordt, dient gelezen te worden door onze jongelingen. Deze toespraak tot studenten mag in de bibliotheek onzer jonge mannelijke wereld niet ontbreken. Het is eene wetenschappelijke voordracht; maar die door iedereen genoten kan worden. Ook al gaat men niet geheel mede met des schrijvers wetenschappelijke stellingen, — de slotsom, waartoe hij komt, is ons uit het hart gegrepen.

Invidia. Eene vertelling van Ernst von Wildenbruch. Leiden, A. H. Adriani. Prijs f 1.90, in geïll. stempelband f 2.50.

Eene inderdaad boeiende vertelling, omdat zij in mees-terlijken vorm de gevolgen schildert van eene booze neiging, die velen, allen aankleeft. „Wees niet afgunstig”: ziedaar de moraal van deze vertelling. Nooit stond de demon van de afgunst zoo ijselijk vóór ons als na het lezen van de geschiedenis dier twee broertjes.

Mocht het voor menig kind, menig oudere van dagen een les zijn!

BERICHTEN.

Seminarium. De Heer G. Oldeman slaagde voor het 2de gedeelte van het Candidaats-examen.

Rotterdam. Het Bestuur der gemeente heeft, met het oog op de voortdurende ongesteldheid van Dr. de Ridder, in welke thans, helaas! nog niet veel beterschap is gekomen, besloten den verloftijd te verlengen tot 1 Sept. 1902. Vurig wordt gehoopt dat de tijd van rust, hem daardoor gegund, zal leiden tot herstel.

Na 1 Januari zullen de morgenbeurten van Dr. de Ridder worden vervuld door predikanten van elders, terwijl de beide proponenten Lente en Hooykaas zijne avondbeurten zullen waarnemen. Zijne Catechisatiën worden voor een gedeelte waargenomen door Ds. Stenfert Kroese, en voor een ander deel door den Heer v. Assendelft, pred. te Boskoop, daartoe door het Bestuur aangezocht.

Op 3 Dec. j.l. herdacht onze predikant Ds. Stenfert Kroese zijne 25 jarige ambtsbediening. Het Bestuur der gemeente, de Besturen van den Protestantenvbond en van de godsdienstoefening voor Jongelieden brachten hem hunne gelukwensen, terwijl vele gemeenteleden en geestverwanten zich daarbij schaarden.

Ook uit de gemeenten, waar hij vroeger werkzaam was kwamen vele blijken van belangstelling.

Achtereenvolgens diende hij de Ned. Herv. Kerk te Nieuw Helvoet, Tilburg en Enschedé, daarna de Remonstrantsche Broederschap te Meppel en te Rotterdam. Op 3 Dec. sprak hij naar aanleiding van 1 Kor. 4 : 20, denzelfden tekst, waarmede hij voor 25 jaar zijn ambt aanvaardde.

Meppel. Ter voorziening in de bestaande vacature werd

op 30 Oct. door het Bestuur het navolgend zestal predikanten gesteld:

Bisschop Boele te Groningen, Eldering, laatst pred. te Friedrichstadt, Horst te Lochem, Hooykaas te Amersfoort, Oort te Utrecht, Sparnaay te Dokkum.

Op 22 Nov. koos de gemeente daaruit een tweetal:

I. Hooykaas te Amersfoort en K. F. Sparnaay te Dokkum, waaruit zij op den 25 Nov. den Heer Sparnaay beriep, die dat beroep heeft aangenomen.

Alkmaar. De Heer Sparnaay heeft voor het op hem uitgebracht beroep bedankt.

Zondag 1 Dec. werden door onzen vroegeren predikant, Ds. Reynders, 26 jonge menschen bij de gemeente ingeleid.

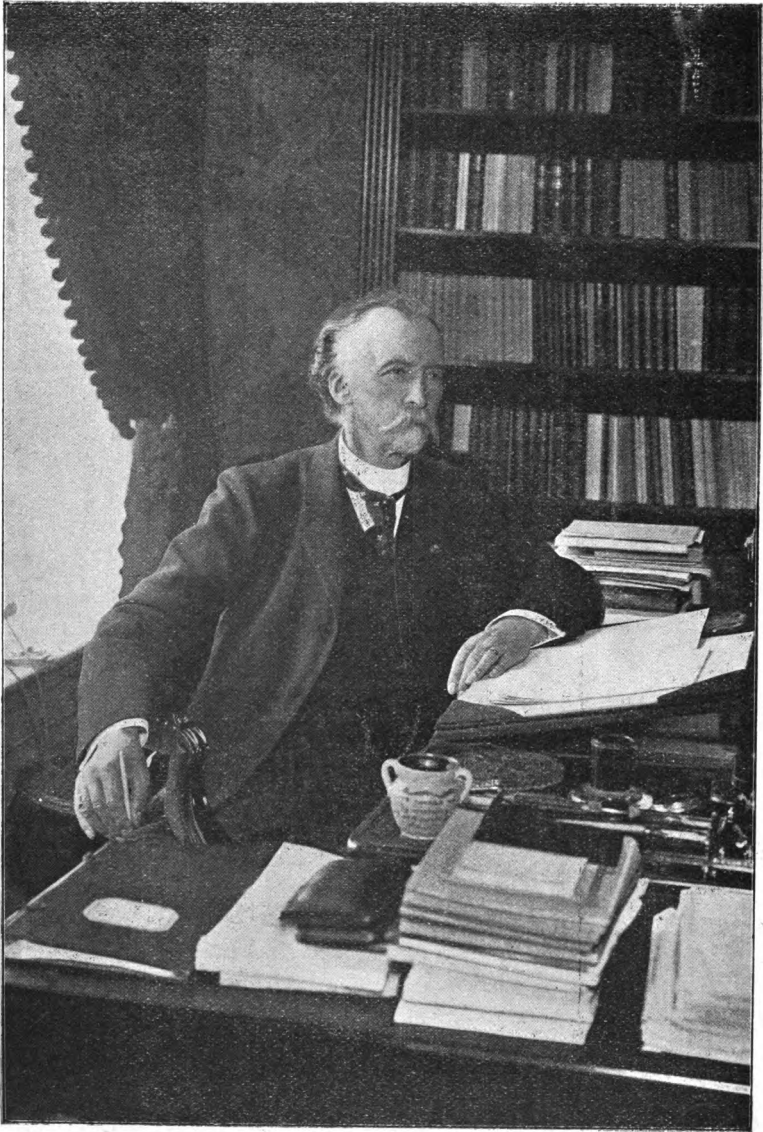
Hoewel de Heer Reynders het Consulentschap blijft waarnemen, heeft hij zich verplicht gezien het godsdienst-onderwijs te staken, dat thans is opgedragen aan den Heer P. Eldering.

Boskoop. De 17de December 1901 was een goede dag voor onzen koster, Arie van der Willik. 't Was toen een halve eeuw geleden dat deze 74-jarige tot koster onzer kerk werd benoemd.

Aan bewijzen van belangstelling heeft het dien werkzamen man niet ontbroken.

Namens de gemeente werd hem een huishoudelijk stuk ten geschenke aangeboden, en op den voorafgaanden Zondag, 15 December, richtte aan het einde der godsdienst-oefening de predikant eenige hartelijke, waardeerende woorden tot hem, waarop de gemeente hem het eerste vers van lied 204 uit den Bundel toezong.

Een goede levensavond zij hem van harte toegewenscht!

CORNELIS PETRUS TIELE.

De Broederschap der Remonstranten ontving een zwaren slag.

Op 11 Januari, in den vroegen morgen, overleed de man, die van 13 Februari 1873 hoogleeraar was van het Seminarium.

Een hoogen leeftijd heeft hij bereikt; ruim 71 jaren telde hij, maar in den laatsten tijd, na de ongesteldheid, die hem in den vorigen zomer trof, was het of hij den last der jaren niet voelde.

Wij hoopten dan ook dat hij nog eenige jaren de plaats zou mogen bekleeden, die de Broederschap hem eens zoo vol vertrouwen had geopend en waar zij hem, met zekeren trots van hare zijde, al dien tijd heeft gezien.

Onze verwachting is helaas! niet verwezenlijkt.

Plotseling brak voor hem des levens einde aan. Al was de schrik groot die ons overviel, we verheugen ons dat geen langdurig ziekteproces dit leven heeft gesloopt.

Dit leven!

Het ligt, na al hetgeen reeds over hem in verschillende dagbladen en tijdschriften is geschreven, en nog geschreven zal worden, zoo in binnen- als buitenland, niet in mijn plan daarvan een uittreksel of bloemlezing te geven.

Al heeft de Broederschap zich verheugd dat hij inderdaad een geleerde was, gelijk de wet voorschreef, toen hij benoemd werd, al was zij er trosch op dat hij „eenigen roem naar buiten” had, gelijk een nog ouder reglement omtrent den Professor eischte, zij waardeerde het in hem bovenal dat hij de Kweekschool liefhad en door hem dus zoo vol toewijding de studiën geleid werden onzer studenten, in 't bijzonder hunne opleiding tot de Evangelie-bediening in den geest der Broederschap.

Heeft hij dit alles des te beter kunnen zijn en doen omdat hij een zeer hoog staand wetenschappelijk man was,

voor ons valt toch het juiste licht op hem, als wij zijn leven stellen in betrekking tot de Broederschap en tot het ambt, door hem onder ons bekleed.

De beteekenis van zijn leven als zoodanig in het licht te stellen behoort eigenaardig in dit tijdschrift te huis.

Tiele werd te Leiden geboren op den 16den December 1830. Zijn vader was aldaar boekdrukker en boekhandelaar, lid der firma van Marle en lid der Remonstr. gemeente; zijne moeder eene dochter van Prof. van Kampen. Op 17-jarigen leeftijd wees geworden, werd zijne opvoeding door zijn oom van Marle voltooid. Hij genoot er het godsdienstonderwijs van Ds. C. W. v. d. Pot, later zijn ambtgenoot te Rotterdam. In het jaar 1848 werd hij, na volbracht Staatsexamen, ingeschreven als student bij de Kweekschool der Remonstranten, toen te Amsterdam gevestigd, aan welks hoofd stond de beroemde hoogleeraar Abraham des Amorie van der Hoeven.

Vijf jaren was hij onder diens leiding en voltooide er zijne academische studiën, met eene dissertatie over het Johannes Evangelie.

De kweekschool telde gedurende zijn studententijd vele leerlingen; het was voor die inrichting een bloeitijd, zooals zij in jaren niet had gekend.

Tal van mannen, die later de Broederschap met eere hebben gediend, behoorden onder zijne tijdgenooten.

Hoe gezellig kon hij later spreken van zijn omgang niet alleen met hem, maar ook met zoovele andere leerlingen van het Amsterdamsch Atheneum!

In het najaar van 1853 trad hij in het huwelijk met Mejuffrouw Henriette Bakker, om spoedig daarna, op den 6den November van dat jaar, zich te verbinden aan de kleine gemeente te Moordrecht.

Drie jaren is hij de leidsman geweest dier gemeente. Zij was niet talrijk, maar met genot dacht hij terug aan zijn arbeid aldaar, aan dat kleine kerkje, aan die eenvoudigen, tot wie hij spreken mocht van den godsdienst, die zóó zijne liefde had.

In den bundel „Gedichten” van zijne hand, een bundel, die een tweeden druk beleefde, komt een versje voor,

getiteld „De twee diakens” dat een kijkje ons geeft in het eenvoudige, vriendelijke gemeenteleven, daar geleid.

Het behoeft niet gezegd te worden dat, waar op deze plaats gedurende het drietal jaren dat hij er woonde, veel tijd hem werd gegund, daar gearbeid werd op het veld der litteraire en theologische wetenschap, waarop hij later zulke heerlijke vruchten plukken zou.

In 1856 werd hij te Rotterdam beroepen in plaats van Simon Bonga. Hij vond er een veel ruimer veld om te arbeiden. Rotterdam, de grootste gemeente der Broederschap, — zij telde toen pl.m. 800 leden — heeft het voorrecht gehad vele jaren hem in haar midden te zien.

Toen, na 40-jarige dienstvervulling en na het feest te Leiden, zij hem uitnoodigde dit jubileum in hare kerk te gedenken, heet hij getuigd van de heerlijke herinneringen omtrent zijn verblijf in de Rottestad.

De toen door hem gehouden rede is in haar geheel afgedrukt in dit tijdschrift in den Jaargang 1894 p 108.—122.

Het waren belangrijke jaren in de theologische wereld, die jaren, door hem te Rotterdam doorgebracht.

De „Moderne richting” begon zich baan te breken. De Groningsche richting had haar bloeitijd gehad, het „nieuwe licht” kwam uit Leiden, waar Scholten en Kuenen eene nieuwe aera deden aanbreken.

Het kon niet anders of ook Tiele, wiens wetenschappelijke zin zoo hoog stond, moest niet alleen daarvan kennis nemen, maar werd weldra een harer trouwste aanhangers, een harer bekwaamste woordvoerders.

Gedurende een paar jaren verscheen een tijdschrift „Teekenen des Tijds” onder zijn redactie, maar ook, waar dat ophield, bleef hij zijne fijne en vaardige pen gebruiken bij den strijd, toen gevoerd.

In dezelfde stad mocht hij samenwerken met zijne geestverwanten A. Réville en A. Pierson, terwijl zijn ambtgenoot Dr. H. N. v. Teutem en de Heer Joost van Vollenhoven, burgemeester der stad voor hem ware vrienden zich betoonden. Hoewel v. Teutem in den aanvang zich zeer bekommerd en verontrust gevoelde, toen de nieuwe richting

met zekere onstuimigheid hare stem begon te verheffen, heeft hij later gunstiger haar beoordeeld.

De Rotterdamsche gemeente heeft Tiele's arbeid gewaardeerd. Talrijk was de opkomst in het bedehuis, als hij er het woord zou voeren.

Zijne preeken waren dan ook keurig van stijl en volkomen helder. Men behoeft slechts ter hand te nemen het bundeltje, getiteld „Het Vaderhuis” in 1861 verschenen en in 1863 herdrukt, om zich daarvan te overtuigen. Het bevat een achttal toespraken over de bekende gelijkenis uit Luk. XV. Het is nu reeds 40 jaren geleden dat zij werden gesproken en gedrukt, maar nog zijn zij en de „Inleiding”, die er aan voorafgaat, waard gelezen te worden en zijn ook, wat haar wetenschappelijken inhoud betreft, niet verouderd.

Zestien jaren mocht hij die gemeente dienen en hoezeer zij aan hem gehecht was bleek hieruit dat, toen hij eens een beroep had ontvangen naar Amsterdam en daarvoor bedankte, zij, bij de bekendmaking in de kerk, begon te applaudisseeren.

Toch zou zij hem niet behouden. Een hoogere plaats was in de Broederschap voor hem bestemd.

De kweekschool stond onder leiding van Dr. J. Tideman, die in 1855 van der Hoeven was opgevolgd.

De bloei der kweekschool was in de jaren 1865—1872 niet groot geweest. Verschillende omstandigheden hadden daartoe medegewerkt. In alle kerkgenootschappen was gebrek aan jongelieden, die het predikambt begeerden. Een uitnemend geleerde als Tideman, kenner van de geschiedenis der Broederschap, kon die kwijning niet veranderen.

De Broederschap had al predikanten moeten beroepen uit andere genootschappen en zou, waar velen harer dienstdoende predikanten hoog bejaard werden, in den eerstvolgenden tijd dit nog meer moeten doen.

Zulk een toestand kon niet blijven. Een kweekschool zonder studenten had geen zin. Sommigen, die met hare leiding belast waren, meenden dat de oorzaak gezocht moest worden in hare plaatsing te Amsterdam. Indien zij

naar een der Universiteits-steden werd overgebracht, zou niet alleen hare bloei verzekerd zijn, maar zou ook aan de kweekelingen een veel meer wetenschappelijk onderwijs gegeven worden. Zij zouden dan de academische examens moeten afleggen en alleen bij den aanvang en bij het einde hunner studiën door Professor en Curatoren worden geëxamineerd, terwijl de Hoogleraar dan even goed het toezicht op hunne studiën kon houden. Dat plan werd voor de algemeene vergadering gebracht en in 1872 werd door haar daartoe besloten.

Prof. Tideman, niet jong meer, gevoelde dat hij tot die ingrijpende verandering niet kon medewerken en nam zijn ontslag. Hij hield in Dec. 1872 een rede in het Atheneum te Amsterdam als afscheidsrede voor zijn persoon en tevens van de Kweekschool, die aan het Atheneum zooveel te danken had.

In eene buitengewone vergadering in Oct. 1872 gehouden, werd Tiele aangewezen als zijn opvolger. Hij nam die benoeming aan, verhuisde naar Leiden en hield aldaar in het Groot Auditorium der Hoogeschool op den 13den Febr. 1873 de inaugureele oratie over: „De plaats van de godsdiensten der natuervolken in de godsdienstgeschiedenis”. Merkwaardig waren de woorden, waarmede hij die rede aanving:

„Een opvolger van Episcopiüs, zijn ambt aanvaardend in het Auditorium van de Hoogeschool, die zijn groote voorganger eens als balling verlaten moest! Leiden's universiteit, haar heiligdom leenend voor eene plechtige handeling van het Seminarium der Remonstranten! Inderdaad, hier zou stof zijn voor eene lofredede op onzen tijd. Wij zijn voëruitgegaan. De uiterlijke afscheidingen bestaan nog, die een gevolg waren van de godsdienstige en staatkundige geschillen der vaderen. Maar gij, M. H.! gij doet als of ze niet bestonden, gij telt ze niet meer.”

Tiele werd in de sleutelstad, zijne geboorteplaats, zeer hartelijk door de hoogleraren der faculteit en der Universiteit ontvangen. Hij was er weldra weer geheel thuis, wat natuurlijk nog meer werd toen hij op 10 Oct. 1877 den nieuwen leerstoel inwijdde „voor de geschiedenis der gods-

diensten in 't algemeen" en daarmede zitting nam in de theologische faculteit.

Die benoeming was evenwel oorzaak dat hij zijne prediking bijna geheel moest laten varen. De hoogleeraar der kweek-school was gewoon jaarlijks eenige malen te prediken te Amsterdam en te Rotterdam, terwijl Tiele ook een paar beurten te Leiden op zich genomen had. De uitbreiding van zijn werkking belette hem dat te blijven doen.

De gemeenten hebben het altijd betreurd dat hij hiertoe zich genoodzaakt zag. Zeer zelden trad hij voortaan in de gemeenten op. Een enkele maal slechts, als hij een zijner leerlingen inleidde tot de Evangeliebediening, een enkele maal te Rotterdam, bij zijn jubileum of bij den gedenkdag in 1884 voor Zwingli gehouden of bij de inzegening van het huwelijk van een zijner vrienden, hoorde men den gevierden kanselredenaar. Men heeft het betreurd, want het was een genot Tiele te hooren, niet alleen om den rijken inhoud van zijne toespraak, maar ook om den gekuischten vorm. Hij was een welsprekend man, en hij had het wel spreken lief.

Daarom opende hij al spoedig na zijne vestiging te Leiden een college dat, heerlijk gezellig, des avonds bij hem thuis gegeven werd en waar hij, behalve de leerlingen der kweek-school, tal van andere studenten om zich vereenigde. Allen die het bijwoonden, hebben daarvan vriendelijke herinneringen overgehouden. Daar was het een genot te zijn, niet alleen omdat men ieder geregeld eene voordracht moest houden waarop de hoogleeraar zoo welwillend, als dat in zijn karakter lag, kritiek uitoefende, maar wijl nu en dan door hem zelve iets werd voorgedragen, waardoor zoo veel werd geleerd.

In die dagen gaf hij „een woord vooraf" op de nieuwe uitgave der „Brieven van de welsprekendheid" van J Steenmeijer, een boek, dat met groote voorliefde door hem met zijne leerlingen in een winteravond-cursus besproken werd.

Van zijne welsprekendheid genoot een groot en aanzienlijk gehoor toen hij op den 3den October 1874, in de Pieterskerk, in tegenwoordigheid des konings, de feestrede hield bij den 300-jarigen gedenkdag van „Leidens Ontzet", maar niet minder toen op den 25sten October 1884 de

kweekschool haar 250-jarig bestaan herdacht en hij natuurlijk bij die gelegenheid de „Gedenkrede” hield.

Toen was de redenaar Tiele in zijn volle kracht; niet het minst in dat gedeelte waarin zijn leermeester des Amorie van der Hoeven door hem gehuldigd werd. Die regelen zijn indrukwekkend schoon en getuigen van zijne liefde voor den meester, maar ook van zijn meesterschap over de taal.

Met enkele lijnen schetste hij dien hoogbegaafden redenaar, zoodat het gehoor, waaronder zoovelen, die hem persoonlijk gekend hadden, dien man weer voor zich zagen.

Niet in vreemd gezochte woorden vond Tiele zijn kracht; niet door kunstmatige wendingen prikkelde hij zijn gehoor; het was eenvoudig en tevens aangrijpend; hem kenmerkte eene soberheid ook in gesticulatie, die als een heerlijk voorbeeld allen nog voor oogen staat.

In zijn volle kracht was Tiele ook in die rede toen hij het bestaan dier kweekschool verdedigde tegenover de vraag of eene dergelijke inrichting noodig en nuttig was. Na zijn pleidooi waren de tegenstanders ontwapend.

„Het Seminarium is het middenpunt der Broederschap, het onderpand harer éénheid, haar voedster en haar kroon.”

Deze gulden woorden, door hem gesproken, hebben in en buiten de Broederschap weerklonken en de handhaving der kweekschool verzekerd.

Behalve dat college over welsprekendheid, gaf Tiele aan zijne leerlingen onderricht in de geschiedenis der Broederschap.

„Weinig zaaks” zegt wellicht menigeen, die slechts oppervlakkig die historie kent. Maar zooals hij ons haar leerde kennen, werd zij een wichtig deel der kerkhistorie in ons vaderland, terwijl hij ons leerde liefhebben die rei van mannen, door wie geleden en gestreden was ter wille van een groot, in ons vaderland vaak miskend beginsel.

Zij leefden voor ons die figuren uit onzen heldentijd, als hij ze teekende en, terwijl hij niet blind was voor hunne zwakheid, wist hij het juiste licht te doen vallen op die personen, die vaderen van wie wij toen leerden begeeren de erfgenamen te zijn.

Ook in „practische theologie” onderwees hij de kweekelingen van het seminarium. Wie die niet leerde het predikambt lief te hebben als hij het schetste en de voordracht daarbij kruigde door een rijken schat van herinneringen uit zijn eigen diensttijd! Daar, op die uren, was hij de vriend, die zijn hart voor de leerlingen opende en hen zoo voorbereidde voor de taak, die zij eens in de gemeenten zouden hebben te vervullen. Bij onze proefpreeken of voorstellen was hij de voorzitter. Geen onzer behoefde bevreesd te zijn voor den man die zoo hoog stond in de kunst van een preek te maken, zoo hoog ook door zijn aanleg om haar meesterlijk voor te dragen. Hij wist te waardeeren wat er goed was in onze eerste, zwakke pogingen en terwijl hij de fouten ons niet verbergde, hadden wij, na de critiek, weer moed een nieuwe te maken, in de hoop dat het ons beter lukken zou.

Als het proponentsexamen was afgelopen en met gunstigen uitslag bekroond, had in de kerk te Leiden eene eenvoudige plechtigheid plaats.

Aan zijne zijde de curatoren en de afgevaardigden der kerken; tegenover hem de jonge man die thans de kweekschool verlaten ging om de Broederschap te dienen.

Dan sprak Tiele hem toe, zóó hartelijk dat de ziel ontroerd werd, zóó bezielend, dat de op zijne vraag te geven belofte als uit het diepst des harten welde en het gebed, dat de Hoogleeraar ten slotte uitsprak, eene heerlijke wijding gaf aan dat haast al te eenvoudig samenzijn. Geen der leerlingen van de kweekschool zal ooit dat indrukwekkend uur vergeten, nog altijd er aan terugdenken als aan een der hoogtijden van zijn leven en dankbaar zijn aan den man, die niet alleen zijne studiën leidde, maar ook den stempel van zijn vroom hart zette op hunne ziel.

Er was tusschen Tiele en zijne leerlingen een band van vertrouwelijkheid; zeker bij den een meer dan bij den ander, maar allen durfden toch bij hem komen met allerlei bezwaren. Dan kon op die studeerkamer een gesprek gehouden worden, waarvan het leven den invloed ondervond.

In de huiskamer behoefde geen student vreemdeling te

zijn. Zoowel de vrouw, die 32 jaar aan zijne zijde ging, als die nu, weduwe geworden, treurt over zijn heengaan, hebben steeds gepoogd den naam van Seminarium-moeder zich waardig te maken. De gezellige avonden, ten zijnen huize doorgebracht, werden gekruid door zijnen fijnen humor, door den opgewekten geest dien man en vrouw beiden in dien kring wisten te doen heerschen.

Zoo, zich gevende aan het onderwijs en de vorming der jongelieden, die tot prediker zich bekwaamden, heeft hij een machtigen invloed gehad in de Broederschap, want zij droegen zooveel mede van wat uit dat heldere hoofd, dat edele hart hun geboden werd.

Als Hoogleeraar was hij voorzitter van het college van Curatoren. De laatsten wisselen, treden om de 4 jaren af, zoodat een groot aantal predikanten het voorrecht hadden met hem de zorgen te dragen voor de kweekschool.

Een voorrecht... ja! want men kon met Tiele niet vergaderen zonder iets goeds van hem mede te nemen, terwijl hij bovendien, door zijne uitstekende leiding, die samenkomsten zoo aangenaam maakte en door zijne groote zorg de zorgen voor de Curatoren zoo licht. Als in die vergaderingen geoordeeld werd over de studenten, was het altijd opmerkelijk hoe hij de lichtpunten in hun kennis en beschaving op den voorgrond stelde, bijna nooit wanhoopte van den student een prediker te vormen, die der Broederschap tot zegen zijn zou.

Tijdens zijn professoraat zijn vele jonge mannen voor die vergadering gekomen. Wat de kweekschool in lang niet had gekend, beleefde zij onder Tiele's professoraat; zij bloeide, zoodat in de laatste jaren voldoende krachten werden geleverd voor de behoeften der Broederschap.

Op de groote vergadering der Broederschap nam Tiele om zijne betrekking, maar vooral om zijn persoon eene eerste plaats in. De adviezen, in verschillende zaken door hem gegeven, muntten uit door helderheid, kwamen voort uit zijne liefde voor ons genootschap en ondervonden dan ook bijna altijd instemming.

Het was niet te verwonderen dat men meermalen hem tot voorzitter verkoos. Nog in 1897 nam hij die functie waar.

Het was de eerste samenkomst in de nieuwe kerk van Rotterdam, door Tiele eigenaardig „een moeder in ons klein Israël” genoemd. Het loont de moeite zijne openings-toespraak, indertijd ook in ons tijdschrift afgedrukt, nog eens te herlezen. Daarin tintelt zijne genegenheid voor, zijn trots op de Broederschap, wier hoofd hij was.

Maar in meer nog dan als Voorzitter harer vergadering heeft Hij de Broederschap geleid. Het nieuwe Reglement, in 1879 tot stand gekomen en dat in vele dingen een nieuwen koers aangaf, is door hem en zijn vriend, den toenmaligen Secretaris der Commissie, Dr. J. W. Bok tot stand gebracht.

Van dien Secretaris heeft hij gesproken in de jaarvergadering van 1889, toen hij ook het presidium waarnam met een waardeering en innigheid, die ons eerst goed deed begrijpen wat wij in Bok, die zoovele jaren die betrekking had bekleed, verloren hadden. Bok was meer dan 40 jaren zijn vriend; die vriendschap werd nooit geschokt, zelfs niet door het kleinste wolkje beneveld; zij was geworteld in wederzijdsch vertrouwen.

Menschen te schetsen, hunne gaven te waardeeren, kon hij als geen ander. Dat heeft hij ook getoond in de stukken in dit tijdschrift geplaatst over Dr. H. N. v. Teutem en B. G. de Vries van Heyst, mannen, wier karakter, wier beteekenis voor onzen kring in hem den juisten tolk vonden.

Al was de verschijning van dat tijdschrift iets nieuws in onze historie, hij heeft het met waardeering voor ons pogen begroet en in die levensschetsen daarin geplaatst, getoond hoe hij er belang in stelde.

De Broederschap heeft dan ook op prijs gesteld dat zulk een eminent man aan haar hoofd stond en, bij al den anderen arbeid, dien hij te verrichten had, zijne beste krachten wijdde aan haren bloei.

Want, al zijn er verschillende omstandigheden te noemen waardoor die bloei bevorderd werd, zijne persoonlijkheid heeft zeker daaraan bijgedragen. Het is juist onder de leiding van hem en Bok geweest dat nieuwe gemeenten, die zich hadden gevormd, bij de Broederschap zich hebben aangesloten en niet weinig onze getalsterkte hebben vergroot.

Het was dan ook een plan dat aller instemming vond om den 40-jarigen gedenkdag van zijne intrede te Moordrecht te maken tot een feestdag voor hem; de broeders hadden behoefte eens in duidelijke woorden en in stoffelijken vorm te toonen hoezeer men hem genegen was.

Op den 6den November 1893 kwam men in zijne woning aan het Rapenburg te Leiden hem een feestgroet brengen der geheele Broederschap.

Dr. J. Hooykaas, predikant te Rotterdam, was toen aller tolk, en bood hem in aller naam een bronzen groep aan: „Le Réveil du Génie” op een smaakvol voetstuk, waarin het prachtalbum geborgen was, dat de namen der gevers bevatte.

Na Hooykaas voerden verschillende personen en Commissiën het woord. Onwillekeurig boog Tiele het hoofd onder zooveel blijken en woorden van hooge vereering, maar hij erkende toch dat het een onvergetelijke feestdag voor hem was, rijk aan herinneringen van allerlei aard.

Daarna nog eens heeft zij hem gehuldigd. Hoewel het Tiele niet toelachte opnieuw het voorwerp der vereering te zijn, heeft hij moeten zwichten voor den vriendelijken drang onder de zeer stellige voorwaarde dat hem geen persoonlijk geschenk zou worden aangeboden.

13 Februari 1898 was het 25 jaren geleden dat hij het Professoraat aanvaardde. Men had dien dag uitgekozen om hem nog eens te danken voor al wat hij voor kweekschool en Broederschap was.

Mr. J. J. de Meyier was toen de woordvoerder der feestcommissie.

Al wat er gesproken werd dien dag kan men vinden in ons tijdschrift van dat jaar, ook dat hem werd aangeboden zijn portret, door den Heer P. de Josselin de Jong geschilderd.

Het was een schoone herinneringsdag, een dag van groote blijdschap, een dag van warme vriendschap en vereering getuigende.

Zelden zal een man ondervonden hebben hoe de harten van allen voor hem klopten, zelden zal het ook in onze geschiedenis zijn voorgekomen dat de hem gebrachte hulde zoo algemeen was en zoo innig gemeend.

Het portret, hem vereerd, werd door hem op 13 April d. a. v. overgedragen aan de Amsterdamsche gemeente die het een plaats gaf op hare Bestuurskamer tegenover de beeltenis van v. d. Hoeven, naast het portret van Uytendogaart.

Daar blijft het spreken tot ons en tot het nageslacht van den grooten geleerde, ja, maar bovenal van den degelijken leidsman onzer studenten gedurende ruim het vierde eener eeuw.

Zijn portret hangt tegenover dat van des Amorie van der Hoeven, zijn leermeester.

Die twee behooren bijeen.

De feestrede, gehouden in Oct. 1884 in Leidens Geheerzaal, getuigt het zoo krachtig.

Als in later tijd de geschiedenis der Broederschap gedurende de 19de eeuw wordt geschreven, — en het is een belangrijk stuk historie van het godsdienstig en kerkelijk leven dier eeuw — dan zal men die twee namen in één adem noemen als de grootmeesters in onzen kleinen kring, als de twee persoonlijkheden, wier geestes invloed zeer ver reikte, zoodat zij en kweekschool en Broederschap hebben beheerscht, als de twee machtige profeten die, ieder op zijne wijze, ieder door de eigenaardig groote gaven hun geschonken, krachtig hebben getuigd van, geijverd voor het godsdienstig leven in vrijheid en verdraagzaamheid, voor die vrijheid, welke het midden houdt tusschen slavernij en losbandigheid, die vrijheid, welke is een gebonden zijn aan God.

De Broederschap der Remonstranten die zoovele uitnemende mannen aan het hoofd harer Kweekschool zag, heeft door hen den alouden roem in de 19de eeuw kunnen handhaven; wij danken God, die dat ons gaf.

J. A. BEIJERMAN.

DE BEGRAFENIS.

14 Januari.

Bijna alle oud-leerlingen en leerlingen van het Remonstrantsch Seminarium, die er hunne opleiding genoten van Prof. Tiele, waren op den bepaalden tijd in het sterfhuis aanwezig.

Allen waren onder den indruk van het plotseling heengaan van den man, aan wien zij zooveel te danken hadden.

In die en in zijne vorige woning waren ze zoo vaak gekomen om woorden van wijsheid te vernemen of deel te nemen aan den gezelligen kout in het huisvertrek — en nu waren zij daar om het stoffelijk overschot weg te brengen naar de laatste rustplaats.

De hal in de benedenverdieping was als een bloemhof; van heinde en verre hadden vrienden en vereerders kransen, palmtakken gezonden ten bewijze van hunne sympathie voor den doode.

Ons werd vergund de kamer binnen te treden waar het lijk was gelegd in de eenvoudige laatste woning.

Met diepen eerbied stonden ouderen en jongeren op die plek.

Rustig was het gelaat; geen enkele pijnlijke trek ontstierde het; het was een hoog genot nog eens dien edelen vorm te mogen zien, dat hoofd, waarin zoo veel wijsheid was besloten geweest, dat gelaat, hetwelk we zoo menigmaal met vertrouwen en liefde hadden aangestaard, dien mond, waaruit zoo vaak woorden van ernst maar ook van opgewekten levenslust, altijd sprekende van een edel hart, tot ons waren gekomen.

Geen onzer zal de laatsten oogenblikken in die „chambre ardente” vergeten. Daar trilde aller ziel van diepen eerbied en hartelijke liefde voor den man, die ons ontvallen was. Daar nog eens hebben we gevoeld welk een rijkdom van gaven hem was toevertrouwd, gaven, die hij zoo gaarne

en zoo kwistig ten beste gaf aan zijne leerlingen. Daar, onder de emotie, hoorden we zijn stem; het was een der heiligste oogenblikken, door ons doorleefd.

Toen kwam de drukte.

De kist werd uitgedragen naar den lijkwagen.

Velen waren op de straat om te zien al de drukte bij de begrafenis van een professor.

De lijkwagen, met vele kransen omhangen, werd gevolgd door een rijtuig, waarop al de bloemen van vereenigingen en vrienden waren neergelegd.

Daarachter schreden voort zijne leerlingen, kweekelingen van het Seminarium, onder hen mannen, die reeds eene eervolle plaats in de maatschappij korter of langer vervulden, onder hen enkelen die een of twee jaren pas zijn onderwijs mochten volgen, maar allen vervuld van liefde voor hunnen meester.

Achter hen de rijtuigen, waarin de familieleden, de vertegenwoordigers van Universiteit en Broederschap, de vrienden gezeten waren.

Zoo ging het door Leidens straten. Van enkele woningen waren de gordijnen, ten teeken van rouw, neergelaten.

Op de begraafplaats aan de Groenesteeg wachtte een talrijke menigte den stoet op. Onder haar merkten we op vertegenwoordigers van den Senaat der te Leiden studeerende jongelingschap, afgevaardigden van vele Remonstrantsche gemeenten, predikanten der Broederschap, hoogleraren ook van elders.

Zij schaarden zich achter den stoet.

Langzaam daalde de lijkist in de groeve, bedekt door enkele kransen, terwijl de bloemenschat rondom het graf was gelegd.

Prof. v. d. Hoeven, rector-magnificus der Leidsche Universiteit sprak en schetste Tiele als vriend, die ons het hoogste gaf wat de mensch heeft te geven, zijn hart, zijne liefde; die zoo oprecht wist te deelen in de vreugde en smart van die hij kende en die niet alleen met woorden, maar ook met daden ter zijde stond van hen, die naar zijne overtuiging hulp behoefden. Maar bovendien is om dien dood de heele wetenschappelijke wereld in rouw.

Want hij stond als geleerde zoo hoog. De vruchten zijner wetenschap zijn genoten door velen, door zijne ambtgenooten en leerlingen, door de Leidsche universiteit, maar zij zijn niet gebleven binnen de grenzen van ons vaderland; over den ganschen werelddol zijn de schatten, die hij heeft gedolven en verwerkt, verspreid.

Vervolgens sprak Mr. J. J. de Meyier, procureur-generaal bij het Gerechtshof te Arnhem, na Tiele's dood voorzitter van de Commissie tot de zaken der Broederschap over den afgestorvene, die zoo vele jaren stond aan het hoofd der Broederschap en aan wien, naast bijzondere omstandigheden, te danken is de groote bloei waarin dat genootschap zich verblijden mag. Tiele gaf er zich aan met zijne groote liefde.

Daarna dankte de Heer J. J. Tiele uit Rotterdam, uit naam der weduwe, de sprekers en allen die door hunne tegenwoordigheid van hunne liefde voor den doode hadden blijk gegeven.

Het was bepaald dat slechts twee personen zouden getuigen aan dit graf. Die bepaling is geëerbiedigd.

Of wij ook niet iets hadden willen zeggen? Ons hart was vol en tot spreken geneigd. Er zijn oogenblikken, waarop men luide zou willen getuigen van wat er omgaat in het hart.

Daar zouden we hebben willen uitspreken hoe onze ziel vervuld was van dank aan God, die zulk een groot geleerde, zulk een edel mensch voerde op onzen weg, dank aan God, wien Tiele met zoo'n diepen eerbied heeft vereerd, en in wiens dienst hij heeft gesteld al de hem geschonken gaven.

Helder staat ons voor den geest dat verheffend oogenblik op Tiele's feest, toen hij, na vele lofredenen te hebben aangehoord, de verklaring gaf van zijn leven in het woord „l'Infini me tourmente”, een der schoonste woorden op dien jubeldag gesproken.

Het zij dan ten minste hier gezegd dat Tiele' vroomheid, zijn verkeer met God hem adelde tot alles, waarom men hem heeft geprezen.

De plechtige uitvaart was ten einde.

De menigte verstrooide zich.

Een uur daarna waren zijne oud-leerlingen en leerlingen weder in het sterfhuis.

De drukte was afgelopen.

De weduwe, door een paar harer vriendinnen omringd, ontving ons.

Toen, om haar geschaard, heeft die vrouw, die haar leven hem had gewijd, voor wie hij was de glorie van haar bestaan, uit het diepst van haar hart ons toegesproken.

Wat zij sprak wordt hier niet vermeld, maar wel mag ik uit aller naam getuigen, dat dit oogenblik een der beste was van dezen dag.

Wij danken haar voor wat zij heeft gezegd, ook voor de groote liefde, waarmede zij zich heeft gegeven aan onzen diep betreunden leermeester.

Een oud-leerling van het seminarium.

In Memoriam.
Jan Herman de Ridder Jr.

Pas had de groeve zich gesloten over het stoffelijk overschot van Prof. Tiele, of een graf moest worden gedolven voor een zijner geliefde leerlingen.

De omstandigheden, waaronder hun beider heengaan plaats greep, zijn zeer verschillend geweest. Voor den Hoogleraar een plotselinge dood na een lang leven, voor den leerling een lijden van 7 maanden om te sterven op den leeftijd van 43 jaren.

De Ridder, zoon van den bekenden Haagschen predikant en aldaar ook geboren op den 10den Juni 1858, behoorde onder de oudste leerlingen van Tiele.

Toen hij, na volbracht voorbereidend onderwijs in den Haag, de Leidsche studentenwereld binnentrad, bracht hij er mede een diepen indruk van het vrome, gezellige ouderlijke huis en een goede dosis levenslust, twee dingen, die hem nooit verlaten hebben.

Onder den invloed van het onderwijs der groote meesters, wier lessen hij volgde, werden zijne godsdienstige voorstellingen al spoedig gewijzigd en terwijl vader de Ridder was en bleef de „Evangelische” prediker der hofstad, ontwikkelde de zoon zich tot een bekwaam leerling in den geest der Leidsche universiteit.

Op 10 Oct. 1882 werd hij als Proponent bij de Broederschap toegelaten en den 18den October d. a. v. bevorderd tot Doctor in de Godgeleerdheid na verdediging eener Dissertatie, getiteld: Bijdrage tot de kennis van het oudste Christendom.”

Al aanstonds bood de Broederschap hem arbeid In de

gemeente te Zevenhuizen werkte hij tot Januari 1884, toen zijne diensten begeerd werden door de gemeente te Doesburg. Zijn werk werd daar zeer gewaardeerd.

Onderscheidene nieuwe leden traden tot den jeugdigen kring toe. De proponent de Ridder bleef zich aan die gemeente wijden tot Sept. 1885, toen Oude Wetering hem tot haren predikant koos. Hij verliet Doesburg en nam er uit mede de jonge vrouw, de trouwe gezellin zijns levens, Mej. Pennink.

Op den 11den October werd hij door zijn vader in die gemeente bevestigd.

Hoe waardeerde hij het voorrecht van nog eens met zijn vader, beiden als dienstdoende predikanten, de algemeene vergadering te kunnen bezoeken.

In de kleine gemeente, welker leden tot verschillende burgerlijke gemeenten behooren, zat hij niet stil. Reeds in den eersten winter hield hij er gedurende de wintermaanden eenige lezingen over de „beginselen der vrijzinnigen op godsdienstig gebied.” Voorts toonde zich van den aanvang reeds bij hem die lust om veel te werken; in vele afdelingen van den Protestantenvbond trad hij als spreker op.

Boskoop beriep hem. Hij deed er den 23sten Sept. 1888 zijne intrede. Men herinnert zich ook daar nog dankbaar zijn kortstondig verblijf. Slechts één jaar bleef hij aan haar verbonden. Op den 3den November 1889 verbond hij zich aan de gemeente te Meppel, waar hij werd ingeleid door Prof. Tiele.

Daar vond hij voor zijn werkzamen geest een ruim arbeidsveld, want niet alleen te Meppel maar ook te Hoogeveen heeft hij geregeld gepreikt en gecatechiseerd. Zijn naam staat in de geschiedenis dier gemeente met groote eere vermeld.

Hoezeer men er hem liefhad blijkt uit het „In Memoriam” dat in de Meppelsche Courant werd geschreven en waaraan wij het volgende ontleenen:

„De Meppeler Remonstrantsche Gemeente heeft in haar 22-jarig bestaan goede voorgangers gehad maar — waren er onder, die in hun spreken door schoonheid van vorm, door welsprekendheid boven de Ridder stonden — alles wat de Ridder sprak, hoe eenvoudig het ook was, droeg immer

den stempel van zijn gouden hart, immer den stempel van innige hartelijkheid en groote oprechtheid.

De Ridder hield de gemeente trouw bijeen, de hoorders kwamen in de bijeenkomsten, omdat hij hun huisvriend was, omdat hij in alles wat hun wedervoer deelnam, omdat hij blijde was met hen die vreugde hadden en een trouw trooster in de dagen van leed.

Zoolang de Remonstrantsche Gemeente te Meppel blijft bestaan zal de naam van Dr. J. Herman de Ridder genoemd blijven als een der trouwste, ijverigste harer dienaren en met dankbare herinnering zijn naam worden uitgesproken."

MEPPEL, 6 Februari 1902.

Bs. STRUBEN.

In Nov. 1891 werd hij naar Leiden beroepen maar meende — en dat was groote blijdschap voor Meppel en Hoogeveen beide — voor die eer te moeten bedanken.

Hoogeveen bouwde een kerk; de Ridder, die door zijn invloed zoo veel daartoe had bijgedragen, mocht haar den 14den Januari 1894 inwijden.

Weldra ging hij het Noorden van ons land verlaten. Te Rotterdam was een vacature ontstaan. Men had het oog geslagen op den Meppelschen prediker. In Augustus 1894 vertok hij naar de grootste gemeente der Broederschap, om daar met groote kracht te arbeiden tot Juli 1901, toen de ongesteldheid zich openbaarde, die, na lang lijden den 5den Febr. jl. een einde maakte aan het werkzame leven.

Den 8sten Februari werd zijn stoffelijk overschot op „Crooswijk" ten grave gebracht.

Eene groote menigte had zich op de begraafplaats vereenigd, ondanks het gure winterweer. Tal van bloemen dekte de baar.

Zijne ambtgenooten, de Secretaris van de Commissie der Broederschap, vertegenwoordigers van den Protestantenvbond en andere vereenigingen spraken van zijn arbeid en toewijding.

Menige traan der dankbaarheid werd geschreid.

„Na lang lijden bezweken." Onrustbarend waren reeds in

den aanvang de berichten omtrent de ziekte, die hem had getroffen. Wel vleiden we ons een paar maanden geleden met eenige beterschap, maar de hoop was ijdel. Eene moeilijke operatie, aan hem volbracht, gaf geen gewenscht gevolg. In de laatste weken hoorden wij slechts van steeds droever toestand.

Nu is hij heengegaan, de jonge, werkzame man, de vrome en daardoor zoo levenslustige persoonlijkheid.

Hoe zal hij gemist worden in zijn huis! Over dat gezin hing jaren lang een sombere wolk. De vrouw, die zooveel liefde hem gaf, is een lijderes geweest gedurende het grootst gedeelte van haar huwelijksleven. Toch, onder haar lijden, heeft zij door hare geestkracht, veel hem gegeven van den adel harer ziel. Aandoenlijk teeder was het leven van die twee „aaneengeschakeld en verbonden in lief en leed”.

Helder brandde, trots alle somberheid, in dat huis het licht van vroomheid en liefde. Hier bidden wij de weduwe toe, dat die heerlijke herinnering haar sterke onder haar leed!

Twee dochtertjes werden hun geschonken. Zij zijn jong nog, maar niet zoo of zij zullen medenemen in het leven het opwekkend beeld van een vader, die haar de liefde gaf van zijn groot gemoed en die elk uurtje van zijn drukken arbeid uitkocht om voor haar beiden te leven.

De Ridder laat eene ledige plaats achter in menigen anderen kring, want hij, de man met groote werkkraft, had zich gegeven aan vele vereenigingen, die het godsdienstig leven wilden bevorderen of een philanthropisch doel beoogden.

Zoo was hij vele jaren lid van het Hoofdbestuur van den Ned. Protestantenvbond en als zoodanig ook Secretaris van de Commissie voor godsdienstprediking, godsdienst-onderwijs en Colportage. Wat ijver hij in laatstgemelde betrekking heeft ontwikkeld, kunnen zij getuigen die met hem hebben saamgewerkt, de vele afdelingen, die hij zulk een warm hart toedroeg.

Ook velen uit de cellulaire gevangenis te Rotterdam, zoo vaak door hem bezocht, zullen kunnen spreken van zijn krachtig geloof en teedere liefde; menige veroordeelde, thans weer in de maatschappij werkzaam, zal in stilte den

naam van dominé de Ridder zegenen, omdat deze nieuw leven bij hem wist te wekken.

Wat hij voor andere vereenigingen heeft gedaan, voor „Mettray”, „Pro Juventute” „vacantiekolonie”, „wijkverpleging” enz. zal elk dier genootschappen gevoelen en met dankbaarheid vermelden.

Temidden van al dien drukken arbeid vond hij gelegenheid ook tot schriftelijk werk.

Ruim 7 jaren redigeerde hij met mij het tijdschrift „Uit de Remonstrantsche Broederschap” en de lezers zullen in deze jaargangen menig artikel van zijne hand kunnen vinden dat bij de verschijning hun hoofd verhelderde, hunne ziel aangreep en dat nog altijd waard is te worden gelezen.

Ook andere tijdschriften schonk hij zijne medewerking en menig „Blaadje” uitgegeven door de „Vereeniging tot verspreiding van stichtelijke blaadjes” is van zijne hand.

Ten vorigen jare nam hij zelfs de redactie op zich van het tijdschrift „onze Godsdienstprediking”, nadat de vorige redacteur Dr. J. W. Lieftinck overleden was.

Zoo zou er meer zijn te noemen.

Het meest had hij op, omdat het voor den dankbaren leerling zulk een geliefd onderwerp was, met de levensschets van Prof. Tiele, door hem in „Mannen van betekenis” geschreven.

Den man, die door zijn onderwijs zulk een belangrijken invloed had gehad en bleef houden op zijn leven, te mogen teekenen, was hem een hoog genot. Het verscheen toen zijn leermeester den 70-jarigen leeftijd had bereikt en het professoraat aan Leidens Universiteit neerlegde.

Aandoenlijk was zijn schrijven, toen hij mij deze pennevrucht schonk.

Want Tiele was hem lief, Tiele, de hoogleeraar der Broederschap, waartoe de Ridder krachtens geboorte behoorde.

Aan de Broederschap heeft hij dan ook zijne beste krachten gewijd en zij gevoelde wederkeerig hoe warm zijn hart voor haar klopte.

Het was dan ook te begrijpen dat zij hem eenige jaren geleden verkoos tot lid der Commissie tot de zaken der Broederschap.

In onzen betrekkelijken kleinen kring met zijn klein aantal gemeenten was hij dan ook eene bekende figuur. In zes gemeenten heeft hij gediend, maar die hem niet als haar prediker hebben gekend, waren toch allen begeerig hem nu en dan als voorganger in hunne godsdienstige samenkomsten te zien optreden. Er was in zijne voordracht, — moge hij al niet een „orateur distingué” geweest zijn, — zooveel warmte des geloofs dat hij zijn gehoor altijd in de ziel greep.

Dat zal bovenal de Rotterdamsche gemeente kunnen getuigen, waar hij ruim 7 jaren heeft gewerkt *).

Hij was er trotsch op haar predikant te zijn, maar zij was ook trotsch op hem. De arbeid van een predikant is eigenlijk voor beschrijving niet vatbaar; behalve in de godsdienstoefeningen treedt hij slechts op in de Catechisatiekamer en het huisgezin; dat zijn besloten kringen, maar het zal mij niet verwonderen indien in de Rottestad door honderden wordt gezegd: *Onze* de Ridder is heen-gegaan.

Onze de Ridder! Ja, zoo wist hij zich in te leven in de gemeente, waar hij arbeidde; hij was één hunner, broeder, vriend, raadgever, een oudere, maar met de jeugd één zich voelende vriend zijner leerlingen.

Streng zinnig voor waarheid en recht kenmerkte hem en hij schroomde nooit zijne overtuiging vierkant uit te spreken; maar in de duidelijkheid, waarmede hij altijd van zijn gevoelens deed blijken, lag steeds hartelijke liefde voor den mensch.

Onze de Ridder! Dat is de eere naam, dien hij bij het thans levende geslacht nog jaren lang behouden zal.

Groot was dan ook de deelneming der gemeente, toen men hoorde dat zoo'n zware ziekte hem bezocht en de hoop op herstel moest worden opgegeven.

*) Ter herinnering aan Dr. Jan Herman de Ridder door W. H. Stenfert Kroese. Rotterdam, de Neve en de Meyere.

Kroese's „In Memoriam” in „Nieuw Leven”, diens toespraak bij het graf en de lijkrede op den volgenden zondag gehouden vindt men hier bij een. Het is eene droeve, maar hartelijke stem uit de Rotterdamsche gemeente.

Een goed gelijkend portret siert deze uitgave.

Toen de tijding zich door Rotterdam verspreidde dat zijn lijden een einde had genomen, dat de doodsengel hem had aangeraakt, ging er diepe ontroering door het hart der gemeente.

Een mensch, een broeder was heengegaan.

Het was mij niet mogelijk de uitvaart bij te wonen van den man, den vriend, dien ik gekend heb van den eersten studententijd af. Jaren lang stond ik met hem in haast dagelijksche briefwisseling.

Het was mij een behoefte van hem hier te schrijven, en in gedachten een krans van innige dankbaarheid te leggen op zijn graf.

God had u veel gegeven, vele talenten; gij hebt in zijn naam er mede gewoekerd. Wij danken God voor wat Hij in U ons gaf.

Ave pia anima!

Amst. 8 Febr. 1902.

J. A. BEIJERMAN.

DE BUITENGEWONE ALGEMEENE VERGADERING.

Wij waren door de Commissie bijeengeroepen op den 18den Februari des morgens te 11 uren in de Kerk te Rotterdam.

Wij togen allen derwaarts in het bewustzijn van te moeten vervullen eene ernstige taak in de sombere dagen, die over onze Broederschap zijn gekomen.

De voorzitter Dr. H. L. Oort, opende onze samenkomst met de volgende toespraak:

„Mijne Heeren en Broeders!

Een taak van droevigen ernst brengt ons samen op dezen ongewonen tijd. Wij hebben volgens art. 38 van ons A. R. te voorzien in de leemte, die in onze gelederen is gevallen door den dood van onzen beminden hoogleeraar. Wel is dit een ernstige taak: er hangt zooveel af van de persoonlijkheid, den vromen en wetenschappelijken zin, 't karakter van hem die geroepen is onze studenten te leeren en te leiden. En droevig is zij: wij hadden zóó gaarne hem nog langer in ons midden gehad, aan ons hoofd gezien, die gedurende dertig jaren zijn buitengewone gaven aan dit werk wijdde en aan wien de Broederschap onnoemelijk veel verplicht is.

Prof. Tiele was een groot man, een beroemd man, een glorie voor ons land, voor onze Leidsche academie en onze Broederschap — zeker, maar als wij hier van hem spreken dringt zich iets anders het eerst naar voren: hij was ons een vriend. Wel hem, wiens grootheid men vergeet voor zijn heuschheid en beminlijkheid. En nu wij weer bijeen zijn in dezelfde kerk, waar wij voor een half jaar onze blijdschap uitspraken, dat onze 70-jarige hoogleeraar van ons nog geen afscheid behoefde te nemen, toen hij zijn rijks-professoraat neerlegde, nu staat zijn beeld levendig ons

voor den geest, zooals wij hem kenden hier in ons midden. Wij zien hem vóór ons, ietwat bezig gebogen over zijn papieren, maar gereed om hartelijk ieder te woord te staan vóór 't begin der vergadering en onder de besprekingen altijd op de hoogte, de draad der discussie in de hand houdend, en bereid telkens met een weloverwogen, meestal kort woord inlichting te geven en raad, die zelden in den wind geslagen werd, omdat hij getuigde van groote scherpzinnigheid en gevatheid. Wat hij zeide was immer correct, in vorm en gedachte beide, en dat niet slechts in dien zin, dat het scherp was gedacht en beschaafd, nooit scherp werd gezegd, maar ook dat het rechtvaardig was gedacht, ruim en ridderlijk.

Het eerste wat trof als men met prof. Tiele kennis maakte was dat echt-beschaafde, onmiskenbaar als het is: men zag dadelijk in zijn verschijning, zijn fijn besneden gezicht, zijn houding en zijn handbeweging den man van takt, van smaak en kunstzin — en als ge het voorrecht hadt nader met hem in aanraking te komen, bleek het, dat het juist deze vormen waren, die heel zijn nobele persoonlijkheid zoo deden kennen als ze w à s. Het inwendige groote leven trad naar buiten: zijn houding en zijn woorden gaven naar waarheid weêr de buitengemeene eigenschappen van zijn denken en gemoedsleven. En wat waren deze in hem vereenigd als in weinig anderen! Zijn geleerheid die hem terecht een wereldberoemden naam gaf, zijn vrome zin die hem in de godsdienstige beweging der laatste halve eeuw een man van niet te schatten beteekenis deed zijn.

Zijn geleerdheid. Het verschijnsel godsdienst bestudeerde hij met zijn rijke feitenkennis, zijn taalgevoel (al heeft hij zelf wel eens gezegd dat hij geen philoloog was), met zijn gave van combineeren en opbouwen, eigenschappen van een groot historicus, waardoor hij met anderen, vooral met Abr. Kuenen samen, aan de godsdienstwetenschap haar afzonderlijke plaats heeft verzekerd in de rij der andere wetenschappen, haar plaats heeft verzekerd ook in het universitaire onderwijs. Geen dogmatische vooroordeelen, geen kerkelijke belangen mochten gelden bij de beoefening van de godsdienstgeschiedenis. Gelijk Kuenen het O. T.

bestudeerd had en uit de oorkonden het gebouw van den Israëlietischen godsdienst omhoog had getrokken en dit beschreven, zoo heeft Tiele het geheele gebied der oude godsdiensten overzien en naar dezelfde methode hun wording, bloei en verwording bestudeerd en beschreven, zoodat ze daar als belangrijke geschiedkundige gegevens voor ons staan. Met een zeldzame veelzijdigheid, met een diepte van navorsching waardoor het kleinste niet ontging en de groote lijnen nooit uit het oog werden verloren, bouwde hij de historie dier oude vergeten godsdiensten op uit de versteeningen die hij vond, bezielde hij tot leven de doodsbeenderen in het dal. Met zijn kennis van 't Sanskrit en de Spijkerschriftalen en 't Egyptisch behoefde hij zich niet bij de uitkomsten van anderer onderzoek neer te leggen zonder ze na te rekenen en zelfstandig om te werken.

Zoo werd hij een der eersten op 't gebied der vergelijkende godsdienstgeschiedenis, en zijne geschriften, wier titels ik hier niet noem, werden een gids voor wie zich op dezen weg bewogen. Dit alles was hem niet genoeg. Uit de verschijnselen van alle godsdienstvormen heeft hij tot het wezen zelf van den godsdienst, uit het verscheidene tot het ééne willen opklimmen, en in twee reeksen lezingen, te Edinburgh gehouden, heeft hij wijsgeerig het geschiedkundig materiaal verwerkt, dat hij beheerschte als geen ander in ons vaderland, als slechts een enkele in het buitenland. Men kan verschillend oordeelen over de methode, om door vergelijking van de verschillende vormen tot het wezen op te klimmen, om door bestudeering van het geschiedkundige het zielkundige verschijnsel vast te stellen, maar altoos zal men moeten erkennen, dat in deze Gifford-lectures niet slechts een schat van geleerdheid is neergelegd, maar ook een diepe, heerlijk-wijde blik wordt gegeven in wat godsdienst is van alle menschen en alle tijden, de behoefte aan aanbidding.

En onder dit alles, onder de ontplooiing van zijn geleerdheid blijft hij zelf — en dat is ten slotte nog meer dan dit alles — blijft hij zelf een godsdienstige persoonlijkheid. Waar hij het te pas vindt getuigt hij er van. Er zijn geleerden, ook theologen, die, eenmaal gewend alle dingen

te ontleden en uit verstandelijk oogpunt te beschouwen zelf eindelijk onbekwaam zijn ze onder ander licht te zien. Er zijn geleerden die steeds fijner speculeeren over den invloed der Waarheid op het menschenhart, maar zelve steeds minder vatbaar worden die te gevoelen; die spreken en schrijven over godsdienst maar zelf altoos meer onaan-doenlijk daarvoor worden, omdat bij al hun godsdienstige beschouwingen steeds meer het begrip en stelsel in stede van de zaak zelve zich op den voorgrond dringt, voor wie godsdienst wel voorwerp van studie maar geen persoonlijk belang is. *)

Zoo was het geenszins bij Tiele. Hij is voor het vrijzinnig godsdienstig leven in den lande en voor dat in onze Broederschap een kracht gebleven tot het einde toe, door zijn geleerdheid maar meest door zijn persoonlijkheid. Hij was een der groote mannen van de zgn. Leidsche School, die haar beteekenis daaraan te danken heeft, dat zij in den godsdienst de rechten van verstand en hart gelijkelijk heeft hooggehouden en heeft gevoeld, dat het evangelie geen leer bevat maar levenseisch is en levens-troost. Hij kwam daarvoor op in woord en geschrift, hij was een der pilaren van den nieuwen tempel. De gevaren der nieuwe richting zag hij duidelijk: dat ze licht leiden kan tot nuchterheid, tot kritisch afbreken zonder opbouwen, en dat het eigenlijk godsdienstig element teloor kan gaan onder zedelijkheidsprediking alleen — voor hem bleef het beginsel der Broederschap zijn beginsel: het bevorderen van het *godsdienstig* leven op den grondslag van het evangelie van Jezus Christus.

Ja, voor onze broederschap was hij veel! Veel voor zijn leerlingen met zijn groote welwillendheid. Zijn studeer-kamer en zijn huiskamer stonden voor hen open, zijn kennis en zijne hartelijkheid beide waren een onuitputtelijke bron, en men ging nooit ledig van hem heen.

Gedurende twee jaren had ik het voorrecht met eenige andere studenten, niet-theologen, 's avonds op zijn kamer bijeen te komen en te bespreken nieuw uitgekomen en

*) Vinet.

oudere boeken, en verzen en proza met hem te lezen, en ik herinner mij (als een persoonlijke herinnering hier even mag gezegd worden) hoe wij op een avond nadat hij met ons gesproken had, het grachtje afiepen tegenover zijn huis, zóó stil, zoo stil als studenten zelden zijn, geheel onder den indruk van zijn grooten geest, zijn diepen blik op het leven en op de kunstwerken, die hij voor ons deed opengaan.

Voor onze Broederschap deed hij onzegbaar veel; om van zijn belangeloosheid en gulheid niet te spreken: *zijn* werk vooral is de samenstelling van het Algemeen Reglement dat onder ons van kracht is, en waarvan kracht is uitgegaan.

Veel was hij als hoogleeraar der Broederschap en veel als haar predikant. Hoe zouden wij hier te Rotterdam van hem kunnen spreken zonder ook dit laatste te noemen en te denken aan zijne prediking, ook nadat hij het predikambt had neergelegd. Men heeft zijn „Gelijkenis van het Vaderhuis” maar te lezen, om te begrijpen hoe ouden van dagen nu nog denken aan den jongen predikant onder wiens bezielenden invloed zij stonden.

Op onze vergaderingen was hij de eerste. Omdat onze Broederschap hem de eerste plaats had aangewezen... omdat hij de eerste wàs! Hij had de vooraanzitting onder ons. Omdat hij onze hoogleeraar was, meermalen voorzitter van onze societeitscommissie... omdat buitendien het hem toekwam!

Wij zullen hem missen hier in ons midden gelijk hij betreurd wordt door zijne weduwe die een moederlijke vriendin was van Tiele's leerlingen; een leege plaats laat hij ook hier, als in een groot gezin.

Met eerbied zien wij hem na en met dankbaarheid. Een groot, een edel man is van ons heengegaan, en in den ernst van onze besprekingen thans mengt zich een weemoed...

Mijne heeren, nog kan dit het einde mijner woorden niet zijn, dit niet einde van ons requiem.

Wel zijn dit dagen van rouw voor onze Broederschap!
Naast Tiele hebben wij nog een man te betreuren. Ge

zoudt niet willen, dat wij onzen de Ridder niet noemden in den aanvang dezer vergadering.

Medelijden en bewondering strijden om den voorrang, als wij van hem spreken. Medelijden met dit in vele opzichten zoo tragische leven en dezen melancholieken dood, bewondering voor den man dié zijn leed zóó droeg en zóó verwerkte; wiens blijmoedigheid en onverzwakte werklust deden vergeten, dat zijne beminlijke vrouw voortdurend het voorwerp was van zijn angstige en trouwe zorg. Hij leefde voor anderen. Tal van vereenigingen zijn te noemen in wier bestuur hij zitting had — en dat was voor hem nimmer een ijdele klank. Hij gaf niet zijn naam maar zijn persoon, niet nu en dan een uur maar zichzelf.

Maar hoeveel hij ook deed op zeer verschillend gebied, vóór alles gaf hij zich aan zijn ambtelijk werk. Een begaafd prediker, een bezielde catecheet en een trouw vriend zijner gemeenteleden, die hij bezocht met onverdroten ijver en liefde; zoo is hij velen ten zegen geweest.

En toch ging iets daar nog boven uit. Hoe druk hij het ook had, voor zijn gezin had hij altoos tijd. Hijzelf verpleegde zijne vrouw in haar dikwijls zeer zwaar lijden, dat jaar aan jaar verergerde, en er ging schier geen dag om, dat hij geen tijd vond met zijn meisjes te wandelen of te lezen. Zoo staat hij daar voor ons als een door en door rechtschapen man, een krachtige predikantsfiguur. Aan hem ook heeft de Broederschap veel te danken, en zij toonde haar achting en ingenomenheid met zijn werkkracht door hem in haar hoogste bestuurscollege te kiezen

De Ridder's laatste gang buitenshuis was een gang naar deze kerk op een zondagmorgen, en een zijner laatste woorden was, toen hem voorgelezen werd dat lied: Rust mijn ziel, uw God is koning: — „ja, dat is het.”

En dat is het ook.

Oud sterven — of jong sterven, God is koning!

Zijn wil geschiede, en in Zijnen geest willen wij werken aan de taak die ons gegeven is.”

Was het wonder dat dit ernstig woord ons wijdde en

dat allen instemden met het woord van dank den Voorzitter gebracht!

Daarna gingen wij over tot de bespreking van allerlei financieele belangen, samenhangende met de benoeming van Tiele's opvolger.

Toen had de stemming plaats.

Uit een viertal, door de vergadering gekozen, hetwelk dadelijk tot een tweetal werd gebracht benoemde de vergadering tot hoogleeraar der Broederschap,

DR. HERMAN IJSBRAND GROENEWEGEN,
PRED. TE ROTTERDAM.

Op de vraag van den Voorzitter of hij zich die benoeming liet welgevallen, antwoordde hij bevestigend en voegde daaraan toe eenige woorden van hartelijken dank voor het door de vergadering in hem gestelde vertrouwen. Deze benoeming heeft ten gevolge dat hij het predikambt moet neerleggen waaraan zijn hart is gehecht, maar het zal zijn lust zijn de liefde daarvoor te wekken bij de jonge mannen, die aan onze kweekschool studeeren. Ook deed het hem leed dat zijne benoeming hem zal dwingen in dezen tijd, nu zij zoo geslagen werd door den dood van de Ridder, afscheid te moeten nemen van de Rotterdamsche gemeente.

De Voorzitter brengt hem ten slotte een heilgroet, alle leden drukken hem de hand ter gelukwensching.

Ook wij brengen hem een eeresalut! God stelle hem tot een rijken zegen voor onze Kweekschool!

BERICHTEN.

Redactie.

De uitgever biedt hierbij den geabonneerden een portret aan van prof. Tiele. Hij gelooft daarmede allen een genoegen te doen en ook daardoor een blijvende herinnering te leveren aan onzen gestorven Hoogleraar.

Door vertraagde toezending van copy kon, tot zijn spijt, de verschijning dezer aflevering niet op tijd plaats hebben.

De Heer P. Eldering verzoekt ons mede te deelen dat hij zich weder beroepbaar stelt.

Seminarium.

Na het overlijden van den Hoogleraar is Ds. J. H. Maronier als president-curator opgetreden.

Op den 7den Februari heeft de candidaat Heering zijne eerste proefpreek gehouden.

Commissie.

Mr. J. J. de Meyier nam na het overlijden van Prof. Tiele den voorzitterszetel in.

De Commissie heeft, met het oog op de beide sterfgevallen, den Heer Stenfert Kroese uitgenoodigd in haar midden zitting te nemen; deze heeft zich daartoe bereid verklaard.

Groningen.

Op 31 Dec. j.l. trad als Bestuurslid en dus ook als Penningmeester der gemeente af de Heer A. Loot.

Om zijn hoogen leeftijd wenschte hij niet te worden herbenoemd.

Jaren lang had hij zitting in ons Bestuur en een groot gedeelte van dien tijd beheerde hij de financiën onzer gemeente.

Met groote toewijding heeft hij steeds zijn taak vervuld en het was hem een genot te vertellen hoezeer onze geldmiddelen waren vooruitgegaan.

Wij eerbiedigden zijn besluit, hoewel het ons vreemd zal zijn dien man vol ijver en vol gezelligheid in onzen kring te moeten missen. Het was het Bestuur eene behoefte hem dank te zeggen en eene herinnering aan te bieden aan zijn diensttijd.

Dat geschiedde bij monde van onzen predikant, die op welsprekende wijze vertolkte wat in het hart van Bestuur en gemeente omging.

Het is ons een plicht dien dank hier te herhalen.

De Heer Loot behoorde tot de veteranen in onze gemeente, die van hare oprichting af aan haar verbonden waren.

Moge nog menig levensjaar voor hem aanbreken en moge hij zien dat het jongere geslacht eveneens met groote liefde de belangen der gemeente behartigt!

Als zijn opvolger is benoemd de Heer Mr. F. v. d. Tuuk.

Dokkum.

Een talrijke menigte vulde hedenavond 23 Febr. ons kerkgebouw, om de afscheidrede te hooren van onzen verdienstelijken predikant Ds. K. F. Sparnaay. In bezie-lende woorden sprak hij naar aanleiding van Joh. 15 : 4a „Blijf gij in mij en ik in u” zijn gemeente toe.

Hij hoopte dat het scheiden van Dokkum niet zou zijn een losmaken van banden, die hem zoo nauw verbonden hadden, maar dat het hoogste, het heilige verband, dat men godsdienst noemt, steeds tusschen zijne Gemeente te Dokkum en hem zou blijven voortbestaan. Daaraan twifelen wij niet, want gedurende zijn tweejarig verblijf is door hem met veel ijver en opgewektheid hier 't godsdienstig leven aangekweekt en ziet zijn Gemeente hem met leedwezen vertrekken.

Tot slotzang werd gezongen lied 183 vers 5 uit den liederenbundel.

Moge het hem in zijn nieuwe Gemeente welgaan, dat is onze hartewensch.

Meppel.

Op 2 Maart hield de Heer K. F. Sparnaay alhier zijn intreerede. Moge zijn arbeid ten zegen zijn voor de gemeente, een bron van genot voor hemzelve!

' HET WONDER.

Dit is het wonder, dat gij niet weet
van waar Hij is, en Hij heeft mij de
oogen geopend.

Joh. IX : 30.

Tot de scherpst geteekende tafereelen in het zoo schoone vierde Evangelie behoort de beschrijving der genezing van den blindgeboorne.

Het is een levendig tafereel gegrepen uit de volle werkelijkheid van het oud-Joodsche leven, waarvan de schrijver partij getrokken heeft om den Christus, den godmensch, te teekenen als het licht der wereld. Lees het geheele IX^{de} hoofdstuk, en gij glijdt heen over het zinnelijke wonder, om dat andere wonder te genieten: de in oorsprong zoo geheimzinnige persoonlijkheid van Jezus maakt de oogen open, leert anders zien. Om die hoofdfiguur beweegt zich een woelig tooneel.

Hoe echt Joodsch die vraag, bij de aanschouwing van den blindgeboorne: wie heeft gezondigd, deze of zijne ouders? Immers, volgens den Jood was alle leed de straf voor de zonde in eigen leven of in dat der voorgelachten. Neen, zegt het Christendom, leed, uit welke oorzaak ook geboren, moet altijd dienen tot openbaring van hooger leven, het moet opvoeden, opleiden tot de uiting van een zieleven, dat vol is van God.

Hoe uit het leven gegrepen is die schuwheid der Farizeën voor Jezus, als iemand, die op een sabbath het waagt iets te verrichten — een weldaad.

En eindelijk, dat zoo levendig geteekend burgerlijk gekibbel van Farizeërs, den blindgeboorne en zijne ouders over de vraag, hoe het nu eigenlijk gebeurd was. En dat gekibbel juist brengt er den beweldadigde toe, dit als zeer groot wonder te noemen, dat niemand wist vanwaar die Jezus was, en het feit toch vaststond, dat Hij hem de oogen geopend had.

Ja, dat is het wonder van het Christendom, dat wij niet weten vanwaar Hij is, die ons de oogen deed opengaan om dit leven te zien als eene openbaring van den Heiligen Geest.

Het Christendom, niet de Christelijke Kerk, is eene beweging van de geesten, waardoor de een den ander tracht te geven een eigenaardigen blik op het leven. En die beweging dankt haar ontstaan aan eene persoonlijkheid, Jezus van Nazareth, en — die persoon gaat nu voor ons oog schuil in het kleed van allerlei legenden, in de kleuren van allerlei partijschappen. Wel laten onze evangeliën iets doorschemeren van de werkelijkheid, vooral waar de kruisdood het verleden beter doet verstaan, maar toch, wij weten niet veel van de levenskroniek van hem, van wien toch moet zijn uitgegaan de openbaring van het innig wezenlijke in dit ons wondere menschenleven.

Wie was hij? Noem hem: de Joodsche Messias, de tweede Adam, het vleesch geworden Woord, de God-mensch — wij worden door die namen uit de 2de eeuw onzer Christelijke letterkunde niet veel wijzer. Zij geven geen antwoord op de vraag: vanwaar deze? Dit weten wij wel: Hij sprak als machthebbende, herscheppende het bewustzijn van hen tot wie hij kwam.

Dit weten wij: de Zijnen hebben hem verworpen. Zijn kruis is geboekt in de jaarboeken der Romeinsche monarchie, met kwalijk bedwongen minachting. Daaruit blijkt dat Zijn Woord was in lijnrechte tegenspraak met de toongevende richting in het Jodendom zijner dagen. Dat woord kon niet zijn de vrucht van de samenwerking van eenige meer ontwikkelde Joden, want dit woord vormt eene reeks van klankgewordene gemoedservaringen, die én zoo zuiver, én zoo eenvoudig én ook zoo diep zijn, dat ze de vrucht moeten wezen van één gemoedsleven. Dat woord — het is meer gezegd — is oud en nieuw tegelijk. Het bekleedt het voorzitterschap bij de beste overwegingen onzes gemoeds, het is te genieten door den eenvoudigste, en tevens een onuitputtelijke mijn voor den zielkundigen denker. Maar altoos opent het de oogen.

Welke ook onze beschavingsmanieren zijn, door Jezus

leeren wij zien, dat de gemoedsaandoeningen, die ons ten goede drijven voor allen dezelfden kunnen zijn, dat er dus één geestelijke familietrek ons kenmerkt als kinderen van éénen geestelijken Vader. Jezus' woord geeft zoo klanken aan die gemoedsaandoeningen, dat wij er ons aan overgeven, als aan de aanschouwing van iets dat hooger staat dan wijzelven op een gegeven oogenblik. Zoo zijn ons de oogen geopend voor de groote waarheid: wat baat het een mensch of hij de geheele wereld wint, als hij schade lijdt aan zijn gemoedsleven, waarin God tot ons spreekt, drijft tot gerechtigheid en goedheid, en ook ons denken leidt in alle waarheid. Zoo heeft hij ons de oogen geopend voor die geestelijke broederschap van allen met het beste en allerhoogste. In God zijn wij één, en de liefde doet dit ons eerst recht betrachten.

Geopend is door Jezus ons oog voor de levenswaarde van het lijden, dat vermeerdert naarmate ons gemoed fijner besnaard is. Geopend is ons oog voor de zedelijke kracht, die er liggen kan in de wijze waarop het lijden door ons vergankelijk lichaam gedragen wordt. Geopend is ons oog voor de lijdenswet; voorwaarde van ontwikkeling is de smart voor al wie denkt en lief heeft, en zoo worden wij met de smart verzoend.

Wie zoo den diepen binnenkant des menschelijken aanzijns leert zien, hij moge dan gekomen zijn uit een niet meer na te sporen verleden, wij hebben in de trilling van dat woord, in de boeiende kracht, die van deze persoonlijkheid uitgaat, de mededeeling van het beste leven. Daarom zijn wij dankbaar voor Gods onuitsprekelijke gave, al kennen wij den weg niet van waar dit rijk besnaarde gemoed is gekomen. Laat ons met die waarheid dankbaar winst doen.

Wij staan met een: wij weten niet van waar? tegenover de persoonlijkheid van Jezus, omdat wij zoo staan tegenover alle feiten des levens. Wij weten niet vanwaar het leven is, maar wij weten wel, wat het leven voor ons is, dat allerlei doorleven. Tot ons lot en tot onze medemensen moeten wij kunnen zeggen: ik weet niet vanwaar gij zijt, maar gij hebt mij de oogen geopend.

Het voornaamste wat een mensch moet kennen en eerbiedigen is: de grenzen onzer kennis. Wij weten niet, vanwaar de dingen over ons komen, wij weten wel te waardeerden de kracht, waarmede zij ons de oogen openen voor zijden des levens, vroeger niet gezien. Meestal weten wij geen antwoord te geven op de vraag vanwaar overkomt mij nu dit of dat? Maar wij moeten geene onkunde voorwenden, waar die niet bestaat. Onze wederwaardigheden dragen wel degelijk vaak een certificaat van herkomst, dat voor ons duidelijk leesbaar is. Wij, niemand anders, in de binnenkamer van het stille zelfonderzoek buigen ons neer met de zuchtende verklaring: ja, vandaar! Uit die dwaasheid onzer jeugd, uit dit verzuim onzer jonge jaren, uit dat onbewaakte oogenblik, uit dien toegegeven hartstocht, daaruit komt zooveel over ons — als het ons dan maar de oogen opent, en wij moedig den strijd aanvaarden tegen onze zwakheden.

Maar — als er zoo iets over ons komt van het goddelijk schoone, het hooge goede, het verheven ware, dan weten wij niet te zeggen: vandaar! Vanwaar toch die ontmoeting beslissend over een leven van vriendschap of liefde? Wij weten het niet. Vanwaar die onverwachte lichtstraal in wier verhelderende warmte wij ons feitelijk mogen verlustigen? O, het is zoo heerlijk het onbekende in herkomst te ervaren en te doorleven als een heerlijk feit.

En — dit werken met het onbekende is geheel in overeenstemming met al ons zijn op ieder levensgebied. De electricische stroom, het invallende licht, de zich openende warmtebron, die door wetenschap en kunst worden gebruikt om iedere, ook de heiligste gemeenschap der menschen, te doen leven in nieuwe richting, wij weten niet vanwaar ze zijn, en toch heeft die reeks van ervaringen ons de oogen geopend. Wij ook, wij trachten die onbekenden meester te worden en wij laten ze niet gaan, aler ze ons gezegend hebben — maar hun naam kennen wij niet. Zoo is het ook met de verborgenheid, het mysterie van den heiligen God in ons leven. Diens naam kunnen wij niet noemen, maar den invloed ervaren wij, en zegenen dien met dankbaarheid. Zoo moeten wij dan de les betrachten: „met begrijpen zal 't niet gaan, grijp het onbegrepen aan!”

Laat ons dankbaar gebruiken ten goede al wat God onder ons bereik stelt, en tot allen kunnen zeggen: ik weet niet vanwaar gij zijt, maar gij hebt mij de oogen geopend. Een ander dan wij is dan het woord in ons leven, die ons opvoedt, leidt, ontwikkelt, en ons drijft tot dat bestaan, waarvan wij tot anderen, en anderen tot ons ook kunnen zeggen: ik weet niet vanwaar gij zijt, maar gij hebt mij de oogen geopend.

Vanwaar deze? Op deze vraag naar de herkomst van den medemensch geeft het dagelijksch leven ons vaak geen bevredigend antwoord. Het is een gunstig teeken des tijds, dat er thans niet in de eerste plaats gevraagd wordt: vanwaar deze mensch, maar wie is, wat vermag deze? En daarom vooral moeten wij toezien, dat wij, die elkander zoo weinig begrijpen, en daarom zoo slecht vergeven, niet, wat wij van elkanders verleden meenen te weten, anderen telkens voor de voeten werpen. Zoudt gij gaarne telkens willen voelen een verwijtend beroep op de fouten uit uw vroeger leven? Wat gij wilt dat U de menschen zouden doen, doet hen alzo.

Boven alles moeten wij elkaar helpen om goed te zien. Er is eene diepe waarheid in het gezelschapsspel: ik zie, wat gij niet ziet. Zien toch is: door den spiegel van ons oog het licht onzer zielsstemming te werpen op de buitenwereld. De een moet de dingen anders zien, al zijn wij het eens over hunne benaming, dan de ander. Door met liefde onze wederzijdsche waarnemingen te vergelijken, komen wij tot betrekkelijke waarheid. Wij moeten ons spiegelen aan elkanders blik. Zoo zag Jezus in den zonneschijn eene openbaring der eeuwige liefde voor boozen en goeden, en een ander minder liefderijk gemoed zag er in het bewijs dat de Almacht onverschillig is voor goed en kwaad. En, wie in alle dingen slechts zonde vindt en schuld, wij weten: van booze gedachten is vast zijn ziel vervuld. Met redeneeren bestrijden wij geene zienswijze. Men kan dit alleen doen door wijze van zijn te laten ingaan in anderer stemming, en zoo werkelijk ander levensgevoel wekkend, anderen nieuwe oogen te geven. Maar zulke oogoperaties zijn ook op zedelijk gebied de pijnlijkste.

Als de zonneshijn van beter leven opgaat voor het oog, waaruit een vernieuwd levensgevoel spreekt, dan kan die ziel zeggen: o, zonneshijn, gij doet mij pijn! Zoo, vóór jaren, met dien ontslagen gevangene, het vertoeven in de reine sfeer van het jonge huwelijksleven van den predikant, die hem de maatschappij moest inleiden, na in den kerker hem tot belijdenis des geloofs gebracht te hebben. De jonge man werd in dien kring aangegrepen door den pijnlijken overgang uit den bedorven dampkring der gemeenschappelijke opsluiting in den kring der liefde.

Hier denken wij aan onze kinderen. Opvoeding is: leeren zien, omdat wij ze leeren gevoelen wat het beste zou wezen. Gevoelen de kinderen wat ons ouders en opvoeders de oogen uitkijkt? Het is zoo waar dat kinderrijm van Gouverneur, die een kind op moeders schoot verbaasd de ontdekking doet maken, dat zij zich zelve in moeders oog terug ziet, en de moeder laat antwoorden: „Kind, omdat ik je in mijn hart droeg, kijkt gij me ook de oogen uit!”

En dit zegt ons ook, hoe onze zienwijze voor onszelven de ontdekking moet zijn voor wat er omgaat in ons gemoed. Ons oordeel moet zijn eene zelfopenbaring, die dan vooral heilzaam is, als wij haar toetsen aan het oordeel van hen, die anders denken en zien, omdat zij anders zijn, lager of hooger staan.

Begrijpt gij nu Jezus' Woord: Zalig de reinen van hart, want zij zien God?

Begrijpt gij nu ook, dat wij als Jezus ook het werk der oogschepping kunnen voltrekken door te trachten in te komen in de stemming althans van een enkel mensch?

Begrijpt gij nu, hoe wij door anderen ook kunnen geraakt worden in ons gemoed, hoe God door de leiding onzes levens onze oogen geeft om te zien het beste leven?

Voor ons vrijzinnige Protestanten hoop ik op de vervulling der oude profetie, volgens welke eens vele menschen den waarachtig gemoedsvromen mensch zullen grijpen bij het kleed, zeggende: laat ons met u gaan, want in uw oog zien wij het licht Gods!

Die wondervolle levenservaring zij veler deel!

B. TIDEMAN Jz.

TUSSCHEN PASCHEN EN PINKSTEREN.

De dood is een rustbrengende bode van den hemel, maar een ijsskoude adem omzweeft hem. Zacht legt hij de hand op de vermoeide oogleden van den lijder, maar een gevoel van innige smart laat hij na bij hen, die achter zijn gebleven.

Nauwelijks den mannelijken leeftijd ingetreden, in de volle kracht van het opgewekt streven, is de grootste Menschenvriend door beulshanden aan het folterhout geslagen.

De dood heeft hem van zijn gruwzaam lijden verlost, maar vertwijfeling gestort in het hart van hen, die eenmaal zijn volgers waren.

De dood! En welk een dood!

Moest de zachtmoedige liefde-verkondiger zulk een einde hebben? Was dit het lot, dat beschoren was aan den Messias, die den koningszetel te Jeruzalem had moeten bestijgen?

Was het niet ontzettend genoeg, dat men hem weerstand had geboden, dat hij terecht had gestaan, dat men het gewaagd had, om zijn dood te roepen?

En toen men de hand aan zijn lichaam had geslagen, toen hij gevoerd was naar den schandpaal, toen die edele handen, die nooit waren opgeheven dan om genezing te brengen, nooit waren uitgestrekt dan om te zegenen, toen zij doorscheurd waren van die gruwelijke spijkers, toen gebeurde er geen wonder!

Geen engel Gods daalde neder als eenmaal tot Abraham, om zulk een offer te voorkomen!

Had God dan zijn zoon vergeten?

Of was hij, o God, was Jezus de Messias wel waarlijk geweest?

De prediker uit Galilea had den geest gegeven op Gol-

gotha. Zijn afgefolterd lichaam was begraven als dat van een misdadiger.

Toen hij daar hing aan het kruis, toen hij het hoofd neeg en het lichaam in krampachtige pijnen wrong, toen de brandende zonnestralen zijn wonden deden ontsteken en gloeien van schrijnend wee, toen gevoelde zich de gekrenkte trots van den Jood bevredigd.

Zoo zal het al Gods vijanden vergaan! Wat meende hij wel, de verwatene, wat vermat hij zich, omtrent Gods heilig huis op den Sion te schimpen!

Gefnuikt is zijn plan!

Zijn aanhangers zijn verstrooid! De een heeft hem openlijk afgezworen, anderen sidderen in hun schuilhoeken of sluipen langs de wegen, in vreeze dat hun dezelfde gerechtigheid zal geschieden.

De lafhartige, onkundige volgelingen van den oproerige zijn tot niets meer in staat! De gansche beweging is uiteengeblazen als het stof op den weg!

Jezus heeft den geest gegeven op Golgotha, het is waar. Maar de onsterfelijke geest kan niet door beulshanden gedooft worden. Hij spreekt met krachtiger stem, naar mate het lichaam zwaarder gekweld is.

Zijn volgelingen zijn in ontsteltenis uiteengevlucht. Maar de kracht van 's meesters woord zal hen vereenigen, al zijn zij verspreid, en sterken, al zijn zij ontsteld.

Tusschen den dood van Jezus en het ontstaan van de eerste Christengemeente te Jeruzalem ligt een tijdperk, dat met een dichten sluier is bedekt. Of er zeven weken zijn verstreken, of meerdere, en wat er in dien tijd geschied is, wie zal het zeggen?

Toch is dit tijdperk, in weerwil van den nevel, die over de geschiedkundige feiten hangt, doorzichtiger en begrijpelijker dan menig tijdperk, waarvan de opeenvolgende gebeurtenissen tot in bijzonderheden bekend zijn.

De geschiedenis van Nero kunnen wij bijkans stap voor stap volgen. Zijn geschiedschrijvers leggen ons klaar voor

oogen, welke dwaasheden, razernijen en gruweldaden hij beging. Maar sidderend bekennen wij onze onmacht om dit mysterie der afdwaling van den menschelijken geest te begrijpen.

Doch is er iets natuurlijker dan het wegsterven van den graankorrel in de vruchtbare aarde? Zien wij dit niet telken jare zich bij duizenden en tienduizenden graankorrels herhalen?

Wij vermogen niet door te dringen, met het oog noch met het verstand, in die aardlaag, waar zich het jeugdige leven ontwikkelt. Maar rustig wachten wij het ontkiemen af, overtuigd, dat het sterven van den moederkorrel aan een rijker leven het aanzijn zal schenken.

Is er iets natuurlijker dan het herleven van plant en dier, als in het voorjaar de zon met voller gloed natuur tot bezinning roept?

Jezus heeft zijn leven geofferd voor de blijde boodschap, door hem verkondigd. Het offer is niet vruchteloos geweest, maar de groeikracht voor nieuw leven geworden.

Is uw eerbied voor den man uwer hoogachting ooit zoo innig geweest, als nadat hij u door den dood was ontrukkt?

Gij ziet zijn open oog niet meer. Gij hoort niet meer zijn bemoedigende stem. Maar bij een innig gevoel van weemoed over zijn scheiden verdubbelt uw eerbied door de herdenking aan al de schatten van zijn rijk gemoed.

Gij gevoelt diep berouw over de kleine krenkingen in onwil of onkunde hem aangedaan. Gij vindt uw bliken van belangstelling, uw woorden van toegenegenheid te onbeduidend. Gij wenschtet hem weer bij u te hebben, om hem alles te kunnen zeggen, wat uw hart voor hem gevoelt.

Maar helaas, hij is u ontnomen!

Toch komt zijn gestalte u herhaaldelijk voor den geest, zooals hij was bij die gelegenheid, die voor uw persoonlijk leven zoo gewichtig was.

Weer hoort gij zijn troostvolle woorden, die hij sprak, toen dat leed u drukte, die smart u griefde.

Weer gevoelt gij zijn hartelijken handdruk, toen een

sprekend gebaar u beloonde voor een goede daad, door u verricht. Geen lofredenen zouden u meer waard zijn geweest dan die enkele handdruk.

En verzonken in weemoedig, maar ook heilig peinzen, ziet gij hem daar voor u staan.

Gij ziet hem, hem zelve!

Diep in uw gemoed gevoelt gij het weerklinken: Zij, die waarlijk geleefd hebben, sterven niet!

Zoo zagen in de zonnige dalen van Palestina Jezus' jongeren hun Heer.

Onder de wuivende palmen van Galilea, onder de olijfbomen van Judea zagen zij hun verrezen meester.

Als zij rustten in die heerlijk lachende natuur, die vriendelijk en mild haar vruchten schonk, als was daar onlangs op Golgotha geen hemelgerende gruwel geschied, dan zagen zij hem voor zich staan.

Als zij gingen langs het meer, waar hij geleeraard had, als zij wandelden door de velden, waar een zachte wind een voorjaarslied zong door het rijpende koren, dan hoorden zij in dat lied van golven en wind zijn stem.

Als zij onderling de woorden en de daden van Jezus bespraken en telkens weer huiverend dachten aan dat ontzettende einde, dan grepen zij elkaar ontsteld bij de hand, staarden voor zich uit en fluisterden in heilige ontroering:

— Ziet gij dat?

— Ziet gij den Meester?

Ja, daar staat hij. Hij ziet hen aan. vertroosting spreekt zijn blik, vertroosting voor hetgeen er geschied is en beemoediging voor wat hun wacht.

Want zij hebben een taak te vervullen. Zij gevoelen het. Jezus heeft niet voor niets zoo zwaar geleden.

Zijn terugkeer voor het oog van hun geest prikkelt hen aanvankelijk tot onrust, tot aaneensluiting weldra, tot navolging straks.

En ook als de broeders in de koningsstad Jeruzalem zijn samengekomen, herhalen zich de verschijningen. Als zij hun gewaarwordingen elkander mededeelen en met heilige huivering getuigen:

— De Heer leeft, want wij hebben hemzelve gezien

Als zij den ongeloofigen in vervoering toespreken, hun woorden herhalen en nog eens herhalen, om de waarheid gestand te doen, dan springen allen van hun zetel op, slaan de handen voor het hoofd en zien met verbazing de verschijning daar ginder.

Daar staat de verrezen Meester!

De behoefte aan onderlinge bespreking wordt al heviger, de begeerte naar opgewonden betuigingen al grooter, de zucht, om de verschijning vaker en vaker te zien, onweersstaanbaar. Nieuwe broeders, hoorende wat er geschied is, sluiten zich aan. Ook Romeinen en rechtzinnige Joden moeten weten, wat er voorvalt. Bij sommigen is het louter nieuwsgierigheid, bij velen belangstelling.

Zou het toch waar zijn, dat die gestrafte volksleider hier uit het rijk van de ziellooze schimmen is teruggekeerd?

Daar klinken verwarde geluiden. De aandoening is te heftig, om zich in geregelde woorden te uiten. Onsamenhangende klanken ratelen verward dooreen, wijl de gloeiende oogen verbijsterd voor zich uit staren.

— Wartaal! fluistert de Jood glimlachend.

— Waanzin! spot de Romein.

— Heilige bezieling! meenen de jongeren.

Zou het optreden van een volkomen gezonde geest als die van Jezus uitloopen op geestdrijverij en fanatieke „tongentaal”?

De ontsteltenis, de hevige smart, de twijfel, de vizioenen werken samen als een prikkel tot opgewondenheid.

De herdenking aan het leven en de woorden van hem, die geen teekenen wilde geven en geen tooverkunsten vertoonde dan de tooverkracht van zijn edel gemoed, die herdenking zou op den duur reeds ontuchtend hebben, zoo de spot van de ongeloofigen dit proces niet verhaast had.

Temidden der opgewonden klanken vernemen zij woorden, hier geuit, daar opgevangen en herhaald, door den een aan den ander schouderophalend en lachend in den mond gegeven:

— Zij zijn dronken! Zij zijn vol zoeten wijns!

Als een verkillende waterstroom op het warme lichaam,

als een gil in zacht ruischende muziek, als het plotseling wakker-schrikken uit een schoonen droom, zoo werkt die spot op de verrukking der verzamelde jongeren.

Sprakeloos zien zij elkander aan.

Zijn die vernietigende woorden een doodsteek voor hun geloof of een loutering? Waren zij inderdaad te ver gegaan in hun vervoering? Was het wel in den geest van den meester, aldus, in opgewonden woorden zonder zin, aldus, in een koortsig snakken naar visioenen, alle zelfbeheer te verliezen?

Ach, het is bij weinigen aanstonds duidelijk geworden, dat er verschil is tusschen geestdrift en geestdrijverij. De meesten zullen wel hevig verontwaardigd zijn geweest over de beleedigende woorden. Velen hebben in „tongenspraak” en geestelijke vervoering nog naderhand vaak kracht geput. Allen hebben dat oogenblik van verhoogd geestelijk leven als een hoofdfeit in hun bestaan blijven beschouwen.

Maar ook heeft de vlijmende spot van den ongelooovige medegewerkt tot een gezonde werkzaamheid, die moest aangevuurd worden door de geestdrift, maar niet ten gronde gericht door haar gloed.

Geestdrift, die niet ontardt in een begoocheling der zinnen, is een vlam, die verwarmt, maar niet verteert, een vlam, die zich door het lichaam verspreidt en het bloed sneller doet stroomen. Zij doet het oog van innerlijk vuur schitteren. Zij berekent niet bedaard de zwarigheden, maar ziet, over alle moeilijkheden heen, het eens gekozen doel. Zij vertrouwt op de belangstelling van allen, die haar doel kunnen waardeeren. Zij denkt niet aan vooroordeel of verkoeling, maar streeft voorwaarts, vol van de kracht, die haar drijft.

Het was de geestdrift, die na den tijd der bevruchting tusschen Paschen en Pinksteren de eerste Christelijke gemeente en straks het Christendom heeft gesticht.

Zij schonk den moed der volharding aan de verslagen jongeren van Jezus.

En zouden zij ook niet moedig zijn?

Want voor hen was de Heer waarlijk opgestaan! Zij hadden hem zelven gezien!

R.

J. B.

AAN EEN BEJAARD LID DER GEMEENTE.

De Doopsformule — oude, ons niets zeggende woorden.

(Zie: Uit de Rem. Broederschap
13e jaarg. afl. 4 pag. 121 vlg.)

Waarde Heer!

Uwe woorden heb ik gelezen en herlezen. Zij hebben mij getroffen. Vooral ook door de uiting der mij, minder aangename gedachten gevende woorden omtrent de redenen, waarom moderne predikanten, de doopsformule nog zullen gebruiken, nl.: „Misschien omdat ze enkele leden der „Gemeente, die aan zulk eene formule gewend zijn, niet „gaarne ergeren of wel, omdat zij er eene beteekenis in „leggen en het zoo voor zichzelf mogelijk maken haar „te gebruiken.” Ook de predikant die de formule gebruikte en telkens zijne verklaring daarbij gaf met een: „dat wil zeggen!” maakte u „de zaak zelve niet duidelijker”, hoewel hij 't „zeker goed bedoelde.” Gij „verbaast u telkens „als die formule gebruikt wordt bij den doop” en zegt: „men moet naar uwe meening de ouders en de Gemeente „die daarvoor niets meer voelt, niet kwetsen door hare „handhaving.” Gij beroept u op eene moeder, die gezegd heeft: „och, dat is nu eenmaal gewoonte!” — Genoeg! Uit een en ander blijkt voldoende, dat er velen zijn, die zich ontgroeid achten of voelen aan die formule; dat zij voor hen niets meer te zeggen heeft. Verder, dat er met u zijn, die nog altijd in die woorden der formule de Drie-eenheid, of m. a. w. een in 't christendom ingevoegd, Heidensch drie-Goden-dom, meenen te zien. Maar ook — dat zij met u dus daarin niets anders vinden dan iets overleefds, iets gestorvens. In een onbegrepen leer of als gewoonte geëerbiedigden vorm leeft dat veel-godendom nog voort, maar is overigens dood. Op dezelfde wijze is dit 't geval als met 't geen we lezen van het „volgens de wet (d. i. de joodsche leer) in Jezus' dagen nog voortlevende vroegere menschen-

offer der Israëlieten, waarvoor het losoffer in de plaats was gekomen. Dat was ook een overwonnen standpunt uit het godsdienstig denken van 't voorgeslacht. Toch brachten de ouders van Jezus dit losoffer voor hun kind, omdat het 't eerste was in hun jong huisgezin en dus den Heer, niet hun, toebehoorde; maar — door dit voorgeschreven Losoffer kon ingeruild en hun teruggegeven worden.

Toch gebruik ik, gelijk steeds, die Doopsformule en ben nog niet van plan daarin verandering te brengen, zóólang ik daarvoor de m.i. gezonde gedachten mag behouden, welke die woorden voor mij vertegenwoordigen en waarop telkens door mij gewezen wordt, als ouders hun kinderen ten doop aanbieden. Om de mogelijkheid van „ergeren of ergernis geven” heb ik me niet bekommerd, noch er aan gedacht zelfs iemand daardoor meer of minder in gevele te zullen komen. Och, 't is al heel oud, dat „wee der „wereld wegens hare ergernissen en den zin van ergernis „te nemen!” Als ik daarover uit mijne praktijk zou gaan spreken, zouden soms al heel zonderlinge „ergernissen” voor den dag komen. Vrees voor wat de menschen zeggen en oordeelen, is wel eene oorzaak tot verzoeking, maar — als men ouder en door ervaring wijzer wordt... overwint men die vrees van zelf. Men weet wel, wat dat is: „Wee u, als al de menschen goed van u spreken. Den valschen profeten worde dat „goed van hen spreken” gelaten! 't Is een pleister op hun geweten, dat eer naar menschen oordeel dan naar Gods oordeel vraagt! —

De woorden der Doopsformule zijn drie in getal: „Vader”, „Zoon” en „Heiligen Geest!” Dit drietal woorden is aan 't Christendom van Zijn Stichter ontleend. Hij noemde God „Vader aller menschen”; hij noemde en wist zich het kind of den Zoon van dien Vader en hij ook heeft de gedachte van leven naar den Heiligen Geest, waarheid gemaakt.

Niets echter is natuurlijker dan dat Zijn godsdienst niet begrepen en gewaardeerd werd zóo als dat moest en wenschelijk was. De menschen van Zijn tijd stonden daartoe te laag. Hij wist echter, dat er een tijd komen zou, dat men „uit 't Zijne nemen zou en verkondigen zou” als

misschien geheel nieuw gevondene waarheden, wat later — ook in deze dingen van den godsdienst gebeurd is en nog gebeurt. Denk b.v. hierbij aan 't thans als iets nieuws gehoorde en voorgedragene „altruïsme,” dat niet anders is dan Jezus' „broeder- of naastenliefde” als medekinderen van den Hemelvader. Maar — dat „altruïsme” klinkt wat meer — is daarbij een vreemd, door allen niet verstaan woord. Als 't dan met zeker „gewicht” in stem en houding gezegd wordt, dan geeft 't den indruk van „iets heel moois, nieuws en bijzonders”!

Het verstandsleven heeft met de belichaming van 't uiten van het gemoed gefilosopheerd; heeft getracht die gedachten zich te verklaren. Daarom hebben we in de dogmen geschiedenis der christenen die reeks van twisten te lezen, waaruit dan eindelijk de „Drie-eenheid” is voortgekomen, die zich in de doopsformule heet te belichamen. Daaraan is 't dan ook toe te schrijven, dat die drie woorden velen nog niet anders klinken dan als een hulde aan de drie-eenheid, welker bestaan door hen niet meer gehuldigd of erkend wordt.

Als men nu over dien nagalm van het verleden, vol strijd om zich in te denken in den geest van Jezus, weet heen te komen, dan krijgt men ook een anderen kijk op die woorden. De stem der dogmen historie heeft dan uitgediend én die der historie zelve krijgt meer kracht en ingang. Zóo is 't mij gegaan. Misschien kan het zóo met u gaan en met meer anderen met ons. Laat ons daartoe die drie woorden eens onbevooroordeeld onder de oogen zien. Dan zeggen zij m. i. zoo veel en wel niet minder dan de hoofdgedachte van Jezus' geest en beginsel van denken en leven.

Voor hem was God — Vader, geestelijke of hemelsche Vader der menschen, van elken mensch dus -- ook van ieder kind, dat ten Doop wordt aangeboden. Zult ge nu niet met mij het aangrijpend, treffend voor 't gemoed, vinden, dat bij den aanvang van des kinds leven over zijn hoofd wordt gesproken: „ik doop of wijd u, opdat gij belijdt, dat gij een God als de Ware Vader erkent, bron en oorsprong van 't wonderbare en geheimzinnige leven

van uw ware mensch zijn — van uw meer dan stoffelijken aanleg en krachten? Gij kind, zult opgevoed en geleerd worden, dat vanaf uwe geboorte gij behoort aan die Hoogste Macht, die haar wet en wil in alles en niet 't minst in u gelegd heeft en dat gij daardoor een bijzonder leven in u voelt, dat nergens elders op aarde zóo bestaat noch gevoeld kan worden? M.i. heeft dat waarde en opent in latere dagen — natuurlijk onder den invloed eener opvoeding door vrome en verstandige ouders — het oog voor eene andere wereld dan die der stof en stofwisseling. Eene aansluiting wordt dit voor het kind aan den geest van Jezus, wiens gemoed door 't hart gevoeld wordt van den mensch, die denzelfden aanleg, dezelfde behoeften des geestes heeft als Jezus had en van hem gaarne de verklaring en bevredigende oplossing wil leeren en die wil zien in zijn leven. Al is van dat leven niet een volledige historie te geven. . . . de getuigenissen er van spreken genoeg en doen genoeg zien met den geest. —

Zóó komen we tot het tweede woord: „ik doop u in (tot) den naam des Zoons” d.i. dat gij belijdt en erkent in Jezus den waren Zoon van dien Hemelschen Vader der menschen te zien!”

Den Zoon! ja, de mensch is Gods kind! Reeds Israël en Juda met al hun, eigen aardig ook geestelijk, particularisme voelden dit en de Griek stemde daarmee in door in zijne taal- en denkvormen te beweren: „de mensch is van 't geslacht der Goden!”

Waar echter is die verhevene en verheffende waarheid beter en duidelijker getoond, begrepen en gewaardeerd dan door Jezus? Nog meen ik geldt wat J. Chr. Gewin in Febr. 1879 gezegd heeft als indruk van Jezus' leven als mensch en kind van God, door hem teruggegeven in deze woorden:

O, dat gij mensch waart en geen God;
 Wat glans verspreidt dit op uw leven!
 Hoe eind'loos schooner, meer verheven,
 Is nu in worst'ling met het lot.

Geen Godheid noemt zich zelve zoon,
 Geen God zendt tot zich zelv' gebeden,

Geen God buigt kinderlijk de leden,
Neerknielend voor zijn eigen troon.

Een God te volgen op zijn spoor,
Welk sterveling zal dat vermogen!
Een menschen zoon, met God voor oogen,
Ging op het pad der deugd ons voor.

Die overtuiging schenkt ons moed,
Met al de krachten, ons gegeven,
U, roem der menschheid! na te streven,
In al wat edel is en goed!

Welnu, over 't hoofd van 't kind, dat kind Gods in luren, wordt dat woord gesproken, opdat het een ideaal, *zijn* levensbeeld, vinde bij 't opgroeien, bij 't ontwikkelen van die geheimzinnige wereld van zijn gemoeds- en geestesleven. Aan de ouders is de plicht om hun kind met 't oog op dien waren menschen- en Gods Zoon op te voeden. Kent ge eenige gedachte, eenige waarheid, die grootscher, heerlijker en aangrijpender is? Laat het kind dus, naar gelang zijner krachten, bekend worden en opgroeien met Jezus' geestesbeeld voor oogen; laat hem straks dat edele karakter zelfstandig leeren kennen en hij zal een steun vinden in zijn leven, in zijn strijd met verzoekingingen van allerlei aard, opwellend uit zijn eigene zinnelijke natuur of aangebracht door den indruk der stof en van 't zinnelijke leven. Dan zal hij niet spreken naar den aard van velen, nog thans, die altijd wéér wauwelen over 's menschen onmacht of zwakheid, maar — hij zal vooral zijn aandacht vestigen op 's menschen macht en kracht ten goede als kind van den geestelijken vader — zijn betere, hoogere natuur, die hem gebiedt als Heerscher, Beheerscher der stof, in de eerste plaats van zijn eigen lichaamsleven met zijne uitingen van zelfzucht en van zinnelijkheid, op te treden. Ook zijn verzoekingsgeschiedenis zal dan worden als die van Jezus: „Engelen Gods dalen neder en dienen hem, al zij 't ook dat — niet meer in gedachte, maar in werkelijkheid — telkens weer de duivelen komen en slechts voor enkele oogeblikken zich schuil houden!

Geeft het kind een ideaal van zijn eigen wezen én 't zal u zegenen wegens deze weldaad! —

Zoó komen we aan het derde woord: „ik doop of wijd u in den naam des Heiligen Geestes!” d.i. opdat gij belijdt en erkent het bestaan van Heiligen Geest, op God en 't onstoffelijke gerichtte adem, zin, behoefte en begeerte van leven! Dit is geen macht buiten 't kind, den mensch en tegenover hem, maar *in* hem. Jezus noemde dit het koninkrijk Gods *in* den mensch d.i. zijn geestelijke en zedelijke aanleg, zijn natuurlijke verwantschap of band met 't bovenzinnelijke, met God, zijn geestelijken Vader. Door dit woord der Doopsformule wordt 't kind gewijd aan dat leven, dat volgens zijne natuur zijn ware leven is. Niet der stof en der vergankelijkheid behoort gij, o kind! Gij moet leeren te zijn en zonder eind te zijn! Uw oog en hart moeten geopend worden voor wat daartoe in u is gegeven. Den Heiligen Geest, niet den geest der stof, der zelfzucht en der zinnelijkheid, zijt gij bestemd, ómdat gij „mensch' d.i. redelijk- zedelijk, u zelf bewust wezen zijt! —

Daar is groote verscheidenheid van zin, behoefte, richting en richting op aarde. Maar waarlijk, niet alle deze zijn voor den mensch 't éene noodige, al schijnen alle deze zich met gezag en macht te bekleeden en daardoor zich aan te bevelen of soms op te dringen. Denk hierbij aan de schoone teekeningen der dusgenaamde verzoekingsgeschiedenis der Evangeliën. Hoog noodig is het, dat van den aanvang van 's menschen leven daaraan gedacht, daarop gewezen wordt. Het kind is toch ten nauwste verbonden aan de stof en zeer sterk spreekt der eischen tal, door deze verwantschap aan de stof voortdurend gesteld. Der menschen ware wezen schijnt daardoor als van geringe of al zeer geringe betekenis. Jezus deed goed en heeft diep gevoeld wat hij zeggen moest en wilde, toen hij het „Koninkrijk Gods” *in* den mensch vergeleek met een der „kleinen onder de zaden”, met een „in den akker verborgen schat, welke door den ontdekker van meer waarde is dan alle andere schatten, welke hij bezit”, want zóo is die geestelijke en zedelijke aanleg in den mensch! Van daar, dat velen nog over dat kleine heel gemakkelijk heenzien; dat niet tellen en vreemd opzien, als daarop gewezen wordt als 't hoogste, het voor naamste. — 't Geestelijk — zedelijke, de Heilige Geest rust

in dat zinnelijke, dat lichamelijke hulsel, dat van den beginne af zóo ontzettend vele behoeften heeft en zorgen geeft en eischen stelt. Dat hulsel is zoo teer; de verschillende deelen van dat wonderbare speeltuig zijn zoo uiterst gevoelig. Zij moeten met de grootste voorzichtigheid gekoesterd worden, zullen zij eens in staat zijn te dienen aan den dan daartoe machtig geworden geest of waren mensch. Ach, om de zorgen voor het zinnelijke, het lichamelijke worden zoo gemakkelijk de grootere en belangrijker zorgen vergeten. Zij melden zich zoo telkens weer aan. Geen oogenblik kunnen zij zonder dat verstand en hart en hand zich daarmee bezig houden en in hun vele nooden en behoeften voorzien, met 't oog daarop zich inspannen.

Deze dingen drukken niet zelden zwaar. Onder dien druk lijdt niet zelden het hoogere. Geen wonder, dat velen onbekwaam zich achten om onder dat alles niet te bezwijken. De verzoeking daartoe wordt velen te groot, te sterk. Zij gaan gelooven in hun zwakheid en laten hun plicht, die grootere en zwaardere, varen voor dit geloof in de macht van 't zinnelijke. Dit leert ons de ervaring des levens. Is 't dan niet zeer wenschelijk, zelfs hoog noodig dat daartegenover reeds van den aanvang af gewezen wordt op „de kracht ten goede,” opdat het geloof in die kracht macht erlange en groot worde om weerstand te bieden aan dat ten verderve leidende geloof in des menschen zwakheid, zijn onmacht, zijn gemis van weerstands-vermogen, zijn kracht en roeping om te heerschen en geen slaaf te worden van der zinnen macht?

Daarom worde over 't hoofd des kinds dat woord gesproken: kind, gij zijt mensch en hebt Heiligen Geest in u! Aan dezen nu wordt gij gewijd, want dezen behoort gij, door dezen zult gij leven en uwe bestemming bereiken zoowél voor 't leven op aarde als voor 't ware leven, de hoogere dan stoffelijke wereldorde, waartoe gij behoort door uw aanleg en krachten. Gij moet leeren voelen: te zijn en zonder eind te zijn, te kunnen en te moeten zijn!

Zie daar, waarde Heer! een en ander waarom de woorden der Doopsformule mij *geen* „oude, ons niets zeggende woorden!” zijn!

Dat ik nu niet spreek over wat, als gevolg, daardoor tot de ouders, die 't kind ten doop aanbieden, te zeggen valt, zult gij mij ten goede houden. 't Gezegde diene als direct antwoord op uw schrijven. Wilt ge mij over 't genoemde gevolg, vooral voor de ouders, hooren, dan ben ik daartoe gaarne bereid.

U mijn groete en der Redactie mijn dank voor de plaatsing van mijn geschrijf.

Uw Dw.Dr.

A. JENTINK THZN.

de Rijp, 15 Jan. 1902.

Waarde Redacteur.

Dank voor de lezing van des heeren Jentink's woord.

Ik gun hem natuurlijk gaarne het gebruik der doopsformule. Hij weet er heel wat in te leggen. Alleen betwist ik zeer ernstig dat het drietal woorden in die verbinding aan het Christendom van zijn stichter is ontleend.

Met het geheele betoog brengt hij koorn op mijn molen en door zijne geheele redeneering toont de schrijver dat hij er veel van weet te maken maar dat de formule uit den tijd is. Al het goede dat hij zegt staat met de drie-eenheids-formule in geen betrekking.

Zou de Heer Jentink wezenlijk durven volhouden dat de „Zoon” uit de formule Jezus van Nazareth is en dat de „Heilige geest”, dien zij met Vader en Zoon in een eenheid samenvat, voor de dogmatici van den eersten tijd hetzelfde is wat hij onder heiligen geest verstaat?

Ik acht hem daartoe te verstandig. Al zal zijne doopsbediening wat de toespraak betreft, zeer stichtelijk zijn, of zijne gemeenteleden ook zóó bij die formule denken zullen als hun prediker, acht ik zeer te betwijfelen.

Ik eindig met den wensch dat de predikanten, die zoo vaak spreken naar ons hart en tot wijding van ons leven, ook, waar zij den doop bedienen, zullen toonen de harten van ouders en gemeente te willen ontroeren.

Een bejaard lid der gemeente.

IETS OVER EN TOT KERKBEZOEKERS.

(Uit het Duitsch vertaald).

Helaas, het auditorium is in alle kerken zoowat hetzelfde.

Er zijn geen twintig toehoorders op de duizend die goed begrijpen wat men komt doen als men een preek gaat hooren; de toespraak wordt vaak slechts gevolgd en begrepen door hen die haar het best konden missen.

De meesten komen ter kerk omdat zij den prediker beminnen en denken dan ook den godsdienst te beminnen, dien hij predikt.

Allen die u hooren weten zeer goed dat een preek wordt gehouden om er profijt van te trekken, maar de meerderheid heeft daarover weinig zorg.

Preekt gij slecht, men zet zich op zijn gemak om u te beoordeelen, want men vindt er niets kwaads in geen profijt te trekken van eene slechte preek.

Preekt gij goed, men zet zich op zijn gemak om u te bewonderen en terwijl men weigert om God te geven wat Hij van den hoorder eischt, betaalt men den dienaar met iets wat het minst moeite kost en tot niets verbindt.

Ik kan nog, zoo zegt men vol ingenomenheid, in vuur geraten voor een godsdienstige rede, voor een man die mij spreekt van God en van mijn heil.

Met die geestdrift is men tevreden; daar blijft het bij: het geweten is voldaan.

Dat zijn de menschen die tot den prediker zeggen: Wat hebt gij schoon gesproken, of: Wat hebt gij mij een genot verschaft!

Indien gij na het hooren van een preek, huiswaarts keerende, niet vromer zijt, dan toen gij er zijt heen gegaan, zoo zijt gij grooter zondaar dan vóór uwen kerkgang.

HERSEN- EN ZENUWOVERSPANNING.

Godsdienst is geen wetenschap.

Er zijn beoefenaars der wetenschap geweest, die meenden dat godsdienst voornamelijk was een poging tot wereldverklaring. Van daar de gedachte van sommigen omstreeks het midden der 19de eeuw dat de vlucht van het weten den godsdienst overbodig maakte. De vermeerderde kennis zou niet alleen den mensch macht over de verschijnselen der natuur brengen, die verschijnselen verklaren, maar ook, waar, in naam van den godsdienst, zekere zedelijke geboden den mensch werden opgelegd, profeteerden de intellectualisten dat de verstandsontwikkeling bovendien zou leiden tot deugd, veel hooger dan ooit ééne kerk predikte.

Het boek der natuur, welks lezing binnen enkele jaren voor allen mogelijk zou zijn, bevatte het evangelie der toekomst.

De school was bestemd de kerk te vervangen.

In den eersten roes van het weten heeft, gelijk Voltaire het deed tegen de Roomsche Kerk, menig jeugdig dienaar der wetenschap tegen den godsdienst het „Ecrasez l'infâme" geslingerd.

Van dat soort menschen, wier leeftijd nu al tusschen de 50 en 60 jaren valt, zijn er altijd nog enkelen over, maar de meesten hebben later begrepen de waarheid van het woord: wij weten niet en wij zullen niet weten; dientengevolge hebben zij in stilte dan wel eens ingestemd met de verklaring dat de wetenschap „bankroet" was, omdat zij hun niet had kunnen uitbetalen hetgeen zij eerst had beloofd. Wat nu?

Terugkeeren tot den godsdienst?

Onbevredigd door de resultaten der wetenschap, wierpen enkelen zich in de armen van den priester, terwijl zij de menigte, door hun luid bazuinen over de macht der kennis van het altaar vervreemd, stil aan haar lot overlieten, de menigte, voor wie ten slotte het „hebben" evangelie der toekomst werd.

Anderen zochten eene wereld, waar wat voedsel te verkrijgen was voor hun dorstend hart, eene wereld, waar weer het ideale hen zou boeien en aantrekken.

Zij hebben die gevonden door eene dienaressse te maken tot koningin.

De van kennis verzadigden, de door kennis niet gelukkigen, hebben het oog geslagen op eene andre godin, op de kunst.

Zij zal door lijnen en toonen de ziel voeden, tot het leven bekwaam maken. Men knielt, vol aanbidding, bij de voor haar opgerichte altaren.

Het is de bloeitijd der concerten en kunst-tentoonstellingen.

Een nieuwe eeredienst!

Dagelijks laaft men zich aan die bron en de zenuwen worden geprikkeld door al die muziek.

Muziek is ook vertolking van gedachten en waar het heilige gedachten zijn, zullen we dat zich laten bekoren door de kunst niet wraken.

Maar de vraag is hoever van hen, die dweepen met de kunst, iets verstaan van de gedachten, die de ziel van de toonkunstenaars hebben bewogen.

In de lijdensweek geeft men de „Mattheus“-, de „Johannespassion“ Heerlijk genot!

Men gaat er heen, om te dwepen, om diep geschokt te worden, de zenuwen worden gespannen, maar bij de meesten, — getuige de gesprekken, die men later hoort — geen levenswijding, die zich uitsprekt in woord en daad.

Toch meenen veler hunner dat die eeredienst, die aanbidding het leven zooveel mooier, zooveel hooger zal maken.

Ijdel denken!

Schoon leven is alleen daar waar de stem van den Heilige wordt gekend, Zijn wil wordt opgevolgd, Zijn wet een lamp is voor den voet, een licht op het pad.

Laat kennis en kunst u dragen naar omhoog, u brengen tot Hem die wil dat ge met een helder hoofd en een warm hart een „heilige“ zult zijn in uwen kring.

Dat brengt spanning altijd, overspanning nooit.

A. S.

ONZE LEESTAFEL.

*Na 40 jaren. Een woord van persoonlijke herinnering door
H. C. Lohr. Rotterdam D. J. P. Storm Lotz. 1902.*

Prijs 30 ct.

26 Jan. werd deze rede uitgesproken. Zij ademt den toon van innige dankbaarheid. Zij vertelt ook veel van 's sprekers eigen geloofsleven.

Het is de moeite waard dit te lezen. Lohr heeft medegeleefd met zijn tijd, met de geesten, die in dien tijd zich uitspraken. Aan ons is het hem te danken voor wat hij, helder denkend en fijngevoelend man, gedurende die 40 jaren voor het godsdienstig leven in Nederland heeft gedaan.

P. Heering. Bevestigingsrede 23 Maart 1902.

M. M. Couwée, den Haag.

Een ernstig en hoopvol woord werd door Heering tot de jeugdige leden der gemeente dit jaar gericht. Het zal voor hen goed zijn ook door de lezing van die toespraak, de herinnering aan dien plechtigen levensdag te versterken. Zoo'n woord gaat niet verloren.

*Marie Corelli. De ware Christen. Bewerkt door J. P.
Wesselink—v. Rossum, Amsterdam. L. J. Veen.*

Twee deelen van grooten omvang en rijken inhoud. Niet aanstonds heeft men bij de verschijning gelegenheid ze te doorlezen.

Een machtig werk! Tal van figuren treden voor u op; rijkdom van toestanden wordt geschetst; over tal van belangrijke maatschappelijke, staatkundige, godsdienstigkerkelijke vragen geeft de schrijfster haar oordeel.

Zij vreest voor de overheersching van Engeland door de Roomsche Kerk en daarom teekent zij ons de zonden, die er bij de Roomsche priesterschap heerschen tegenover een

enkele, in wien zich het priesterideaal belichaamt, teekent zij ons de zwakheden en gebreken dier kerk en stelt tegenover dit alles den jongen Manuel, den Christus op aarde.

Een machtig boek! De figuren leven, gij leeft in de door haar geschetste toestanden.

Men kan bezwaren hebben tegen hare wijsbegeerte, tegen de wijze, waarop sommige personen zijn geschetst, tegen hare theosophie, toch, op menige bladzijde grijpt zij u in de ziel en doet u zien heerlijke idealen, zij maakt ons warm voor veel wat hoog en heilig is. Wanneer we daarbij nu nog rekening houden met haar woord dat „het gedicht van den dichter nooit zoo mooi is als des dichters gedachte”, dan hebben we hier te doen met een rijk gemoed, dat groote liefde heeft voor al wat van God spreekt.

G. A. Hoervers. Practische handleiding bij Zondagschoolwerk. Uitgegeven door de Commissie voor de Zondagscholen van den Nederlandschen Protestantenvbond.

Dit boekje werd geschreven om hulp te verleen in de practijk van het Zondagschoolwerk., ook om belangstelling er voor te wekken bij niet-direct belanghebbenden.

Het bevat niet de Leerstof, gelijk die vroeger geboden werd door Schim v. d. Loeff en van der Veen, maar wil leeren hoe men Zondagschool houden moet.

Dames en Heeren die aan dien arbeid op de Zondagschool zich wijden, mogen niet verzuimen dit boekje zich aan te schaffen; het zal voor hen menigmaal een kostelijke gids zijn.

We danken Mej. Hoervers voor dit haar werk en hopen dat mede daardoor de Zondagschool in onze moderne kringen steeds meer in eere komt.

F. W. Dryver. Mooi Leven. Valkhoff en Co. Amersfoort. f 1.50. geb. f 1.90. (Met portret van den Schrijver.)

Een bundeltje schetsen geeft ons de Heer Dryver, vier en dertig in getal. Er zijn zeer schoone opstellen onder. Sommige duiden groote belesenheid aan en warme gezonde vroomheid ligt er aan te grondslag.

Wij wenschen aan dezen bundel een uitgebreiden kring

lezers toe. Als geschenk op jaardag of bij het toetreden tot de gemeente is hij aantebevelen.

Wie deze schetsen met aandacht leest, wordt gegrepen in het hart en gevoerd op een weg niet alleen van mooi, maar van degelijk, ernstig, vroom leven.

Brenge deze bundel daarvan veel aan velen!

Het leven der bijen, door Maurice Maeterlinck, vertaald door Mevr. v. d. Wissel. Amsterdam, C. L. G. Veldt.

f 2.— geb. f 2.50.

Geen verhandeling over bijen of bijenteelt: Mededeeling slechts van het door den schrijver waargenomen. Een boek, hier en daar gevend vrije overdenking, wekkend tot nadenken. Aan het leven dier diertjes worden door den schrijver gedachten ontleend, die men in het menschelijk leven in practijk brengen kan. Bijna geen bladzijde, of er wordt zoo'n wenk gegeven en de lezer heeft gelegenheid tot peinzen over zich zelve en de maatschappij, waarin hij leeft. Met zoo'n schrijver als gids leert men van de dierenwereld.

Doopsgezind Jaarboekje over 1902. Assen L. Hamsma.

De Heer A. Binnerts Jz, Doopsgezind pred. te Meppel, straks te Rotterdam, meende dat een dergelijk Jaarboekje naast „Zondagsbode” en „Doopsgezinde Bijdragen” in de Doopsgezinde wereld noodig was. Het valt ons moeilijk dat te beoordeelen, al komt het ons voor dat alles, wat in dit Jaarboekje staat, in een der beide andere uitgaven gevoeglijk een plaats had kunnen bekomen, terwijl aan een kalender de Doopsgezinden geen behoefte hebben. Voor 10 cents toch kunnen ze den almanak „De liefde Sticht”, koopen die voor elken dag een stichtelijk woord biedt.

„Van een rekendag en nog wat” en „Herinneringen” zijn, wijl zij iets van de Doopsgezinde geschiedenis en wereld vertellen, eigenaardig. Een portret van Menno Simons met bijschrift siert de uitgave.

BERICHTEN.

Redactie. Ongeteekende stukken, ons voor het tijdschrift gezonden, kunnen, ook al waardeeren wij de bedoeling, niet worden geplaatst.

Seminarium. Op 21 Maart slaagde de Heer J. Beijerman voor het 2de gedeelte van het candidaats examen.

De heer Schim v. d. Loeff hield op 25 Maart de eerste, op 18 April de Heer v. Harencarspel de tweede proefpreek.

Op 2 Mei hoopt de Heer G. J. W. Oldeman de eerste proefpreek te houden.

Op 7 Mei hoopt Dr. H. Y. Groenewegen, tot Hoogleraar benoemd, zijn ambt te aanvaarden met een oratie in het Groot-Auditorium der Rijks-Universiteit te Leiden.

Door Curatoren is naar aanleiding daarvan, het volgend schrijven rondgezonden:

Aan de Besturen der Gemeenten en de vaste Leden der Algemeene Vergadering van de Remonstrantsche Broederschap.

Het College van Professor en Curatoren van het Seminarium heeft de eer U mede te deelen, dat Dr. H. Y. Groenewegen het Hoogleeraarsambt, dat hem door de Broederschap is opgedragen, zal aanvaarden met eene inaugureele oratie, op Woensdag den 7den Mei 1902, in het Groot-Auditorium der Leidsche Universiteit.

Het noodigt U uit deze plechtigheid met uwe tegenwoordigheid te vereeren, en verzoekt U, indien nu Bestuur een afgevaardigde zendt of indien gij zelf de redevoering wenscht bij te wonen, daarvan vóór den 3den Mei mededeeling te doen aan Ds. H. P. Schim van der Loeff, te Leiden.

Zooveel mogelijk zullen voor de vaste Leden der Algemeene Vergadering en voor de vertegenwoordigde Besturen, die zich hebben opgegeven plaatsen worden gereserveerd.

Het college van Professor en Curatoren,

J. H. MARONIER, *Voorzitter.*

J. A. BEIJERMAN, *Secretaris.*

Rotterdam. — Op Zondag 20 April 1. 1. hield Dr. H. Y. Groenewegen, benoemd tot Hoogleraar aan het Seminarium der Broederschap, zijne afscheidsrede en legde hij zijn ambt als predikant der Gemeente neer. Voor een buitengewoon talrijk gehoor sprak hij naar aanleiding van den tekst, waarmede hij zijne intrede in zijne eerste Gemeente gehouden had, Rom. 15: 29, *Ik weet, dat ik, als ik tot u kom, met vollen zegen van Christus komen zal,* en naar aanleiding der woorden uit Openb. 3: 11 „*Houdt vast hetgeen gij hebt, opdat niemand uwe kroon neme.*” Met groote dankbaarheid herdacht hij wat hij in de gemeenten Doesburg, Dokkum, Utrecht en Rotterdam heeft mogen ervaren, en hoe de overtuiging met vollen zegen van Christus te komen hem gesterkt en bemoedigd had in het heerlijk werk der Evangeliebediening. Met nadruk bepleitte hij het goed recht van het godsdienstig geloof, onmisbaar voor de gansche samenleving en de enkele persoonlijkheid, en bond de Gemeente op het hart vast te houden aan wat hare kroon moet zijn en zij door niemand zich mag laten ontnemen. Met hartelijke toespraken tot het Bestuur der Gemeente, zijn ambtgenoot en tot verschillende andere personen sloot hij dit laatste samenzijn, dat een dankbaar weemoedigen indruk achterliet.

Na afloop der plechtigheid sprak Ds. W. H. Stenfert Kroese, Voorzitter van den Kerkeraad, den scheidenden leeraar en vriend in de Bestuurskamer toe. Hij herinnerde aan het groote verlies, dat de Gemeente onlangs in het sterven van de Ridder had geleden, en nu weder in zijn heengaan onderging. Wel was er vreugde geweest over de eervolle wijze waarop het hoogleeraarschap hem was opgedragen, maar nu hij dientengevolge het predikambt moest neerleggen zag men hem zeer noode vertrekken. „Gij hebt,” zoo werd hem gezegd, „gedurende 9 jaren met de groote gaven die God U geschonken heeft, hier gearbeid op eene wijze, die niet weinig ten goede is gekomen aan de hooge belangen, die wij voorstaan. De buitengemeene bijval, die aan uw prediking en onderwijs is ten deel gevallen, is zeker hiervan wel het beste bewijs! En dit meenen wij, dat zij zoo hoog in u hebben te waardeeren: Gij hebt ter wille van dien bijval

nooit verzwegen wat Gij meendet dat in deze ernstige tijden moest worden gehoord; Gij hebt altijd de vaan van den godsdienst fier omhoog gehouden en ook aan half- en ongodsdienstigen steeds duidelijk te verstaan gegeven dat het U om religie en om deze alleen te doen was. Dat heeft de Gemeente gevoeld, en al mogen er ook geweest zijn die U enkel volgden om de bekoring die van Uw woord uitging, het beste deel van de Gemeente is u dankbaar, omdat Gij op zoo uitnemende wijze hebt weten te vertolken wat omgaat in het vrome hart, dat dorst naar gemeenschap met God. Met het uitspreken der beste wenschen voor de nieuwe toekomst, die hij te gemoet gaat, eindigde deze toespraak, waarna hem als blijk van erkentelijkheid door den Kerkeraad, en later op den dag door gemeenteleden en vrienden, geschenken tot eene blijvende gedachtenis aan velen, die zijn werk en zijn persoon hebben gewaardeerd, werden overhandigd.

Een aantal mannen en vrouwen te dezer stede wenschen een de Ridder-fonds te stichten, en vragen daar geld voor. Het doel van dat fonds leest men in de circulaire, die aan vrienden en geestverwanten van den onlangs overleden predikant der Remonstrantsche Gemeente alhier wordt toegezonden:

„Reeds spoedig na het overlijden van dr. J. H. de Ridder werd de wensch geuit, dat in den eenen of anderen vorm een aandenken mocht worden gesticht ter eere van de nagedachtenis van den man, die zoo véél is geweest voor velen. Daarom hebben wij, vrienden van de Ridder, ons vereenigd ten einde te trachten dien wensch te verwezenlijken. Is de gemeente, wier voorganger de Ridder was, hem dankbaar voor zoo menig welgemeend woord van den kansel uit zijn mond vernomen, niet minder is hij haar ten zegen geweest door de groote liefde en de rusteloze toewijding waarmede hij zijn herderlijk werk vervulde. En ook buiten zijn eigenlijken werkkring als predikant heeft hij veel gearbeid en veel goeds gewrocht. In meer dan eene vereeniging, die zich de uitoefening der liefdadigheid of de bevordering van maatschappelijke belangen ten doel

stelt, behoorde hij tot de ijverigste bestuursleden, en talloos zijn degenen, die hij met raad en daad heeft bijgestaan. Wij wenschen in die richting iets van zijn werk voort te zetten, en stellen ons voor over te gaan tot de stichting van een de Ridder-fonds, te plaatsen onder het beheer van een vijftal, door ons uit ons midden met het recht van assumptie te benoemen administrateurs, en uit de rente waarvan jaarlijks eene bijdrage zal worden verleend, hetzij aan behoeftige particulieren, hetzij aan eene der vereenigingen of instellingen, die de Ridder's liefde hadden, en die, telken jare naar het oordeel van administrateurs van het fonds, het meest voor ondersteuning in aanmerking komen. Zoo zal zijn naam blijven voortleven te midden van ongelukkigen en hulpbehoevenden, tot wie hij in de eerste plaats zich aangetrokken gevoelde, en zoo zal nog menig goed doel in zijn geest kunnen worden bevorderd."

De ondertekenaars zijn: Jac. van Vollenhoven Azn., B. van Stolk, M. M. A. Offers, J. van Hoboken Azn., D. van der Hoop, J. van der Hoeven, J. H. Warren, B. A. Verheij, mej. S. C. E. van der Beek, G. A. M. de Bruijn, J. van der Burch, mej. M. C. H. Ebeling, J. L. van Gent, J. A. Hessing, P. Hooijkaas, mej. N. Knegtman, H. J. Lambert, P. R. Mees, W. J. Spruijt W. J. zoon (Jonkerfransstraat 66, penningmeester), en J. Zwartendijk.

Amsterdam. De Algemeene vergadering zal alhier plaats hebben op 3 en 4 Juni a. s., onder voorzitterschap van Ds. W. H. Stenfert Kroese.

Dr. Tideman, emer. pred. te 's Hage, deelt mede, dat hij met verlof van het Bestuur der Amsterdamsche Gemeente, de leden der Algemeene Vergadering zal uitnoodigen ter bezichtiging van een portret van Wtenbogaert, tot nog toe niet of weinig bekend. Hij neemt de vrijheid daarbij te voegen de volgende mededeeling als toelichting:

Johannes Wtenbogaert meldt in zijn dagboek of Memoriael (catalogus handschriften der Rotterdamsche gemeente no. 365):

„13 April 1633 uitgeschildert van Rembrant voor Jacob Anthonisz.”

Deze Jacob Anthonisz was een gegoed viskooper wonende op den hoek van de Warmoesgracht te Amsterdam, waar hij in den kelderboog van zijn nieuw gebouwd huis in 1620 het hoofd van Oldenbarneveld plaatste, dat de voorbijgangers onmiddellijk met steenworpen vernielden. Hij herbergde in 1624 Arnoldus Geesteranus, en verstopte hem in een kast, waarvoor hij turven plaatste. Een verrader bracht zijn schuilplaats uit en Geesteranus werd naar Loevestein gebracht. De dochter van dezen Jacob Anthonisz huwde in April 1624 met Dr. Daniël Arminius, en bij die bruiloft was Wtenbogært tegenwoordig. De 75-jarige deed de reis van 's Hage naar Amsterdam op een dag heen en weer.

Het portret van Rembrandt is door Dr. Hofstede de Groot teruggevonden in de verzameling van Lord Rosberry op Middenmoor in Engeland. Eene zeer schoone heliographie uit het atelier van Hase, die eerlang in een nieuw deel van Bode's Rembrandt verschijnen zal, werd ter mijner beschikking gesteld en daarnaar deze photographie vervaardigd in het atelier van den Heer A. Jarman jr., Jacob van der Doesstraat 59 te 's Gravenhage. Dit portret is in het origineel geteekend: Rembrandt fec. 1633. Dit is niet het geval met een borstbeeld van Wtenbogaert ook van de hand van Rembrandt in het Museum te Stockholm onder no. 385, en bewaard in oleographie bij Bode: Rembrandt II blz. 71.

Alkmaar. Ter vervulling der vacature is uit een viertal, bestaande uit de Heeren v. Assendelft te Boskoop, Hooykaas proponent, Lente proponent en de Regt te Oude Wetering een tweetal gevormd, waarop voorkwamen de Heeren van Assendelft en de Regt. Laatstgenoemde werd door de gemeente tot predikant beroepen en liet zich die keuze welgevallen.

Dordrecht. In het bestuur is een tusschentijdsche aanvulling noodig geweest door de ontslagname van den Heer A. Roest Jr., die door voortdurende ongesteldheid daartoe werd genoopt.

Sedert de stichting der Gemeente fungeerde de Heer

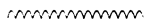
Roest als penningmeester en aan zijn optimisme is zeker de spoedig volbrachte kerkbouw voor een goed deel te danken.

Noode zag dan ook het Bestuur den Heer Roest uit zijn midden weggaan.

Dokkum. Ter vervulling der vacature, ontstaan door het vertrek van den Heer Sparnaay naar Meppel, is het navolgend viertal opgemaakt:

v. Assendelft te Boskoop, Eldering, laatst te Friedrichstadt, C. Hooykaas en J. W. Lente, beiden proponenten.

UIT DE
Remonstrantsche Broederschap

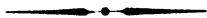

ONDER REDACTIE VAN

DR. J. A. BEIJERMAN.

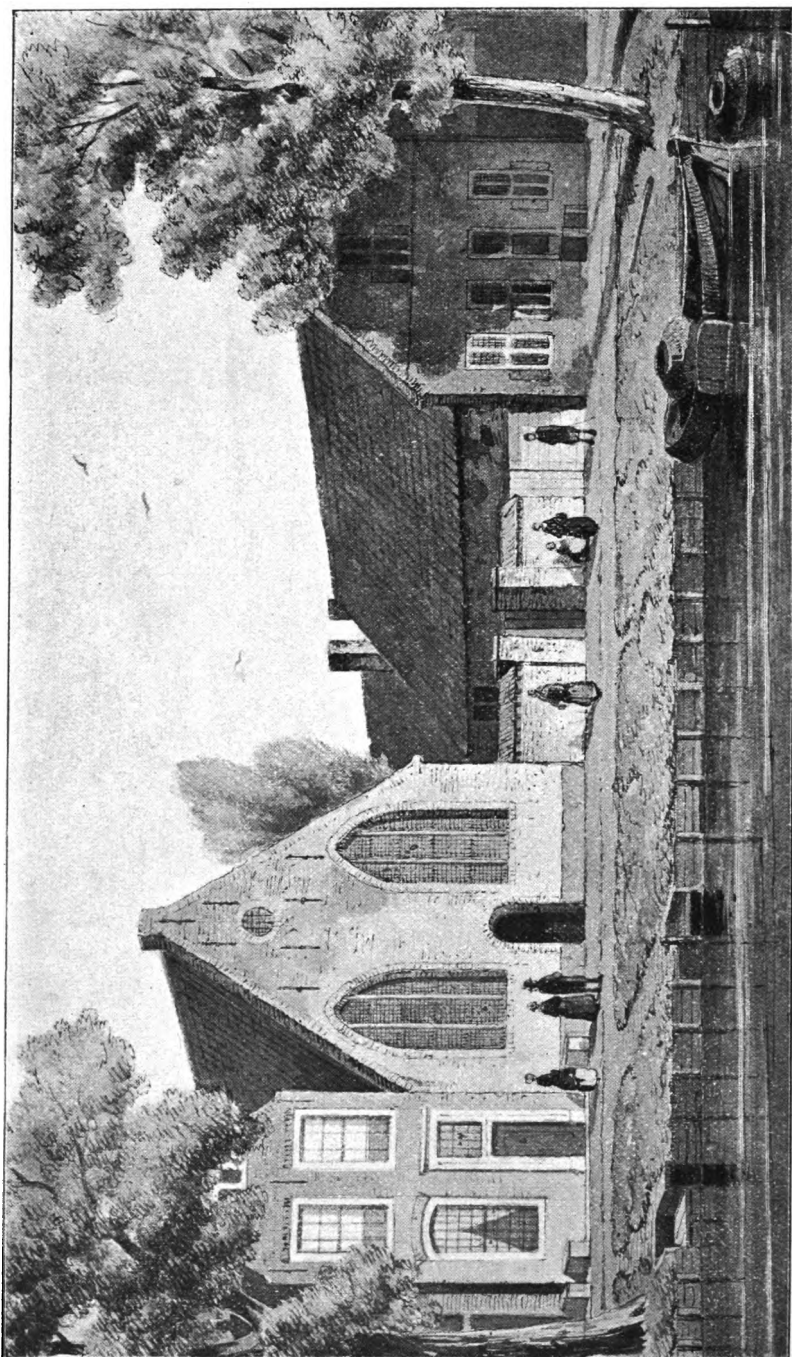
Veertiende Jaargang.

LEIDEN. — A. H. ADRIANI. — 1903.

INHOUD.

	Bladz.
Dr. H. C. ROGGE, Eene Plattelandsgemeente voor vijftig jaren. (Met Plaat)	1
De Algemeene Vergadering	16
Van Meester Constanstijn	26
Varia	28
Onze Leestafel	29
Berichten	30
Dr. C. D. SAX, „Glockenweihe”	33
Dr. H. Y. GROENEWEGEN, Eene herinnering aan de Ridder	42
Dr. J. HERMAN DE RIDDER Jr., Spreken na den dood	43
P., Wenken voor ouders	54
A. S., Als God	57
Onze Leestafel	60
Berichten	62
Dr. J. HERDERSCHEË, Beschaving en Christendom	65
A. F. KLAVER, Nog: „Een bladzijde” uit de geschiedenis der Vereenigde Christelijke Gemeente te Dockum	78
Dr. B. TIDEMAN Jzn., Een Professoraal Advies	86
Varia	89
Onze Leestafel	90
Berichten	91
Dr. J. A. BEIJERMAN, Durven	97
Dr. B. TIDEMAN Jzn., Eene eigenaardige instructie voor de proponenten	105
J. J. HEEP, De inrichting onzer godsdienstige samenkomsten	108
Varia	122
Onze Leestafel	123
Berichten	127
J. A. B., Waar is uw God?	129
A. S., Wat is stof?	133
Dr. B. TIDEMAN Jzn., De overgang van Amersfoort in 1629	144
Onze Leestafel	151
Berichten	154
Varia	160
A. S., Eene nieuwe Christus gestalte	161
J. H. MARONIER, Het huwelijk van Kalvijn	164
Dr. J. A. BEIJERMAN, Een Roomsch Jubileum!	179
Onze Leestafel	189
Berichten	190

Naar eene teekening van G. J. Verspuij, uit de verzameling van de Rem. Kerk te Rotterdam.

EENE PLATTELANDS-GEMEENTE VOOR VIJFTIG JAREN.

Ik noodig u uit ongeveer eene halve eeuw in uwe verbeelding terug te gaan en mij te vergezellen op een tochtje naar Nieuwpoort, niet de Vlaamsche stad, beroemd door den veldslag van 1600, maar het nederig stedeke aan de Lek, schuin tegenover Schoonhoven. Ik moet hier mijn maandelijkschen dienst vervullen en gij wilt misschien wel een mijner toehoorders zijn. In elk geval zult gij u over het rijtoertje op dezen heerlijken lentedag door een u wellicht geheel onbekend gedeelte van Holland niet te beklagen hebben. Ons punt van uitgang is mijne standplaats Moordrecht aan de Hollandsche IJsel, een uurtje wandelens van Gouda. Wij moeten dus reeds vroeg op weg.

De jongeren onder ons kijken hier misschien vreemd van op, zij hebben nooit van Remonstrantsche gemeenten te Moordrecht en Nieuwpoort gehoord. Beide gemeenten bestaan dan ook sedert lang niet meer. Van Moordrecht zou ik u de voormalige pastorie met het tuintje aan de IJsel nog kunnen wijzen, maar het keurig nette kerkje heeft plaats gemaakt voor een post- en telegraafkantoor. Ik heb er vier gelukkige jaren van mijn leven doorgebracht, waaraan ik nog vaak terugdenk. Wij hadden er vele goede vrienden, die bijna alle reeds ten grave zijn gedaald. De gemeente was bitter klein; oud en jong saamgenomen, had ik 's morgens nauwelijks twintig hoorders. Alleen als de Doopsgezinde familie Snellen uit den Zuidplas-polder kwam, steeg het cijfer wat hooger. Trad ik 's avonds op — en dit was altijd het geval wanneer ik 's morgens te Nieuwpoort had gepreekt — dan was het kerkje goed bezet. Doch over deze gemeente kan ik verder zwijgen, nu wij naar Nieuwpoort gaan. Ik onderstel dat een ambtgenoot uit de buurt

heden mijn morgenbeurt te Moordrecht waarneemt, wij hebben ons dus op den terugtocht niet te haasten.

Vooraf een woord over dat Nieuwpoort. Wat er van de kerk geworden is, weet ik niet; mogelijk heeft men er een schuur of stal van gemaakt, waarvoor het oude gebouw oorspronkelijk wel gediend kan hebben *). Het is mij altijd merkwaardig voorgekomen, dat het aan den publieken weg stond en de twee groote ramen in den voorgevel er het uiterlijk aanzien van een kerkgebouw aan gaven, terwijl andere Remonstrantsche kerken in de vorige eeuwen zorgvuldig achter huizen en op de dorpen achter pastorieën verborgen waren. In Moordrecht was dit vóór de vernieuwing van het kerkje in de negentiende eeuw ook het geval geweest. De Remonstrantsche Broederschap is in die eeuw heel wat armer geworden in dorpsgemeenten. Ook Noordwijk, Bleiswijk, Berkel, Hazerswoude, Zoetermeer en Zegwaard zijn verdwenen; Zevenhuizen bestaat nog, maar heeft geen predikant meer. Altemaal plaatsen die herinneren aan de opkomst van het Remonstrantisme.

Misschien wekt de combinatie uwe bevreemding, Moordrecht toch en Nieuwpoort liggen waarlijk niet in elkaars buurt. De afstand van Gouda naar Nieuwpoort zou althans een halfuur korter zijn. Gouda had wel twee predikanten in die dagen, die zich gaarne met de verzorging van Nieuwpoort wilden belasten, maar de Broederschap achtte dit niet wenschelijk, omdat zij vaak bij vacaturen of ziekten van predikanten in den dienst van de dorpsgemeenten uit den omtrek moesten voorzien. Daarbij had Moordrecht slechts een klein tractement, hetwelk door de toelage voor de dienstvervulling te Nieuwpoort redelijk werd aangevuld. Dat de laatste gemeente over de schikking niet te klagen had, zal blijken wanneer ik u kortelijk hare geschiedenis vertel.

Zij vangt aan met het jaar 1619, toen de Nieuwpoortsche predikant Jeremias Tijkmaker, die de zijde der Remonstranten had gekozen, door de Zuid-Hollandsche synode werd afgezet. Wel teekende hij de acte van stilstand, maar gevoelde eerlang daarover berouw en trad heimelijk weder

*) Het is ons aangenaam van dat kerkje een plaatje den lezers te kunnen aanbieden.

voor zijne geloofsgenooten op, tot hij door de Broederschap voor goed aan Nieuwpoort verbonden werd, welke gemeente hij tot 1648 bediende. Hoe sterk het aantal Remonstranten dáár en te Langerak in den beginne wel was, weten wij niet; de doop- en kerkboeken zijn met de kerkkronen en den zilveren avondmaalsbeker in 1787 verloren gegaan, toen de Pruisische troepen, die den Stadhouder Willem V. te hulp kwamen, hier duchtig huis hebben gehouden. Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor dat de kerk reeds uit dezen eersten tijd dagteekent, wij weten toch dat na het optreden van den Stadhouder Frederik Hendrik de vervolging der Remonstranten begon te bedaren. De gebannen predikanten, Episcopijs en Wtenbogaert vooraan, keerden in het vaderland terug en niemand legde de hand op hen. De Loevesteinsche gevangenen wisten te ontvluchten en de justitie dacht er niet aan hen weder op te vangen. Als de afmetingen van die oude kerk als maatstaf voor het zielental der gemeente mogen gelden, dan is dit laatste zeker vrij aanzienlijk geweest.

In den loop der jaren is Nieuwpoort echter aanmerkelijk achteruit gegaan onder de een-en-twintig predikanten, die hier hun standplaats hebben gehad; het heeft door de krijgsberoeringen der zeventiende en achttiende eeuw veel geleden. De gemeenten van Gorcum en Schoonhoven werden soms tijdelijk door Nieuwpoort verzorgd. Daarentegen was Nieuwpoort van 1774 tot 1787 met Schoonhoven, waar toen Adrianus Stolker stond, gecombineerd. De laatste zelfstandige predikant van Nieuwpoort was Adriaan Koenerding, die in 1804 op meer dan tachtigjarigen leeftijd zijn emeritaat nam. Nieuwpoort werd toen opnieuw met Schoonhoven verbonden, hoewel slechts voor een tiental jaren. De Schoonhovensche gemeente was in den Franschen tijd bitter in verval geraakt. De laatste predikant preekte in den regel voor een viertal hoorders. Het kerkgebouw, dat door het stadsbestuur voor hospitaal was gerequisiteerd, werd in 1815 verkocht en daarmee hielden Schoonhoven zoowel als Nieuwpoort als standplaatsen op te bestaan. Sedert werd de Nieuwpoortsche gemeente op gezette tijden door de predikanten van de classis bediend. Zij verzocht wel her-

haaldelijk weder in het bezit gesteld te worden van een eigen predikant doch vruchteloos. Van 1833 tot 1853 werd de dienst geregeld waargenomen door den Rotterdamschen predikant Simon Bonga. De gemeente telde toen geen veertig zielen meer, die deels te Schoonhoven, deels te Nieuwpoort, Langerak of elders woonden. Van 1853 dagteekent de vereeniging met Moordrecht; in beide gemeenten is Tiele mijn ambtsvoorganger geweest.

Nu ik u van alles op de hoogte heb gebracht, kunnen wij de reis aanvaarden. Ik zie uit mijn studeerkamer de veerman al met de pont van Gouderak komen; dit is een bewijs dat de barouchet aan deze zijde van de IJsel gereed staat. Als ik alleen ben, verkies ik bij zulk mooi weer een tilbury. Wij gaan tegelijk met het rijtuig over en stappen eerst in als het te Gouderak op den dijk staat. We hadden tot Gouda ook den IJseldijk aan deze zijde kunnen nemen, maar dat is om, omdat wij dan de stad door moeten rijden ten einde de brug te bereiken, die aan de andere zijde over de IJsel ligt. De Moordsche dijk geeft fraaiër kijkjes op de rivier in den namiddag bij den terugtocht.

Gij zult mij toegeven dat, al rijden wij hier niet door lommerrijke lanen en langs weelderige buitenverblijven, dit landschap ook zijne bekoorlijkheid heeft. Hier en daar mogen we een linde, een iep of een eik aantreffen, maar overigens zijn we in het land der knotwilgen. De nachtegaal is hier onbekend, maar hoog in de lucht zingt de leeuwerik zijn vroolijk morgenlied, de zwaluw scheert links en rechts langs den dijk, de spreeuwen strijken bij zwermen op het veld neer en tusschen het jonge groen dartelt tjilpend en neuriënd allerlei klein gevogelte. Binnendijs, zoover het oog reikt, niets dan malsche weilanden, gekoesterd door de morgenzon, gestoffeerd met vee dat een lust is om te zien. Wat al boerderijen liggen er in die uitgestrekte vlakte, sommige tusschen geboomte half verscholen. Wij zijn hier in een der vruchtbaarste en welvarendste gedeelten van ons goede land.

Als het een weekdag was, zoudt gij — altijd met gesloten oogen — u kunnen verbeelden in de Alpen te zijn, zoo vaak de boerenknaap-stierenleider op zijn koehoorn blaast, om van zijne aanwezigheid kennis te geven. Trekken de Zwitsersche

bergen u misschien meer aan dan onze vlakke Hollandsche bouw- en weilanden, onze polders en watermolens? Laat mij u dan dit zeggen: Verleden jaar van Rotterdam komende, ontmoette ik op den trein een Tiroler uit Innsbruck. Hij had Parijs en Brussel bezocht en was thans op weg naar Amsterdam, om daarna te Scheveningen de baden te gebruiken. Die man uit het land van hemelhooge bergen, van gletschers en lawinen, was een en al verrukking over alles wat hij hier aanschouwde, dien eindeloozen horizont, dat ruime hemelgewelf, dat kostelijke land, die talrijke dorpen; hij keek verbaasd naar al die watermolens, toen wij voorbij Nieuwerk den polderboezem passeerden. Het is zoo: van hetgeen wij dagelijks zien merken wij vaak het eigenaardig schoone niet op; wij zoeken het zoo vaak in den vreemde. Nochtans is het goed als wij nu en dan ons eens kunnen verplaatsen in eene andere omgeving, want dat verfrist onzen geest, verruimt onzen blik, geeft ons nieuwe indrukken, en doet ons het schoone, dat wij in ons eigen land bezitten, te hooger waardeeren.

Maar wend nu uw blik eens naar de linkerzijde. Door de krommingen van den dijk krijgen we telkens een anderen blik op de rivier, die daar kalm en vriendelijk voortkronkelt, tot zij hare wateren met die van Lek en Merwe doet samenvloeien. Het is nu stil op het water, maar in de week bewegen zich hier vrij wat schepen en stoombooten. Vooral wanneer tegen den avond, bij aflopend getij, vele vaartuigen door de Goudsche sluis zijn geschut, is het een genot in den zomer in het tuintje van onze pastorie te zitten.

Hier bij de eerste steenplaats — er volgt weldra nog een tweede — moet ik u waarschuwen, gij mocht anders vreezen voor een ongeluk, als wij aanstonds op eens den dijk af gaan om er echter even spoedig weer tegenop te rijden. De steenovens staan te rooken, en dáár verheft zich het flinke heerenhuis van den steenbakker. Binnendijks ziet gij de steenplaats met de in lange rijen opgestapelde steenen, deels met matten gedekt. Ze is nu verlaten, maar op wekdagen is er van den vroegen morgen tot het donker wordt heel wat beweging. De vormers staan dan in het zweet van hun aanschijn aan de tafels steenen te vormen, en jongens en meisjes zijn druk in de weer met de vormen

weg te halen en de weeke steenen voorzichtig op den bodem neer te vleien om te drogen. Een zwaar werk dat steenen maken, het aantezien alleen zou u vermoeien; het loon moet hier den arbeid verzoeten, want de man wordt naar het aantal geleverde steenen betaald. De grondstof voor de steenen moet van de zellingen of kleibeddingen in de IJsel aangevoerd worden. Zoo'n zwaar met klei geladen kar kan niet tegen den dijk worden opgetrokken, daarom heeft men dien uitgegraven. De gleuven van weerszijden tegen het afgegraven gedeelte aangebracht dienen om daarin tegen den winter dikke planken neer te laten, waarna de ruimte tusschen twee schutten met klei stevig wordt aangevuld. Zoo verkrijgt men eene waterkeering, die maar al te noodig is, want de IJsel kan soms tot een bedenkelijke hoogte rijzen. November jongstleden stond de rivier bij springvloed en een storm uit het noord-westen maar weinig onder de kruin van den dijk. De pastorietuin te Moordrecht lag niet alleen geheel onder, maar ook de keuken stond vol water en het scheelde weinig of wij hadden in onze benedenkamer de voeten kunnen spoelen. Gij begrijpt nu waarom wij daar geen kleed hebben gelegd.

Wij zijn thans op de hoogte van Gouda, dat aan den rechter oever van de IJsel ligt, en vervolgen den dijk langs den linkeroever tot Haastrecht. Dat torentje in de verte is Stolwijk, u zeker bekend, als gij ten minste wel eens van Stolksche kaas hebt gehoord. Binnendijks steekt een boschje wilgen de koppen boven een grooten waterplas uit, en het is of de groenende takken om hulp vragen. Weinige maanden geleden stond het water hier nog veel hoger, maar nu de molens het kunnen wegmalen daalt de waterspiegel, en over een paar weken kunt gij hier het vee zien grazen. Ergens in Europa moet een meer zijn, dat op gezette tijden droog loopt, terwijl het water regelmatig terugkeert. Zulk een natuurverschijnsel hebben we dus hier ook, alleen verschillen de oorzaken een weinig. De dijk heeft hier overigens een gezelliger aanzien; in plaats van steenbakkerijen en een paar vervallen heerenhuizen, liggen hier enkele nette boerderijen aan den weg, die bovendien door voetgangers in hun zondagspak en kinderen gestoffeerd wordt.

Van de rivier, die hier veel smaller is, bespeuren we niet veel meer, maar telkens als we een bocht omgaan boeit ons weder een ander landelijk tafereeltje, dat het penseel van een landschapschilder overwaardig zou zijn. En wat ligt Haastrecht daar lief achter het jonge groen der zware kastanjes. Het eigenlijke dorp is heel wat kleiner dan het vroeger geweest moet zijn; men zegt dat zelfs ergens een kasteel heeft gestaan. Het kerkgebouw is vrij groot en zou u van binnen zeker niet tegenvallen. Dat deftige breede huis is de woning van den burgemeester Bisdom, wiens voorzaten ook aan het hoofd dezer gemeente stonden; de fraaie lakenveldsche koeien in de weide er tegenover behooren tot zijn veestapel. Bij de kerk en het raadhuis verlaten wij nu den dijk en dalen rechts in het polderland af. Als we rechtdoor reden naar Oudewater zouden we aan Goejanverwellesluis komen, treuriger gedachtenis. Ik zal niet smalen op den patriottentijd, zooals men soms ten onrechte doet, maar ben toch dankbaar dat wij een anderen tijd beleven.

Het ziet er hier anders uit dan op den dijk: een ongezellige weg, zonder boomen, links en rechts niets dan watermolens. De lentezon maakt heden alles goed, maar bij wind en regenvlagen is dit wel het onaangenaamste gedeelte van den langen rit. Doch we zijn het al vergeten; hier gaan we de Vlist in. De Vlist was vroeger een riviertje, dat zich in de IJssel ontlastte. Dit laatste is nog zoo, maar het behoort nu tot de wateren van de Crimpenerwaard en kan op den naam van rivier geen aanspraak meer maken. Wij houden die Vlist, waarin het geboomte zich spiegelt, steeds aan onze rechterhand, terwijl wij den aan beide zijden met wilgen beplanten rijweg volgen, door de zonnestralen als met goud bestrooid. Wat al flinke boerderijen aan de linkerzijde, elk met een tuintje er voor, waarin de palm en de hoog opgaande leliën niet ontbreken. In de sloot, die ze van den weg scheidt, ligt hier en daar de hennep, het gewas dat hier veel wordt verbouwd. De Vlist is eene gemeente; dáár staat het rechthuis; zoo aanstonds komen we aan Bonrepas, dat één geheel er mede uitmaakt. Er was een tijd toen men dit heerlijkheden noemde; of er nog zijn die er den titel van kunnen voeren, weet ik niet, maar op

hunne voormalige rechten zullen zij wel niet trotsch zijn.

Maak u niet bezorgd omdat ginds een boerenwagen met kerkgangers aankomt. Op dit punt kunnen wij elkaar bij geen mogelijkheid passeeren. Daar is natuurlijk op gerekend bij den aanleg van dit smalle wegje; op bepaalde afstanden zijn wijksteeën aangebracht. Soms kan ook de oprit van eene boerderij hiervoor dienen. Zie de wagen wijkt al uit en blijft staan om ons te laten voorbijgaan, waarbij wij elkaar een vriendelijk „goeden morgen!” toeroepen. Men heeft hier dus niet anders te doen dan goed uittekijken.

Aan de Vroonbrug gekomen laten wij Polsbroek links liggen en naderen nu Schoonhoven, een stadje dat een paar eeuwen geleden zeker meer te beteekenen had dan tegenwoordig. Het telde mede onder de achttien steden, die stem hadden in de Statenvergadering van Holland, waar het zich weleens door zijne beide burgemeesters en nog een paar schepenen deed vertegenwoordigen. De zalmvisserij, waarvan thans weinig of niets meer te bespeuren is, was in die dagen het groote bedrijf; men zegt dat dienstboden zich verhuurden op voorwaarde van niet meer dan eenmaal in de week zalm te moeten eten. Thans bloeit hier de gouden zilversmederij, waarin een groot deel der bevolking een middel van bestaan vindt. Wij rijden door den Noorder poort de stad binnen. Het plaveisel is niet dat van onze groote steden, zooals gij bespeurt, maar de afstand van het eene einde der stad naar het andere is niet groot; deze straat uit, dan links om, vervolgens een gracht, het ouderwetsche stadhuis langs, en dan zijn wij reeds aan de Veerpont. Aan de Lek stappen we uit.

De Schoonhovensche leden der gemeente staan ons hier al te wachten, bijna enkel mannen zoo gij ziet, waaronder de beide diakenen, die den kerkeraad uitmaken. Als het bij winderig weer wat spookt op de Lek, die hier tamelijk breed is, wil het wel eens gebeuren dat deze of gene juist onpasselijk is; maar heden zijn zij op het appel, allen. Wij stappen samen in een paar schuitjes en laten ons roeien naar het veer aan de overzijde. Daar sluit zich het vrouwelijk deel der gemeente bij ons aan, en nu wandelen we samen nog een groot kwartier langs den Lekdijk naar Nieuwpoort, de

herder met zijne kleine kudde. Te Nieuwpoort zullen wij nog een paar leden vinden. Ziet, er steekt van Schoonhoven nog een schuitje met hoorders over: het zijn leden der Hervormde gemeente, die dikwijls deel uitmaken van mijn gehoor. Ik mag niet ontkennen dat de opkomst onder gunstige omstandigheden niet zelden bijdraagt tot de opgewektheid en bezieling, waarmede ik vaak te Nieuwpoort in die schamele omgeving optreed.

Het oude stadje is het aan te zien, dat het eens een vesting is geweest. Op de poort aan de zijde van de Alblasserwaard staat het nog in het Latijn te lezen: „Ter verdediging van den godsdienst en de vrijheid des lands is deze stad met gracht en wallen omringd in 1673.” Het stadhuis met zijn koepeltoren staat op een sluis, die tot de vesting behoorde en alleen diende om, als de nood het eischte, water in te laten.

Uitwendig heb ik u het kerkgebouw, dat binnendijsk ligt, al beschreven, het kan u dus niet meer tegenvallen. Maar inwendig ziet het er nog treuriger uit. Zie toe dat gij niet struikelt, want enkele vloertegels zijn gebroken en op sommige plekken ontbreken ze geheel. De kerk heeft meermalen door watersnood geleden; in 1820 moest de achtennegentigjarige Koenerding, die in de pastorie naast de kerk bij zijn kleinzoon woonde, zelfs in een leuningstoel naar den dijk worden gedragen. De ruimte is maar voor een derde deel met matten stoelen bezet, maar als gij er op wilt plaats nemen dient ge u wel te vergewissen of niet een der pooten defect is en of de zitting nog wel in goeden staat verkeert. Langs elk der beide zijwanden bevindt zich een bank, maar voor meer dan de helft zijn de zittingen er uit verdwenen. Of de Pruisen dan wel later de Franschen die tot brandhout hebben geslagen, weet ik niet. Alleen achteraan bij den preekstoel zijn die banken nog bruikbaar. De preekstoel staat tegen den achterwand, en heeft nog een fraaien koperen lessenaar, waarop een statenbijbel ligt. Een zandlooper herinnert nog aan den ouden tijd, toen de dominé's wel wat lang van stof konden zijn. Als ik gewezen heb op de beide sierlijke kerkkroontjes, die na het Pruisisch vandalisme uit de Tielsche kerk hier zijn overgebracht, en

zeker in vroeger jaren nog wel dienst hebben gedaan, dan geloof ik u het kerkgebouwtje voldoende te hebben beschreven.

Uit de pastorie, die door een deur naast den preekstoel met de kerk gemeenschap heeft, kom ik te tien ure binnen. Ook wanneer de pastorie verhuurd is, blijft hier een kleedkamertje voor mij beschikbaar, doch dikwijls is zij onbewoond. Eene benijdenswaardige woning is het wel niet, doch een proponent van onze Broederschap had er zeker mede tevreden kunnen zijn, ware hem Nieuwpoort als eerste standplaats ten deel gevallen. De godsdienst-oefening begint met mijn optreden, want een voorlezer of voorzanger is er niet. Nu, beter geen voorlezer dan een die met een of meer letters te worstelen heeft, en van „hengeltjes in den emel” spreekt, of een voorzanger die, als een predikant van elders, die de kaart van het land niet kent, het soms waagt een beurtzang op te geven, precies de regels van de verzen in den druk van zijn gezangboek telt, om midden in een regel van het eene vers aftebreken en evenzoo het tweede vers te beginnen. Waar dit werkelijk gebeurd is, zal ik maar niet verklappen. Ik lees dus zelf iets uit den bijbel voor, in verband met de preek, en daar ik gelukkig muzikaal ben, vervul ik tevens het ambt van voorzanger. Over de godsdienst-oefening mag ik verder wel zwijgen. Of ik het dertigtal kerkgangers — want zooveel waren er ongeveer — gesticht heb, laat ik aan u ter beoordeeling. Na den afloop heb ik nog met de broeders diakenen de collecte te tellen en over te nemen — daar ik ook de functiën van penningmeester en armverzorger vervul, — aan hen het geld voor een bedeelde ter hand te stellen, en te vernemen of zij ook iets in het belang der gemeente hebben mede te deelen. Daarop gaat ieder zijns weegs.

Doch wij keeren niet dadelijk naar Schoonhoven terug: ik stel u voor mij nog te vergezellen naar die kleine boerenwoning aan den dijk bij het veer. De boerin, die op de eerste rij stoelen misschien door haar frisch, gezond uiterlijk en hare eenvoudige maar bijzonder nette kleeding uwe aandacht heeft getrokken, is voor drie weken moeder geworden, en daar de afstand wat ver is om haar dochttertje

kerkwaarts te dragen en zij er toch bezwaarlijk mede in de kerk kon zitten, heeft zij mij verzocht haar kindje in huis te komen doopen. Wat ziet het er proper uit in die nederige woning! De gesloten gordijntjes, waar het zonnetje toch doorheen gluurt om overal een gulden toetsje aan te brengen, geeft aan dit binnenhuisje iets stemmigs, dat ons dadelijk weldadig aandoet. De gelukkige moeder zit al gereed met het houten wiegje naast haar, waarin het meiske, dat zij nog even heeft kunnen voeden, rustig nederligt; een wolk van gezondheid. De vader staat wel nog altijd bij de Hervormden te Groot Ammers te boek, maar hij vergezelt zijne vrouw trouw naar ons kerkje te Nieuwpoort, en van het verschil tusschen Gereformeerd en Remonstrant heeft hij zich zeker nooit rekenschap gegeven. Hij heeft er volkomen vrede mee, dat zijne kinderen de moeder volgen. Wat verder in de kamer zit de oude grootmoeder, ook in haar zondagspak, en daar naast de zuster der gemeente, die in het veerhuis woont, en tusschen beiden staat de vierjarige Hannes, de oudste spruit van dit gezin, een bengel naar zijne schalksche oogen te oordeelen, maar die nu hij ons ziet binnen komen niets te beweren heeft en gedurende de geheele plechtigheid als een muisje zoo stil is. Voor mij staat een leunstoel gereed, die bij dit huisraad niet past en zeker uit een vergaderkamer van heemraden in het veerhuis is geleend, en daarbij op een driepootig groengeschilderd houten tafeltje het doopwater in een steenen schoteltje.

Ik geloof dat gij u niet beklagen zult ongenood als doopgetuige tegenwoordig geweest te zijn. Ik heb mijn best gedaan om naar de bevassing van deze eenvoudige lieden te spreken, en ik las op hun gelaat dat ze mij verstonden van woord tot woord. Als men zelf vader is en weet wat het voor eene vrouwe is moeder te worden en moeder te zijn, dan heeft men het hart maar te laten spreken om door elke moeder begrepen te worden. Het was geen ijdele klank toen man en vrouw volmondig „ja” antwoordden op de vraag die ik hen deed. De tranen van dankbaarheid in de oogen der vrome moeder toen zij na den zegen, dien ik over dit dochttertje had uitgesproken, haar kuste en weder in het wiegje legde, waren meer dan welsprekend. In zulke

oogenblikken gevoelt een predikant de heerlijkheid van zijne roeping. Als elke doop eens altijd waarlijk zoo stichtelijk kon zijn! De herinnering aan deze aandoenlijke plechtigheid is mij bijgebleven tot op den huidigen dag, evenals nog van eene andere uit later jaren. Toen gold het ook een huisdoop op een dorp, maar bij eene zeer aanzienlijke familie, die woonde in een heerenhuis. Daar was het fraaiste, rijk gemeubelde vertrek, met planten en bloemen versierd, voor deze plechtigheid ingericht. Een kostbare antieke, gedreven zilveren schaal diende voor doopbekken. De oudste dochter, voor eene seraphine gezeten, gaf bij den aanvang, en toen de deftige baker met het kind naar voren trad om het kind aan de moeder over te dragen, en aan het einde wijding aan deze huiselijke godsdienstoefening, waarbij, behalve de leden van het gezin en een paar bloedverwanten, ook het geheele dienstpersoneel tegenwoordig was.

Doch het wordt tijd om de Lek weder over te steken. De bekende uitgever Van Nooten wacht ons op de koffie. Diens gastvrije woning staat altijd voor mij open en menig aangenaam uur heb ik in zijn gezin doorgebracht, vooral in den afgelopen winter, toen ik te Schoonhoven eenige voordrachten hield over de Christelijke kerk in de drie eerste eeuwen. Als gewoonlijk loopt ons onderhoud voor een deel over den schrijver van de „Pastorie van Mastland”, voor wien de heer Van Nooten weder een werk op de pers heeft.

Hadden wij nog den tijd, dan zou ik even de fraaie kerk met u willen bezoeken, waarin de Schoonhovenaar Olivier van Noort, de eerste reiziger rondom de aarde, begraven ligt. Doch het is al halftwee nu wij afscheid nemen en weder in ons rijtuig stappen. Wij gaan terug langs een gansch anderen weg. Eerst volgen wij den rechter Lekdijk naar Amerstol. Ik koos dezen weg om u en mij zelve het genot te gunnen van die ontelbare appel- en perenboomen aan den dijkvoet in vollen bloei te zien. Ze staan aan den openbaren weg, als hier dus in den oogsttijd geen politie-toezicht noodig is, krijgen wij vrij wat hooger dunk van deze platteland-bewoners dan van de lagere bevolking in onze groote steden.

Van Amerstol gaan wij landwaarts in naar Bergambacht

en van daar naar Stolwijk. De vruchtbare landouwen, die wij van morgen in de verte zagen, kunnen wij nu van nabij beschouwen. Ook in deze streken wordt veel hennep verbouwd. De weg is alles behalve eentonig, zooals gij ziet, maar biedt eindelooze afwisseling aan. Eigenlijk behoort dit gedeelte van Holland tot de merkwaardigste van ons land, want door onze rivieren te snoeren tusschen stevige dijken hebben onze vaders hier den grond ontwoekerd aan het water, opdat de landman er rustig zijn winstgevend bedrijf zou kunnen uitoefenen. Als gij kiezen moet tusschen een toertje door dit landschap of over het dorre, zandige deel der Veluwe, is het wel niet twijfelachtig waaraan gij de voorkeur zult geven

Van Stolwijk rijden wij thans naar Gouda, niet om de beroemde door de gebroeders Crabeth geschilderde glazen te bezichtigen; de St. Jans Kerk is een afzonderlijk bezoek wel waard. Maar gij moet even een indruk ontvangen van het Stadhuis, dat, niet ontsierd door belendende gebouwen, in al zijne bouwkundige schoonheid zich op de Groote markt verheft. Langs de Haven en over de Goudsche sluis, waardoor het water van de Gouwe zich in de IJssel ontlast, komen wij op den Moordschen dijk. Voetgangers kunnen des verkiezende beneden langs wandelen. De dijk was vroeger bestraat en vertoonde eene onafgebrokene laan van zwaar geboomte, waarlangs ik weinige jaren geleden eens per diligence naar Oudewater reed, toen de spoortrein dit ouderwetsche voertuig nog niet verjaagd had. Maar de ophooging van den dijk, die dringend noodig was, heeft de boomen doen vallen en de IJsselsteentjes door grint vervangen. Het uitzicht op de IJssel heeft er echter niet bij verloren, en hoe verrassend dit is, vooral op de hoogte van de steenbakkerijen aan de overzijde, daarvan kunt gij u bij elke kromming van den weg overtuigen. Die wielingen binnendijks dagteekenen volgens de overlevering van 1574, toen de dijk op deze plaatsen zal zijn doorgestoken om Leiden te ontzetten. Halverwege tusschen Gouda en Moordrecht bemerkt gij buitendijks eene strook lands met wilgen bezet. Dat plekje herinnert aan den tijd der lijfstraffelijke rechtspleging, toen hier de galg stond; vandaar de zegswijze in den mond van

een Gouwenaar, die iemand uit Moordrecht tot hiertoe uitgeleide doet: „Ik heb den moordenaar tot aan de galg gebracht”. Zie, daar vertoonen zich reeds de kerktorens van Moordrecht en Gouderak in de verte. Hier, aan uwe rechterzijde hebt ge de Roomsche kerk en pastorie met het kerkhof er achter, dan volgen eenige erven met woningen en moestuinen, van den dijk gescheiden door eene breede sloot, en alleen te bereiken over beweegbare vlonders. Eindelijk rijden wij de dorpstraat in en stappen uit voor de pastorie, waar het eenvoudig maal ons wacht.

Tot besluit van dit denkbeeldig uitstapje wilt gij nog wel eens weten wat er van die Nieuwpoortsche gemeente en haar kerk geworden is. Reeds vóór mijne komst had de Sociëteits-Commissie in de Groote Vergadering van 1856 op den jammerlijken toestand van de kerk de aandacht gevestigd, machtiging gevraagd tot herstel, maar tevens gewezen op de wenschelijkheid van eene verplaatsing der kerk naar Schoonhoven, waar de meeste leden woonden. Het bleef voorloopig bij vrome wenschen, want voor afdoende reparatiën ontbraken de geldmiddelen, en in Schoonhoven was geen geschikt gebouw of plekje voor kerkbouw te vinden. „De vervallen toestand van het kerkgebouw vordert steeds dringender herstel”, dus luidde het in het rapport der Commissie van 1858, en een jaar later weder: „de kerk is niet meer bruikbaar en dreigt in te storten”. Op 13 November 1859 trad ik dan ook voor het laatst in het oude kerkje op; de bijbels en kerkkroontjes gingen mede naar Moordrecht, om daar voorloopig bewaard te worden, de kanselbijbel echter werd aan Hazerswoude geschonken.

Nu had de gemeente dus in het geheel geen kerk, want in Schoonhoven konden wij nog altijd niet slagen. Aan dit bezwaar kwam de kerkeraad van de Hervormde gemeente te Nieuwpoort welwillend te gemoet; dank zij de vriendelijke bemoeiing van den predikant Verburg, werd ons de Hervormde kerk afgestaan tot het houden van avondgodsdienstoefeningen. Deze konden echter eerst aanvangen in Maart van het volgend jaar, én omdat in den winter de overtocht over de Lek te bezwaarlijk zou zijn, en omdat het kerkgebouw niet verlicht kon worden. Gelukkig slaagde

de Commissie eindelijk in den aankoop van een huis in Schoonhoven, dat zonder groote onkosten voor onze godsdienstige samenkomsten kon worden ingericht, en tevens ruimte overliet voor eene kosterwoning. Intusschen was ik naar Delft beroepen, waar ik op 21 October 1860 mijne intrede deed, doch ik verbond mij den dienst te Nieuwpoort te blijven vervullen tot de nieuwe kerk te Schoonhoven gereed zou zijn. Op 17 Maart 1861 heb ik haar plechtig ingewijd, in tegenwoordigheid van de leden der Sociëteits-Commissie H. N. van Teuten en J. van Vollenhoven, en daarbij tevens van de gemeente afscheid genomen.

Wat sedert heeft plaats gehad zal aan de meeste leden wel bekend zijn. Bij het vertrek van mijn opvolger Ds. Van Maanen hield de Moordrechtsche gemeente op te bestaan, waardoor de combinatie verviel. Schoonhoven werd nu eene zelfstandige gemeente, voor welke Ds. Jorissen van Rotterdam de zorg op zich nam. Door de predikanten onzer Broederschap werden de godsdienstoefeningen geregeld voortgezet, terwijl ook in de behoefte aan catechetisch onderwijs werd voorzien. Dat zij sedert niet is achteruitgegaan zeggen ons de cijfers; zij telt thans ongeveer 70 leden en 20 catechisanten. Het toenemend aantal kerkgangers deed eerlang de behoefte aan een ruimer plaats voor samenkomst gevoelen. Was het nu te bejammeren, dat men het voormalige kerkgebouw in de Weistraat, waarvan de netheid en doelmatige inrichting geroemd werd, in het begin der negentiende eeuw gesloopt had: thans bezit Schoonhoven, dank zij de offervaardigheid der Broederschap, sedert 1881 een nieuwe kerk. Moge zij zich eerlang ook kunnen verheugen in het bezit van een eigen predikant!

H. C. ROGGE.

DE ALGEMEENE VERGADERING.

Op Dinsdag 3 en Woensdag 4 Juni werd zij in de kerk der Amsterdamsche gemeente gehouden.

Ds. W. H. Stenfert Kroese, predikant te Rotterdam, was haar voorzitter. Hij opende de samenkomst met de navolgende toespraak:

„Mijne Heeren en Broeders,

Bij het openen van deze vergadering wensch ik aanstonds uiting te geven aan een gevoel van hooggestemde vreugde, dat naar ik vertrouw ons allen vervult. Met schier gansch het Nederlandsche volk hebben wij onlangs dagen van spanning doorleefd, toen het leven van het geëerbiedigd Hoofd van onzen Staat door eene zware ziekte bedreigd werd. Wij hebben toen op nieuw gevoeld, hoe groot onze gehechtheid is aan onze Koningin, en hoe zeer wij het zouden betreuren, indien de hoogste regeeringstaak ontviel aan de handen, in welke deze thans zoo veilig rust. Gelukkig evenwel drijven de wolken, die zich samenpakten boven ons koninklijk Huis, voorbij. De berichten aangaande den toestand der Hooge patiënte luiden steeds gunstiger, en het uitzicht op volkomen herstel is aanwezig. Wij verheugen ons daarover met groote blijdschap. De Vrouw te mogen behouden, van welke de loyale en trouwe onderdanen te zijn ons een eer en een voorrecht is, is ons eene oorzaak van diep gevoelde dankbaarheid. En in ons leeft de wélgemeende wensch, dat Hare Majesteit spoedig terug erlange de kracht naar lichaam en geest, om ongehinderd de hooge plichten te volbrengen, die op Haar rusten. God spare het leven onzer geliefde Koningin!

Na aldus voldaan te hebben aan eene behoefte, die zeker in ons allen aanwezig is, kom ik tot U, die heden met mij ter Algemeene Vergadering zijt opgegaan, met een hartelijken groet, en heet ik U, „welkom” aan deze plaats. Tweeërlei is het wat, naar mij toeschijnt, onze jaarlijksche

samenkomsten voor ons aantrekkelijk maakt. Allereerst dit, dat wij hier spreken, beraadslagen, handelen over de belangen onzer Broederschap en over hetgeen met deze in verband staat. Wel luidt het eenigszins plechtig op den Beschrijvingsbrief: „Wij noodigen H.H. vaste Leden der Vergadering uit tegenwoordig te zijn en verzoeken de Besturen der Gemeenten hunne Afgevaardigden te zenden, met last en volmacht om in hunnen naam over de volgende punten en verder voorkomende zaken te helpen raadplegen en besluiten.” Maar wij weten dat hetgeen in deze statige termen wordt gevraagd niet iets is dat min of meer buiten ons staat, of dat, gelijk zooveel wat van officiëelen aard is, ons onverschillig laat. Integendeel in deze taal klinkt met vollen nadruk het „tua res agitur,” het geldt uwe zaak, ons tegen — eene zaak, die ons allen zeer na aan het hart ligt en met welke ons bezig te houden, telkenmale als wij er toe worden opgeroepen, ons een lust en eene vreugde is. Immers de Broederschap met haar schoon verleden en, naar wij hartelijk hopen, met haar niet minder goede toekomst hebben wij lief. De gedachte van te staan in haar dienst doet, zoo waarachtig wij godsdienstig leven naar hare beginselen als het ééne noodige aanmerken, ons hart hoog kloppen. Weshalve het „helpen raadplegen en besluiten” ten haren behoefte, ter bevordering van haar bloei, voor ons eene niet geringe aantrekkelijkheid bezit. Waarbij in de tweede plaats komt, dat we hier elkaar mogen ontmoeten als goede vrienden, als broeders. Eén in liefde voor hetzelfde genootschap, één in streven om zijne belangen te behartigen, één van zin om in en door dit te verdedigen en te handhaven wat wij als het hoogste goed erkennen, gevoelen wij onderling eene geestelijke verwantschap, die ons met hartelijke sympathie elkaar de hand doet drukken op de plek onzer jaarlijksche samenkomsten. „O ziet, hoe goed, hoe lieflijk 't is, dat zonen van 't zelfde huis als broeders samenwonen.” Zóó is er dan alle reden U met blijdschap te begroeten en U een wélgemeend „welkom” aan deze plaats toe te roepen.

Toch is de vreugde, die ons vervult, niet onvermengd. Wij kunnen niet vergeten de zware verliezen, die wij sedert

het vorig jaar geleden hebben, en één van welke ons noodzaakte op 18 Februari l.l. buitengewoon bijeen te komen. Op onze jaarvergaderingen zal de man, die op 11 October van het vorig jaar na zeer langdurig lijden bezweek, wel niet bijzonder worden gemist. Nochtans denken wij er met grooten weemoed aan dat Dr. J. B. van Loenen, die veel had willen maar weinig heeft kunnen doen voor de Broederschap, zoo vroeg uit onzen kring werd weggenomen. Wij wijden eene stille en eerbiedige gedachte aan dezen jong gestorven broeder! Meer en dieper wordt natuurlijk door ons gevoeld het heengaan der beide mannen, die zoolang het dag voor hen was met groote kracht, zij het ook op verschillende wijze maar met éézelfde liefde, onder ons hebben gewerkt. Het komt niet in mij op te herhalen wat, als eene uiting van hooge achting en warme toegenegenheid, op zoo voortreffelijke wijze gezegd is èn aangaande Prof. Tiele èn aangaande Dr. de Ridder door hem, aan wiens leiding onze laatste samenkomst was toevertrouwd. Maar geheel over hen zwijgen kan ik toch niet. Wat ons in Tiele was geschonken als voorganger en leidsman, in de Ridder als voorbeeld van ijver en nauwgezette plichtsbetrachting, in beiden als vriend, zal ons nabij blijven zoolang wij leven. Wat de eerste voor de wetenschap, voor ons Seminarium en zijne kweekelingen, wat de tweede voor de Gemeenten, die hij diende, voor tal van corporaties en personen, wat beiden voor de Broederschap, voor het godsdienstig leven van onzen tijd geweest zijn, zal door ons steeds in dankbaar en gezegend aandenken worden gehouden. Het is ons eene oorzaak van groote smart dat wij hier den hoog staanden en te gelijk zoo welwillenden en vriendelijken Hoogleraar, en naast hem den degelijken, braven, jovialen, hartelijken leerling niet meer zullen ontmoeten. Wij danken God voor wat Hij door deze twee onder ons heeft willen tot stand brengen, en brengen nog eens hulde, oprechte, eerbiedige, diep gevoelde hulde aan beider nagedachtenis!

Het is voorwaar geen tegenstelling, wanneer ik aan deze hulde een groet verbind aan U, waarde Groenewegen! die thans onder ons de plaats inneemt van Prof. Tiele. Wat ik daareven zeide was, ik weet het, ook u gegrepen

uit het hart. De dood van uw leermeester, welke u riep tot het overnemen van zijn taak, heeft u niet minder getroffen dan ons. Meer nog. Bij al wat u deed begeeren om naar de lust van uw hart de wetenschap te dienen en u te wijden aan de vorming onzer toekomstige predikanten, niet zonder moeite — Gij hebt het zelf getuigd — hebt Gij u los gemaakt van een werkring, waarin Gij in de laatste jaren naast de Ridder met zooveel zegen en goede vrucht hebt gearbeid. Ook aan hem, die zich zeer zeker hartelijk zou verheugd hebben over de u ten deel gevallen onderscheiding, knoopten zich bij uw overgang van het predikambt tot het professoraat weemoedige herinneringen voor u vast. Geen tegenstelling dus, ook niet voor uw gevoel, als ik naast de droefheid over hun verscheiden plaats de vreugde over uwe geboorte als Hoofd van onze Kweekschool. Wij heeten u als zoodanig hartelijk welkom in ons midden. De groote eenparigheid, waarmede Gij tot deze gewichtige betrekking zijt gekozen, is zeker wel het beste bewijs dat wij allen er van overtuigd zijn dat zij aan geen betere handen kon worden toevertrouwd. Uw wetenschappelijke zin deed er u, naar wij oordeelden, ten volle aanspraak op maken. Bij de openlijke aanvaarding van uw professoraat, bij het aanhooren of lezen van uwe inaugureele oratie zijn wij in die overtuiging niet weinig bevestigd. Hoe hebt Gij in uwe rede over „De Metaphysica in de wijsbegeerte van den godsdienst” èn het recht van den godsdienst èn dat van de wetenschap met warmte en met talent bepleit! Voorzeker, de verzoening tusschen beiden zal, der vaderlandsche theologie tot eer, mede door uw werken en streven eene schrede nader worden gebracht. En wat onze jonge mannen aan u zullen hebben? Nog klinkt ons als eene schoone belofte voor de toekomst in de ooren, toen Gij tot hen zeydet: „Godsdienst is en blijft gemoedsleven, heel diep en innig, heel rijk en rein — leven van heilige overtuiging, van stille godsvereering, van diep verlangen naar Gods reinigende gemeenschap, van oprechte, blijmoedige, liefdevolle gehoorzaamheid aan den goddelijken wil. Dat is het een en het al, de alpha en omega van uw zieleleven en van uw levenswerk. Maar

wilt Gij in onzen tijd dat hooger leven prediken als het „eene noodige” aan de wereld die zich om vele dingen bekommert, wilt gij het tot haar brengen en verdedigen als haar edelst goed, dan hebt gij noodig een vasten grond van welbewuste, weldoordachte overtuiging en de wapenen van welgeoefend weten, die gij hanteert met al uw talenten en met al uw zedelijke kracht. Ik wil u daaraan helpen zooveel ik kan” Moge daartoe de kracht, de opgewektheid ook bij teleurstellingen, die gij wellicht in uwe nieuwe betrekking kunt ontmoeten, nooit ontbreken! Mogen onze jonge mannen veel genieten van de voortreffelijke gaven van hoofd en hart, over welke gij te beschikken hebt! En wil met deze ook ons voorlichten op onze jaarvergaderingen met eene welwillendheid, humaniteit, toegankelijkheid voor ieder, als wij in uwen voorganger zoozeer hebben gewaardeerd. Wij zeggen u wederkeerig gaarne onze medewerking en onzen steun toe, opdat zoo tusschen u en ons eene verhouding aanwezig zij, die niet anders dan ten goede kan komen aan de hooge belangen, die wij gemeenschappelijk voorstaan. God zegene uw werk en schenke u wat gij van noode hebt om overeenkomstig uw heilig begeeren veel te doen ten bate der Broederschap, en tot opbouw en verheffing van het godsdienstig leven in ruimen kring!

Er zijn sedert wij het vorig jaar bijeen kwamen enkele heuchelijke gebeurtenissen herdacht, waarop ik meen even de aandacht te moeten vestigen. De nestor in ons midden, de man die thans aan mijn rechterzijde is gezeten, mocht op 9 Nov. ll. den dag vieren, waarop hij 50 jaar geleden het predikambt aanvaardde. Wij spreken hier nog eens, hooggeachte Maronier! voor u onze hartelijke gelukwensen uit met het groote voorrecht, dat u is ten deel gevallen. Een voorrecht te meer te waardeeren, omdat ja! uw kruin wel met zilveren haren is versierd, maar uw geest tot op den huidigen dag nog zoo frisch en uw hart nog zoo jong is gebleven Wij hebben u voor veel te danken. Uwe werkzame kracht, die gij niet alleen gedurende uwe dienstjaren, maar ook daarna hebt geopenbaard, is ons allen een voorbeeld, dikwijls ter beschaming geweest. De wetenschappelijke theologie mag op u bogen als op één harer

ijverige beoefenaars, en zij zal gewis op u mogen blijven rekenen zoolang God u vergunt te arbeiden. Moge lust en kracht tot het werk, dat uwe liefde heeft, u nog lang nabij blijven en moogt gij bij het klimmen uwer jaren u blijven verheugen over die „eeuwige jeugd”, welke al wordt ook ten slotte de uitwendige mensch verdorven den inwendigen doet vernieuwen van dag tot dag!

Zelf mocht ik ongeveer een maand later, op 3 December, den dag herdenken, waarop ik 25 jaar geleden mijne in-trede deed als predikant van Nieuw-Helvoet. Heerlijke herinneringen waren voor mij aan dien dag verbonden, en recht dankbaar gevoelde ik mij gestemd door de vele bewijzen van sympathie, die ik zoowel uit tegenwoordige als uit vroegere gemeenten, van ambtgenooten en vrienden mocht in ontvangst nemen. Eene dankbaarheid, die ook u zal vervuld hebben, waarde Heering! toen Gij onlangs, op 27 April, het feest uwer 40-jarige ambtsbediening vierdet, en mocht terugzien op een weg achter u, waarop tal van zegeningen uw deel waren en die gij met zooveel eer hebt betreden. Bij het aanbieden onzer gelukwenschen spreken wij den diep gevoelden wensch uit, dat gij in uw huis en in uw werkkring veel goeds moogt blijven ervaren, dat uw altijd eenvoudig, doch uit het hart opwellend en daardoor zoo welsprekend en in hooge mate aantrekkelijk woord, getuigende van innig vromen zin, in menig gemoed moge blijven weerklank vinden, en dat gij steeds die waardeering moogt ondervinden, waarop gij zoo ten volle aanspraak moogt laten gelden!

Bij het uitspreken dezer heilwenschen neem ik de gelegenheid te baat, om een vriendelijken groet te brengen aan U, Dr. B. Tideman — en zoo hij tegenwoordig ware zou ik hetzelfde doen aan Mr. J. G. Gleichman — die ten vorigen jare benoemd zijt tot Vaste leden der Algemeene Vergadering. Wij hebben dit gedaan omdat wij aan u beiden groote verplichtingen hebben, en wij daarvoor een klein bewijs van onze erkentelijkheid u wilden schenken. Gij hebt op onderscheidene wijze, en beiden in niet geringe mate, getoond een warm hart te hebben voor onze Broederschap en voor alles wat hare belangen raakt.

Dat verleden strekt ons tot waarborg, dat wij ook in de toekomst op u zullen mogen rekenen. Uw raad en steun, uwe voorlichting en medewerking — wij twifelen er geen oogenblik aan — zult gij ons niet onthouden. Weest er van verzekerd, dat dit door ons op zeer hoogen prijs zal worden gesteld.

Als wij terugzien op wat onder ons sedert het vorig jaar is voorgevallen, dan denken wij aan de verwisseling van standplaats, die bij enkelen onzer heeft plaats gegrepen. Alkmaar, Meppel en Dokkum zagen hunne predikanten naar elders vertrekken. Zij deden dat met groot leedwezen. Zelfs kwam uit Dokkum de verzuchting: „nauwelijks gevoelt men zich met zijn voorganger een weinig thuis, of de banden worden weer wreed verscheurd.” Dat „wreede” of zoo deze uitdrukking te sterk mocht zijn, dat „onverbidelijke” zal aan beide zijden zijn gevoeld. Br. Reynders, al bezweek hij ten slotte voor de roepstem van Amsterdam, heeft bij vroegere gelegenheid getoond, hoezeer hij aan Alkmaar gehecht was, en ik twijfel er niet aan of het zal de Br. Haentjens en Sparnaay niet gemakkelijk zijn gevallen afscheid te nemen van de gemeenten, die hunne eerste liefde hadden. In den nieuwen werkkring dien gij, mannen Broeders! sints langer of korter tijd hebt aanvaard, moge die hartelijke sympathie uw deel zijn, waarover gij u in uwe oude gemeenten hebt mogen verheugen. Aan Amsterdam, Haarlem en Meppel kome in ruime mate ten goede wat gij van uwe gaven en krachten te geven hebt. Weest daar velen ten zegen! En zoo gij, Br. de Regt! straks te Alkmaar het werk van uw voorganger gaat overnemen, moge èn de gemeente èn gij zelf daarvan den gezegenden invloed ervaren!

Zóó moge het gaan met ons aller arbeid. Hetzij wij blijven op onze oude plaats of heengaan naar eene andere, ons, voorgangers en vertegenwoordigers der Gemeenten, wacht éézelfde taak. Met onverzwakte kracht hebben wij ons toe te wijden aan de hooge belangen, die in de Gemeente te behartigen zijn. In haar het godsdienstig leven, op den grondslag van het Evangelie van Jezus Christus, in vrijheid en verdraagzaamheid te bevorderen, dat te maken tot een voorwerp van aanhoudende zorg, is een eisch die

niemand onzer ontloopen kan. Wie de teekenen der tijden verstaat, begrijpt dat voldoen aan dezen eisch is het opvolgen van eene roepstem, die uit den Hooge tot ons komt. Met den vinger moet het worden aangewezen en van de daken worden gepredikt, dat in het maatschappelijk, huiselijk en persoonlijk leven van den mensch niet straffeloos de godsdienstige factor wordt verwaarloosd. Onze Broederschap, die den godsdienst aan geen confessie bindt en dezen uitsluitend zoekt in vrome gezindheid des harten en openbaring van zedelijke kracht naar buiten, heeft te dien opzichte een heerlijke roeping in het heden en in de toekomst te vervullen. Zij heeft voor versteening en voor ontaarding te bewaren het kostelijk kleinood, dat gebleken is de onmisbare schat te zijn voor den enkelen mensch en de groote samenleving. Zij heeft den godsdienst, die voldoet aan de diepste behoeften der menschelijke ziel, hoog te houden, en zóó licht en warmte, Heiligen Geest, van zich te doen uitgaan. Laten wij trachten getrouwe arbeiders in haar dienst te zijn. En laten wij daarvan getuigen ook door het werk, dat wij thans gereed staan te verrichten. God moge ons daartoe sterken!"

Op voorstel van den voorzitter werd een telegram gezonden aan H. M. de Koningin, bevattende een gelukwensch met haar aanvankelijk herstel, waarop spoedig eene dankbetuiging namens haar ontvangen werd.

De beraadslagingen kenmerkten zich, onder de tactvolle leiding des voorzitters, door broederlijke gezindheid.

In overeenstemming met een besluit der vergadering van 1901, had de Commissie voorgesteld haar op te dragen eene wetswijziging voor te bereiden op het punt der geldelijke ondersteuning aan gemeenten uit de Broederschapkas en wel op de grondslagen voor: afschrijving van alle schulden der gemeenten aan de Broederschapkas, de rekenplichtigheid der gemeenten die geldelijke hulp genieten, terwijl alle geldelijke hulp aan de gemeenten uit de Broederschapkas als geschonken zal worden beschouwd, tenzij het tegendeel wordt bepaald.

Tot de voorbereiding dier wetswijziging werd de Commissie gemachtigd, nadat zeer lang daarover was gediscussieerd.

De benoeming van een Hoogleeraar, waaromtrent in het Reglement geen enkele bepaling voorkomt, zal voortaan worden voorafgegaan door eene aanbeveling van drie personen van Curatoren uitgaande, en die vier weken vóór de benoeming aan de leden en gemeenten zal worden rondgezonden.

Het tractement dat, volgens de wet, aan de proponenten wordt toegekend, werd verminderd tot f 300.—.

Dat geschiedde wijl men, om den toestand der kas, op bezuiniging in de uitgaven bedacht moet zijn. De inkomsten te versterken, lag ten grondslag aan het voorstel om de gelden der Broederschap in andere, meer rentegevende fondsen te beleggen. Zoo wenschte men ook dat de Haarlemsche gemeente, boekhoudster van het Pensioenfonds der Broederschap, eens zou onderzoeken of niet op eene of andere wijze meer vastheid in de uitkeering aan de emeriti kon worden gebracht.

De Boekhouder van het Weduwen- en Weezenfonds constateerde wel dat in het afgelopen jaar hulp hem was verleend om de uitkeering, door de wet bepaald, te kunnen doen, maar dat nog altijd de wolk niet was geweken.

Tot leden van de Commissie tot de zaken der Broederschap werden benoemd de H.H.: Mr. J. G. Gleichman en Ds. W. H. Stenfert Kroese, tot Curatoren de H.H.: Dr. H. C. Rogge en Dr. G. van Gorkom, terwijl, nadat tot Voorzitter van de vergadering van 1903 was aangewezen Ds. J. H. Maronier, den Heer A. M. A. Reynders werd opgedragen dan als Assessor te fungeeren. De Heeren v. Oorde en Terwogt werden in hunne functiën herkozen.

Uit de tabel, door de Commissie in haar jaarverslag gegeven, blijkt dat het ledental der Broederschap in 1901 met 343 is vermeerderd en alzoo bedraagt 12,770, ongerekend de algemeene leden, waarvan verschillende gemeenten geene opgaven hadden gezonden, ongerekend ook het aantal Remonstranten in de „verstrooiing”, dat zijn zij die òf in eene plaats, waar eene Remonstrantsche gemeente is gevestigd, niet zich daarbij hebben aangesloten òf wonende in eene plaats, waar geen gemeente bestaat, met de gemeente,

waartoe zij 't laatst hebben behoord, alle banden hebben verbroken.

Het ledental breidt zich in alle grootere steden uit, terwijl het in enkele dorpsgemeenten vermindert.

Na afloop van de vergadering van Woensdag vereenigen velen zich aan een feestelijken maaltijd.

Het is weldadig zoo ééns in het jaar elkander te ontmoeten en door de bespreking van de belangen der Broederschap, die ons allen verbindt, onze liefde voor haar te versterken.

Ons samenzijn kome den bloei onzer Broederschap ten goede!

VAN MEESTER CONSTANTIJN.

DOMPERS.

De snuiters zijn verdwenen — de dompers bestaan nog. Zoolang men kaarsen heeft, zullen er ook wel dompers zijn.

Een kaars kan men ook uitblazen, maar het licht is dan niet zoo in eens uit.

Een gemakkelijk ding, zoo'n domper.

Maar een naar ding ook.

Of liever, 't is naar, dat er menschen zijn die den domper altijd bij de hand hebben.

De uitgelaten vroolijkheid van een kind — de domper van het stijve fatsoen, van de strakke deftigheid er op.

De geestdrift van den jongen man — de domper der nuchtere wereldwijsheid er op.

Een edele gedachte, eene vrome opwelling — de domper der wreede spotzucht, der schouderophalende verdacht-making er op.

En het kaarsje dat zoo heerlijk brandde, en zoo genoege-lijk was voor het gezicht en zoo weldadig voor het ge-
moed is weer uitgedoofd, en waar licht en leven was, is
weer duisternis en dood . . .

Haast zou ik zeggen: weg met de dompers!

Maar er zijn ook onreine gedachten, onvriendelijke ge-
voelens, onheilige voornemens, en het is goed een domper
bij de hand te hebben, om de walmende kaarsvlam te
kunnen doven eer de lucht er door verpest wordt.

Wat wij voor God kunnen verantwoorden, heeft der men-
schen goedkeuring niet noodig.

TEN HALVE TOEGEPAST.

Alles te onderzoeken, zegt Piet is mijne leus,
In iederen mesthoop gaat snufflend zijn neus —
Eén ding zou 'k intusschen wel graag willen weten:
Of wat hij behoudt wel het goede mag heeten.

Wat behoort ons leven te zijn? Een onverpoosde strijd
tegen de zelfzucht.

Wel hem wiens levensboek door ouden en jongen kan
worden gelezen!

VARIA.

TEEKEN DES TIJDS.

In een gezelschap werd onlangs het volgende beweerd:
„De Remonstranten, dat zijn die menschen, welke op de Dordtsche synode hebben getwist over eene nieuwe bijbelvertaling — juist gelijk aan die Grieksche studenten te Athene — en toen zijn ze het land uitgezet.”

Is het niet hoog noodig bij ons godsdienst-onderwijs toch vooral onze vaderlandsche kerkgeschiedenis niet te vergeten?

In het slot Loevestein vindt men het volgende versje:

Maria Reigersbergen sprak tot den kastelein,
Den slotvoogd van het sterke Loevestein:
„Wat hebt ge over mij te klagen,
Dat ik mijn man heb uit dit slot doen dragen?
Dank mij veeleer dan dat ge me beticht,
Gij hadt *de Huigh* en ik heb die gelicht.”

Bij de woorden Num. 24 : 5 „hoe goed zijn uwe tenten, o Jakob!” teekent de Talmud aan: De oorzaak hiervan moet gezocht worden in het feit, dat iedere tent de opening aan dezelfde zijde had; zoodat de burenen niet bij elkander konden inkijken.

Een der meest treffende inschriften in Westminster Abbey te Londen is een der gedenkwaardige laatste woorden van John Wesley, twee maal herhaald vóór zijn verscheiden:
„Het beste van alles is: God is met ons.”

ONZE LEESTAFEL.

Kinderbijbel door Louise Stuart. Haarlem, H. D. Tjeenk
Willink en Zoon.

Een kinderbijbel! Vriendelijke herinneringen onzer jeugd zijn aan zulk een boek verbonden.

Elk geslacht heeft een nieuwen kinderbijbel noodig, waarin, onder beteren vorm, die oude verhalen weer gebracht worden tot de jongeren om hen te leeren kennen en liefhebben die rijke wereld van godsdienstig denken en leven, die de Bijbel ons biedt.

Mej. Louise Stuart heeft beproefd zulk een boek te geven.

Of zij goed geslaagd is?

Wij doen hulde aan hare eenvoudige manier van vertellen; de wijze, waarop enkele verhalen worden medegedeeld, heeft ons geboeid, maar daartegenover staan andere bladzijden, waarop b. v. de wonderen worden besproken, die eer verwarring, twijfelzucht, dan liefde en bewondering zullen wekken.

Er is een ander geslacht gekomen sinds de schrijfster die verhalen van hare ouders hoorde, een geslacht, dat ook de vroomheid aan de kinderen brengen, bij hen wekken wil, maar daarbij eerbied heeft voor het helder, heerlijk denken, dat ook een Godsgave is, en niet op verkeerde banen moet worden geleid.

BERICHTEN.

Seminarium. Nadat Prof. Dr. H. Y. Groenewegen 20 April afscheid had genomen van de gemeente te Rotterdam opende hij den 21sten April zijne Colleges in allen eenvoud te Leiden.

Den 7den Mei hield hij in het openbaar zijne inaugureele oratie in het groot Auditorium van de Leidsche Universiteit.

Nadat de senaat had plaats genomen werd onze Hoogleeraar binnengeleid door Curatoren van het Seminarium en de leden der Commissie tot de Zaken der Broederschap en nadat ook de Curatoren der Universiteit hunne zetels hadden ingenomen, sprak Prof. Groenewegen over „De Metaphysica in de wijsbegeerte van den godsdienst.”

Van deze redevoering, bij den Heer Y. Rogge te Amsterdam verschenen, geven wij geen uitvoerig verslag.

Alleen zij medegedeeld dat het talrijk en geleerd auditorium haar met de grootste aandacht volgde.

Na afloop der rede werd door den Hoogleeraar receptie gehouden. Tal van personen brachten hem een welkomstgroet aan Leidens Universiteit, o. a. de voorzitter van het Leidsche Studentencorps, de vice-voorzitter der theol. faculteit van dat corps en de oudste der leerlingen aan het seminarium.

Het College van Curatoren en de Sociteitscommissie boden hem hunne gelukwensen aan

Het was een plechtig uur geweest in Leidens academiegebouw; een waardig begin van een, naar wij hopen, heerlijken werkkring.

Op 30 Mei hield de Heer J. Beyerman, theol. cand. zijn eerste proefpreek in de Remonstrantsche kerk te Leiden.

Op 24 Juni slaagde de Heer v. Harencarspel voor het eerste gedeelte van het proponentsexamen.

Rotterdam. Ter vervulling der vacature de Ridder is door het Bestuur het navolgend viertal opgemaakt: (alphabetisch gesteld)

H. v. Assendelft te Boskoop, I. H. W. Bisschop Boele te Groningen, P. Eldering, laatst te Friedrichstadt, Dr. H. L. Oort te Utrecht.

Het hieruit opgemaakte tweetal bestond uit de HH. Bisschop Boele en Oort. Eerstgenoemde werd beroepen, die dat beroep niet heeft aangenomen.

Ter vervulling van de vacature Groenewegen werd het volgend viertal (alphabetisch) gesteld: P. Eldering, laatst te Friedrichstadt, J. Hooykaas Jr. te Amersfoort, A. K. E. Horst te Lochem, Dr. H. L. Oort te Utrecht.

Op het hieruit gevormde tweetal stonden de namen der Heeren Eldering en Oort, waaruit de Heer Oort beroepen is, die eveneens dit beroep niet heeft aangenomen.

Groningen. Groot was de blijdschap van allen toen onze predikant op 15 Juni mededeelde dat hij voor het beroep naar de grootste onzer gemeenten had bedankt.

Eene spontane uitdrukking van aller sympathie was het applausissement na de mededeeling.

Pas drie jaren is hij in ons midden en heeft aller hart gewonnen. We zouden zoo noode den band hebben losgemaakt, die zoo heerlijk is gelegd.

God stelle hem nog lang tot een zegen voor onze gemeente en doe hem daarin de zekerheid vinden dat zijn besluit goed was!

Dordrecht. Het Diaconiefonds der Dordrechtsche gemeente ontving als haar deel van een aan de algemeene armen vermaakt legaat f 250.—, wat de nog maar kleine armenkas zeer ten goede kwam.

Het was voor de eerste maal dat van haar bestaan officieel werd notitie genomen.

Alkmaar. De Heer de Regt hoopt 6 Juli tot ons te komen. Hij zal worden ingeleid door zijn voorganger, Ds. Reynders.

Oude Wetering. Op 29 Juni nam de Heer de Regt, op 27 Jan. 1901 tot ons gekomen, afscheid van onze gemeente. Kort was zijn verblijf in ons midden, maar wij hadden ons aan hem gehecht en staan hem noode af.

Dokkum. Uit het genoemde viertal (zie vorige afl.) werd de Heer v. Assendelft te Boskoop beroepen. Het beroep werd door hem aangenomen. Hij hoopt 17 Augustus alhier zijn ambt te aanvaarden.

Boskoop. Weldra gaat de Heer van Assendelft ons verlaten. Op 17 Maart 1901 tot ons gekomen, mogen wij ons slechts kort in zijn arbeid verheugen. Op 10 Augustus a.s. zal hij zijn afscheidswoord tot ons spreken.

Friedrichstadt. De gemeente heeft twee nieuwe kerkklokken besteld. De opschriften, welke die klokken zullen dragen, zijn op de eene

Aan de nagedachtenis van
PIETER JOOSTEN KALUWAERT.

Op de andere:

ANNO 1902.

Gij broeders, zijt tot vrijheid geroepen, verdragedeu elkander in liefde.

Gal. 5 vs. 13. Eph. 4 vs. 2.

Pieter Joosten Kaluwaert, gestorven in 1707, was lid der gemeente en vermaakte haar zijne landerijen in Kathrienenheerd.

Van hem was ook de in het vorige jaar aan het Hamburger Museum verkochte bokaal. De daarvoor ontvangen koopsom is mede voor den aankoop der klokken gebruikt. Het Bestuur was van oordeel dat een klok, die ieder hooren kon, een beter monument was ter eere van den doode dan een beker, dien zelden iemand zag.

Het opschrift op de tweede klok „vrijheid en verdraagzaamheid” drukt het grondbeginsel der Remonstrantsche Broederschap uit.

„GLOCKENWEIHE“.

Zoo was dan eindelijk de gewichtige dag gekomen, waarop onze nieuwe klokken zouden worden ingewijd. Reeds meer dan een week te voren waren tal van werklieden bezig geweest de beide klokken die samen 594 kilo wogen in den koepel van den toren te brengen. Dit werk stuitte op allerlei moeilijkheden, waarop men niet gerekend had. Zoo moesten alle vloeren en trappen verwijderd worden en werd het torenuurwerk zoolang aan ijzeren haken opgehangen. Tevoren was een ijzeren klokkenstoel gebouwd, die bijna de geheele ruimte van de zoogen. „lantaarn” innam. De heer Ohlsson, klokkengieter te Lübeck, was zelf overgekomen om de leiding van het werk op zich te nemen.

In de vorige aflevering is reeds bericht hoe de opschriften (op verlangen van het Bestuur in de hollandsche taal gesteld) luiden. De firma Ohlsson heeft eer van haar werk, de klokken zijn zeer fraai en zuiver van klank. De groote klok klinkt in *a* de kleine in *cis*. Ons kwam daarbij te stade dat genoemde firma toevallig door aankoop in 't bezit gekomen was van een paar klokken uit de gemeente Trampe, die uit de 16de eeuw dagteekenden. En daar het een bekend feit is, dat de klokkenspijs uit die dagen van veel betere kwaliteit is dan men ze tegenwoordig kan samenstellen, waren wij zeer verheugd, toen de firma Ohlsson zich bereid verklaarde een paar dezer klokken voor ons om te gieten. De prijs der nieuwe klokken is M. 1306,80. Voor klokkenstoel, balanceersysteem, armatuur, vracht, arbeidersloon enz. hadden wij ongeveer M. 900 — te betalen, zoodat alles te zamen ons op ongeveer M. 2100. — à M. 2200. — komt.

Vroeger hadden we een ijzeren klok en een instrument in den vorm van een stemvork ter hoogte ongeveer van 1,50 Meter. Deze zaken zijn voor oud roest verkocht en brachten ongeveer 13 Mark op.

Op Zondag, 20 Juli, was de inwijding bepaald. Tevoren

waren Burgemeester en Wethouders en de Raad uitgenoodigd, benevens de voorgangers der verschillende kerkelijke gemeenten in de stad en in den omtrek. De doopsgezinde en roomsche collega's lieten zich verontschuldigen, wijl ze zelf dienst hadden, de anderen waaronder de joodsche „cultusbeambte" hadden de uitnoodiging aangenomen.

De Luthersche predikant was op reis, maar zijn plaatsvervanger verklaarde zich bereid 's avonds te preeken om 's morgens bij ons feest tegenwoordig te zijn, ook waren er nog een paar dorpspredikanten meer.

Op 't vastgestelde uur werden de genoodigden door ons Bestuur naar hunne gereserveerde plaatsen geleid en na afloop van de plechtigheid vereenigden zij zich in de pastorie waar eenige ververschingen werden aangeboden en menige hartelijke toespraak werd gewisseld. — De kerk was zó vol dat menigeen zich met een staanplaats moest vergenoegen. Natuurlijk hebben de klokken zich vóór de godsdienst-oefening niet laten hooren. Ze werden voor 't eerst geluid onder 't nagebed, hetgeen een treffenden indruk maakte.

Ten slotte laat ik hier nog, uit 't Duitsch vertaald, de bij de plechtigheid gehouden rede volgen.

Na het voorgebed zong een klein dameskoor Psalm 95 van Mendelssohn:

„Denn in seiner Hand ist was die Erde bringt und die Höhen der Berge sind auch sein. Kommt, lasst uns anbeten und knien vor dem Herrn".

De tekst luidde:

„Heden, zoo gij zijne stem hoort, verhardt uw hart niet".

Psalm 95: 7b. 8a. 1).

Wees mij welkom in dit bedehuis, Gemeente! nu wij ons verblijden over onze nieuwe klokken, weest mij welkom vertegenwoordigers der Stadsregeering en der andere kerkelijke gemeenten binnen en buiten deze goede stad, welkom gij allen die aan deze plechtigheid deelneemt en blijde zijt met de blijden!

1) Deze vertaling, die met die van Luther overeenstemt, is niet geheel juist (zie Nieuwe Leidsche vertaling van het O. T.) Toch koos ik ze, wijl ze 't best voor mijn doel paste.

Hoe lang hebt gij u beklaagd en geërgerd over den leelijken klank der oude klok. Nu ik moet zeggen, het was juist geen genot haar galm te hooren, maar ze heeft toch 50 jaren lang de gemeente „met zacht geluid uit hare woning genoodigd” en gingen op haar roepstem „groot en klein naar 't huis des Heeren in stillen eerbied aandachtig heen”. Vijftig jaar lang heeft zij onze dooden met haar weemoedigen klank naar hunne laatste woning begeleid. Ze heeft gedaan wat zij vermocht, zij ruste in vrede!

Thans echter willen wij ons verblijden, want al kunnen wij degelijke en vrome menschen zijn ook zonder kerkklokken, ja zonder orgeltoon, ja desnoods zonder kerk, ten slotte heeft ons schoonheidsgevoel ook recht van spreken en is het een feit dat, afgezien van prediking, gezang en andere kerkelijke handelingen, de welluidende tonen eener klok reeds een mensch stichten kunnen. Dezer dagen zeide mij nog een vrouw met betraande oogen dat het op proef luiden der nieuwe klokken het heiligste in haar gemoed had aangedaan.

Dat gij, mijne Heeren, leden van het dagelijksch Bestuur en van den Raad dezer stad aan onze uitnoodiging tot bijwoning dezer plechtigheid hebt willen gevolg geven, nemen wij U in dank af. Het zou ons leed gedaan hebben indien gij bij deze gelegenheid niet aanwezig waart geweest, want daar is nog een oude band tusschen u en ons. Eens toch was er een tijd waarin uw college en de Kerkeraad dezer gemeente een en het zelfde lichaam waren. De oude Hollanders, die om godsdienstige meeningen uit 't land gebannen waren, waren vóór de revolutie van 1618 de regenten van hun volk, het waren rijke kooplieden van wie de toenmalige Sleeswijk-Holsteinsche hertog een opleving van handel en verkeer verwachtte. De Remonstrantsche toren was de Stadstoren, zijn klok de Stadsklok. Later hebben zich hier belijders van andere religieuse overtuiging gevestigd en was Frederikstad derhalve de eerste plek in de wereld, waar de Remonstranten hun grondbeginsel van vrijheid en verdraagzaamheid in praktijk hebben kunnen brengen, de eerste plek, waar iedere confessie, elke eerlijke overtuiging niet slechts geduld werd maar ook in volle vrijheid zich ontwikkelen kon.

Deze oude tijd is lang voorbij. Waartoe dient het, dat ik hem hier nog gedenk? Het is immers zoolang reeds geleden dat deze stad een hollandsche stad was. Helaas zijn de meeste Nederlanders, toen de vervolgingen in hun vaderland minder streng werden, weer daarheen teruggekeerd.

O, het kon niet anders, deze stad met hare duitsche omgeving, *moest* van lieverlede verduitschen. Nog eens, waarom vermeld ik dan dit alles? Daarom, wijl ik zoo van ganscher harte wenschte, dat, al is dan ook de taal onzer medeburgers duitsch geworden, toch nog de hollandsche geest in hen levendig ware. Nietwaar, gij meent toch niet dat ik in deze plechtige stonde u iets onaangenaams zeggen wil? Ziet, ik ben pas anderhalf jaar onder u en ik wil openhartig erkennen, dat ik u in dezen tijd heb leeren liefhebben en waardeeren. Het duitsche volkskarakter schijnt mij hartelijk, voorkomend, gemoedsvol. Derhalve niet om u te kwetsen zeg ik wat ik te dezer ure te zeggen heb. En evenmin omdat ik blind ben voor de gebreken van mijn landgenooten. Ach, ze geven menigmaal blijk van een ruwheid, een achterlijkheid, een gebrek aan beschaving die mij pijnlijk aandoen. Maar, oprecht gesproken, wat Godsdienst en kerk betreft, is het kleine Holland iets eenigs in gansch Europa en in zooverre wenschte ik dat iets van den hollandschen geest nog in uw midden leefde

Staat mij toe dat ik, aanknoopende aan mijn tekst, mijn meening nader verklare. „Heden zoo gij mijne stem hoort, verhardt uw hart niet”. — „Gods stem”. Wat is dat? Is zij iets magisch, iets vreemds, iets ongewoons? Hoort men ze slechts des zondags, of niet eens alle zondagen, maar slechts een paar maal in zijn leven bijv. wanneer men aangenomen wordt of getrouwd? Neen, nietwaar? Zal het goed zijn, dan moesten wij Gods stem, alle dagen, ja ieder uur hooren. En nu, vergeeft mij, dat ik vrijmoedig en open zeg wat ik op 't hart heb. Daar zijn in Duitschland vele vrome Christenen, voortreffelijke menschen. Maar ik overdrijf niet, als ik beweer dat de meesten tegenover den godsdienst staan als tegenover iets vreemdsoortigs, als — vergeef mij 't woord — iets buitenmodels De religie is hier zoo onnatuurlijk, zoo officieel, zij is een zaak der geestelijken, niet

der leeken, een zaak van den Staat, niet van het volk. Gij kunt niet loochenen, dat de Kerk niet meer ernstig bij haar woord genomen wordt. Ach zij slaapt en sluimert, er gaat geen kracht meer van haar uit. De jongelieden worden vroeg aangenomen, ongeveer op hun 14de of 15de jaar en na de confirmatie ziet men ze nooit meer in de kerk. Alles gaat hier van boven af, alles wordt bedisseld „ter allerhoogste plaatse”, ook de benoeming der predikanten, wier gemeenten vaak zoo groot zijn, dat het hun met den besten wil niet mogelijk is al de schapen hunner kudde behoorlijk te leeren kennen. Op 't platte land gaat 't nog, maar in de groote steden is de verhouding tusschen pastor en gemeente vaak zeer los.

En wat heeft het toezicht der geestelijken op de school een kwaad bloed gezet! Al is een predikant nog zulk een bekwaam theoloog, meestal ontbreekt hem toch de bevoegdheid om in schoolzaken mee te spreken. En het kan ons niet verwonderen dat het vaak tusschen onderwijzers die een deskundig toezicht verlangen (en met recht!) en hun geestelijke superieuren tot allerlei onaangenaamheden komt.

Dit alles ware te vermijden, wanneer de band tusschen kerk en staat geheel losgemaakt werd, gelijk in Holland het geval is.

Wij hebben aan de Kerk het beste te danken wat wij bezitten: onze religieuse beschaving; maar zij heeft haar tijd gehad, de gemeente trede in haar plaats. En waar gemeenten uit verschillende plaatsen zich vereenigen tot een gemeentenbond — zooals met onze Remonstrantsche Broederschap 't geval is — daar zij de band niet te officieel, niet te dogmatisch. Gelijk er vereenigingen zijn ter bevordering van wetenschap en kunst, zoo moeten er ook bonden zijn die als doel hebben de bevordering van het godsdienstig leven. De staat blijve onzijdig en onpartijdig.

Wat in Holland dadelijk de aandacht trekt van den vreemdeling is de waarachtigheid in de dingen van den godsdienst. Zeker ook daar zijn er, helaas! velen die van den godsdienst niets meer weten willen, maar dezulken komen voor hunne meening openlijk uit, ze laten hunne kinderen niet doopen of confirmeeren, ze laten zichzelf niet

kerkelijk trouwen of begraven. Ook is in mijn vaderland het toetreden tot de gemeente geheel los van de „schulentlassung” het verlaten der school en heeft het „aannemen” eerst op rijperen leeftijd plaats, als de jongelieden zich rekenschap kunnen geven van hun belijdenis. Wat verstaan kinderen van 14 en 15 jaar van het leven en van zijn strijd en verzoeking?

O, mijne Hoorders! de religie is een kostelijke plant, maar zij kan alleen tieren en gedijen in vrije lucht. Elke dwang schaadt slechts. Hoe heerlijk zou het zijn als hier — gelijk in Holland — menschen uit alle rangen der maatschappij: kooplieden en fabrieksarbeiders, onderwijzers en ambtenaren belangstelden in de belangrijke vragen des religieusen levens! Zoo herinner ik mij nog uit mijn vorige gemeente een eenvoudigen boomkweekersknecht, die zich in zijn vrijen tijd bezig hield met theologie en zeer juiste dingen kon zeggen over den tijd van ontstaan der bijbelboeken en over de ontwikkelingsgeschiedenis van den Israelitischen en oud-christelijken godsdienst.

Ja, eene tweede Reformatie is hier in Duitschland noodig als brood. De godsdienst moet van zijn officieele hoogte af en met de dingen des dagelijkschen levens verbonden worden. Thans zijn de toestanden al zeer treurig. De predikanten preeken bijna uitsluitend voor vrouwen. De meeste mannen stellen zich niet gaarne bloot aan de bespotting van vrienden en bekenden door ter kerke te gaan of belangstelling te toonen in 't godsdienstig leven. O, als men wist, hoe 't beste, het heerlijkste uit 't leven weggenomen wordt, waar de godsdienst kwijnt en verflauwt. Want gelijk ons oog voor 't licht, zoo is onze ziel geschapen voor God. „Heden zoo gij Zijne stem hoort, verhardt uwe harten niet.” Neen, op den duur *kan* een mensch niet zonder God, ons hart is onrustig in ons, tot het ruste vond in God.

Gij zult mij tegenwerpen, dat de meesten onzer vrienden en bekenden toch zeer goed zonder God gelukkig kunnen zijn, en zeer genoegelijk leven, ook zonder godsdienst.

Zeker, ik geef toe, dat de karakters verschillend zijn, dat bovendien de opvoeding grooten invloed op de gezindheid heeft en dat de eene mensch veel meer materieele neigingen heeft dan de ander. Wat in 't bijzonder de bevolking dezer

streek betreft, wil ik u als curiosum meedeelen wat ik eens bij een ouden geschiedschrijver las: De oude Remonstranten hebben lang gewiefeld vóór ze er toe konden komen zich hier te vestigen, wijl de menschen hier in den omtrek zoo ruw waren en zoo schrikkelijk veel eten en drinken konden. 1)

Inderdaad eten velen niet om te leven, maar zij leven om te eten. Ze kunnen zich geen plechtigheid voorstellen zonder feestelijken maaltijd (Festessen). Het kunnen allerliefste vrienden zijn, welwillend en joviaal in den omgang. Alleen mogen ze hun bestaan niet een menschenleven noemen. Want bij hem, wien werkelijk de eere naam „mensch” toekomt, is het vleesch onderworpen aan den geest, ook de heerlijkste maaltijd kan hem niet geestdriftig maken. Zelfs de kunst en de wetenschap kunnen hem niet geheel bevredigen; hij heeft slechts dan vrede, als hij zich in contact voelt met de Bronwel van alle Zijn en alle Leven, als hij doordringt tot in de diepste diepten van zijn gemoed. Hoevelen zijn er niet wier wenschen zich niet verder uitstrekken dan tot wat met de oogen gezien en met de ooren gehoord kan worden. En het behoeven niet altijd de slechtsten te zijn. Op hunne wijze zijn ze vroolijk en opgeruimd, d. w. z. zoolang alles voor den wind gaat, zoolang zij gezond zijn, zoolang ze hun dierbaren behouden mogen. Maar wee hun, als rampen hen treffen, als ze geteisterd worden door ziekte en dood. Dan, ja dan zouden ze God willen

1) „Maer 't meest dat deesen Nederlanderen nuchter en nijver van aerdt, hier koömende, tegens de borst stiet, was het ongebonden leven van 's Landts inboorlingen, met welken zij geduurigh moesten omgaen en handelen. Deze luiden scheenen slechts te leeven om te eten en te drinken. Hunne gast- en kindermaelen en bruiloften waeren beestelijk. Tot deselve wierden alle luiden van middelen en aensien genoodigt. Als men ter taeffel soude gaen, sloegen de trommels en bliesen de trompetten, even eens of men naer den vijandt soude optrekken. Op dat geluidt quaemen de gasten aan, en wierden verwelkomt. De tonnen, die men uitsoop, wierden voor de deuren als schanskorven ten toon geset; en die van den dronk waeren bemaghtigt, weghgeleit of weghgedraegen, als of se op een stadt hadden gestormt, of in een veldtslagh gevochten. Die hier de mensche-lijkheit meest uittrok, meende de meeste eere te trekken uit sijne schande.”

Brandt, Historie der Reformatie IV, blz. 656.

aanroepen en Hem om hulp smeeken. Doch het ontbreekt hun daartoe aan moed, want als het geloof niet in de dagen der Jeugd en der Blijdschap zorgvuldig aangekweekt en tegen vreemde invloeden beschut is, is 't menigmaal bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk, het later nog te veroveren. Heden, zoo gij Zijne stem hoort, zoo verhardt uwe harten niet. Het kan ons smartelijk aandoen, als we duizenden onzer medemenschen zien deelnemen aan het oppervlakkige leven van onzen tijd, schijnbaar zeer vergenoegd en tevreden, trouw op hun zaken passend en verder alleen levend voor afleiding en genot. Thans is 't de bloeitijd der Gastwirschaften en tevens van de theosophie en het bijgeloof! Er gaat een onbevredigd verlangen door onzen tijd. Kunst en wetenschap staan hoog in eere, maar ze verzadigen den honger der zielen niet. De meesten onzer tijdgenooten zijn met al hun deugd en achtbaarheid in het vreemde land waarvan Jezus' gelijkenis spreekt, ze lijden gebrek en benijden den zwijnen hun draf. O, mochten zij toch Gods stem hooren en hun hart niet verharden. Mochten ze opstaan en tot hun Vader gaan.

Ik wil over uw geweten geen oordeel vellen, Br. en Z., een iegelijk onzer ga in de eenzaamheid en vrage zich af, of hij wellicht in 't vreemde land verkeert, of wij met al onze drukke bezigheden, onze gewichtige zaken, met al ons vroom-doen niet verre zijn van den Eenige, van den Waarachtige, van onzen Vader in de Hemelen. Een onuitsprekelijk heimwee naar het Paradijs der volmaakte Reinheid en Heiligheid vaart door de wereld. Alles wat ons aan ons hemelsch Vaderland herinnert, zij ons welkom. Staan wij op om tot den Vader te gaan en we zijn behouden. Hij ziet ons reeds als wij nog verre zijn en ijlt ons tegemoet. Als wij Hém slechts hebben, den Bewerker van ons geluk, dan behoeven we niets meer, wij hebben Hem in wiens hand is wat de aarde in haar schoot bergt, wien de spitsen der bergen, de diepten der zeeën behooren, onzen hemelschen Vader en, terwijl we in aanbidding nederknielen, komt er rust in onze harten en een vrede die alle verstand te boven gaat. Heden, zoo gij zijne stem hoort, zoo verhardt uwe harten niet. Als eenmaal dat

wonderbare proces in ons heeft plaats gehad, dat de Bijbel de wedergeboorte noemt, vinden wij God overal en hooren we overal zijne stem. Hij is in ons en wij in Hem, in lief en leed hebben we een hoog geluk, iets heerlijks dat niet onder woorden te brengen is, iets grootsch, waarvoor wij met blijdschap alles opofferen, gelijk de man die den verborgen schat in den akker vond.

Overal Gods stem te hooren, ja dat is het voorrecht der vromen. Maar ook voor ons, die ons dezen eernaam niet aanmatigten, is er veel dat ons aan een hoogere wereld dan deze herinnert, dat ons heenwijst naar God. Zoo kunnen ook onze nieuwe klokken voor ons een stemme Gods zijn, die ons toeroept: verlaat het lage en gemeene, laat uwe ziel verlost worden van al het aardsche dat haar drukt, verhef u, ga tot de Bronwel van alle Leven en alle Genade, opdat gij nieuwe kracht ontvangen moogt tot des levens kamp en strijd.

Spare God ons nog lange jaren in gezondheid en vrede, mijne Gemeente, dat wij nog menigmaal op der klokken vriendelijke noodiging naar 't huis des gebeds mogen gaan. Zij de ure nog ver van een iegelijk onzer dat hare tonen zijn laatsten gang begeleiden. Als het evenwel anders besloten is, zoo wensch ik u en mijzelf kracht toe en berusting in een hoogerem Wil dan de onze.

En gij, mijne medeburgers dezer stad die niet tot onze gemeente behoort, mogen onze stadsklokken u nog ontelbare uren den juisten tijd laten hooren, maar moge God u ook vrede geven, als zij eenmaal uw laatste uren slaan.

Mogen de klokkentonen voor ons allen menigmaal een stemme Gods zijn en verharden wij dan onze harten niet. „Hoog boven 't aardsch gewoel verheven zullen de klokken zweven onder 't blauw der hemeltent en ons een Godsstem zijn van boven, gelijk der sterren heldre schaar. God geev', dat haar eerste luiden vrede en vreugde mag beduiden!"¹⁾

Friedrichstadt a. d. Eider.

C. D. S.

Juli 1902.

¹⁾ Schiller's Lied von der Glocke naar de holl. vert van K. G. F. W. Ham.

EEN HERINNERING AAN DE RIDDER.

Hierbij bied ik ter plaatsing in ons tijdschrift aan een preek van de Ridder. Het is de toespraak, die hij op 15 Januari 1893 te Meppel heeft gehouden na den dood van zijnen vader. De familie, die mij dit woord ter lezing gaf, schonk mij, op mijn verzoek, het recht om het te publiceeren, ofschoon het oorspronkelijk slechts voor de naaste bloedverwanten was bestemd. Ik ben voor dat verlot dankbaar, en ik vertrouw dat velen het met ons zullen zijn. Want mij kwam het voor, dat deze preek een zeer treffende herinnering is aan onzen jong gestorven vriend. Hij geeft er zich in gelijk hij was. Zijn geheele persoonlijkheid en vooral zijn warm hart spreekt er uit. En het heeft mij zeer getroffen, toen ik las wat hij hoopte dat men eenmaal na zijn heengaan van hem zeggen zou Hij is vroeg weggenomen, na een moeielijk lot en een zwaar lijden, dat hij met mannenmoed en groot geloof gedragen heeft Maar wij mogen zeggen, dat zijn wensch vervuld is. Hij zal blijven spreken tot echtgenoot en kind zooveel als hij ooit heeft durven hopen. Hij zal het doen tot ons die met hem door het leven gingen, „alsof hij daar nog was, met ons strijdend, opwekkend tot inspanning van alle krachten.” Zijn graf is gesloten. Velen zullen aan zijn herinnering iets goeds te danken hebben. Make dit herinneringswoord hen daaraan weer indachtig!

H. Y. GROENEWEGEN.

SPREKEN NA DEN DOOD.

Godsdienstige Toespraak na het overlijden van zijnen vader, gehouden op 15 Januari 1893 door Dr. J. Herman de Ridder Jr.

LIED N. P. B. 223 : 1, 2.

HEBREËN XI : 4b.

Ik weet niet of het goed is dat een predikant tot zijn gemeente spreekt van zijn persoonlijke omstandigheden, maar ik weet wel dat ik het niet kan laten, dat ik niet in staat ben hier op te treden en te zwijgen van wat in mijn ziel omgaat. Trouwens, indien gij — en terecht — van mij eischt dat ik zal trachten hier een woord te spreken dat beoogt u te sterken, te bemoedigen voor het vaak zoo moeilijke leven, dan natuurlijk wilt gij dat ik u spreek naar aanleiding van eigen ervaring Anders te doen zou mij niet mogelijk zijn. En dat herinner ik u, omdat ik u heden wil spreken van de smart die ik ondervond. Als een zoon zijnen vader verliest, ook al is die zoon reeds man geworden, staande op zijn eigen plaats, dan is het hem alsof daar iets van zijn leven wordt weggenomen, en mij is het onmogelijk heden te spreken van iets anders. Ik heb een groot voorrecht gehad Mijn vader is heengegaan op bijna 77-jarigen leeftijd, terwijl de jongste zijner kinderen reeds lang gevestigd is. Hij heeft een levensavond gehad, helder en onbewolkt, en is ingeslapen zoo zacht en kalm, als gold het de gewone nachtrust. Indien zijn vrouw en kinderen hadden mogen zeggen hoe zij het 't liefst gehad hadden, zij zouden voor hem niet anders gewenscht hebben. Maar desniettemin, hij liet een ledig achter, en nu ik in mijn ouderlijk huis dat ledig heb gezien, nu is die indruk mij te diep dan dat ik bij machte zou zijn van iets anders te spreken. Want ik heb een vader gehad, die ja! door zijn werkkring behoorde aan het groot publiek maar die vooral een ledig achterliet in den huiselijken kring, waar

hij heeft geleefd voor vrouw en kinderen. En dat is grooter lofspraak dan al de eerbewijzen die door de buitenwereld worden geschonken. Gelukkig de mensch, die gemist wordt in zijn kring, in zijn huis; gelukkig de man die sterft en oprecht wordt betreurd door haar die zijn leven deelde, door zijn zonen en dochteren.

Maar wat mij recht geeft om van onze smart in het openbaar te spreken, het is dat mijn vader een man is geweest, wiens naam aan duizenden in den lande bekend is, en overal met eere. Ook al was hij niet mijn vader geweest, dan toch zou ik wellicht heden in een Remonstrantsche gemeente een woord hebben gewijd aan een, die haast een halve eeuw de Broederschap heeft gediend, die in al haar groote gemeenten tot predikant is beroepen, die nergens heeft gearbeid zonder dat er het gemeentelieven bloeide. Een onzer Remonstrantsche predikers betuigde mijne moeder zijn deelneming met het verlies van haren „buitengewonen” man. En dat was juist gezegd.

Mij is de verzoeking groot om veel van hem te vertellen, van zijn werkkraft, van zijn toewijding, hoe hij zich zelf heeft gevormd. Maar dat mag nu niet, en daarom te meer verheugt het mij dat een onzer plaatselijke bladen een uitvoerig en warm woord heeft opgenomen, waarin zijn leven en werken met eerbied werd herdacht. Het doet het hart van den zoon goed, dat zijn gemeenteleden daardoor zijn vader konden leeren waardeeren.

Ik heb nu gelegenheid mijn dankbaarheid uit te spreken omdat ik zoo'n vader mocht bezitten, want het is mij een weemoedig genot om zijn beeld telkens en telkens weer voor mij te doen opkomen; dan is het mij alsof hij tot mij sprak. Als ik zit op mijn studeerkamer, of als ik hier sta en tot u spreek, of als ik arbeid aan die vooral niet minder gewichtige taak daarbuiten, dan nu vooral is het alsof ik zijn stem hoorde, vermanend en verwijtend, opwekkend en bemoedigend ook, en meer nog dan toen hij leefde, gevoel ik dat een mensch haast geen grooter zegen kan hebben dan vrome, brave ouders, die hem niet ledig, niet ongewapend de wereld laten ingaan. En terwijl ik nu niet op die wijze mag blijven voortgaan, niet uitvoerig mag spreken

van mijn vriendelijke herinneringen, niet hier mag getuigen van wat mijn vader was voor de zijnen, niet ook mag trachten u te verplaatsen in mijn gevoel van weemoed, hoor ik toch zoo duidelijk dien brave *spreken na zijn dood*, dat ik daarover met u wil nadenken.

Ik wil u toeroepen: *gedenkt te sterven!* en daarom aller-eerst: *gedenkt te leven!* Ik wil u vragen: *hoe zullen wij leven, opdat wij nog spreken nadat wij gestorven zijn?*

Daar zijn er — en ik huiver er voor dat mijn leven zou zijn als het hunne — die niet meer spreken, nadat zij gestorven zijn. Zij laten door hun heengaan een plaats open, maar het wordt haast niet bemerkt. Er behoeft niet gevraagd te worden: wie zal die onafgewerkte taak nu op zich nemen, want er wordt niets gevonden. Men zegt niet: wie zal dien arbeid voortzetten, want daar is geen arbeid verricht. Men wijst er elkander niet op, dat daar een ledig is ontstaan, want het wordt nauwelijks bespeurd. Men roept elkaar niet toe: laat ons hooren naar wat zij nog te zeggen hebben; want zij zeggen niets. Niet waar zoo zijn er, zoo gaan er heen: spoorloos, ongemist, onbeweend bijna. Dat is het lot van hen die niet leefden, die ja, ademden, aten en dronken, geloopt en geslapen hebben, maar geleefd niet, niet een menschenleven althans. Als wij wandelen langs de graven, dan weten wij: daar liggen er die vergeten zijn, vergeten omdat zij niet gemist werden. Zij zijn als een van die duizenden zaadjes, die daar op den adem des winds worden voortgedragen en verloren gaan zonder dat zij wortel schieten, ontkiemen, vruchten laten geboren worden Zoo gaat menig menschenleven voorbij, en ik huiver er voor, dat mijn leven zoo zou zijn. Ik huiver er voor dat aan mijn graf geen mensch zou staan, God dankend voor wat ik hem was; dat bij mijn henegaan niemand een traan zou storten, een traan omdat hij den zegen herdacht, dien ik hem bracht; ik huiver er voor dat, als ik mijn oogen sluit, geen taak zou blijven door mij gedeeltelijk verricht en thans af te werken door anderen; geen arbeid door mij gedaan, zoolang ik kracht had, en thans wachtend

op wie na mij komt. Ik huiver er voor, dat, nadat ik gestorven ben, ik niet meer spreken zal, niet meer tot mijn kind, dat mijn naam draagt, niet meer tot mijn geliefden, die een deel zijn van mijn leven.

Want dat alles zou immers beteekenen dat ik niet geleefd had, dat ik onnut mijn plaats had ingenomen, dat ik was geweest als niet zijnde. En als ik denk aan wat na mij zijn zal, dan hoop ik dat, ook als ik gestorven ben, ik nog spreken zal, spreken tot de mijnen, spreken tot hen, die naast mij gingen door het leven.

O, zegt niet dat die gedachte zelfzuchtig is of dat daarin eigenwaan zich uit. Want dat is niet waar. Als ik hoop nog te spreken na mijn dood, dan is het alleen omdat daardoor het bewijs zou geleverd zijn, dat ik niet voor niet heb geleefd, het bewijs ook dat er zijn op wie ik zoo grooten invloed oefende, voor wie ik zooveel was dat zij niet voort kunnen leven zonder zoo nu en dan eens te luisteren naar mijn woord of het nog werd gehoord, naar mijn stem of die nog tot hen klonk. Neen, het is geen zelfzucht, geen eigenwaan ook, het is machtige en diepe levensernst die er mij voor doet huiveren, dat als de steen mijn graf eens dekt, mijn stem niet meer gehoord zou worden, nooit, nooit meer een mensch in den vollen strijd des levens behoefte zou hebben te vragen naar mijn woord. Want tot geen mensch meer te spreken nadat hij gestorven is, dat is het droevig, het somber lot van hem die geen voetspoor naliet in den zandzoom van den tijd. Die niet meer spreekt na zijn dood, hij heeft nooit geleefd.

Ik wil blijven spreken tot mijn kind, en ik hoop als dat kind reeds mensch is geworden en zijn strijd heeft en zijn moeite, dat het dan mijn woord zal zijn dat het bemoedigt, mijn woord dat het sterkt, ik hoop dat eens dat kind zal leven, alsof ik altijd naast hem ging, alsof ik altijd tot hem fluisterde.

Ik wil blijven spreken tot mijn echtgenoot, en ik hoop als zij eens gebogen gaat onder haar smart, eens gedrukt door haar kruis, dat het haar zijn zal alsof ik nog naast haar ging, met haar het kruis droeg, en tot haar fluisterde van moed en kracht, van geloof en berusting.

Ik wil blijven spreken tot hen, die nu met mij gaan door het leven, die nu mijn arbeid zien, nu speuren hoe ik tracht te zijn, en ik hoop, dat als zij midden in den vollen strijd des levens zijn, dat het hun mocht zijn alsof ik nog daar was, met hen strijdend, opwekkend tot inspanning van alle krachten.

Ik wil, als eens mijn graf gesloten is, dat er, o althans nog een enkele is die zich mijner herinnert, en aan die herinnering iets goeds dankt, daaruit een zegen put. Spreek ik daar niet naar uw aller hart? Is het niet waar? Wil dat niet ieder van ons, niet eigenlijk ieder mensch in wien wat ernst leeft, niet elk die eenig besef heeft van wat het leven is? En vraagt men nu, waardoor het ons gelukken zou, ik zou dadelijk antwoorden: door *werkzaamheid* allereerst, want het is waar dat wie hier niet werkt zijn plekje op aard, ja het gansche leven niet waard is, en niet minder waar dat rustloos werken, vroeg en laat, des levens heilige wet is. En wie hier zijn werk getrouw verricht, wie hier arbeidt zijn taak, hier verzorgt zijn arbeidsveld, hij leeft en dat leven gaat niet voorbij zonder een indruk na te laten Spreken na zijn dood, dat doet alleen de mensch, die werkte zoolang het dag is.

O, ik weet wat gij zeggen wilt. Gij wilt zeggen dat er een hemelsbreed verschil is tusschen des eenen en des anderen arbeid. Gij wilt opmerken dat van den mensch die in ruimen kring zich beweegt, de taak niet dezelfde is als van hem, die niet gaat buiten zeer eng getrokken grenzen. Gij wilt er mij opmerkzaam op maken, dat hij die tijdens zijn leven grooten invloed oefende, ook veel lichter na zijn dood blijft spreken, dan de ander, die tot de geringen behoort. En dat is waar. Maar de vraag is slechts of hij spreken blijft tot hen die hem kenden, en dan doet het er niet toe of die taak groot was of klein, die invloed machtig of niet, dan is het volkomen onverschillig of het honderden zijn, die door ons worden bereikt, of slechts tientallen, of eenheden misschien: de mensch die werkt *zijn* werk, klein of groot, *zijn* taak, gering of aanzienlijk, die leeft niet voor niet. Werk maar in uw kleinen kring, arbeid maar uw geringe taak, wees maar getrouw in het kleine, dat is de hoofdzaak.

Op het groot tooneel der wereld beteekent zij niet veel, de eenvoudige vrouw, die zich niet beweegt buiten haar huis, maar als zij in die woning heerscht als koningin, heerscht door haar trouwe zorgen, door haar rusteloozen arbeid, door haar onafgebroken werken, dan na haar heengaan spreekt zij tot die enkelen, die de haren waren, en als zij gestorven is, dan wordt haar stem nog gehoord, haar stem die opwekt tot den arbeid, die roept: doe wat uw hand vindt om te doen.

Uw en mijn naam zal de muze der historie waarschijnlijk niet aan de vergetelheid ontrukken. Wie de geschiedenis van het heden schrijft, zal ons niet vermelden denk ik. Maar als gij en ik, ieder op onze plaats, het onze doen, als het ons niet ontbreekt aan lust tot den arbeid die de onze is, als wij niet te kort schieten aan opgewektheid, als wij blijmoedig het onze verrichten, dan leven wij niet voor niet, dan zal onze stem nog wel spreken, nadat wij gestorven zijn, spreken tot hen, die nu onze werkzaamheid zien.

Niet gelijk is het getal der talenten ons geschonken. Gelukkig de mensch, die er tien ontving. Maar ook die vijf, die maar één talent heeft ontvangen, hij woekere met het zijne, hij doe wat hij kan. Ongelijk is onze taak, ongelijk ons arbeidsveld, maar niet ongelijk de liefde tot den arbeid, die van elk wordt geëischt. Groot en klein is zoo betrekkelijk, en ook de kleinste taak is de taak waartoe God u riep. En wie hier werkt zonder ophouden, wie hier het zijne doet, niet zuchtend of klagend, maar blijde en hoopvol, wie hier de hand aan den ploeg slaat en zijn veld bewerkt, hij leeft en blijft leven.

Huivert gij voor een leven dat voorbij gaat, spoorloos, onvruchtbaar, ledig?

O, maar werk dan zolang gij kunt, onverdroten ook uw geringe taak.

Wie uit liefde aan heil'gen plicht
Hart en hoofd wil geven,
Zal zijn God en vreed' en licht
Vinden in het leven.

LIED N. P. B. 106 : 1. 3. 4

Daarom noem ik hier dadelijk nog iets anders bij: *toewijding*. Want immers het is niet onverschillig hoe en waarom wij werken; geen arbeid is gezegend, dan die uit toewijding geschiedt. Werken och! werken moeten wij wel, of wij willen of niet. Dat is levensvoorwaarde, voor verreweg de meesten onzer. Ons oud spreekwoord zegt: dat wie niet werkt, ook niet zal eten; en daarom werken wij, uit eigenbelang, omdat de nood dringt, omdat het wel moet, ja om allerlei redenen, maar niet altijd omdat wij willen. En toch, gezegend en dus zegenrijk is alleen de arbeid uit toewijding. Werken op zich zelf is nog niet iets verdienstelijks; die niet werkt, is een domoor, een dwaas, een mensch, die den levensernst niet verstaat, maar wat onzen arbeid wijdt, dien tot een zegen maakt, dat is onze toewijding, die maakt dat wij ons daaraan geven met lust; en daarop komt het dus aan.

Vraagt gij wat toewijding is, dan kan ik het u niet gemakkelijk omschrijven, maar ik kan het u laten verstaan door u hier en daar een blik in het leven te geven. Wat den mensch dwingt zich te geven aan anderen; wat hem noodzaakt te werken, niet voor zijn brood, niet voor zich zelf, maar voor zijn broeder; wat den menschevriend brengt tot zijn taak van reddende liefde; wat den hervormer in staat stelt bezwaren te overwinnen; wat ieder op zijn beurt geen moeite te groot laat achten, geen inspanning te zwaar, als daardoor maar zegen wordt gebracht; wat den vader met vreugde zich doet opofferen voor zijn kinderen; wat de moeder in staat stelt tot die nooit volprezen moederliefde, dat is alles toewijding. En nu weet ik het, geloof ik, te zeggen wat toewijding is; het is dat een mensch zich zelf geeft, zich gansch geeft aan iets hoogers. En dat is het geheim van het waarachtig leven. De groote kunst, die in het leven moet geleerd worden, geleerd indien wij daardoor zegenen willen, is dat wij nooit ons zelf zoeken, noch het onze, maar dat wij gansch en al, met hart en ziel ons geven.

Als wij toewijding hebben. dan klagen wij niet omdat

onze taak te groot is, onze arbeid te zwaar, want wij hebben dien lief.

Als wij toewijding hebben, dan morren wij niet omdat ons arbeidsveld te onbeduidend is, maar ook het geringe, het alledaagsche doen wij met lust.

Als wij toewijding hebben, dan is ons leven geen vragen, maar geven, dan stellen wij er geen eischen aan voor ons zelf, maar wij hebben het lief omdat het ons vergunt aan veel iets te geven en voor veel iets te zijn.

Als wij toewijding hebben, dan zijn wij vroom en vroolijk, frisch en vroeg, met de zonne wakker, en wij slaan de handen aan den ploeg en wij juichen in het leven, omdat het ons in staat stelt te zegenen.

Slechts waar toewijding is, is leven. Als een mensch daar voortgaat, rusteloos arbeidend, zich zelf geen ontspanning gunt, onafgebroken zwoegend, om zich daardoor schatten te verzamelen, dan, ondanks zijn werkzaamheid, zeg ik nog niet dat hij leeft. Als een mensch in zijn huis zich inspant voor de zijnen, zijn kinderen laat leeren wat hun noodig is, de onmisbare kennis hun bijzet, aldus hen in staat brengt om hun plaats in de maatschappij niet onnut te beslaan, dan, ondanks zijn moeite, zeg ik nog niet dat hij leeft, indien hij dat niet doet met zijn gansche hart.

Maar als een mensch in het leven heeft leeren zien een heerlijke godsgave, als hij dien heiligen levenslust heeft, die wortelt in het besef: dit is de taak, die God mij stelde; als hij daarom van heeler harte zich geeft aan zijn arbeid, zich wijdt aan de zijnen, tracht te zegenen, tracht te sterken; als hij zich gelukkig voelt met die taak en daarin juicht, dan weet ik die mensch leeft, want hij werkt met toewijding, hij zaait aan alle wateren, vertrouwend dat God den wasdom geeft. En die zoo leeft, hij spreekt nog nadat hij gestorven is.

Och, neemt zelf de proef of het niet waar is. Daar zijn dooden, niet waar? die voor ons onvergetelijk zijn; daar zijn er die gestorven zijn maar wier stem nog tot ons klinkt. Wie zijn het, van wie dat geldt? Zijn het zij die krachtig arbeidden alleen? zij, die veel deden? of zijn het ook zij die, wat zij deden, met liefde deden, met lust, die

uit liefde aan heiligen plicht hart en hoofd wilden geven? Ja, niet waar? die zijn het, en zij treden voor ons als uit een lichtende wolk, en hun stem klinkt ons toe, hun stem die ook ons oproept tot den arbeid, die ook ons vermaant om ons toe te wijden, hun stem die ons zegt: het best leeft, die het meest zich geeft.

O, ik huiver er voor dat mijn leven voorbij zou gaan zonder een spoor na te laten. Ik huiver er voor dat als ik gestorven ben, ik niet meer spreken zou, nooit meer spreken. Maar ik weet wat ik zal; ik wil werken en ik wil mij toewijden aan mijn levenstaak; ik wil arbeiden en ik wil dien arbeid vervullen met lust, en als dan mijn leven wordt afgesneden, dan blijft mijn mond spreken, dan blijft mijn woord weerklinken, dan blijft mijn nagedachtenis een zegen voor de mijnen.

Te spreken na den dood, dat is het voorrecht van den mensch die werkte met lust en met liefde, dat is de zegen, weggelegd voor hem, die waarachtig leeft, voor den mensch van toewijding. Want toewijding is liefde, en liefde is eeuwig.

O, heb toch lief zoolang gij kunt,
 Zoolang u God nog tijd verleent,
 Daar komt een dag, daar komt een stond,
 Dat g'aan een grafkuil staat, en weent.

Aan het eind van elk menschenleven staat een reusachtig vraagteken, maar daar komt de Engel der hope en wischt het uit. De godsdienstige mensch blijft niet hopeloos staan aan den grafkuil, maar aan den rand van dat graf plant hij nog de hoop. Hij tracht te zien, wat daar is aan gene zijde des grafs, maar hij ziet niets, en in het bewustzijn van zijn kleinheid buigt hij het hoofd en zwijgt.

En de mensch, wien de vroomheid diep in de ziel leeft, is zóó doordrongen van het besef dat hij klein is, dat hij niet tracht zelfs door te dringen in de geheimen van den Oneindige, dat hij eerbiedig het hoofd omhult en stil is

Maar er is één ding dat hij weet, weet omdat het niet behoort tot de raadselen van het oneindige, en omdat hij het weet, daarom spreekt hij er van. Er is één ding dat hij weet, en dat hij jubelend laat hooren waar hij staart naar het graf, en dat ééne is: neen, toch is dat graf niet

het einde, toch wat daarin is weggelegd is niet anders dan het stoffelijke, het is niet wat den eigenlijken mensch vormde. En dat andere, dat hoogere, dat sterft niet, dat is niet hier.

Dat te weten, verheft ons leven; het maakt dat wij met blijden lust ons leven durven leven. Het is niet maar te doen om de luttel jaren dat wij op aarde zijn.

Uit dat bewustzijn put ik mijn levenskracht, want nu weet ik, als straks mijn oogen zich sluiten, dat dan toch wat ik wrocht, niet verloren is. Daarom werken wij, daarom streven wij omdat wij diep overtuigd zijn van het onvergankelijke van alle geestelijk leven. En al kunnen wij ons geen voorstelling maken van wat hiernamaals is; al wagen wij het niet — waarlijk niet uit lichtzinnigheid, maar uit heiligen, diepen ernst — van deze dingen te spreken met een gewisheid alsof ons niets verborgen was; al stuit het ons zelfs tegen de borst, wanneer wij anderen daarvan hooren redeneeren, als wisten zij alles; toch diezelfde hoop die zij aldus uiten, is de onze ook. En terwijl wij nu daarvan niets weten noch kennen, doet het ons zoo goed dat er toch een andere onsterfelijkheid is, die wij wel kennen en waarvan wij dus wel durven spreken, en dat is het onsterfelijk zijn van den mensch, die leefde in rustelooze werkzaamheid, die arbeidde met toewijding.

Wij, in diep vertrouwen, wij laten het hiernamaals aan God over, en wij wagen zelfs niet te stamelen van wat het geloofsoog meent te zien. Maar wij zijn dankbaar dat toch ook het aardsche leven ons vergunt er iets van te ontdekken, dat wie waarachtig leeft, niet sterft, dat hij spreekt, ook nadat hij gestorven is.

Wat Gij ons hadt gegeven,
 Dat naamt Gij ons weer af,
 Maar 't beste blijft toch leven,
 't Verzinkt niet in het graf.
 Het schijnt wel gansch verloren,
 Maar blijft altoos ons deel,
 De liefde uit U geboren .
 Verwint den dood geheel.

En daarom gaat een: gedenkt te sterven! voor ons altijd over in een: gedenkt te leven!

Elk leven, dat daar wordt afgesneden, maar niet vernietigd; elke doode die daar heengaat, en na zijn dood nog spreken blijft, zij brengen ons een opwekking tot meer waarachtig leven.

Wij staan aan de graven der onzen met diepen weemoed, met groote smart. Maar aan dat geopend graf ontwaakt in ons een machtig begeeren om het beste van hen ons toe te eigenen, om te leeren luisteren naar de stem, die uit hun graf ons bereikt.

Wij hebben onze dooden niet verloren. Voor zoo verre zij waarachtig geleefd hebben, behouden wij ze altijd. Dat is onze troost. Dat is onze zegen.

LIED N. P. B. 211 : 1, 2, 5.

WENKEN VOOR OUDERS.

Als het kind ter wereld komt is het bijzondere zijner persoonlijke verschijning reeds gereed; alles wat naar aanleg en vermogen uit hem worden kan.

Daardoor worden aangegeven de grenzen der opvoeding en haar doel.

De ontwikkeling, de ontplooiing, het leven begint, maar het kind is naar lichaam en geest hulpbehoevend. Zonder hulp gaat het lichamelijk en geestelijk ten gronde

Ouderlijke zorg moet het leven mogelijk maken. De wijze waarop men helpen moet, wijzigt zich naarmate het kind opgroeit, maar de zaak blijft dezelfde.

Opvoeding is: door alle tijdperken der jeugd heen, het kind te leeren leven.

Daarom geef aan het kind wat het noodig heeft. Niet meer als het behoeft en slechts dat wat het werkelijk behoeft.

Veel meer kinderen gaan gebukt onder het „te veel” dan onder het „te weinig”, zowel lichamelijk als geestelijk.

Er is overvoeding en het leven, dat ontwaken wil, wordt gedrukt. Dientengevolge traagheid van stofwisseling, moeheid, zenuwachtigheid.

Wat gij geeft moet passen bij den toestand, de eigenaardigheid, den ontwikkelingstrap van het kind.

Verg van zijn maag, zijn lichaamskracht, evenmin van zijn zintuigen, zijn geestelijk leven alles. Wat niet verwerkt kan worden vult het lichaam en den geest met schadelijke stoffen en scheidt allerlei soort ziekte.

Velen zijn slachtoffers geworden omdat men lichaam en geest te veel geprikkeld heeft. De zenuwlijders van onzen tijd bewijzen het.

De opnemingskracht des geestes zoowel als die des lichaams ontwikkelt zich langzaam. De gezichtskring breidt zich gestadig maar niet met sprongen uit. Daarom heeft het kind rust en bestendigheid in zijne omgeving noodig.

Voortdurende wisseling van indrukken, groote prikkeling van en het zich laten bemoeien met dingen, waarvoor de geschiktheid nog niet aanwezig is, doodt het persoonlijk leven, het initiatief, verstompt en maakt moede.

Dat is op elken trap der jeugd het geval.

De geschiktheid om te zien, iets grondig in zich op te nemen, het dus in zijn eigenaardig karakter te begrijpen, verdwijnt door het te veel zien. De fantasie wordt arm onder den overvloed der wisselende indrukken.

Zoo met alle organen.

Biedt aan uwe kinderen niets, wat zij niet verdragen kunnen.

Men moet langzaam met hen opklimmen, van het eenvoudige naar het meer saamgestelde, van het massieve naar het fijne, van het concrete naar het abstracte. Leer aan uwe kinderen niets wat zij niet bevatten, niet vasthouden, ik zou haast zeggen, zelven niet beleven kunnen.

Onze manier van opvoeding is in menig opzicht geheel verkeerd.

Alles, waaraan het kind, indien men er mede aankomt, niet zijne aandacht schenkt, is uit den Booze. In plaats dat men dan zich terugtrekt, plaagt men vaak het kind met datgene, wat hij weigert op te nemen.

Zoo met spijs, zoo met kennis, zoo met godsdienst ook. De miskenning van den godsdienst is vaak een gevolg van geestelijke overvoeding, die geen oorsponkelijk ervaren laat opkomen en, waar het zich voordoet, dood maakt.

Dus de grondstelling van alle opvoeding luidt: Niet te veel en slechts dat wat past voor den leeftijd der kinderen.

Eene spartaansche opvoeding is nog altijd gewenscht. Het kind moet krap gehouden worden om niet van allerlei behoeften afhankelijk te zijn. Hij moet leeren bescheiden te zijn, en in die bescheidenheid gelukkig. Hij moet leeren huishouden en niet weggooien. Als hij in zijne jeugd zich niets weet te ontzeggen, leert hij het ook later niet ter wille van anderen of om een groot doel te bereiken. Hij moet wennen reeds jong het geluk te zoeken niet in hebben, maar in zijn, in het geven en niet in het genieten, in het leven en niet in de verstrooiing.

Veler opvoeding stopt de vreugdebron, want levenslust

komt voort uit zelfstandigheid. Die kan zich niet ontwikkelen, als alles voor de kinderen gedaan wordt. Zij willen zelven scheppen

De speelgoed-industrie van heden bouwt de wereld der volwassenen in de kinderkamer en is daarom op een verkeerden weg. Wien alles en nog wat geboden wordt, leert zich niets veroveren.

Wat het kind noodig heeft?

Voedsel en kleeding, ja, maar dat is niet genoeg; het wil niet alleen bestaan, maar leven. Daarom heeft het eene wereld noodig waarin het leven kan. Eene wereld en geene ledige ruimte, eene wereld voor zich en waarin zijn leven geleefd wordt. Daarom is het de eerste plicht der opvoeding de omgeving voor de kinderen heerlijk te maken, zoodat hun eigen leven er zich ontwikkelen kan.

Licht en lucht is voor het kind onontbeerlijk. Eenvoud en smaak zoo hoog gewenscht. Dat vraagt het.

Bovenal vraagt het om menschen, die in alles dulden dat zijn eigen leven zich ontwikkelt. Zoo ouders, zoo kinderen. Dat bevat vaak een droef vonnis. Want de ouders scheppen de atmosfeer, waarin het kind leeft. Hun temperament, hunne stemming, hun geestelijk peil, hunne opvatting van en hunne houding tegenover de dingen, het vormt alles te zamen de wereld, waarin het kind den tijd, gedurende welken hij het meest voor indrukken vatbaar is, vertoeft.

Kan zijn leven er in tot ontwikkeling komen?

Laat uw huiselijk leven staan op hoog peil. Weest zelven veel, opdat uwe kinderen veel kunnen worden. Verdrijft bijgeloof, twist, haat, kleingeestigheid, laat liefde, vreugde, levenslust en moed er wonen, opdat de kinderen leven onder warmen zonneschijn. Laat orde heerschen, verdrijft alle willekeur, weest rechtvaardig bij al uwe goedheid.

Het eigen leven der kinderen vormt zich naar wat zij beleven. Daarom moet gij hen laten zien, hoe zij worden moeten. Hun leven moet zich gemakkelijk, bevallig kunnen ontplooiën onder den koesterenden adem van uw huiselijk geluk, uwen huiselijken vrede, uw beider hooge stemming.

(Wordt vervolgd.)

P.

ALS GOD.

Gij zult als God zijn.

Zoo sprak de slang tot Eva.

De slang wordt genoemd het schranderste dier.

De nieuwe bijbelvertalers zeggen dat dit bij de meeste oude volken het geval was; vereering viel haar ten deel en zij werd voorgesteld als een begeleider der goden. Zoo was zij dan ook bij Aesculapius, den god der geneeskunde.

Later werd zij, de slang uit het Paradijs, onder Israël en ook bij de Christenen met den duivel vereenzelvigd. Dat is in strijd met de bedoeling van den schrijver van dit verhaal.

Eva zou als God zijn, indien zij at van de vrucht des booms, die de slang haar als zeer begeerlijk wees.

De slang, het schranderste dier, zei dit.

Als God te zijn was dus reeds, naar de meening van dien auteur, een in heel oude tijden zeer begeerd goed.

De Joodsche schrijver denkt dat het onderscheid tusschen goed en kwaad te weten daartoe voert. Daarin straalt door zijne afkeuring van alle, ook van zedelijke beschaving, want Eva en Adam worden gestraft. Het was dus in Gods oog een slecht ding het onderscheid tusschen goed en kwaad te weten.

Afgezien van dit verhaal, heeft door alle eeuwen een slang, niet een boos, maar een schrander wezen, den mensch gezegd hoe hij er toe komen kon als God te zijn.

De kinderen dezer aarde hebben gretig naar die stem geluisterd.

Voor al de laatste eeuw heeft die stem krachtig gehoord.

Er stelde zich een slang naast het kind dezer aarde met het woord: Pluk van den boom der kennis, der wetenschap en gij zult als God zijn.

Hoe heeft men geplukt! Een rijke oogst, waarmede honderden zich hebben verkwikt.

Ja, het scheen de waarheid!

Werd de mensch, gaande op dien weg, onderzoekend de natuur, niet machtig?

Als een andere Jacob worstelde hij met den God en deze kon hem niet overwinnen.

Aan de aarde gaf hij in menig opzicht een nieuwe gedaante; natuurverschijnselen leidde hij en stelde ze in zijn dienst; het verkeer tusschen de volken schoeide hij op een andere leest; gemak en genot bereidde hij aan duizenden.

Het werd bevestigd wat de slang, het schrandere dier, had voorspeld: De mensch van kennis werd aan een god gelijk; men boog zich voor hem en richtte altaren op voor het menschelijk verstand.

Het gevolg bleef niet uit.

De ijdelheid, de hoogmoed klom; de overmoed degradeerde den god, uit wien alle macht was, tot een willenslooze macht, zonder leven of bewustzijn. Leven was er voor velen alleen op aarde, waar onderzocht, gearbeid, gedacht werd, — niet meer in een hemel, dien men vroeger zich voorstelde.

Prometheus, die duizenden door zijn talent, zijne schrandereheid had welgedaan, zag met minachting op naar den Olympischen Zeus. Tegenover dezen stelde hij zijne kracht als van hooger waarde.

Toch, bij allen hoogmoed, bij alle verwatenheid doet Zeus hem zijn onmacht gevoelen.

Prometheus, trotsch op al zijne bekwaamheid, is met duizend banden gebonden. Het helpt hem niet of hij de vuisten tegen den hemel balt.

Is het dan niet waar, dat hij is als God?

Moet dan de machteloosheid, die gevoeld wordt, een niet af te weren kaakslag zijn zijner ijdelheid?

Het is niet anders.

Prometheus, aan de rots gekluisterd, voelt zich machteloos tegenover de groote wereldorde, die hem zegt: Gij kunt niet zijn als God.

Gij zult als God zijn!

Telkens komt het schrandere dier terug.

Bedriegt hij den mensch?

Neen, als het kind dezer aarde slechts dit woord goed begrijpen wil.

Tot die hoogte op te klimmen is niet voor het verstand, hoe dankbaar men ook zijn kan voor het daardoor ontstoken licht.

Dien berg te bestijgen is slechts weggelegd voor den mensch, die de reinheid en de liefde tot zijne leidsvrouwen kiest.

Op den weg, door haar hem aangewezen, steeds meer zichzelf te worden; met taaie volharding, zich een pad banend door allerlei kreupelhout en over allerlei diepten, te strijden tegen wat in 't stijgen hem belemmert; diep overtuigd van zijn „kunnen”, ook waar het soms donkert om hem heen, den moed nooit te verliezen; dat zijn de middelen om als God te worden.

Hoe fijner en edeler de zedelijke idealen voor hem staan, des te meer licht en warmte giet de zon des hemels over hem uit, des te meer heft hij het oog vol vertrouwen, met innig gemeenschapsverlangen naar God.

Als God zoo goed, als God zoo vol liefde, — daarheen strekt zich zijn verlangen.

Nooit ten volle bereikt, nadert hij, zegen spreidende om zich, des levens grens. Daar ruischt een heerlijke toon hem in het oor, het „ten deele” wordt weggenomen; aan het graf staat een engel, die, schrander boven allen, hem zegt:

Gij zult als God zijn!

Wat de aarde niet gaf, wat geen paradijs den mensch bood, profeteert hem de engel des doods.

Dood, waar is uw prikkel! Graf, waar is uwe overwinning!

A. S.

ONZE LEESTAFEL.

Ludwig Ganghofer. Het Nieuwe Leven. Roman uit den Boerenkrijg der 16de eeuw, bewerkt door I. H. Maronier, L. J. Veen Amsterdam.

Maronier deed een goed werk ons de Hollandsche vertaling te bieden van dit boek. Daardoor komt onder het bereik van velen een merkwaardig stuk geschiedenis uit de 16de eeuw, getuigende van den kloeken geloofsmoed der verdrukten in dien tijd. Gelijk in meerdere tijdsgerichten lag op de lippen zoowel der onder de maatschappelijke als der onder de kerkelijke tyrannie zuchtenden één woord: vrijheid.

Hoe zij, die onder het juk der heeren gebogen gingen, het uitspraken, hoe zij het in hunne daden vertolkten, welke dwalingen zij bedreven, hoe vele edelen onder hen een grootsch doel nastreefden, hoe ten slotte de dwaasheid van velen den stouten opstand bedierf, al waren de voren getrokken en al was een goed zaad in den akker geworpen, — dit alles wordt ons levendig, onderhoudend verteld en is als een leerschool voor nu en later.

Schrijver, vertaler en uitgever verdienen onzen dank. Zij hebben allen goed werk geleverd.

Mad. E. Preczjinska. De school der reinheid. Een boek voor moeders met 40 wetenschappelijke illustraties in den tekst. Uit het Fransch vertaald door Johanna van Woude.

C. L. G. Veldt, Amsterdam.

Prijs ingenaaid f 1.90, geb. f 2.40.

Moeders, leest dit boek! Gij zult beter kunnen waken over de reinheid uwer zonen en dochtërs. Gij zult den weg, de middelen kennen, waarlangs en waardoor zij behoed worden voor onheiligh leven. Gij zult leeren hoe een hoog zedelijkheidsgevoel ook het natuurlijke geslachtsleven kan heiligen. In moeilijke tijden als zij beleven waar de vragen

omtrent het geslachtsleven dringend goede oplossing eischen, is het gelukkig een gids te hebben, in wier hart hooge religie woont, en die, met kennis van zaken sprekend, altijd dus gedreven wordt door heilig beginsel.

De lectuur van dat boek kome u en uwen kinderen ten goede!

Nacht-silene door Mevr. Marx-Koning. Met teekeningen van S. Moulyn.
Amsterdam, C. A. J. v. Dishoeck.

Mevr. Marx biedt ons in dezen bundel een 5-tal verhalen of sprookjes; het laatste „Van 't prinsesje, dat uit den hemel kwam” beslaat meer dan 100 bladzijden.

De eerste vier sprookjes zijn van sprekende planten en bloemen, die karaktertrekken bezitten, als in de menschenwereld gevonden worden en levensvragen behandelen die aan het thans levend menschengeslacht niet vreemd zijn. Het laatste handelt over een prinsesje dat met haar geheele wezen leunde aan een gelijke, die zij liefhad en hoe hare plichten nu licht werden. Deze sprookjes, even als de vorige, die zij schreef, brengen tot denken

Door het sprookje gedragen, voelt de lezer zich in eene hoogere wereld, van waar hij edele levensbeginselen zal meedragen.

BERICHTEN.

Reductie. In de vorige aflevering stond in de inhoudsopgave dat Ds. Stenfert Kroese de auteur was van het verslag der Alg. Verg. Ieder lezer zal begrepen hebben dat de openingsrede was van zijn hand, maar dat de redactie het verslag had geleverd.

Seminarium. De Curatorenvergadering zal worden gehouden te Leiden op den 26 Sept. a. s. des morgens te 11 uren.

Rotterdam. Ter voorziening in een der bestaande vacaturen werd opgemaakt het volgend viertal: ds. P. Eldering, laatst te Friedrichstadt, J. Hooykaas te Amersfoort, A. K. E. Horst te Lochem, L. R. Oldeman te Gouda. Op het daaruit genoemde tweetal stonden de Heeren Eldering en Oldeman, waarvan beroepen werd de Heer: L. R. Oldeman die dat beroep heeft aangenomen.

Amsterdam. Met blijdschap vermelden wij dat Dr. P. H. Ritter een eervolle vermelding en eene premie van f 150.— heeft ontvangen van het Stolpiaansch legaat voor zijn antwoord op de prijsvraag: Eene kritische geschiedenis van het begrip Substantie in de nieuwe wijsbegeerte.

Meppel. Van de stichters der gemeente verdwijnen er zoo van tijd tot tijd van het wereldtooneel. Nu weer is er een heengegaan, op hoogen leeftijd, die haar jaren lang als bestuurder heeft gediend.

De Heer A. J. Slot werd door den dood ons ontrukkt. Gaf hij ons bij zijn leven zijne nooit verflauwde belangstelling, — hij was een getrouw bezoeker onzer samenkomsten — en veel van zijn tijd, ook bij zijn heengaan heeft hij aan de gemeente, die hij liefhad, gedacht.

Een som van f 5000, vrij van successierechten, werd ons vermaakt.

Dankbaar aanvaarden wij deze erfating, een bewijs op nieuw van zijn gehechtheid aan den kring, dien hij mede had helpen stichten.

Oude Wetering. Ter vervulling der vacature werd gemaakt een viertal, bestaande uit de Heeren P. Eldering, laatst te Friedrichstadt, Hooykaas, proponent, Lente, proponent en L. R. Oldeman te Gouda.

Het hieruit gevormde tweetal bestond uit de Heeren Lente en Hooykaas.

De Heer Lente werd beroepen, die dit beroep heeft aangenomen.

Boskoop 10 Aug. 1902. Onze naar Dokkum vertrekkende leeraar, de Heer H. van Assendelft, nam heden een hartelijk afscheid van de gemeente, met een toespraak naar aanleiding van 1 Thessal. V : 19a. De gemeente, die door haar opkomst groote belangstelling toonde, zong den scheidenden leeraar deze zegenbede toe :

Hoe blij stemd' ons uw komen!
 Met smart zien wij u gaan.
 Wij hebben 't meer vernomen
 En 't nu op nieuw verstaan,
 Hoe w' in dit leven boeten
 Soms onverwacht en snel,
 Een vriend'lijk, lief ontmoeten
 Met een te ras vaarwel.

Heb dank voor al den zegen
 Dien ons uw woord steeds bracht,
 Daar g' ons op 's levenswegen
 Troost schonkt en licht en kracht.
 Dat ook uw ijvrig werken,
 Daar ginds gezegend zij!
 Gods liefde moog' u sterken
 Hij blijve u samen bij.

WIJZE: Lied 220. P.B.

Des namiddags in eene bestuursvergadering bracht de consulent Ds Oldeman te Gouda den Heer van Assendelft den dank der gemeente.

Ter voorziening in de vacature werd opgemaakt het navolgend viertal:

P. Eldering, laatst te Friedrichstadt, C. E. Hooykaas, proponent, L. R. Oldeman, pred te Gouda, Dr. C. D. Sax, pred te Friedrichstadt.

Hieruit werd een tweetal gevormd, bestaande uit de Heeren C. E. Hooykaas en P. Eldering, waaruit de Heer Hooykaas is gekozen.

Dokkum. Op 17 Augustus hield de Heer v. Assendelft alhier zijne intreerede.

Aan de gemeente werd hij op zeer hartelijke wijze voorgesteld door Ds. H. P. Schim v. d. Loeff, pred. te Leiden, terwijl hij zelf tot de gemeente sprak naar aanleiding van Mattheus IV : 4.

BESCHAVING EN CHRISTENDOM.

Hoe is het tegenwoordig in beschaafde vrijzinnige kringen gesteld met de waardeering en de toepassing van den Christelijken godsdienst?

Een hedendaagsch schrijver heeft dat onderwerp behandeld in eene brochure, getiteld: *Jesus Christus und das gebildete Haus unserer Tage*. Eerlijk maakt hij de rekening op, zooals zijne waarneming en zijne ervaring hem den staat van zaken hebben leeren kennen. Kan zijn oordeel tot zijn leedwezen niet gunstig luiden, hij begrijpt dat het niets baat daarover te jammeren, maar noodig is de oorzaak der kwaal op te sporen en middelen ter verbetering aan de hand te doen.

Wat Gustav Sorglich als vrucht van zijne waarneming en zijn nadenken meedeelt, is ook onze aandacht overwaard, zelfs als onze ervaring minder pessimistisch ons stemmen mag.

Het zij mij vergund een en ander er van mee te deelen, waarbij ik natuurlijk te letten heb op het verschil tusschen de Duitsche en Nederlandsche leefwijze, en zoo noodig des schrijvers denkbeelden heb aan te vullen of te wijzigen.

Voor een beschaafd huisgezin is meer dan iets anders kenmerkend de lektuur. Let nu eens op de boeken zoowel in het sierlijke kastje van het salon als op het rekje in de huiskamer; wanneer men de predikantsgezinnen uitzondert, zal men in den regel te vergeefs zoeken naar een boek, dat van zuiver godsdienstigen inhoud is. De geschriften der theologen zijn in deze kringen geheel onbekend. Men beschouwt ze als godgeleerd twistgeschrijf, waarvan men even afkeerig is als van zwaar op de handsche apologetiek. Op zijn best hoort men van theologische kwesties door een roman, die in de mode is, of een populair werk, dat opzien wekt. Niet zonder bevreemding bespeurt men dan, dat ook dit onderwerp op belangwekkende wijze kan behandeld

worden. Van diepe religieuse indrukken is daarbij niet of nauwelijks sprake.

En hoe staat het met de lektuur van het opkomend geslacht? Bij de aanneming worden wel fraai gebonden boeken gegeven, die over den Christelijken godsdienst handelen; maar het blijft dikwijls bij een vluchtig doorbladeren, zooals de beleefdheid tegenover den gever vereischt, terwijl uitspanningslektuur verslonden wordt. Niet zelden echter blijft de gift tot die laatste soort bepaald. Op de catechisatie ja heeft de jeugd boekjes in handen gekregen, die over Jezus handelen. Maar men weet, hoe het daarmee gaat; half begrepen worden de lessen geleerd, om na afloop van het onderwijs vergeten te worden, gelijk de boekjes voor goed verdwijnen. Juist in dit opzicht komt de vervreemding van het beschaafde gezin aan den dag. Niemand kan thuis den inhoud der les uitleggen, nog minder bij het kind voor den inhoud geestdrift wekken. Zelf heeft men het vroeger geleerde reeds lang vergeten. Sommigen zouden hun kinderen er liefst in 't geheel niet mee willen lastig vallen, maar het behoort nu eenmaal tot de opvoeding.

Aan bijbellezing wordt zoo goed als in 't geheel niet meer gedacht. Er bestaat daartoe genegenheid noch gelegenheid. Misschien wordt in moeilijke omstandigheden het Nieuwe Testament voor den dag gehaald en eene bekende plaats daaruit gelezen. Overigens herinnert men zich namen en spreekwijzen aan den bijbel ontleend, zonder evenwel den oorsprong te kennen of de juiste beteekenis te verstaan.

Eindelijk verdient nog de opmerkzaamheid, dat couranten- en tijdschriftenlektuur een zeer breede plaats inneemt. Over het algemeen onthoudt deze zich van al wat naar godsdienst zweemt om niemand ten opzichte van dat teedere punt te kwetsen, maar eigenlijk omdat het lezende publiek volkomen onverschillig is. Er gaat op alle ander gebied zoo ontzaglijk veel om, dat er voor belangen der religie geen plaats blijft. Moet soms de aandacht gevestigd worden op een theologisch werk, omdat het veel opzien wekt, dan gebeurt 't zoo min mogelijk in 't oog vallend als schaamde men zich eigenlijk, en als wilde men te kennen geven, dat de lezer dit gedeelte wel mag overslaan,

wat hij gewoonlijk zoo vrij is te doen. Eigenlijk gezegde godsdienstige tijdschriften en couranten komen niet in het beschaafde gezin onzer dagen. Misschien heeft men hier of daar een abonnement uit consideratie voor de oprichters of voor den redacteur; maar het is dikwijls al veel, wanneer het blaadje althans in de keuken gelezen wordt.

Evenals met de lektuur gaat het met de kunst. Wel hangen schier overal eenige platen aan den wand, die een of ander bijbelsch onderwerp voorstellen. Maar dat komt, omdat wie het schoonste en beste voortbrengsel der kunst wil bezitten, religieuse kunst moet eischen. Niet uit godsdienstig, alleen uit aesthetisch oogpunt heeft de eigenaar dier platen ze bezien en aangeschaft. De moderne muziek laat zich met den godsdienst nagenoeg niet in. Een standaardwerk bestaat op dit gebied tegenwoordig niet. De geniale gedachte om het tooneel tot drager van religieuse muziek te maken, moge enkelen eene godsdienstige aandoening schenken van voorbijgaanden aard, op het gros der beschaafden heeft zij geen blijvenden invloed. Wie te Bayreuth het avondmaal ziet opvoeren ontvangt den aesthetischen invloed veel sterker dan den religieusen. En de passiespelen te Oberammergau, die op schier ieder toeschouwer een onweerstaanbaren indruk maken, worden slechts om de tien jaren gevierd.

Godsdienstige muziek kan alleen bloeien op den bodem van het kerkelijke leven; maar met de kerkelijke muziek is het slecht gesteld. De Protestantsche godsdienstoefening heeft schier alle voeling met de kunst verloren. Hoe zal in huis de smaak er voor ontstaan? Komedie en concert nemen allen beschikbaren tijd in beslag. Kerkconcerten worden gewoonlijk slecht bezocht; tot medewerking zijn de muzikale liefhebbers slecht te vinden. Zangkoren moeten met kunst en vliegwerk in het leven worden gehouden. Menigeen die allerlei airs uit verschillende opera's van buiten kent, staat verlegen als hem gevraagd wordt een koraal of kerkelijk volkslied te spelen. Gelukkig dat Luther's „Feste Burg” zoowel in de „Hugenoten” als in Wagner's „Kaisermarsch” voorkomt, en zoo voor het beschaafde publiek blijft behouden.

Niemand kan zich over dezen staat van zaken verwonderen, die de inrichting van het hedendaagsche huisgezin kent. De huiselijke godsdienstoefening wordt bijna nergens meer gehouden. Geen lid des gezins voelt zich voldoende berekend om haar te leiden, niemand voelt lust ze geregeld bij te wonen. Tijd en gelegenheid ontbreken ook bij de tegenwoordige dagverdeeling. De regelmaat van oudtijds is ver te zoeken. Men staat 's morgens op verschillende tijden op, ontbijt niet gezamenlijk, en gaat naar school, kantoor of werkplaats, zeer dikwijls, zonder dat de leden des gezins elkaar gezien hebben. De eerste en beste gelegenheid om allen gezamenlijk aan 's menschen hoogste belangen te denken is voorbijgegaan.

's Avonds gaat het evenmin. De schoolgaande kinderen zijn naar bed, tot het laatste oogenblik met werk en leeren overladen; de grootere alsmede de echtgenooten zijn uit, naar eene vergadering, een komedie, een partijtje. Maar al is men thuis, ieder is te moe van het drukke dagwerk; ook moet de courant nog gelezen worden. Blijft het etensuur. Dan is er nog een zwak overblijfsel van orde en regelmaat. Hier komen allen te zamen. Hier is ook nog iets over van een kenmerk van het godsdienstig huisgezin. Althans zoolang de kinderen klein zijn wordt aan tafel gebeden en gedankt. Zoo is 't ten minste in sommige gezinnen. Doch wat zegt het voor geheel een dag, als een kind een gebedje opzegt dat het zelf nauwelijks begrijpt en den volwassenen te kinderachtig is? Bovendien, het geschiedt in den regel geheel werktuigelijk. Is er een gast, dan wordt het maar achterwege gelaten — hij is 't wellicht niet gewoon, dan is 't voor hem eenigszins huichelachtig er aan deel te nemen, of men maakt een dwaas figuur als men de handen gaat vouwen op hetzelfde oogenblik dat de gast den lepel reeds naar den mond brengt. En dat is dan het eenige oogenblik, waarop het gansche huisgezin te zamen aan Jezus denkt!

Op school is (althans in ons land) al wat naar godsdienst zweemt verboden waar. Wel is dat niet de bedoeling des wetgevers geweest, want eerbiediging der godsdienstbegrippen van andersdenkenden sluit niet minachting of onver-

schilligheid voor den godsdienst in. Doch het denkbeeld dat de openbare school „neutraal” moet gehouden worden heeft nu eenmaal post gevat, en men mag nog blij wezen als de onderwijzer zich onthoudt van openbaring van hetgeen zijne ziel aan waardeeringsgemis en gebrek aan teedere religieusiteit bevat. Worden de kinderen door den onderwijzer betreffende zaken, die het verboden terrein raken, naar huis verwezen, of komen zij zelf daar voor den dag met de vragen die telkens oprijzen in een kinderhoofd en een kindergemoed, zij vinden weinig aanmoediging, daar de volwassenen zelf niet in de kwesties leven. Ja, in de praktijk des levens toonen zij gedurig, dat het hun onmogelijk dunkt de beginselen van Jezus waarlijk ernstig in toepassing te brengen.

Het duidelijke bewijs voor bovenstaande stelling levert verder de wijze waarop het beschaafde gezin den Zondag en de Christelijke feestdagen doorbrengt. Zondag is in de allereerste plaats rustdag; uitslapen! is aller wachtwoord; op zijn gemak den dag beginnen. Wie durft er van heeler harte tegen opkomen, die iets kent van het zenuwachtig gejaag, hetwelk alle dagen der week vult, van den morgen tot den avond?

Het gevolg evenwel is, dat het te laat is geworden om naar de kerk te gaan. De kinderen kunnen naar kinderkerk en Zondagsschool, maar voelen zich daarvoor al spoedig te groot. De dienstboden mogen om de veertien dagen gaan; maar waarom zouden zij wel de kerk binnentreden, als mijnheer en mevrouw er nimmer heen gaan? die vrije morgen kan aangenaamer worden besteed. Geen sprake derhalve, dat Zondags een godsdienstig onderwerp ter tafel komt, waartoe juist de gehoorde preek licht aanleiding geeft. Of op een mooien Zondag gaat alles naar buiten. Ook is de rustdag een welkome gelegenheid voor diner of avondpartij.

Somwijlen echter roept de arbeid ook op den eersten dag der week, en rooft met eenige uren tevens de ware Zondagsstemming. De Christelijke feestdagen spreken als zoodanig geen verstaanbare taal meer. Het zijn dagen van familiefeesten, zooals Kerstmis en Paschen, of voor een uit-

stapje zoals Hemelvaartsdag en Pinksteren. De Goede Vrijdag, die zich tot geen van beide leent, is, waar hij bij uitzondering als rustdag geldt, een vervelende dag en niets meer. Aan Jezus' geschiedenis en persoonlijkheid wordt in het geheel niet gedacht. Het lid zijn van of contribueeren voor eenige Christelijke vereenigingen zegt in den regel niets. Het geschiedt omdat men niet weigeren wil, niet weigeren durft; het bepaalt zich tot de geldelijke bijdragen. Om zijn fatsoen te houden laat men dit evenmin na als het betalen van de kerkelijke belasting. Voor het bestuur van zulke vereenigingen is het dikwijls even moeilijk als voor de kerkelijke besturen het noodige personeel te vinden in den beschaafden stand.

Een droevig tafereel, hetwelk daar ontworpen is. Toch zal men de werkelijkheid ook voor ons land en onze kringen herkennen, al mogen wij wijzen op gunstige uitzonderingen. Wij weten hoe *Nieuws van den Dag* en *Handelsblad* niet schromen de tonen van hoogen zedelijken ernst en van diep godsdienstig gevoel aan te slaan. Er zijn leekengezinnen waar men de preeken van De Vries, een werk van Emerson, Hugenholtz's „Levenslicht” en dergelijke op het boekenrekje vindt en als de bezigheden het toelaten ook ter hand neemt; waar „Hervorming” en „Nieuw Leven” geen onbekenden zijn. Niet al onze beschaafden vergeten dat de Zondag ook een kerkdag is. Maar door die enkelen te noemen als uitzonderingen, hoog gewaardeerde uitzonderingen, zijn wij immers bezig den regel te bevestigen? En al erkennen wij dat de toestanden gunstiger zijn dan een aantal jaren geleden; dat religieuse onderwerpen in veel gelezen boeken behandeld worden, en een groot gehoor jaarlijks luistert naar gewijde muziek; toch is de werkelijkheid nog zoo vaak in overeenstemming met het beeld, door Sorglich gegeven van de kringen der beschaafden, dat wij zijn kijk op de dingen niet achterwege behoeven te houden.

Het eenvoudigste is nu zeker om die dingen op hun beloop te laten, daar er toch niets aan te veranderen is. Maar welk ernstig mensch heeft daarbij vrede? Te minder om de onwaarheid, die uit deze toestanden spreekt.

Een Christelijk huisgezin of een gezin van Christenen bestaat alleen in naam. Vooral bij de opvoeding treedt deze fout aan het licht. Opvoeding is het overplanten van *onze* idealen in onze kinderen. datgene wat ons als het hoogste en heiligste geldt, ook hun als maatstaf in handen geven. Welnu, hier heeft het tegenovergestelde plaats. Opvattingen, die voor de volwassenen geene beteekenis meer hebben, worden met hunne toestemming aan de kinderen als het hoogste en heiligste voorgesteld, misschien zelfs hier en daar in de stille verwachting, dat zij ze zelf eenmaal als dwaalbegrippen zullen leeren kennen. Gaat het aan, alzoo te spelen met een kinderziel? Zulke onwaarachtigheid blijft voor het kind geen geheim. Het begint spoedig te zien dat er bij opvoeding en onderwijs dingen voorkomen die alleen voor den vorm in eere worden gehouden, welke men niet ernstig heeft op te vatten — en dat nog wel de ernstigste en belangrijkste aangelegenheden! De taak der opvoeding is daarmede reeds van hare wijding beroofd; het godsdienstonderwijs, met hoe groote toewijding gegeven, met lamheid geslagen.

Voor den vorm laten vele ouders hunne kinderen doopen — maar zij voelen niets voor de plechtigheid als zinnebeeld der inlijving bij eene Christelijke gemeente, en leggen werktuigelijk hunne beloften af. De hooge plechtigheid der aanneming en bevestiging laten zij eveneens doorgaan omdat gewoonte en fatsoen zulks eischen, maar zij spreekt niet tot hen, daar zij van kerkelijk leven en Christelijke gezindheid vervreemd zijn; en als hun kind waarschijnlijk verkeert onder den indruk dien de ernst van het oogenblik op het jeugdig en ontvankelijk gemoed moet maken, hoe wordt deze stemming verkild, verstikt, vermoord in een omgeving, waar het Christen zijn geheel is verdwenen. Tehuis is er van te voren weinig over gesproken. De ouders voelen zich in de kerk niet op hun gemak. In het rustig gevoel dat de zaak goed en wel achter den rug is roeren zij haar verder niet aan. Het avondmaal zal moeder ter wille van haar kind bijwonen. Maar teekenend is de vraag die eens eene dame tot den predikant richtte: wat men bij zulk eene gelegenheid moest aandoen!

Ook het kerkelijk huwelijk; ook de uitnoodiging van een predikant bij eene begrafenis; ook het meedoen aan philanthropische vereenigingen geschiedt, *als* het geschiedt, niet uit de behoefte van het vroom gemoed, maar uit conventie, al spreken wij ook hierbij de goeden niet te na.

Voorzeker, conventie, gewoonte en gebruik hebben hunne rechten, zijn noodig en heilzaam; maar dat de daarmede gepaard gaande onwaarheid binnendringt in onzen huiselijken kring, dat zij de teedere betrekking tusschen ouders en kinderen vergiftigt, dat zij zelfs zich vergrijpt aan 's menschen verhouding tot God, die bovenal waarheid is, dat is stuitend, dat is ónhoudbaar. Veel moeten wij doen zonder dat ons hart er deel aan heeft; dit heilig gebied blijve daarvan verschoond en ons huis ga het voorbij.

Wat moet daarvan worden? Het gezin, waar de godsdienst niets meer te zeggen heeft, ofschoon de schijn nog wordt opgehouden, kan zich niet boven de oppervlakkige alledaagschheid en aardsgezindheid verheffen. Warmte en leven ontbreken. Tevergeefs worden zij gezocht als de behoefte zich doet gevoelen in dagen van hooge vreugde en diepe smart. Is de godvruchtige gezindheid bij een enkel lid des gezins aanwezig, de aanknoopingspunten met de huisgenooten ontbreken. De diepste grond van eenheid wordt gemist. De natuur legt wel sterke banden, maar door de individualiteit ontstaat dikwijls eene sterkere macht, die scheiding maakt. Gemeenschappelijke belangen houden allen bijeen, maar straks komen persoonlijke inzichten met elkaar in botsing. Houdt de band van natuur en gemeenschappelijk belang niet meer, dan zijn er nog beginselen als liefde, dankbaarheid, bewondering, medelijden; maar deze alleen zoolang zij wortelen in godsdienstigen grondslag. Zonder eenheid in de diepste gevoelens des gemoeds — en dat zijn de religieuse gevoelens — staan de huisgenooten vreemd tegenover elkander. Alleen op dezen grondslag kan er sprake zijn van een betrekken der dienstboden in den kring van het gezin; bij gebreke van dien is aan belangstelling in en verbetering van den toestand der onderhoorigen niet te denken. Wie zijne dienstboden naar de kerk zendt zonder zelf haar te bezoeken, maakt de sociale kloof breeder dan deze reeds is,

en kan zich niet verwonderen wanneer zij denken: „voor mij is goed genoeg waarvan mijnheer en mevrouw niet gediend zijn!” hetgeen de vervreemding sterk in de hand werkt.

Het hoogste doel en de heerlijkste uitwerking van den godsdienst is kracht, zedelijke kracht tot handelen en dragen. Daarom passen wij op het Christendom den naam „godsdienstig-zedelijk” toe. Zonder godsvrucht ontbeert dus het gezin de zoo noodige zedelijke kracht. Wijst men op degelijke en zedelijke gezinnen, die toch behooren tot de geschetste rubriek, dan vergete men niet het volgende. Ook in beslist niet-christelijke gezinnen werkt de kracht der Christelijke beschaving nog voort. Men teert op het in de jeugd geleerde en ervarene, op het van ouders en grootouders geërfde goed. Verder vallen de onvolkomenheden veel meer in het oog bij een gezin dat een godsdienstig karakter wil bewaren en handhaven dan omgekeerd.

Men staat verlegen wanneer men iets zou moeten noemen, dat deze zedelijk-godsdienstige kracht vervangen kan. Zonder de beginselen des Christendoms kan een mensch niet op den duur staande blijven. Vaak zien wij ook niet-godsdienstige personen in tijd van nood tot haar de toevlucht nemen; maar wat geeft een kerkgang waar steeds de godsdienstoefening werd verzuimd; hoe zal men een stichtelijk boek begrijpen, waar steeds deze lektuur is verwaarloosd; wie kan bidden, die het gaan tot den Vader heeft verleerd?

Tegenwoordig als in de dagen van Julianus dreigt het gevaar, dat het Christendom „paganisme” worde, de godsdienst van boeren, kinderen, dienstboden. Maar dan is het slechts eene kwestie van tijd, wanneer ook deze onverschillig en vijandig worden. Te meer als het begrip voedsel vindt, dat de bezittende klasse den godsdienst slechts gebruikt als middel om de niet-bezittenden in toom te houden. Het is niet zoo vreemd, dat onder de sociaal-democraten geen sympathie, zoo niet erger, voor het Christendom wordt aangetroffen. Ja, hunne houding toont althans karakter. Openlijke vijandschap is beter dan lauwe vriendschap. En wie in Jezus den eersten socialist meent te zien, gevoelt zeker

meer voor hem dan zij, tot wie hij eigenlijk niets meer te zeggen heeft.

Wat ook gedaan worde door de inwendige zending ten bate van verlorenen, zoolang het beschaafde gezin niet verandert, zinkt het Christendom al dieper en dieper weg. Immers groot is zijn invloed naar verschillende kanten, en de macht van het voorbeeld is onberekenbaar. Dat geldt niet het minst de kinderen. Wanneer deze thuis geen belangstelling vinden in, geen toepassing van den godsdienst, dan blijft deze voor hen een onwezenlijk iets. Hij slaat geen wortel in hunne ziel, evenmin als de plant kan wortelen, wanneer men haar teelgrond, besproeiing en lucht onthoudt. De lucht, die het kind tehuis inademt, is niet doortrokken van godsdienstige bestanddeelen — zelf wordt het ongodsdienstig.

Wie neemt die verantwoording op zich? Wie gevoelt niet, dat de kerk hier niet afdoende helpen kan? Wie beseft niet, dat juist in onze dagen van vele en groote beoering een verheven kracht tot dragen, arbeiden, verbeteren noodig is? En men zou den menschen hun godsdienst ontnemen! Doch om dat te voorkomen moet een begin van verandering gemaakt worden bij eigen persoon, in het beschaafde gezin, dat zonder zedelijk karakter zijn ware beschaving mist en spoedig haar geheel zich ontzinken ziet.

Het antwoord op de vraag: wat dan gedaan moet worden? is zeker niet gemakkelijk. Toch willen wij enkele aanwijzingen doen, welke voor aanvulling vatbaar zijn.

Hoe moeilijk de toestand zij, men behoeft toch niet aan verbetering te twifelen. Trouwens wie weifelachtig en twijfelachtig is, hij heeft zich vooruit de kans op wel-slagen benomen.

Hoofdzaak is in dezen het opkomend geslacht. Dat is nog te leiden in de goede richting en ontvankelijk voor het hooge en heilige. Diep moet degeen die godsdienstonderwijs heeft te geven doordrongen zijn van het hoog gewicht zijner roeping. Vroom, kundig, beschaafd zoodat hij de behoeften der beschaafden kent, paedagoog: zonder deze eigenschappen te bezitten en aan te kweeken mag hij niet op veel succes rekenen.

Daarbij kome het opvoedend karakter der school, door onderwijzers die eveneens naast grondige kennis diep geoedelevens bezitten, en het paedagogisch karakter van uitnemende voorbeelden kennende zelf het voorbeeld geven van ernst en vroomheid.

Maar wanneer nu de kinderen geen aanknoopingspunt vinden in de ouderlijke woning? Daar schuilt, gelijk wij reeds zagen, de Achilleshiel.

Is het echter onmogelijk dat deze toestand anders, beter worde? Kiemt niet reeds bij vele ouders het besef, dat deze toestand niet is zooals hij behoort te zijn, en wenschen zij niet veeleer dat hunne kinderen weer den godsdienst mogen verstaan en liefhebben? Of waar deze overweging nog niet voldoende aanwezig is, kan die niet worden gewekt? kan hun niet het onbevredigende, het heillooze van het gemis aan godsdienstzin worden onder het oog gebracht?

Daartoe kan wellicht dit stukje iets bijdragen, hetwelk immers komt in de woning van vele beschaafden? Er zullen toch onder hen wel zijn die 't lezen, en er voorts anderen opmerkzaam op maken en er eens van gedachten over willen wisselen? De zaak is het overwaard.

Ook in „Teekenen des tijds” wordt deze kwestie behandeld. Ook aan onze couranten is zij niet vreemd. Zou niet wederom de tijd kunnen herleven, dat de beschaafden onder de verachters van den godsdienst, gelijk in de dagen van Schleiermacher, door kennis te nemen van deze en dergelijke lektuur een rechtvaardiger oordeel gaan vellen en de gesmade gaan waardeeren? De boekjes van Wimmer en Furrer kunnen eveneens uitstekende diensten bewijzen. Zij deden het nog veel te weinig, getuige de klacht des uitgevers, die aarzelt op nieuw dergelijke in vertaling uit te geven.

Ook kan het huisbezoek dienst bewijzen. Dit is een teer punt. Somwijlen wordt den predikant te kennen gegeven, dat „men aan die dingen niet meer doet”. In den regel echter weet hij, dat hij in de woningen onzer beschaafden niet onwelkom is en rekenen mag op een beleefde ontvangst. Maar men verwacht geen stichtelijke toespraak, men heeft geen aanknoopingspunt met hetgeen hem bovenal ter harte

gaat. Het huisbezoek bepaalt zich tot een gewone visite. Een groot bezwaar is, dat de beschaving van vele predikanten weinig meer is dan een oppervlakkig vernis. Zij komen uit gansch andere kringen dan waarin zij thans door hunne betrekking zich verplaatst zien, en waar zij zich om de waarheid te zeggen niet recht op hunne plaats gevoelen. Ook dit feit is een nieuw bewijs voor de stelling, dat het beschaafde gezin weinig voor den godsdienst gevoelt, waardoor ook de jongelingschap geen geestdrift heeft voor de predikantsbetrekking. Hoe meer in dien toestand verandering komt, des te beter zal het wezen. Dan is er meer kans op vruchtbaar huisbezoek; al blijft ook daarvoor hoofdzaak de beschaving des gemoeds en des karakters, die waarborg zijn van waren tact.

Van belang is het te dien opzichte, dat de wijken in de steden niet te groot zijn; zoolang zij een conglomeratie en geen organisme zijn, is van betrekking tusschen predikant en gemeenteleden weinig sprake.

Door dat persoonlijk rapport wordt ook het kerkgaan weder in herinnering gebracht, waartoe eveneens kinderkerk en godsdienstoefening voor jongelieden het hare kunnen bijdragen.

Evenzeer de huiselijke godsdienstoefening, waarvoor hulpmiddelen genoegzaam voorhanden zijn, als Bloemlezingen uit den bijbel en godsdienstige dagboeken. De maatschappelijke inrichting maakt het houden er van niet gemakkelijk. Maar de orthodoxen leven toch in dezelfde maatschappij en houden geregeld den „huisgodsdienst” in eere. Wanneer de wil aanwezig is, wordt licht de weg gevonden.

Ten slotte nog een woord van Sorglich zelf:

Gezonde, echte Christenzin werkt aanstekelijk. Wie eenmaal gezien heeft, dat uit deze bron een stroom van huiselijke zegeningen opwelt: orde en tucht, de mogelijkheid om elkaar te verstaan ten opzichte van de hoogste vragen en heiligste bedoelingen, eene zedelijke macht die in staat is kleine wanklanken op te lossen en een tijdelijk misverstand uit den weg te ruimen, kracht om zich te verheffen boven ellende en moeilijkheden, weerstandsvermogen,

en bovenal eene stille, hooge blijdschap, die over alles een helder licht werpt en allen heiligt, zoo iemand moet door heiligen naijver worden aangegrepen, als het in zijn huis niet even goed gesteld is. Hij zal beseffen dat het mogelijk is, omdat het werkelijkheid is, en zoo zal de vonk overspringen van het eene huisaltaar op het andere en allereuwe de vlam der Christelijke liefde doen gloeien. Eene jeugd die bij zulke altaren is opgegroeid, zal zich Christus niet meer laten ontrooven.

's *Hertogenbosch.*

J. HERDERSCHEË.

NOG: „EEN BLADZIJDE” UIT DE GESCHIEDENIS
DER VEREENIGDE CHRISTELIJKE
GEMEENTE TE DOCKUM.

De meeste lezers van ons tijdschrift zullen de reden, waarom de Vereenigde Chr. gemeente te Dockum werd gesticht en de aanleiding dier stichting, wel kennen. Een uitvoerige beschrijving hiervan werd gegeven door Ds. Scheltema en Dr P. C. van Wijk in hun werkje: Een bladzijde uit de Kerkgeschiedenis der vorige eeuw: „*Een poging tot verbroedering der protestantsche Christenen en hare verwezenlijking in de Vereenigde Christelijke gemeente te Dockum.*”

Tengevolge van hare samenstelling draagt de gemeente een eigenaardig karakter. Dit openbaarde zich vooral in de tijden eener vacature. Dan vroeg men zich, soms met levendige belangstelling af, of er een doopsgezind, remonstrantsch, dan wel een Nederl. Hervormd leeraar zou worden beroepen, dan vormden zich kleinere of grootere partijen, om echter ten slotte, als de keuze eenmaal gedaan was, weer eendrachtig samen op te gaan naar het eenvoudige, vriendelijke bedehuis, boven welks deur in gouden letters de nooit genoeg te behartigen leuze staat geschreven: „Een is uw Meester, en gij zijt allen broeders.” Zoo is het steeds geweest.

Maar eenmaal scheen het, alsof een ramp voor de kleine schare dreigde, alsof het „Een is uw Meester” vergeten werd. Het was de laatste maal, dat een verschil zulke afmetingen aannam

Door de welwillendheid van het bestuur der Ver. Chr. Gem., wien ik daarvoor mijn hartelijken dank betuig, was ik in de gelegenheid de verschillende documenten over dien twist in de gemeente en de dreigende scheiding te raadplegen.

Het kwam me voor de kennis van deze gemeente wenschelijk voor ze te publiceeren.

Het was in 1865. De gemeente had haren predikant, ds. Hussem, die emeritus was geworden, na haar van 1827—'64 gediend te hebben, verloren. Nadat eenige predikanten op beroep hadden gepreekt, werd ten slotte de keuze gevestigd op ds. ten Bruggencate van Baard. 3 Maart 1865 schreef deze: „De uitnoodiging om ten uwent op beroep „te preeken heb ik ontvangen en ook van de daarbij gegeven inlichtingen heb ik kennis genomen. In antwoord „daarop is dienende u te berichten dat ik mij bereid verklaar aan uwe uitnoodiging te voldoen”. Andere brieven, waren met het verzoek om op beroep te komen preeken gericht aan drie andere doopsgezinde predikanten, die echter allen, omdat het tegen hunne overtuiging streed den kinderdoop te bedienen, hieraan geen gevolg hadden gegeven.

In de vergadering van kerkeraad en stemgerechtigde leden gehouden 25 Mei 1865 werd eerst aan de leden gevraagd of zij de opgemaakte nominatie goedkeurden. 31 leden keurden ze goed, 5 af. Daarna werd ds. ten Bruggencate van Baard gekozen met 27 stemmen.

Aan hem werden vervolgens de beroepsvoorwaarden gezonden, nl.:

1. Bediening van den grooten en kleinen doop.
2. Zon- en feestdagen ééns dienst.
3. Tweemaal 's jaars avondmaal en des middags dier dagen de dankzegging.
4. Vier vrijbeurten.
5. De gemeente en leeraar is lid der Remonstr. Broederschap en lid van den Doopsgezinden kring.
6. Tractement Een duizend een honderd gulden.
7. Vrije pastorie en gedeeltelijke lasten.

Hierbij waren gevoegd een wetboek van den doopsgezinden ring en der Remonstrantsche Broederschap. Tot verwondering van den kerkeraad ontving hij echter een schrijven van genoemden predikant, luidend als volgt:

..... Ik kan daarom niet voorbij om mijne groote verwondering te kennen te geven, hoe de Kerkeraad, die zulke voorwaarden aan haren aanstaanden evangeliedienaar dacht voor te leggen, mij als doopsgezind leeraar het beroep kan aanbieden.

..... „Ik had verzocht bij eventueel beroep inlichtingen te verkrijgen omtrent de constitutie uwer Vereenigde Chr. gemeente en nu ontvang ik integendeel een remonstrantsch wetboek!” Hij bedankt dus voor het beroep.

In de Notulen van den 4den Juny 1865 lezen we nu naar aanleiding van dit schrijven het volgende: „Dat de uitnoodiging op beroep dezelfde voorwaarden had bevat als de beroepsbrief; en men dus aan de oprechtheid der bevreemding, uitgesproken in zijn schrijven moest twijfelen;

dat de bediening van den bejaarden en kinderdoop een van de bepalingen van het contract was tusschen doopsgezinden en remonstranten gesloten, en men van een vereenigde Chr. gemeente niet kan verwachten dat zij uitsluitend doopsgezind zou zijn;

dat wij hem niet als doopsgezind leeraar, maar wel als Christenleeraar eener Ver. Chr. gemeente hadden beroepen en dat volgens het contract der Vereeniging de gemeente lid zou zijn en der Remonstr. broederschap en der doopsgezinde societeit;

dat onze gemeente door het lidmaatschap der Remonstr. Broederschap tot instandhouding van onze gemeente van 1798—1818 door een jaarlijksche bijdrage van f 400.—krachtig steun had genoten;

dat bij de oprichting de gem. moeite heeft gedaan om door de doopsgez. societeit erkend te worden en ook aanvankelijk erkend is, maar bij later overweging van art. 4 van het contract der vereeniging betreffende den doop, van het lidmaatschap der doopsgez. societeit werd vervallen verklaard; dat zijn Eerwaarde dit alles vooraf had geweten en zijn handelswijze om zich eerst beroepbaar te stellen en nu op genoemde gronden te weigeren, groote bevreemding wekte.”

Uit de notulen blijkt, hoe heftig deze zaak indertijd de

gemoederen heeft bewogen, want de qualificatiën, die aan het gedrag van ds. ten B. worden gegeven, en die wij in het stof der archieven zullen laten rusten, getuigen van groote opgewondenheid.

De zaak was echter hiermede niet geëindigd. Onderteekend door drie leden werd aan het bestuur overhandigd een lange missive waarvan de hoofdinhoud was: dat de schrijvers het gedrag van ds. ten B. wel niet geheel goedkeurden, maar hoofdzakelijk den ongelukkigen afloop van het beroepingswerk aan het bestuur weten; dat zij de hulp, van 1798—1818 aan de gemeente verstrekt, weinig waard achten — in elk geval nu tot niets meer verplichtende: dat zij inzien dat op de voorwaarden van den beschrijvingsbrief nimmer een doopsgezind predikant het beroep zal aannemen: „daarom vragen wij u met bescheidenheid, broeders, of het niet beter is ons los te maken van een band waarmee wij inderdaad en in waarheid niets te maken hebben.”

Tegelijkertijd kwamen echter ook andere stukken bij het bestuur in:

In de eerste plaats het volgende stuk:

„De ondergeteekenden F. A. Klaver, J. Ijpes en D. van Nijmegen-Schonegevel, leden der vereenigde Christelijke gemeente alhier, geven hiermede hunne broeders te kennen „dat zij gisterenavond 8 Juny gevolg hebben gegeven aan „eene uitnoodiging van twee broeders der gemeente ten „einde eenige punten vast te stellen, noodzakelijk ge- „worden door het bedanken van den WelEerwaard. Ds. „ten Bruggencate;

„dat zij in deze vergadering, tot hunne groote verbazing „den WelEerw. ds. Plantinus van Holwerd hebben aange- „troffen; dat het eenige voorstel, hetwelk na vele delibe- „ratiën eindelijk ter tafel werd gebracht niets meer en „minder bevatte dan een omverwerping der Vereenigde „Christelijke gemeente;

„dat zij met diep leedwezen dit voorstel hebben aan- „gehoord waartoe zij evenwel in de verste verte niet „hebben willen medewerken;

„dat evenwel dit voorstel van scheiding door 13 (dertien) „der aanwezigen is geteekend, waarom zij nu van hunnen „kant tot de droevige noodzakelijkheid zijn gekomen hunne „medebroeders mits dezen uit te noodigen tot instandhouding „eener gemeente, de eenige en vrijste in Nederland en „welke zij ook met het oog op de toekomst, zoo gaarne „gevestigd wenschen te houden, redenen waarom zij de vrij- „heid nemen u nevensgaand request ter teekening aan te „bieden, om bij den eerwaarden kerkeraad aan te dringen „onze belangen in dezen tot het uiterste te behartigen „opdat de treurige gevolgen eener scheiding, door onbe- „zonnenheid, worden voorkomen.”

Het request werd geteekend door twintig mannelijke leden der gemeente en luidde als volgt :

„De ondergeteekenden, allen mannelijke leden der Ver. „Chr. gem. alhier, hebben de eer zich hiermede tot hunnen „eerwaarden kerkeraad te rigten met het verzoek dat het „request uitgaande van eenige der leden dezer gemeente, „ten doel hebbende de omverwerping van het bestaande „kerkgenootschap niet door u in eenige aanmerking zal „worden genomen.”

Verder kwam een request in van 37 vrouwelijke leden der gemeente :

„Hoewel verstoken van het recht om zich met de zaken „van ons kerkgenootschap in te laten, meenen wij onder- „geteekenden, allen vrouwelijke lidmaten der Ver. Chr. „gem. alhier, thans, nu enkele der mannelijke leden het „plan schijnen te hebben tweedragt of scheuring in onze „vereeniging te bewerken, gerechtigd te zijn, ons tot den „eerwaarden kerkeraad te richten met het dringend ver- „zoek toch alle gepaste middelen in het werk te willen „stellen dat bedoelde scheuring in deze gemeente worde „voorkomen. Ook wij stellen haar, waarin wij grootendeels „eens uit volle overtuiging onze belijdenis hebben afgelegd, „hoogelijk op prijs, bovendien waardeerende die vrijheden, „welke bij haar op den voorgrond staan en waar ieder „in dezen tijd zoo vurig naar haakt.”

De positie, waarin zich de eerwaarde kerkeraad bevond

was verre van gemakkelijk! Opdat hij geheel onbevangen zou kunnen oordeelen was hij niet tot die bijeenkomst uitgenoodigd, waarop het voorstel tot scheiding ter tafel was gebracht. Het valt moeilijk uit te maken of het bestuur reeds dadelijk voor of tegen de scheiding was, maar we hebben alle reden om te gelooven dat althans het meerendeel er beslist tegen was; de wijze waarop zij, die de scheiding wenschten, reeds dadelijk mogelijke bezwaren weerleggen, geeft ons daartoe het recht. De beide andere requesten zullen ook hun invloed niet gemist hebben. Hoe het ook zij, in hun antwoord aan de eerste adressanten spreken zij hun: „tegen” onomwonden uit.

Is het contract, 1798 gesloten, zoo drukkend? vragen ze: „Wij gelooven dit niet! In een vereenigde gemeente behooren allen dezelfde rechten te hebben en opdat dit „plaats zoude kunnen vinden, hebben onze verlichte vaders „op goede gronden een dusdanig contract gesloten....”

„Gij vraagt verder: welke verplichtingen deze gemeente „heeft jegens de broederschap. Hierop antwoorden wij, „dat, wanneer deze vereeniging in hare opkomst niet een „toelage van f 400.— per jaar had ontvangen, wat 20 jaren „is geschied, zij te niet zou zijn gegaan, daar de doopsgez. „Sociteit haar niet heeft willen erkennen....” „In die „broederschap hebben onze vaders hun vertrouwen gesteld, en zij heeft dit op zoo schitterende wijze „rechtvaardigd. Wij vragen u nu, broeders, of het niet „ondankbaar zou zijn nu zich van een broederschap los „te maken aan welke de gemeente zulke groote „verplichtingen heeft, en ons aan te sluiten bij een societeit „die nooit iets tot haar bloei en welvaart heeft bijgedragen.... Om bovenstaande redenen heeft de kerkeraad „gemeend uw verzoek tot scheiding van de hand te moeten „wijzen, gesterkt door een ingekomen adres, onderteevend „door 20 leden onzer Vereeniging, inhoudend het verzoek „om de regten der Vereenigde gemeente te willen handhaven.

„Wij hopen broeders! dat dit ons antwoord U weer „moge verzoenen en u doen besluiten gemeenschappelijk „met ons te werken aan den bloei en de welvaart dezer

„gemeente, waardoor alle wenschen vervuld zouden worden ;
 „daar wij vereenigd sterk kunnen wezen, doch ontbonden
 „zwak zullen zijn.” —

Ondertusschen was een nieuw tweetal opgemaakt. Hieruit werd op den 18 Juny 1865, terwijl 24 leden ter vergadering aanwezig waren, gekozen ds Scheltema, remonstrantsch leeraar te Zwammerdam, met 21 stemmen ; deze nam dit beroep aan, en deed zijn intrede sprekend naar aanleiding van Coloss. I ; 23.

De oppositie legde echter niet dadelijk het hoofd in den schoot, maar zond een nieuw adres aan den Kerkeraad, waarin

a. werd betwist het recht van den kerkeraad om hun verzoek van de hand te wijzen ;

b. gevraagd werd op welke gronden hij bovengenoemd recht zich had aangematigd ;

en verder nog een resumé werd gegeven van de reeds in het eerste adres vermelde grieven tegen de leeraarskeuze en de „priesterwet” van 1798.”

Dit adres was ondertekend door twee leden en werd als volgt beantwoord :

Broeders!

„Uwe missive is in ons bezit.

„De vragen daarin vervat leiden tot niets dan redetwist
 „en om de bestaande klove te vergrooten ; laat het nu
 „daarom genoeg zijn, dat reeds vader tegenover zoon,
 „broeder tegenover broeder en vriend tegenover vriend
 „staat ; het is daarom dat noch dit, noch eenig volgend
 „schrijven van U zal beantwoord worden, daar een Kerke-
 „raad niet door enkele tegenover alle de anders welwillende
 „leden tot een speelbal mag gebruikt worden.”

Daarop voegden zich de ondertekenaars van het eerste adres en de ondersteuners van het adres van scheiding naar den wensch der overige leden van den Kerkeraad. Één slechts bleef zich verzetten en bedankte voor het lidmaatschap der Ver. chr. gem., omdat, naar hij meende, niet ieder daarin de christelijke vrijheid kon vinden, die hem toekwam.

„Evenwel zal ik,” zoo schrijft hij in zijn adres, gedateerd 7 October 1865 „indien God mij het leven spaart van de prediking in uwe Kerk gebruik maken en den leeraar, dien gij gekozen hebt geenzins om deze zaak verachten.”

Zoo was deze strijd geëindigd! De schrijver van het beknopte overzicht in de notulen eindigt zijn stuk aldus: „Heeft onze gemeente moeilijke dagen doorleefd, zij zijn „door Gods goedheid voorbij gegaan en wij moeten den „Heer der gemeente danken dat Hij ons in staat heeft gesteld om het pand, ons toevertrouwd, te bewaren Onze „gemeente heeft, hetgeen haar onderscheidt en een eenige „plaats in de Christelijke kerk doet innemen, dank zij het „drijven van sommigen, juister doen kennen en hooger doen „waardeeren; zij betoone zich steeds den naam, dien zij „draagt van *Vereenigde Christelijke gemeente* waardig. Wij „kunnen de verzekering geven dat de geest van afscheiding, „die sommigen dreef, geweken is en dat slechts ¹⁾ een lid „onzen kring verlaten heeft”.

Zien wij -- alvorens te eindigen, nog eens terug op den gevoerden strijd. Er werd heftig gestreden, zeker! Dat er in dien heftigen strijd bittere woorden zullen zijn gesproken door beide partijen, wie zou het durven ontkennen! Maar toch, de belangstelling van beide zijden in het kerkelijk leven, de ijver waarmee zij te wapen snellen als zij meenen dat er een aanval wordt gedaan op hun hoogste goed, waarin ook de vrouwen, toen nog niet stemgerechtigd, niet achterbleven, dat alles doet ons goed. Zoo mogen dan ook wij in onzen tijd, wij, die de vruchten plukken van wat door onze vaders met groote moeite en inspanning is gezaaid, ons geloof en onze vrijheid te meer waardeeren!

A. F. KLAVER.

1) in het oorspronkelijke verkeerdelijk: niet.

EEN PROFESSORAAL ADVIES.

Onder no. 679 wordt in de Handschriften onzer Rotterdamsche gemeente eene eigenaardige briefwisseling bewaard

In Maart 1699 stond de kerkeraad der Haagsche gemeente voor een moeilijke beslissing. Zekere Rendorp en zijne zuster, de door haren echtgenoot den acteur J. Nozeman verlatene vrouw, welke broeder en zuster mede het beroep van tooneelspeler uitoefenden, hadden gevraagd om tot de gemeente en hare avondmaalsviering te worden toegelaten. De kerkeraad was met dit verzoek verlegen, en verzocht nu den Hoogleeraar van Limborch om zijn advies.

Ook deze hoogleeraar schijnt met de zaak wat verlegen gezeten te hebben, en de brief bevat dan ook 24 regels, die zijn doorgehaald. Die brief is van 2 April 1692 en een antwoord op het verzoek hem overgebracht door den Haagschen predikant Nicolaas Bergman op 30 Maart 1699. Ds. Bergman schreef, dat de kerkeraad daarom in het onzekere was, omdat er waren die alle tooneelspel als onchristelijk veroordeelden, en de kerkeraad meende toch hem, die buiten die functie onergerlijk leefde, niet voor het hoofd te moeten stooten. En de vraag kwam ook op, of ooit een acteur was aangenomen, en of bestuurders van schouwburgen, die zoowel goede of kwade stukken ordineerden, konden toegelaten worden.

Van Limborch antwoordde, dat hij zich uit zijne jeugd een geval herinnerde dat men in de publieke kerk een tooneelspeler, die onergerlijk van leven was, geweigerd had, alleen omdat hij tooneelspeler was, maar dienzelfden had toegelaten, toen hij later eene winkelnering opzette. De leeraars der publieke kerk veroordeelen het tooneel. De hoofdreden daarvan is hunne liefde voor het gezag. Zij weten, dat zij, op den preekstoel staande, den Magistraat vaak doorhalen, als die iets doet, niet naar hun zin. Zij weten dat de comedianten den Magistraat kunnen dienen van den anderen kant, om de predikanten, als die

het te grof maken op hunne beurt door te halen en de gunst des volks misbruiken, om hen ten toon te stellen. Van Limborch haalt daarbij aan een scherp oordeel van Vorstius, wiens woorden vertaald luiden: „Acteurs verwekken op velerlei wijze ergernis, duizende vrome zielen maken zij bedroefd, de schrijvers vervaardigen tooneelstukken, waardoor Gods woord, de rechtzinnige leer, de beoefening der vroomheid, het kerkelijke ambt belachelijk worden gemaakt”.

Is het tooneelspel geoorloofd, zegt Van Limborch, dan is het vertoonen daarvan niet zedeloos. Maar de kerkelijken hebben door hun vonnis het officie van acteur infaam gemaakt. Daarom moeten wij toezien, dat wij geen lieden van dit officie toelaten, van wie wij niet bewijzen kunnen, dat hun leven niet strijdt met het gebod des evangelies. Dit bewijs is moeilijk te leveren en dan komt er ergernis en opspraak in de gemeente. In andere beroepen is het voldoende, dat men het quade van iemand niet weet, maar in opsprakelijke beroepen wordt iemand voor quaad gehouden, die niet toont goed te zijn en geen deel te hebben aan het zijn beroep aanklevende quaad. Dit moet de kerkeraad wel bedenken, dat die lieden eenmaal aangenomen, met attestatie ook elders bij de Broederschap kunnen komen.

Wat de bestuurders van den schouwburg betreft, zij worden in de publieke kerk ook van het avondmaal geweerd. Wij hebben hier jaren geleden een hoofd van een schouwburg als lid der gemeente gehad. Men mag toch, al is er verwantschap tusschen vertooners en beheerders, van het leven der eenen op de anderen geen illatie doen.

De overheid moest zorgen, dat alleen leerzame stukken vertoond worden. Uit Vrankrijk waait een wufte geest over, die eene passie van liefde bij de toehoorders wil ontsteken, en hen met ijdele gedachten vervult, die hen bijblijven. Wie zulke stukken vertoont, behoort niet bij de gemeente. Hier brengt het beroep mede dingen te verkondigen, die met het evangelie strijden. Zijn er goede stukken dan ligt de mogelijke fout niet bij het beroep, maar bij den mensch zelven, bij andere stukken ligt de fout in het beroep, dat hij niet goed kan uitoefenen, als hij zich niet zedeloos aanstelt, en uit die voorstelling profijt

trekt. De tegenwoordige tooneelspelers leeren onreine denkbeelden van buiten, trachten die sierlijk uit te drukken en af te beelden. Dit neemt hun gansche leven in, ook buiten het tooneel zijn zij er mee bezig. Als ik op den grond zie van de professie en het leven dezer menschen, kan ik die niet overeenbrengen met wat wij lezen: Efezen V: 3, 4: en alle onreinheid worde onder u niet genoemd noch oneerbaarheid, of zot geklap. Hun gezelschap is bovendien altoos met hunne confraters, die in losheid van zeden hen aan zich gelijk maken.

Het bleek later dat dit advies de aanvragers een weigerend antwoord bezorgd had. Mevrouw Nozeman—Rendorp was verhuisd naar Leiden, en had daar een winkel opgezet en vroeg nu aan den kerkeraad van de Rem. Geref. gemeente aldaar toegelaten te worden tot het avondmaal. Bij monde van Ds. Arnold van Ede vroeg nu de kerkeraad per brief van 10 April 1703 weder advies aan Van Limborch. De vraagster had er bij overgelegd verklaringen van acteurs, die te Amsterdam bij de gereformeerden en luterschen waren aangenomen. Zij verklaarde haar tooneelgezelschap, dat thans te Hamburg vertoefde, te hebben verlaten en eene winkelnering te Leiden te hebben opgezet om voor zich en hare drie kinderen het brood te verdienen, maar zij vreesde om de slechte tijden, dat zij nog weder genoodzaakt zoude zijn het tooneelspelen te hervatten.

Limborch verwijst in zijn antwoord naar wat hij aan Ds. Bergman geschreven heeft en voegt er bij, dat men moet onderscheiden tusschen tooneelspelers, die aan een vasten schouwburg, te Amsterdam zijn verbonden, of die een beroep uitoefenen, waartoe zij telkens terugkeeren, en hen, die een zwervend leven leiden. De twee eerste soorten zou hij toelaten, de laatste niet. Over het verzoek der vrouw van Nozeman dacht hij niet gunstig, men moest haar de verklaring afvorderen, dat zij het tooneel geheel zou vaarwel zeggen.

B. TIDEMAN, JZn.

VARIA.

Voordat Augustinus, de later zoo beroemde kerkvader, Christen werd, leidde hij een alles behalve deugdzaam leven. Zoo nu en dan gevoelde hij daarover zelfverwijt en als het beeld van zijne brave en vrome moeder Monica voor hem oprees, bad hij: „Geef mij, o God! kuisch en matig te zijn!” Maar volgens zijn eigen belijdenis voegde hij er niet zelden aan toe: „evenwel dadelijk nog niet.”

Is die bede niet in veler hart?

Wel bewustzijn er van hebben dat men iets verkeerd doet, maar niet den wil en den lust om het kwade te overwinnen!

Groote redenaars zijn als koningen. Zij hooren zoo zelden een vrijmoedig oordeel; als het wordt uitgebracht, en niet één en al lof is, worden zij boos.

Op de kanseltrap staat de demon der ijdelheid.

Het is met het improviseeren als met het zwemmen; wie durft te zwemmen, zwemt; wie durft te improviseeren, improviseert.

Met dit onderscheid evenwel dat hoe meer men zwemt, men des te beter zwemmen zal, terwijl men een slechter orator wordt, naarmate men meer improviseert.

ONZE LEESTAFEL.

Houston Stewart Chamberlain. Christus' woorden,
vertaald door H. B. G. A. Evers, Groningen 1902.

De titel geeft juist aan, wat dit boekje biedt. Alle woorden, die de schrijver denkt van Christus te zijn, heeft hij uit het verband gelicht en in een zestal rubrieken verdeeld. Zij staan daar thans onafhankelijk van de vaak zonderlinge inkleeding, waarin de schrijvers of verzamelaars der Evangelien ze plaatsten.

Of we hier nu zuiver woorden van Christus hebben? Wie zal het zeggen? Toch spreken die woorden nu vaak duidelijker dan bij lezing der Evangelien. Wij bevelen de lezing van dit boekje aan. Waar in menig huis het lezen van den Bijbel achterwege wordt gelaten, omdat er zooveel wonderbaars is gemengd door al het schoone heen, kan deze verzameling haar nut doen en menigeen brengen tot de overtuiging dat in de Evangelien paarden gevonden worden van groote waarde, schatten van levenswijsheid, die wij tot verhooging van ons godsdienstig leven heerlijk gebruiken kunnen.

W. J. Lente. Het leven en werken van Johan
Jacob Wettstein.

Onze te Oude Wetering tot predikant benoemde proponent schreef dit proefschrift, daarmede helder licht werpende op een persoon, die aan het Remonstr. Seminarium meer dan 20 jaren onderwijs heeft gegeven in verschillende vakken. Wij wenschen den jongen dokter geluk met zijn arbeid, getuigende van nauwkeurig historisch onderzoek en wenschen hem toe dat tijd en lust hem blijve nog menigmaal ons iets te bieden van zijne onderzoekingen op het gebied der „Remonstrantsche historiën.”

BERICHTEN.

Seminarium. Op Dinsdag 23 September 1902 werd de Heer W. J. Lente, proponent, bevorderd tot Doctor in de Godgeleerdheid na verdediging van een proefschrift, getiteld: Het leven en werken van Johan Jacob Wettstein.

Op Vrijdag 26 Sept slaagde de Heer F. J. v. Harencarspel bij het tweede gedeelte van het proponentsexamen. Daarna wijdde de Hoogleeraar hem tot de bediening bij de Broederschap.

De Heer K. F. Sparnaay, pred. te Meppel, promoveerde tot Doctor in de Godgeleerdheid op 22 Oct. 1902, na verdediging van zijn proefschrift: De toekomstverwachtingen van Jeremia.

Als student aan de Kweekschool werd, na afgelegd examen, ingeschreven de Heer Elings.

Rotterdam. Ter vervulling der tweede vacature werd opgemaakt het navolgend viertal: P Eldering, laatst te Friedrichstadt, J. Hooykaas te Amersfoort, A. K. E. Horst te Lochem, K. F. Sparnaay te Meppel.

Daaruit werd een tweetal gevormd, bestaande uit de Heeren Eldering en Horst.

De Heer Eldering werd beroepen en dit beroep door hem aangenomen.

De Heer Oldeman hoopt op 9 Nov. tot ons te komen, terwijl de Heer Eldering 16 Nov. zijn intreedere hoopt te houden. Den 9den November zal Ds. Stenfert Kroese beide predikanten bij de gemeente inleiden.

Groningen. Toen op den Zondagmorgen van 15 Juni l.l. onze predikant, Ds. J. H. W. Bisschop Boele, bekend maakte, dat hij voor het beroep naar Rotterdam had bedankt en zich opnieuw aan onze Gemeente verbond; toen die Gemeente op zoo duidelijke wijze toonde, hoezeer zij zijn besluit op prijs stelde, kiemde in veler hart de wensch

om onzen voorganger naast dit spontane, ook een blijvend bewijs te geven van hunne ingenomenheid met zijn besluit en van hunne waardeering van zijn persoon en werk.

Ten einde aan die wenschen leiding en uitvoering te geven, vormde zich een comité van eenige heeren en dames, die het voorrecht hadden dat hun optreden algemeene instemming vond bij de leden en begunstigers der Gemeente.

Woensdagavond 24 September kwamen deze, op uitnoodiging van dat comité in grooten getale bijeen in de kerk, waar om 8 uur de heer en mevrouw Boele werden verwelkomd en onder de tonen van Handels Halleluja binnengeleid.

De voorzitter van het comité, de heer J. L. Loot richtte daarop tot Ds. Boele namens alle deelnemers eene hartelijke toespraak, waarin hij, zinspelende op de woorden waarmede deze, vóór ruim drie jaren, zijne taak te Groningen had aanvaard, getuigde van de voldoening die hij hier van zijn werk had mogen vinden, van de gelukkige en aangename verhouding die er tusschen predikant en gemeente bestond, en van de groote ingenomenheid waarmede deze had vernomen zijn besluit om hier zijne taak voort te zetten. Als tastbaar blijk dier ingenomenheid bood hij hem aan een cadeau, in hoofdzaak bestaande uit een salonomielement, waarbij was gevoegd een album, bevattende de namen der deelnemers.

Zeer getroffen door de vriendschap en waardeering, sprekende uit de woorden van den voorzitter en uit de algemeene deelneming aan de verrassing hem bereid, dankte Ds. Boele het comité en allen die hem zulk een aangenaam bewijs hunner sympathie hadden gegeven met een hartelijk woord, getuigende van liefde voor zijne schoone taak en voor de gemeente waarin hij die verder zou vervullen.

Moge, — met deze woorden van den voorzitter van het comité wenscht de berichtgever te besluiten — moge Ds. Boele nog vele gelukkige jaren te Groningen doorbrengen, steeds meer voldoening vindende van zijn moeilijken arbeid!

Arnhem. Het bestuur der gemeente heeft in de maand Juli voor een kerkgebouw met kosterswoning een prijsvraag uitgeschreven. Zeven plannen zijn ingekomen.

De jury, bestaande uit de Heeren Posthumus Meyes te Amsterdam, G. Versteeg te Arnhem, A. Lecomte te Delft en uit de bestuursleden Dr. L. H. Slotemaker en F. K. Ozinga, heeft het ontwerp van den Heer I. H. W. Leliman te Amsterdam bekrond. Naar dit ontwerp zal thans de Kerk op het aangekochte terrein achter den Eusebius-buitensingel worden gebouwd.

Er is kans dat de onderbouw van de Kerk vóór of in den aanstaanden winter gereed zal komen, zoodat het Kerkgebouw dan vóór den volgenden winter voltooid zal kunnen zijn.

Het ontwerp is zeer artistiek. Hoogst eenvoudig, zonder toren, maar een echt, in sommige opzichten oorspronkelijk gedacht kerkgebouw.

Leiden. Onze waardige predikant, de Heer H. P. Schim van der Loeff herdacht Zondag 5 October jl. zijne 40-jarige ambtsvervulling.

Op 5 Oct. 1862 in dienst getreden bij de Ned. Herv. gemeente te Abbenbroek, verwisselde hij die standplaats in 1865 met die te Bergen op Zoom. Vijftien jaren was hij daar werkzaam toen in 1880 de Remonstrantsche gemeente te Gouda, waar de predikant N. J. Scheltema zijn eervol ontslag had bekomen, aan Schim v. d. Loeff vroeg de ledige plaats te vervullen.

Hij kwam te Gouda 22 Aug. 1880, bleef aldaar tot 1892, toen Leiden hem beriep waar hij de laatste 10 jaren heeft gearbeid. In Schim v. d. Loeff won onze Broederschap een ijverig en bekwaam man, die in de beide gemeenten, waar hij heeft gewerkt, zich een plaats veroverde in de harten zijner gemeenteleden.

Want een trouwe „pastor” was hij overal en daarbij een prediker en catecheet, die ouderen en jongeren aan zich wist te boeien. Sinds vele jaren bovendien, na den dood van Koopmans van Boekeren, leidde hij de Kinderkerk.

Maar niet alleen voor de gemeente, waaraan hij verbonden was, heeft hij gewerkt.

De Broederschap benoemde hem, na het overlijden van

Dr. J. W. Bok tot lid der Societeits-Commissie met de bedoeling dat hij daarvan de secretaris worden zou.

Meer dan 12 jaren heeft hij, bij drukke ambtsplichten, die betrekking waargenomen en gedurende dien tijd niet alleen getoond dat de Broederschap eene rechte keuze had gedaan, maar op die plaats een man had gesteld die allen, met wie hij als zoodanig in aanraking kwam, aantrok door zijne vriendelijkheid en hulpvaardigheid en als woordvoerder dier Commissie toonde een helder oordeel in alle zaken, die van haar uitgingen, alles tevens sprekende van zijne liefde voor onze Broederschap.

Voorts heeft v. d. Loeff, als Leidsch predikant, belang gesteld in onze studenten, die vaak in hem een gewaardeerd raadsman vonden en in zijn huis een gezelligen kring, waar het een genot voor hen was van tijd tot tijd te vertoeven.

Was het te verwonderen dat vriendelijke drang op hem werd uitgeoefend om, hoewel hij eerst zich daaraan dacht te onttrekken, op 5 Oct. te spreken in zijne Leidsche gemeente?

Het Bestuur had een zangkoor uitgenoodigd om onder leiding van den Heer C. B. Duyster door zijn zang de plechtigheid der feesture te verhoogen.

De kerk was overvol en treffend het woord dat de jubilaris sprak naar aanleiding van 1 Tim. III: 1, een woord, zoo duidelijk zeggende dat het ambt, door hem nu 40 jaren vervuld, zijne gansche liefde had.

Hoe jammer, heeft menigeen onder zijn gehoor gedacht, dat die man het besluit heeft genomen met den eerstvolgenden Oudejaarsavond zijne bediening neer te leggen, een man, van wien, trots het klimmen zijner jaren, nog zooveel kracht uitgaat!

De godsdienstoefening werd bijgewoond door vertegenwoordigers der Societeits-Commissie en van het College van Professor en Curatoren, door eene Commissie vanwege de Waalsche en eene vanwege de Luthersche Gemeente.

Na afloop der plechtigheid werden den geliefden prediker de gelukwenschen geboden van het Bestuur zijner gemeente, van de Commissie der Broederschap, van het College van Professor en Curatoren en van de aanwezige zustergemeenten.

Van vele zijden was hem een heilgroet gezonden, een

bloemenhulde gebracht, en menige handdruk, hem op dien dag gereikt, vertolkte innigen dank, omdat hij zoo heerlijk had gebruikt de gaven, die God hem had verleend.

Het was voor velen en bovenal voor onzen vriend v. d. Loeff een heerlijke dag.

Dordrecht. Onze gemeente leed een groot verlies. De Heer P. Verschuur, lid van het Bestuur, werd door den dood ons ontnomen.

Hij was een der acht mannen die op 29 Sept. 1897 de vergadering samenriepen, waarvan de stichting der gemeente het gevolg was; sedert dien dag had hij onafgebroken zitting in het Bestuur. Krachtig werkte hij mede tot den bloei der gemeente.

Zijn vriendelijke en bescheiden persoonlijkheid zal bij velen, ook bij ons zeer worden gemist.

De gemeente ontving een legaat van f 100, terwijl onlangs in de collecte gevonden werd een der op 1 Aug. vervallen Coupons der kerkkleening, met aanwijzing dit bedrag in het orgelfonds te storten.

Gouda. Onze predikant gaat van ons scheiden. Al kunnen wij ons begrijpen dat hij de eervolle beroeping naar Rotterdam aanvaardde, het doet ons leed. Gedurende de jaren dat hij hier arbeidde, is van hem veel kracht uitgegaan. Wij danken hem voor wat hij in het belang onzer gemeente deed.

Den 2den November zal hij zijn afscheidswoord spreken.

Oude Wetering. 19 October. Heden hadden wij het voorrecht de vacature, ontstaan door het vertrek van onzen predikant A. C. de Regt naar Alkmaar, weder vervuld te zien.

Na aan de gemeente te zijn voorgesteld door den Heer H. P. Schim van der Loeff, predikant te Leiden, aanvaardde de Heer Dr. W. J. Lente zijn dienstwerk onder ons met eene ernstige, hartelijke toespraak naar aanleiding van I Samuel 23 vs. 18a.

Boskoop. De Heer C. E. Hooykaas heeft het beroep

aangenomen en hoopt 16 November zijn ambt te aanvaarden. Zijn broeder Ds. Hooykaas van Amersfoort zal hem bij de gemeente inleiden.

De gemeente ontving van den Heer J. C. Cok ten geschenke den preekstoelbijbel uit de oude Kerk te Nieuwpoort, die van daar eerst naar Hazerswoude was overgebracht.

Dat geschenk wordt zeer op prijs gesteld.

Door een vriend onzer gemeente, die onbekend wenscht te blijven, is bij den Societeitsboekhouder gestort f 750.— tot aflossing der schuld van 1 Febr. 1817 en 9 Jan. 1896.

Hoe heeft dit ons verblijd!

Hoogeveen. Ruim 2½ jaar heeft de Heer Hooykaas, pred. te Amersfoort, het Catechetisch onderwijs bij onze gemeente gegeven. Hij deed dat met grooten ijver en toewijding, waarvoor wij hem hartelijk dankbaar zijn. Wekelijks kwam hij een dag tot ons, ontziende wind noch weer.

Sinds Augustus is dit onderwijs opgedragen aan Dr. K. F. Sparnaay te Meppel.

DURVEN.

„Wie durft?”

Die vraag, die oproep kwam van jongenslippen.

Een groot aantal knapen stond aan den kant van een sloot, tamelijk breed.

Aan de overzijde was een korte en mooie weg naar huis.

Uit veler oog straalde de lust er over te springen.

„Wie durft?” riep er een en, de daad bij het woord voegende, springt hij met goeden aanloop over het water, bereikt de overzijde; enkelen volgen hem; met zegevierenden blik overzien ze nog eens den afstand en roepen de jongens, die den sprong niet waagden maar met elkan- der redeneerden over de gevaren er aan verbonden, op luiden toon toe: „durf-nieten”. Deze gaan, langzaam slen- terend, langs saaien weg naar huis; ze hebben het nog druk over de waaghalzerij dier jongens en over de voorzich- tigheid van hun eigen gedrag.

Maar in hunne borst prikt iets, al zoeken ze het onder stroom van woorden te verbergen; men heeft hun een woord toegevoegd, bijtend scherp.

Dat hij op school niet goed staat, een slecht rapport mede naar huis brengt, vindt een jongen verdrietig, maar dat een zijner makkers iets doet wat hij niet durft, iets, getuigende van moed en lichaamskracht, dat die hem daarom het woord „durf-niet” naar het hoofd slingert, treft hem diep. Daar wordt hij verlegen onder.

Dat is zelfs zoo sterk dat als zijne kameraden iets be- drijven, wat in strijd is met het gebod zijner ouders en hij het dus niet mag doen, toch een kleur op het gelaat komt en de heimelijke gedachte rijst: Hoe jammer dat het mij verboden werd, ik zou ook wel hebben gedurfd!

Wie durft?

Dat is een vraag, die niet alleen in de kinderwereld ge- daan wordt. Wij hoorden haar zoo vaak.

Toen we jonge menschen waren, om ons zagen personen, die letterlijk van alles durfden en zekere jaloerschheid over ons kwam.

Sommigen zijn er bovenop gekomen; een enkele struikelde bij den sprong; de meesten durfden niets. De laatsten hebben het dan druk over „brutaliteit”, „overmoed”, „waaghalzerij”, maar als zij, die slaagden, langs hen gaan, voelen ze toch tot de rei der durf-nieten te behooren. Dat is niet aangenaam, vooral wanneer hetgeen bedreven werd voor de rechtbank van het geweten niet veroordeeld behoefde te worden, ook wanneer ons niet-durven schade bracht aan het stoffelijk welvaren.

Wat is dat durven toch? Die knaap ziet de overzijde, den korteren en schooneren weg naar huis; dientengevolge ontwaakt in hem het bewustzijn van kracht; de beking, door het zien van den overkant gewekt, gepaard aan zijn krachts-bewustzijn maakt dat durven tot een innerlijk moeten.

Zoo ook bij de ouderen.

Met betrekking tot de beginselen, die ons zullen leiden bij woord en werk, met betrekking tot de stemming, waarin het geheele leven geleid zal worden, komt men van zekere zijde ook tot ons met de vraag: Wie durft? of, wijl het hier zoo'n persoonlijke zaak geldt: Durft gij?

Wie de „men” is, die deze vraag ons doet?

Zet u, wel opgevoed en wel onderwezen mensch, in heilige stilte en ge kent hem; dan rijst voor het oog des geestes eene gestalte, door reine verbeelding in het leven geroepen; het is een beeld, niet belichamend de werkelijkheid, maar in vriendelijken vorm u voor oogen brengend wat gij kunt en moet zijn: uw levensideaal, zooals de fijne scheppingskunst van hoofd en hart het boetseert.

Bekoort u dat?

Enkele trekken van dat beeld hebt ge door vriendelijke overlevering zoo leeren maken. De invloed van den Bijbel is zeer groot op de huidige menschheid. De Christus-figuur spreekt nog luide tot de ernstigen, de vromen. Allen denken over dien Christus niet op dezelfde wijze; dat was in vroeger eeuwen ook zoo. De een plaatst hem onder de menschen als een historischen persoon, de ander verheft

hem boven die sfeer, maar bij allen is de Christus de belichaming der hoogste reinheid, der innigste vroomheid. Zoo correspondeert het ideale beeld van het grijs verleden met wat wijzelven hebben geput uit eigen reine zielestemming.

Die gestalte vraagt u zoo ernstig, zoo dringend: Durft gij te zijn als ik?

Hoe machtig grijpt het den mensch aan als dat woord tot hem gericht wordt in het uur van stille zelfoverdenking of als hij gebogen zit over de bladen van de Evangelien! Ontroering maakt zich van hem meester.

Als ik! Dat is rein in gedachten, woorden en daden. Rein, zoodat er geen toegang is in het hart voor booze overleggingen, onheilige stemmingen, zoodat de lippen zich niet plooiën tot een hellelach, noch zich bewegen om iets te uiten wat uit den booze is.

Als ik! Dat is in de verhouding tot de menschen altijd zich latend leiden door de liefde, die niet gelijk gesteld mag worden met zinnelijk begeeren of laffe teederheid, maar liefde, die allen de hand reikt, optrekt omdat men in hen gelooft. In den edele zoo goed als in den zedelijk verdorvene, omdat allen immers bestemd zijn kinderen Gods te worden.

Als ik! Dat is vervuld te zijn van kinderlijk vertrouwen op God, Wiens wezen door een mensch niet kan worden omschreven, Wiens Majesteit ver boven onze bevatting gaat, maar Wiens altijd onpeilbare wijsheid ons tegenkomt in de orde der natuur, in den loop der historie, in de bedeeling van het lot; kinderlijk vertrouwen op Hem, die onder alle ervaring, bij alle ontmoeting zijn kind nabij blijft, hem toefluisterend Zijnen wil, hem pogend te brengen en te houden op Zijnen weg.

Als ik! Dat is dagelijks in kinderlijk gebed gemeenschap voedend met den Heilige, den Liefdevolle, om zoo steeds krachtiger den zegen Zijner gemeenschap te smaken.

Durft gij?

Verlokkend staat dat leven vóór ons. Verheft zich in ons ook bewustzijn van kracht, ontwaakt een gevoel van heilig moeten, van niet anders kunnen?

Of. . . . zal misschien die figuur, als zij weder voor ons optreedt, verwijtend ons toevoegen dat wij „durf-nieten” zijn?

Wie durft te zijn als ik? Zoo zegt die gestalte; tot ieder onzer persoonlijk zegt zij: Durft gij?

Ach, het antwoord daarop was niet, zooals van dien jongen, eene daad, bewijs van niet te weerhouden bezieling en geestkracht.

We durfden niet.

Wel werd met keur van woorden sympathie betuigd voor dat reine, vrome leven; wel stelden we er prijs op een naam aan te nemen, herinnerende aan die historische figuur, in de Evangeliën geschetst, — we zouden niet gaarne openlijk voor een „durf-niet” worden uitgemaakt, — maar we hebben gezocht naar en gevonden ook eene levensmanier, die er zoowat voor kon doorgaan; we spraken druk over geestesgemeenschap met allen uit het verleden, door wie die naam met bezieling was aanvaard, en, goed bezien, hadden we dat beeld van reinheid en vroomheid met een floers overdekt, waardoor minder de fijnheid van vormen zichtbaar was en er op te gelijken dus heel wat gemakkelijker.

Met dien naam, met zulk een beeld als ideaal vóór ons, viel het zelfs niet moeilijk zich hoog te gevoelen tegenover anderen in wier oog het reine, vrome leven eenvoudig eene dwaasheid was, wier levensdevies luidde: neem het goede, het stoffelijk goede, waar en hoe ge het krijgen kunt. Met die menschen wilden we geen omgang hebben, hunne oppervlakkigheid was zoo groot, hun miskennis van den godsdienst immers een bewijs van zedelijke onreinheid.

Maar goed bezien was ons ideaal van het reine, vrome leven volstrekt niet meer wat in de heiligste uren voor ons stond, — dat te volgen, in ons leven te verwezenlijken, hadden we niet gedurfd.

Door lang nadenken werd het ons duidelijk dat, hoe liefelijk de eischen, door die Christusfiguur gesteld, ook wezen mogen, ze toch in deze wereld haast niet tot wer-

kelijkheid waren te brengen; het zou overmoed, waaghazerij zijn daarvoor zoo vierkant terrein te vragen, die te beleven gansch en al. Hoe veel en hoe lang hebben we daarover gepraat!

Een der eenvoudigste eischen is zeker dat we waar zullen zijn, waar in alles, in het grootte en kleine. Straalde de gulden waarheid niet uit die figuur ons tegen?

Maar hoe wilt ge in deze zoo onvolmaakte wereld waar zijn, zonder het kind van de rekening te worden! Aanstands staan velen gereed gebruik of liever misbruik te maken van uwe waarheidsliefde en gij beloopt het stoffelijk nadeel. Nu kunt gij wel zeggen dat zulk een gevolg eenvoudig een welsprekend pleidooi is tegen die slechte menschen, maar gij hebt voor uzelf en voor uw gezin eten noodig en de raven brengen het u niet thuis.

Als ge waar zijt, dan wordt ge geroepen tot enkele personen, met wie ge gaarne verkeert, omdat opgenomen te zijn in hun kring in het oog der maatschappij eene onderscheiding is, dingen te zeggen die zij liever niet hooren, eene kleur van schaamte brengen op hun gelaat, die ontstemming bij hen wekken zullen. Uw zin voor waarheid leidt er dus toe dat ge hunne vriendschap derft, zij u den rug toekeeren. Nu kan men wel dit er op wagen, maar uit die kringen gebannen te worden, is toch niet aangenaam.

Zedelijke reinheid schittert van dat Christusbeeld ons tegen. Zeker, we houden gaarne ons aan wat men in de maatschappij fatsoenlijk noemt; zeer nauwkeurig volgen we die geboden op, maar zedelijk rein in alles? . . . dan, niet waar, is veel ons ontzegt wat voor anderen, die toch ook als fatsoenlijke menschen bekend staan, na den eentonigen gang van het dagelijksch eenerlei, eene gewenschte ontspanning is, ziet men „verboden toegang” staan boven menige plaats, waar de wereld gaarne zich vermaakt.

Zedelijke reinheid maar dat eischt eene beheersching onzer hartstochten zóó groot, een zich stellen tegenover de gewoonten der samenleving, zóó krachtig, dat men onmogelijk meer in haar zou kunnen verkeeren.

„Heb lief!” zoo hooren we. O, zeker, dat woord heeft

schoonen klank. Maar als daaraan wordt toegevoegd: uwe vijanden, dan eischt men toch iets onmogelijks.

Hoe! Liefhebben hem of haar die ons een kaakslag gaf! Hem of haar, die, door jaloerschheid of drift verleid, onze goeden naam schandvlekte!

Is het niet rechtvaardig en plichtmatig ze dit betaald te zetten of, indien men dat niet wil, ze uit onze omgeving te bannen? De wereld is immers groot genoeg.

Van vroomheid spreekt die gestalte. Van met God verbonden te zijn. Maar is niet in onzen tijd „God” meer dan ooit in vraag gesteld? Geeft onze wereldbeschouwing niet aanleiding Zijn bestaan te ontkennen of in Hem slechts te zien die fatale macht, die in ijzingwekkende regelmaat hare besluiten voltrekt? Komt de vermeederde kennis niet alles afbreken wat vroeger door de menschen als „theodicee” werd opgebouwd? Rijst niet ieder oogenblik bovendien de geest van den twijfel in ons hart? Heeft men wel recht om, lettende op den gang der wereldgeschiedenis, te spreken van vooruitgang op zedelijk gebied, dus van een doel, door God gesteld?

Het lijkt wel schoon zoo door vroomheid geleid te worden, maar de groote menigte acht het kinderachtig, onwetenschappelijk, onpractisch tevens: als ge er nog eens, omdat heerlijke traditie, bekoring u er aan bindt, over spreekt, wacht u van menigeen zoo'n glimlachje, als wilde men zeggen: wat is die mensch weinig ontwikkeld!

Zoo hebben we onder den indruk van de gewoonten der maatschappij, onder de macht van zelfzuchtige neigingen, geleid door valsche eerezucht, meegesleept door oppervlakkigen twijfelgeest eene levensmanier ons eigen gemaakt, die eigenlijk vloekt met wat het Christusbeeld ons van menschelijke hoogheid te zien gaf, en. . . . we hebben er vrede mee.

Och, laat ons nu maar eerlijk zeggen: we durfden niet.

We durfden niet strijden tegen de lagere neigingen onzer ziel, niet strijden tegen de onheilige gewoonten onzer samenleving, we durfden de stem van hart en geweten, het „en toch” niet plaatsen tegenover de twijfelzucht onzer dagen, terwijl we ook niet durfden geheel en al te breken met

vroomheid en zedelijkheid. Nu werd er een bemiddeling tot stand gebracht door het levensideaal, het Christusbeeld naar omlaag te trekken. Niet voor het eerst geschiedde het door ons; in vorige eeuwen heeft de menschheid ook daardoor getoond dat zij niet durfde.

Waartoe heeft men den Christus al niet verlaagd! Hij werd voor velen eene wondere figuur, die door bloedstorting de zonden der menschen uitwischte, of tot den prediker van een goeden God, die het alles wèl zou maken.

O, wij bewonderen zoo nu en dan de idealen in die gestalten ons tegenkomend wel, een oogenblik worden we wel diep ontroerd als hoog ernstige levensschildering tot ons komt, we worden wel gevoelig, tot tranen soms bewogen, als God ons roept, maar. . . . het zou zoo zonderling zijn dit in practijk te brengen, zoo vele gevaren kan het opleveren, men kan toch niet zoo'n zonderling wezen in de maatschappij, i. e. w. we durven niet en trachten ons niet-durven door praten goed te maken.

We durven niet; in ons rijst niet dat gevoel van kracht, gelijk bij dien jongen, toen de overkant zoo vriendelijk hem wenkte. We zijn in zoo menig opzicht gelijk aan die andere knapen, een hard oordeel vellend over hen, die den sprong deden.

Denk maar aan de wijze, waarop wij anderen bejegenen.

Laat iemand in onze samenleving, aangetrokken door een of ander levensideaal, er eens ernst mede maken, breken met den sleur, op het gevaar af dat hij zelf daardoor schade lijdt, hoe algemeen is dan het oordeel over dien dwazen man, die zonderlinge vrouw, — wij zouden zoo iets niet durven doen.

Dat ieder onzer zijn eigen rechter zij!

Hebben wij dan geen kracht in ons? Kunnen wij niet durven?

O, ik erken dat het niet licht is de banden te verbreken, die ons drukken, maar laten wij ons helder bewust worden van onze waarde; niet tot het dragen van slavenketenen zijn we bestemd, maar om vrij te wezen door volledige gehoorzaamheid aan God, die in die heerlijke idealen het groote levensdoel ons toont.

Daarom voelt in U de kracht om groote en goede dingen te doen, te openbaren in uwe daden vriendelijke stemmingen, te kunnen streven naar schooner leven zoo dat ge U innig verbonden gevoelt met Heilige Macht. Dat dan de kracht tot het houden van schoone levensinrichting, tot het voeden van zonnige levensbeschouwing niet worde gesmoord!

Durf rein te zijn in handel en wandel.

Durf lief te hebben.

Durf in God te gelooven.

Durf van Hem te spreken.

Wie den moed heeft zich zelf te zijn; wie, als God hem roept, zich krachtig gevoelt en Gods wil volbrengt, door hem wordt vernomen het heerlijk woord:

U blijft des Hemels gunst verzellen
Die moedig is en vrij.

J. A. BEIJERMAN.

EENE EIGENAARDIGE INSTRUCTIE VOOR DE PROPONENTEN.

Het kan aan velen bekend zijn, dat onze proponenten in de 18^e eeuw, toen er gebrek aan leeraars was bij de Doopsgezinden, geruimen tijd in Friesland, bepaaldelijk te Harlingen, hebben dienst gedaan.

Te Leeuwarden geschiedde dit van 12 Nov. 1702 tot 4 Januari 1704, door de proponenten en predikanten, die toen in de vacante Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Dokkum in commissie kwamen. Men kan daarover uitvoerige berichten lezen in de *Biographische Naamlijst* blz. 356. Wat daar als waarschijnlijk wordt gesteld, dat de Leeuwardsche vroedschap die prediking verbood, kan thans zekerheid worden. Op Vrijdag 4 Januari 1704 nam die vroedschap de volgende Resolutie:

Alsoo de leraer der Arminijaanse Gemeente binne de stad Doccum sich niet ontsiet om, om de darde Sondag in dese stad te koomen en in de Mennonite Vergader-plaats op de dijk wordende gehouden publiq te prediken, strijdende tegens de Placcaten op dat subject bij de Heren Staten van den Lande genomen, soo is geresoloveerd de Here Preses te commiteren, gelijk geschiet bij deesen, om de Mennonite Leraers binnen dese stad boven te ontbieden, en deselve tot stoitinge van dat quaad aen te seggen, dat de E. Raad geensints sal tolereren en gedoogen, dat gedachte arminiaanse Leraer wederom het sy in 't publiqs, oft in 't privat in deze stad predike, off dat de E. Raad tegens hem sal procederen in dier voege de wetten van lande en coustumen van den stad koomen meede te brengen ¹⁾.

Het is zeker wel een sterk bewijs, hoe lang nog de overheid zich beriep op de oude plakaten tegen de Remonstranten. Anders ging het te Harlingen. Daar heeft de

¹⁾ Volgens vriendelijke mededeeling van Mej. R. Visscher, Archivaris van Leeuwarden.

hulp van onze proponenten geduurd een halve eeuw lang van 1703—1753¹⁾. En met het oog op die dienstbetooning werd door Ph. van Limborch ontworpen eene: *Instructie voor de Proponenten die naer Vriesland gaen*²⁾. Zij luidt aldus:

I. De proponenten, die naer Vriesland gaen, ende aldaer te Leeuwarden ofte te Harlingen in de gemeente der Doopsgezinde Christenen zullen prediken, zullen met alle voorzigtigheid zoo in 't prediken als in hunnen ganschen ommevang, zich gedragen, opdat deze beginselen van christelijke liefde en verdraagzaamheit geene verandering door hun gedrag ontmoeten, maer meer en meer mogen aengequeect worden.

II. Vooreerst, dewijl ze in Vriesland zullen prediken in steden, daer voor heen geen Remonstrantsche praedicatien zijn gedaen, zoo zullen ze zorgvuldig zijn, om in hunne praedicatien geen zoodanige stoffe te verhandelen, waer uit de Contra-remonstranten eenig voorwendsel zouden kunnen nemen om bij de Magistraet tegen dit prediken te solliciteeren, en alzoo dit geheele werk in zijn opkomst te stuiten, en zoo veel in hen is te verjyden.

III. Ten dien einde zullen ze in die steden predikende zich wachten om eenige gevoelens tusschen ons en de Contra-Remonstranten in geschil zijnde, openlijk op den predikstoel te wederleggen: maer alle texten die daertoe aenleiding geven, trachten te vermijden in hunne praedicatien te verkonden. Ende indien het mochte gebeuren dat zoodanige texten verhandelt wierden, zoo zullen ze alleen den waren zin derzelven voorstellen, zonder het tegenstrijdige te wederleggen: denkende, dat de rechte zin gezegd zijnde de onrechte van zelve moet vervallen, en dat eene bondige bevestiging der waarhey is de krachtigste en minst aenstootelijke wederlegging der dolinge.

IV. Ten opzichte van de Doopsgezinden zullen deze zich zorgvuldig wachten, dat ze in hunne praedicatien niet aen en voeren nochte verhandelen eenige leerstukken, die tusschen ons en hen in geschil staen; en derhalve vermijden zoodanige texten te nemen tot stof hunner praedicatien, die ordinaris tot bevestiging der verschillende leerstukken, zoo van de eene als de andere zijde, plegen gebruikt te worden: Maar bijzonderlijk hun werk maken om de gronden van de gansche christelijke religie krachtig voor te stellen: en daerom zulke texten verkiesen, die tot zoodanige verhandelingen stof geven.

V. In hunne ommevang zullen ze zijn zedig en stichtelijk, en zich zorgvuldig wachten van alle zoodanige dingen, die, hoewel in zig zelve onverschillig, evenwel van de Doopsgezinden in 't gemeen

1) Biographische Naamlijst bldz. 357—360.

2) Rott. Hs. n°. 680. Eene verzameling van brieven over deze zaak, en daaronder bevindt zich van de hand van Van Limborch de Instructie der proponenten. De briefwisseling loopt van 1702—1704.

voor zonden worden gehouden, ofte immers voor zaken die niet al te wel met de Christelijkheid bestaen en waeruit zij naer alle waerschijnlijkheit aenstoot zouden mogen nemen.

VI. In hunne particuliere discoursen met Doopsgezinden zullen ze ook vermijden alle disputen over leerstukken tusschen hen en ons in geschil staende. En of iemand al occasie tot zulk dispuut gaf, en daerop aenhiel, zoodat ze het nauwelijks konden ontgaen; zoo zullen ze trachten te vermijden alle heftig debat, ende liever het discours leiden tot onderzoekingen van de noodzakelijkheid van dat leerstuk; om te betoonen dat hetzelfde niet is van dat gewigt, dat iemand om een gevoelen van het onze verschillende zoude van de zaligheid verstoken zijn, ofte uit onze gemeenschap en broederschap moeten gestooten worden.

VII. Indien eenige aenhouden om hun oordeel te hooren over d'een of d'andere voorstel, de gemeene ordre onzer kerke eigenlijk rakende, die ter occasie van dit prediken in hunne gemeente zoude kunnen voorgesteld worden, en eenige ook hun zonderlinge bedenkingen hebben, en van meerder gevolg kunnen zijn, soo zullen ze niet vaerdig zijn in het antwoorden, maer met zedigheit het antwoord zoeken te ontgaen; met te zeggen, dewijl zulke vragen de gemeene ordre onzer kerke zijn rakende, en daerom van meerder gevolg zouden kunnen zijn, dat hun particulier oordeel van weinig nuttigheit is; dat het is het werk van onze geheele Broederschap, om daerop verklaring te geven, hoe men zich daeromtrent zou hebben te gedragen; dat zij dit echter wel in overleg willen nemen en verder in overlegging brengen. Ende opdat zij dit te eerder zonden kunnen doen, zullen ze verzoeken, dat degene, die zoodanig voorstel opwerpt, gelieve hetzelfde op schrift gestelt hun over te leveren, als kunnende best ende krachtigst zijne eigene meening uitdrukken. Dit schrift zullen zij dan zenden an de kerk van Amsterdam of Rotterdam, die dan met elkander zoodanige vragen (indien zij oordeelen, dat zij spoedig antwoord vereischen) zullen kunnen overwegen, en nae rijp overleg haer oordeel uiten. Om alzoo alle occasie waerdoor dit teere gebouw van verdraagzaamheit zoude kunne geknackt worden, voor te komen: altijd gedenkende, dat er veel bescheidenheit, kennisse, voorzichtigheit en ervarentheit van noode is, om in zijn antwoord op zulke vragen geen misslag te begaen, of niet iets te zeggen, dat geene misduiding onderworpen is.

En het Leeuwarder vonnis en de Instructie zijn zeker merkwaardige proeven van den geest, die buiten en binnen de Broederschap heerschte.

B. TIDEMAN Jzn.

DE INRICHTING ONZER GODSDIENSTIGE SAMENKOMSTEN.

Wij behoeven nog meer warmte, meer verscheidenheid en frischheid in ons godsdienstig samenzijn. Niets versmaad wat daartoe medewerken kan! P. H. HUGENHOLTZ JR.

Niet ongewoon is de klacht, dat de belangstelling in den godsdienst in den laatsten tijd over 't algemeen sterk vermindert. Zou zij inderdaad waarheid bevatten? 't Is zeker moeielijk hierop een afdoend antwoord te geven. Het gaat immers niet aan de schommelingen, waaraan het innigst zieleleven onderhevig is, in cijfers uit te drukken. Hoogstens kunnen wij oordeelen over zekere uitwendige verschijnselen. En zelfs deze laten zich niet tot een statistiek herleiden, daar de motieven, die aan de menschelijke daden ten grondslag liggen, ons onbekend zijn. Hartenkenner is God alleen.

Wat mij betreft, ik spoor, voor zoover ik kan doordringen in het zieleleven van den naaste, van eene afnemende belangstelling in den godsdienst zeer weinig. Het komt mij voor dat de klacht over gebrek aan religieuzen zin voor een goed deel moet worden gesteld op rekening van hen, die dwepen met „den goeden ouden tijd” en van dezulken, die godsdienst en kerkdienst — naar de opvatting der groote menigte nog altijd woorden van nagenoeg dezelfde beteekenis — deerlijk met elkander verwarren.

Bedrieg ik mij niet, dan getuigen verschillende teekenen veeleer van vooruitgang op godsdienstig gebied. Denk aan de vermeerderde belangstelling in stichtelijke lectuur, die in den laatsten tijd viel waar te nemen. De godsdienstige toespraken van Prof. I. J. de Bussy en Mej. J. F. D. Mossel, van Dr. L. Knappert en Dr. H. Y. Groenewegen, werden door velen met hartelijke blijdschap begroet. Van den eersten bundel Preeken van Jeronimo de Vries verscheen onlangs zelfs een 3de druk. Dit zegt nog al iets. Denk aan de stoute poging van kunstenaars om het Christus-ideaal

op het doek te vertolken ¹⁾ of aan den diep-religieuzen indruk, dien duizenden in het vorig jaar ontvingen van het wereldberoemde passiespel te Oberammergau ²⁾. Bovenal heeft de godsdienstige overtuiging zelve in de laatste tientallen van jaren eene heilzame loutering ondergaan.

Er is vooreerst meer zelfstandigheid. In stede van op gezag te gelooven en anderen na te praten, trachten steeds meerderen zich een eigen overtuiging te vormen en van de godsdienstige handelingen, die zij verrichten, zich behoorlijk rekenschap te geven.

Er is ook meer waarheidszin. Spreekt hij niet uit het feit, dat er minder maar vuriger gebeden, minder, maar inniger geloofd, minder, maar beter te kerk gegaan wordt; dat velen breken met vormen en zinnebeelden, zooals doop en avondmaal, omdat zij niets meer tot hun gemoed te zeggen hebben? uit het feit, dat boetpredikers, zooals de jongeren, zich geroepen gevoelen met klem en nadruk te wijzen op het huichelachtige en leugenachtige, dat in onze maatschappij helaas nog allerwege in alle kringen en standen, van de hoogste tot de laagste, gevonden wordt; uit het feit, dat enkele predikanten de kerk verlaten, daar zij — wel wat boud! — haar godsdienst enkel een godsdienst van woorden gelieven te noemen? ³⁾).

Er is eindelijk meer waardeering van andersdenkenden. Vroeger placht men de menschheid te verdeelen in geloovigen en ongeloovigen of in Christenen, Joden en Heidenen, sprak men gaarne van zekerheid en twijfel (de Calvinisten, die meenen, dat zij „de waarheid” bezitten, doen dit nog). Doch tengevolge van de beoefening der vergelijkende godsdienstwetenschap zijn veler oogen gelukkig opengegaan. Tegenwoordig is men niet zoo spoedig gereed met het

1) Vergel.: *P. H. Hugenholtz Jr., Christusbeelden*. Stemmen uit de Vrije Gemeente, 1898, bl 44—54.

2) De belangstellende lezer kan hierover nalezen:

M. A. N. Rovers, Het passiespel te Oberammergau. Stenfert Kroese & van der Zande. Arnhem 1890.

P. H. Hugenholtz Jr., Uit natuur en leven. bl. 128—153.

3) Ik denk hier aan: *Afscheid van de Kerk*. Rede uitgesproken door A. de Koe in de kerk van Nieuwediep, bij gelegenheid van zijn aftreding als predikant en zijn aansluiting bij de Kolonie der Intern. Broederschap te Blaricum. 's Gravenhage, Drukkerij „Vrede”, 1901.

maken van dergelijke scherpe afscheidingen. In toemende mate wordt ingezien, dat men bij velen, die onge-loovig heeten, vaak meer godsdienstzin aantreft dan bij de zoogenaamde „geloovigen”; dat menige Heiden of Jood de Christenen voorgaat in het Koninkrijk Gods; dat bij den eerlijken twijfelaar niet zelden meer vastheid van overtuiging gevonden wordt dan bij hen, die „roemen” in hunne zekerheid.

Voor al is die waardeering van andersdenkenden zeer sterk toegenomen, sinds personen van de meest uiteenloopende godsdienstige denkwijze of richting, Roomschen en Protestanten, echte Calvinisten en would-be orthodoxen ¹⁾ elkander hebben ontmoet op het onmetelijk veld der practijk, broederlijk en eendrachtig samenwerkend om allerlei sociale nooden en gruwelen zooveel doenlijk uit den weg te ruimen, ontwikkeling en beschaving te bevorderen. Ja, is het krachtig ontwakend besef van solidariteit, het ernstig en onvermoeid streven naar grooter sociale rechtvaardigheid, de verteedering des harten, waarvan wijlen Allard Pierson gesproken heeft, niet reeds eene religie van de edelste soort? Waarlijk, ik kan niet gelooven, dat de religieuze zin in den laatsten tijd aan 't afnemen is. Maar wel vermindert de belangstelling in het kerkgaan. Volgens de laatste volkstelling waren er in ons land N. B. 115.176 per-

¹⁾ Er zijn professoren, die op het college de *moderne*, maar op den kansel de *orthodoxe* opvatting voorstaan. Alle theologen, die op den naam van wetenschappelijk aanspraak maken, hebben nu eenmaal de resultaten overgenomen van den genialen schrijver van het standaardwerk: *Historisch-critisch onderzoek naar het ontstaan en de verzameling van de Boeken des Ouden Verbonds*. Maar is het nu niet uiterst zonderling, om het eens zacht uit te drukken, dat velen onder hen als zij preeken, de gemeente nog altijd op een orthodox schoteltje onthalen?

In Nieuw Leven (12de jaargang No. 6) leest ge 't volgende:

„In onze dagen geeft, bij voorbeeld, de hoogleeraar Wildeboer te Groningen, hoewel hij bij de gemeente nog als orthodox bekend staat, geen andere opvattingen over de Israëlietische geschiedenis en de boeken des Ouden Testaments, dan reeds in hoofdzaak door Kuenen werden geleerd.”

Verzuim niet te lezen:

Prof. Dr. Eerdmans, Het recht der vrijzinnigen in de Ned. Herv. Kerk en de zoogenaamde orthodoxie. Leiden. J. M. N. Kapteyn.

Vergel. ook: *Dr. J. A. Bruins Sr., Uit de geschiedenis van den bijbel.* Groningen. J. B. Wolters. bl. 38 en 39.

sonen (d. i. ongeveer $2\frac{1}{3}$ percent der geheele bevolking), die tot geen kerkelijke gezindte behoorden. Dit is teekenend.

Ik stel de afnemende belangstelling in het kerkgaan allereerst op rekening van de even talrijke als goedkoope gelegenheden tot uitgaan ¹⁾, oorzaak en gevolg wederom van de genotzucht en het practisch materialisme van den tegenwoordigen tijd. Op rekening niet minder van de omstandigheid, dat steeds meerderen hunne stichting gaan zoeken in den machtigen tempel van ongekorven hout of in een aangrijpend boek, in den schouwburg of de concertzaal, in één woord overal, maar bij voorkeur niet in het kerkgebouw. Op rekening ook van de plaats van godsdienstige samenkomst, die menigmaal nog bedroevend veel te wenschen overlaat. Wat het inwendige onzer bedehuizen betreft — akelig-somber zien vele kerken er uit! — kunnen wij waarlijk nog wel wat leeren van de leden der Vrije Gemeente te Amsterdam en van de Roomschen ²⁾. Op rekening eindelijk van de inrichting onzer godsdienstige samenkomsten zelve, waaraan nog veel ontbreekt. In de volgende regelen wil ik trachten in enkele lijnen aan te geven, wat er kan worden gedaan om deze zoo vruchtbaar mogelijk te maken en zodoende meer aan haar doel te doen beantwoorden.

Wij kunnen, naar 't mij voorkomt, in onze godsdienstige samenkomsten gevoegelijk vier verschillende elementen

¹⁾ Niet onaardig merkte de geestige prediker Dr. E. Laurillard eens op: „'t Is of vermaak het ééne noodige is, want als paddestoelen rijzen de gelegenheden op tot vermaak, en de zondag vooral wordt voor vermaken bestemd, opdat iedereen er van zou kunnen genieten, en alle uitspanning wordt gemakkelijk gemaakt en goedkoop, — als men niet beter wist, dan zou men zeggen: wat is dat menschlievend.” Deze woorden, die \pm 40 jaar geleden werden neergeschreven, zijn ook op onzen tijd van toepassing.

²⁾ Terecht schrijft P. H. Hugenholtz Jr.: „Van het uiterlijk gezag der R C kerk willen wij niets weten. noch van haar vrees voor 't vrije denken, noch van haar priesterheerschappij, maar navolgen willen wij haar in de liefde tot de kunst, die, mits sober en ernstig, door koorzang en orgeltoon, door beeld en schilderij, door een geheinzinnige mengeling van kleuren en tinten, den zin voor 't hoogere wekt.”

onderscheiden en wel een *stichtelijk*, een *muzikaal*, een *didactisch* en een *dramatisch* element. Alle, met uitzondering van het didactische, beoogen rechtstreeks stichting, doch zij doen dit op verschillende wijs. Treden de beide eerste elementen ook het meest op den voorgrond, de andere worden in een godsdienstige samenkomst, zooals zij behoort te zijn, toch nooit geheel gemist. Men hoort somtijds zelfs preeken uitspreken, die meer didactisch dan stichtelijk zijn. Nu eens zou men ze dogmatische vertoogen of sociale verhandelingen kunnen noemen, dan weer betitelen als kunstbeschouwingen of populaire colleges over de geschiedenis en de wijsbegeerte van den godsdienst. Nu zou ik de vier verschillende elementen, die wij in iedere degelijke godsdienstige samenkomst kunnen onderscheiden, willen splitsen, daar bij den een het hart, bij den ander het verstand, bij een derde het gevoel het duidelijkst spreekt. Eenvoudige, gemoedelijke zielen houden het meest van de gewone stichtelijke preek; personen, die veel en diep nadenken, gevoelen zich uit den aard der zaak meer aangetrokken tot een didactische bijeenkomst; gevoelsmensen zijn bovenal gesteld op een prachtige muziekuitvoering, die hen grijpt in de ziel, terwijl bijna iedereen — Calvinisten zonder ik uit — gaarne een dramatische voorstelling bijwoont, waarbij hem een stuk leven als 't ware te voelen en te tasten wordt gegeven. Maar hoe verschillend de aanleg van den mensch ook moge zijn, velen die in eene godsdienstige stemming verkeerden, hebben op den Zondagmorgen gelukkig nog altijd behoefte aan

I DE STICHTELIJKE SAMENKOMST.

Naar mijn bescheiden meening zal deze samenkomst, die millioenen tot een zegen is geweest, stellig winnen in belangrijkheid, indien er op het volgende wordt gelet.

Vooreerst streve de spreker in zijne rede zooveel mogelijk naar actualiteit. Daaraan wordt voldaan, wanneer een toespraak juist past voor een bepaalden tijd en een bepaalde plaats. Om in het preeken actueel te zijn is het van het uiterste belang, dat de voorganger belang stelle in de

grootte maatschappelijke vragen des tijds, dat hij op de hoogte blijve van de reusachtige vorderingen op het gebied van wetenschap en kunst en bovenal geen vreemdeling zij in het intieme leven zijner gemeenteleden. Doet hij aldus, dan heeft hij de meeste kans van zijn gehoor te boeien en loopt hij zeer weinig of geen gevaar van te vervallen in algemeenheden en banale opmerkingen.

Verder zou het m. i. zeer wenschelijk zijn nu en dan ontwikkelde en in het spreken min of meer bedreven leeken, zooals onderwijzers, docenten en professoren op het spreekgestoelte toe te laten ¹⁾). Ook buiten den officieelen predikantenstand worden immers hier en daar mannen gevonden, die met ernst en belangstelling nadenken over onderwerpen van godsdienstig-zedelijken aard en daarover gaarne bij gelegenheid in het publiek een eenvoudig-hartelijk woord zouden willen spreken, niet — het behoeft nauwelijks gezegd — ten einde daarmee vertoon te maken, maar omdat zij zich gedrongen gevoelen om te spreken en te getuigen van het beste, dat er in hen leeft. Het valt niet te loochenen: leeken hebben vaak een meer frisschen en onbevangen blik op de dingen van het godsdienstig-zedelijk leven dan wij predikers, die iedere week, en tegen het einde van het jaar, wanneer de predikbeurten zich sterk opeenhoopen, soms driemaal per week (sic) met een preek gereed moeten zijn ²⁾).

¹⁾ In de Vrije Gem. te Amsterdam treden nu en dan leeken op. Indertijd werd ook bij de Remontstrantsche Broederschap een voorstel ingediend om den kansel open te stellen voor gemeenteleden. En 't is karakteristiek Mennist, dat, evenals vroeger, „ook heden ten dage de Doopsgezinde kansels niet gesloten zijn voor wie geen academisch onderwijs hebben genoten.”

(*J. Craandijk, Iets uit de Geschiedenis der Nederl. Doopsgezinden.* Arnhem, Karel F. Misset, bl. 57) Vergel. over de oude liefdepredikers onder de Mennonieten een leerzaam opstel van *P. Bakels, De laatste der oude garde.* Met illustraties van Mr. R. S. B. en *Aanteekeningen betreffende de oude liefdepredikers en hun werk.* (Doopsgez. Bijdragen, 40ste jaargang, verzameld en uitgegeven door Dr. S. Cramer, bl. 38—71).

²⁾ De gemeenteleden dienen langzamerhand eens te begrijpen, dat een leeraar voor een doorwrochte preek wel twee weken noodig heeft. De kerkeraden, zoo noodig finantieel gesteund door de rijkste gemeenteleden, zouden om de veertien dagen of in de zomermaanden om de drie weken predikanten of ontwikkelde, religieuze leeken uit den omtrek voor een preekbeurt kunnen uitnodigen.

Ook zou het aanbeveling verdienen, dat predikanten nu en dan hunne plaats op het spreekgestoelte afstonden aan dames en wederom aan leeken evenzeer als aan godsdienstonderwijzeressen. Menige vrouw staat immers, wat verstandelijke ontwikkeling aangaat, geenszins beneden, ja, wel eens boven den man. Dat de vrouw talent heeft van spreken, zult ge mij zeker wel toestemmen. Geef maar eens acht op de gemakkelijkheid, waarmee zij zich uitdrukt; op den gekuischten vorm, waarin zij hare woorden weet te gieten. Bovenal heeft zij bij haar, gelijk van algemeene bekendheid mag worden geacht, het gemoedsleven bijzonder sterk ontwikkeld. En daarom is zij juist bij uitnemendheid de aangewezen persoon om te spreken over godsdienstige onderwerpen, die, meer dan eenig ander, het hart en het zieleven raken. Het valt niet te ontkennen, dat wij met onze uitsluitend mannelijke predikers tot dusverre tamelijk eenzijdig zijn gebleven ¹⁾.

Eindelijk stelde ik mij wel eens veel voor van preeken met debat, daar bij een stichtelijke samenkomst de prediker geheel alleen aan het woord is, behalve onder het zingen van een lied, waarin de hoorders uiting geven aan hun godsdienstig gevoel. Voor tegenspraak behoeft hij niet beducht te zijn. Het is den hoorders niet veroorloofd ook maar het geringste tegen het gesprokene in te brengen. Zij mogen van den spreker in meening verschillen, zich zelfs ergeren aan zijne woorden, maar . . . zij moeten zwijgen. Nu dacht ik, dat er onder hen, die luisteren naar een pittige preek, naar eene rede, waarin de spreker, niet een of ander ongenietbaar dogma, maar zichzelf heeft gegeven, altijd wel eenigen gevonden zullen worden, die den spreker over het behandelde onderwerp nog gaarne nader zouden willen hooren, hem vragen zouden wenschen te stellen enz. Daarom, meende ik, ware het zoo goed, dat een half uur na afloop van de godsdienstoefening door

¹⁾ Sedert eenigen tijd heeft de Vrije Gem. het spreekgestoelte opengesteld voor ontwikkelde, godsdienstige vrouwen. Moge het door haar gegeven voorbeeld een gepaste navolging vinden!

Over het algemeen zijn wij moderneren nog veel te conservatief. De Nederlander blijft naar het liefst . . . bij het oude.

den predikant aan de belangstellende achtergeblevenen gelegenheid werd geschonken om over het gehoorde van gedachten te wisselen. Maar bij nader inzien dacht ik: neen, het is toch niet wenschelijk, dat er na het uitspreken van een rechtgemoedelijke preek gelegenheid bestaat tot gedachtenwisseling. Waarschijnlijk zullen nòch de hoorders nòch de spreker hiernaar verlangen. Over een stichtelijke ontboezeming, een gevoelsuiting, een godsdienstige opwekking houdt men nu eenmaal geen openbaar debat ¹⁾). Daarvoor zijn de onderwerpen, die in een stichtelijke samenkomst besproken worden, over het algemeen van te teederen, intiemen aard. Ernstige naturen bepeinzen ze in de eenzaamheid of spreken er over in den huiselijken kring. Zij zullen echter met leedwezen zien, dat enkelen of velen in het publiek hunne opmerkingen daaromtrent ten beste geven.

Is debat na afloop van de gewone stichtelijke preek misplaatst, gaarne zou ik zien, dat hiervoor een aanzienlijke plaats werd ingeruimd op

II. DE DIDACTISCHE SAMENKOMST, ²⁾

een andere naam voor lidmatencatechisatie, om eens een ouderwetschen term te gebruiken of wilt ge: voortgezete godsdienstonderwijs. Onder de gemeenteleden zijn er gelukkig enkelen, die belang stellen in onderwerpen van godsdienstig-zedelijken aard, in de groote geloofs- en levensvragen. Op deze didactische samenkomsten, waar het meer om leering dan om stichting te doen is, zouden, hèt zij door den voorganger van de gemeente, hèt zij door predikanten van elders, hèt zij door de meest ontwikkelde gemeenteleden,

¹⁾ Met instemming las ik de woorden, voorkomende in Nieuw Leven (12 Febr. 1898): „Te Nieuw-Pekela is onlangs na afloop der godsdienstoefening in de kerk „debat” gehouden tusschen den predikant Jansonius en den sociaal-demokratischen leidsman L. M. Hermans. Dat schijnt ons toch niet goed toe, omdat het de *stemming* wegneemt, die door een stichtelijke godsdienstoefening gewekt wordt. Gaarne erkennen wij, dat debatten dikwijls nuttig kunnen zijn. Maar alles op zijn *plaats* en zijn *tijd*. Bij een kerkelijke samenkomst, die hoofdzakelijk stichting ten doel heeft, behooren ze niet.”

²⁾ Reeds jaren geleden heeft de Vrije Gem. het belang hiervan ingezien door in hare winteravondsamenkomsten bekwame mannen en vrouwen uit te noodigen ter bespreking van allerlei onderwerpen, met het godsdienstig-zedelijk leven in verband staande.

vragen kunnen besproken worden van den volgenden inhoud: Wat is de oorsprong en het wezen van den godsdienst? Welke blijvende grondtrekken vertoont de religie in haar wisselende vormen? Welk verband bestaat er tusschen godsdienst en zedelijkheid? Wat valt er voor ons te leeren uit de onderscheidene godsdienstige richtingen en stroomingen van het verleden en het heden? Welke zijn de licht- en schaduwzijden van het Boeddhisme en het Katholicisme, van het Leger des Heils en de Theosophie; welke is de betrekkelijke waarde van het socialisme, het communisme en het anarchisme? Door te leeren overal het goede te waardeeren en het verkeerde te bestrijden¹⁾, komt men van lieverlede tot — of wordt men bevestigd in een vaste godsdienstige overtuiging. Mythologisch uitgedrukt: Harmonia is de dochter van Venus en Mars. In het eclecticisch modernisme, dat, niets menschelijks zich vreemd achtend, voortdurend voeling houdt met allerlei religieuze stroomingen van verre en van nabij, ligt, naar mijne meening, de godsdienst der toekomst. En zoolang de Vrije Gemeente te Amsterdam, de onvermoeide predikster van dat eclecticisme, getrouw blijft aan haar schoon beginsel: van allen te leeren, van Joden en Heidenen evenzeer als van Christenen, het goede te nemen, waar zij 't ook vinde en zoowel het dogmatisme als het materialisme te bekampen uit alle macht, — zoolang zal zij, ik ben er vast van overtuigd, haar plaats naast allerlei kleinere kerkgenootschappen en de groote volkskerk, met eere bekleeden, zal zij hare jeugd en frischheid blijven behouden tot in lengte van dagen. Maar, om tot mijn onderwerp terug te keeren: Ik acht het wenschelijk, dat ten behoeve van de didactische samenkomsten voor iedereen, tegen een geringe vergoeding toegankelijk, een beknopte leidraad met opgave van eenige litteratuur worde opgesteld, opdat de deelnemers aan genoemde samenkomsten zich kunnen voorbereiden en na afloop van een cursus het behandelde in een kort bestek bijeenhebben, desverkiezende met eigen aantekeningen ver-

¹⁾ Over waardeeren en bestrijden vindt gij een opstel in het keurige boekje: „*In hooger Licht*,” een bundel stichtelijke schetsen van verschillende auteurs. R. van der Velde (firma C. Noë Lz.), Leeuwarden.

rijkt. Ook verdient het, dunkt me, aanbeveling, dat er gelegenheid gegeven worde om onderwerpen van godsdienstig-zedelijken aard ter behandeling aan den voorganger op te geven. Zoo zal hij van lieverlede op de hoogte komen van hetgeen er omgaat in de hoofden en harten van hen, voor wie hij iederen Zondag of om de 14 dagen het woord voert. Zoowel het optreden van sprekers uit het midden der gemeente als het debat, zal de leden ongetwijfeld hoe langer zoo meer tot elkander brengen. Maakt onbekend onbemind, het omgekeerde is ook waar. Een degelijke kennismaking leidt gewoonlijk tot waardeering.

De didactische samenkomsten, die gedurende het winterhalfjaar een of tweemaal per week, b. v. 's avonds van 8—10, kunnen gehouden worden, zullen ongetwijfeld eene schoone aanvulling vormen van de verschillende Toynbeevereenigingen. In „Ons Huis” of hoe deze nuttige stichtingen verder mogen heeten, trachten belangstellende deskundigen de minder ontwikkelden op allerlei wijze voor te lichten. Voor iedereen staat de gelegenheid open om tegen eene geringe vergoeding letterlijk van alles te leeren: Talen, geschiedenis, natuurkunde, boekhouden enz. Alleen het machtig verschijnsel, dat wij religie plegen te noemen, blijft er helaas! buiten bespreking. Ziehier eene leemte, waarin de didactische samenkomsten op uitnemende wijze kunnen voorzien.

Terwijl de verstandsmenschen het liefst opgaan naar de didactische godsdienstoefeningen, zullen de gevoelsmenschen waarschijnlijk bij voorkeur zich begeven naar

III. DE MUZIKALE SAMENKOMST.

De diepste gewaarwordingen, de innigste aandoeningen waarvoor de menschelijke ziel vatbaar is, kan alleen de muziek vertolken. Een vreugde, die zich niet uit laat spreken, een smart, waarvoor geen woorden te vinden zijn, geeft zij terug op hare wijs. Waar de menschelijke taal haar beperktheid of onmacht moet belijden, daar komt de taal der tonen te hulp, drukt zij uit, wat er leeft op den bodem van het menschenhart. Inzonderheid de diepste godsdienstige aandoeningen worden door de muziek op mees-

terlijke wijze vertolkt. Zij, die onverschillig blijven onder het aanhooren van een interessante religieuze toespraak of bij de aanschouwing van een prachtig schilderstuk, worden niet zelden geroerd tot in het diepst van hun ziel, wanneer de muziek klanken geeft aan de meest verheven godsdienstige gewaarwordingen. Geen wonder, dat er meer-malen geweest is op de hooge waarde van de muziek ook voor het godsdienstig leven ¹⁾.

Nauwelijks behoef ik op te merken, dat op de muzikale samenkomsten uitsluitend de allerschoonste, echt-klassieke muziek ten gehore moet worden gebracht, zooals de oratoriums van Haydn, de passiemuziek van Bach, de symphonieën van Beethoven, om slechts de werken van een paar der grootste toondichters te noemen. Deze en dergelijke verheven scheppingen brengen de ziel in een gewijde stemming.

Ten einde deze muzikale samenkomsten tot stand te brengen is het natuurlijk van groot belang, dat de muzikaal ontwikkelde gemeenteleden zooveel mogelijk zelf bij de uitvoeringen meewerken en dat de gegoeden onder hen niet schromen flink in hun zak te tasten. Men krijgt immers — ik beroep mij op uw eigen ervaring — hoe langer zoo meer liefde voor een zaak, waarvoor men zich iets wil getroosten.

Op de catechisatie worde door gezang, zoo mogelijk met orgelbegeleiding, reeds vroegtijdig de zin voor het eeuwig-schoone gewekt en versterkt. De voorganger of godsdienstonderwijzer zal ras bespeuren, welke leerlingen geschikt zijn om bij voortgezette oefening deel te nemen aan de vocale en instrumentale uitvoeringen. De muzikale samenkomsten, voor iedereen tegen een kleine vergoeding toegankelijk, kunnen b. v. 's Zondagsavonds om de 14 dagen, met uitzondering van de zomermaanden, gehouden worden.

Nauw verwant met de muziek is het drama, een der hoogste uitingen van de poëzie. Zoo wil ik dan ten slotte nog een en ander opmerken omtrent

¹⁾ O. a. door S. Hoekstra Bz., *Godsdienst en Kunst*.

IV. DE DRAMATISCHE SAMENKOMST.

De zegenrijke invloed, die van een klassiek tooneelstuk uitgaat, kan niet licht te hoog worden aangeslagen. Hij werd reeds gevoeld door Schiller en Schleiermacher. Te recht noemde de geniale dichter van het wonderschoone Lied van de Klok het tooneel eene zedelijke inrichting ¹⁾. Zegt een onsterfelijk stuk als Nathan de Wijze tot ons niet meer dan honderd godsdienstige toespraken? Stelt het niet op treffende wijs in het licht, dat die godsdienst de beste is, welke de meeste kracht bezit om ons bij God en menschen aangenaam te maken?

Nu staat het tooneel in onze dagen helaas bedroevend laag. Er worden niet alleen middelmatige producten, maar zelfs stukken van verdacht allooi ²⁾ in grooten getale opgevoerd. Er wordt gespeculeerd op den wansmaak van het publiek, dat de onzedelijke stukken met levendige bijvalsbetuigingen begroet, terwijl bij de opvoering van een klassiek drama de schouwburg dikwijls slecht bezet is. 't Zou daarom wenschelijk zijn, dat het tooneel, hetwelk van kerkelijken oorsprong is ³⁾, wederom door de kerk, of ten einde geen spraakverwarring te veroorzaken, door vrije godsdienstige vereenigingen, zooals de Vrije Gemeente en de afdeelingen van den Protestantenbond in de grootste steden, in bescherming genomen werd. Dergelijke vereenigingen *kunnen* en *moeten* veel tot de verheffing van het

¹⁾ Vergel.: Schiller, *Die Schaubühne als eine moralische Anstalt betrachtet*. (Vorgelesen bei einer öffentlichen Sitzung der kurfürstlichen deutschen Gesellschaft zu Mannheim im Jahr 1784).

²⁾ Ook de romanlitteratuur laat in onze dagen nog al iets te wenschen over. Het is reeds zoover gekomen, dat jonkvrouwen beschrijvingen geven van de *laagste* hartstochten. O! tijden, o! zeden. Het valt soms moeielijk aan vooruitgang op zedelijk gebied te gelooven.

³⁾ Gij kunt hierover o. a. nalezen:

H. Kluge, *Geschichte der deutschen National-Litteratur*. Altenburg, Oskar Bonde, S. 70, 71.

Ten allen tijde bestond er een nauwe verwantschap tusschen het drama en den godsdienst of eeredienst. De Grieksche tragedie by heeft zich langzamerhand ontwikkeld uit den Bacchusdienst. Dit werd o. a. aangetoond door M. B. Mendes da Costa, *Een en ander naar aanleiding van de Oedipus vertooningen te Utrecht*. (Volksalmanak der maatschappij tot Nut van 't Algemeen. 1892. bl. 51—62.)

tooneel bijdragen door, bijwijze van protest tegen de vele middelmatige en onzedelijke producten, hare kerkgebouwen tot schouwburg in te richten en open te stellen voor de opvoering van de meesterstukken van Shakespeare en Göthe, Schiller en Molière en dergelijke groote geesten. (Bij dergelijke opvoeringen behoeven vrouwen en meisjes gelukkig niet te blozen!). 't Verdient aanbeveling, dat de gemeenteleden zooveel mogelijk zelf meespelen.

Zoodoende zullen zij meer en meer hart krijgen voor hunne dramatische samenkomsten en zich gaarne naar vermogen geldelijke offers getroosten. Wanneer eenvoudige dorpelingen zooals de Oberammergauers door hun weergaloos passiespel tienduizenden weten te roeren, zullen dan de meest ontwikkelde stedelingen¹⁾ na een gezette voorbereiding niet nu en dan een meesterstuk van Shakespeare of Göthe kunnen vertolken?

Omtrent de voorbereiding van de dramatische samenkomsten merk ik nog het volgende op: Een der meest begaafde gemeenteleden drage af en toe op de stichtelijke of de didactische samenkomst bij wijze van proefneming een fragment voor van de beste drama's, bv. de bekende parabel van De drie ringen. Op de catechisatie leze de godsdienstonderwijzer met de jongens en meisjes van de beide hoogste klassen de eenvoudigste stukken van Shakespeare,²⁾ Göthe en Schiller. Na eene nauwkeurige lezing en bespreking der verschillende drama's, waarbij natuurlijk op hare zedelijke beteekenis in de eerste plaats dient gewezen te worden, wekke hij zijne leerlingen op om de fraaiste gedeelten van enkele stukken te memoriseeren en te reciteeren. De catechisanten, die in dezen door aanleg en ijver zich het meest onderscheiden, kunnen later uitgenoodigd worden om hunne belangelooze medewerking te verleen

¹⁾ Dat leeken dikwijls op zeer verdienstelijke wijze tooneelstukken opvoeren, blijkt o. a. uit de welgeslaagde dramatische voorstellingen van burgerscholieren, gymnasiasten en studenten.

²⁾ P. H. Hugenholtz Jr. vestigt in zijn *Godsdienst en Leven, Een Handleiding bij het Godsdienstonderwijs* (Amsterdam, van Holkema & Warendorf, 1901), zeer terecht de aandacht op Shakespeare, „den grooten prediker van de majesteit der zedewet” en bespreekt kortelijk diens meesterstukken Hamlet, Macbeth en Othello (bl. 58—60).

aan het tooneel. Ik acht het wenschelijk, dat de opvoering van een drama voor iedereen tegen een klein entrée worde opengesteld. Zullen voorts de meeste toeschouwers er niet bij profiteeren, als de predikant in een voorafgaande stichtelijke of didactische samenkomst de zedelijke beteekenis van het stuk duidelijk in het licht heeft gesteld?

In enkele bladzijden heb ik getracht U aan te toonen, dat onze godsdienstige bijeenkomsten aanmerkelijk in belangrijkheid zullen winnen, indien zij, zooals ik in hoofdpunten aangaf, gesplitst worden in stichtelijke, didactische, muzikale en dramatische.

Al deze religieuze samenkomsten kunnen voorloopig slechts gehouden worden in de groote steden, mits — dit dient men steeds te bedenken — de predikant en zijne adsistenten mannen zijn van eene encyclopaedische ontwikkeling, van een fijnen smaak en een buitengewone werkkraft¹⁾, mits ook de gemeenteleden ten volle zich bereid verklaren tot het brengen van aanzienlijke offers van moeite, tijd en geld.

Den Hoorn op Texel.

J. J. HEEP.

¹⁾ Het moet eens uit zijn met de onzinnige bewering, dat het ambt van leeraar een sinecure is. Menigmaal heb ik materialistische platte-landsbewoners hooren zeggen: „Er is geen mooier betrekking dan die van leeraar, want. . . . een predikant heeft tegen het genot van een *hoog* traktement (!) maar eenmaal per week 1½ uur te preeken en 's winters op de catechisatie eenige vragen te overhooren. Een dominé is dus *tijna* een rentenier.” (sic)

VARIA.

BOETE OP TE LANG PREEKEN EN VERZUIMD HUISBEZOEK.

Den 24sten Juni 1668 bepaalde de kerkeraad der Remonstrantsch- Gereformeerde Gemeente te 's Hage dat de predikanten moesten zorgen des Woensdags te halfelf, des Zondagsmorgens voor elven, des namiddags voor vier uur „van stoel te wezen” op eene boete van twaalf stuivers.

Tevens dat ieder kwartaal twee ouderlingen de predikanten bij het bezoeken der leden moesten bijstaan overeenkomstig den aanvang in hun dienst; bij verzuim moest betaald worden vijftientig stuivers daags. Een ouderling mocht zich door een ander laten vervangen mits verklarende dat een ander in zijn plaats gaat.

In de Rotterd. Kerkkrakeelen leest men het navolgend vermakelijk ongeval, overkomen aan den Schielandschen Baljuw Jacob Claesz. Duin, bijgenaamd Slopschoen of Platvoet, ijverig Contra-Remonstrant.

Hij woonde in de Heerestraat te Leiden en zag, daar hij weinig bemiddeld was, scherp op de boeten toe, van welke, volgens de strafplakkaten, een deel aan hem kwam.

Aan zijn huis was een balkon; toen hij op zekeren avond zijn hoofd uit het balkon stak door de ijzeren traliën, om eenige Arminianen te verspieden, die dicht daarbij stonden te vergaderen, vond hij zich, het hoofd willende terugtrekken, zoo tusschen deze traliën beklemd, dat er een smid gehaald moest worden om een der ijzeren pennen weg te nemen.

Het werd natuurlijk bekend en men zei dat zijne ooren te groot waren, dat hij dus „ezelsooren” had.

ONZE LEESTAFEL.

Monita Secreta of de geheime voorschriften der
Jezuïeten.

C. Geleyns, Rotterdam. Prijs: 50 cent. Bij meerdere
exemplaren belangrijk goedkooper.

Al is de vraag niet voldoende opgelost of we hier een
geschrift uit authentieke bronnen voor ons hebben, het mag
toch als vrij zeker worden aangenomen dat in dit boekje
een man spreekt die de societeit van Jezus kent.

Wie zich er van overtuigen wil hoe de Jezuïetenorde
boven alles geldbezit en macht najaagt om daardoor te
heerschen over zoovelen mogelijk, leze het. Hij zal dan
erkennen hoe, om dat doel te bereiken, met godsdienst en
moraal den spot gedreven wordt. Tevens ontvangt hij een
blik op de verhouding der Jezuïetenorde tot de overige
orden der Roomsche Kerk.

De Liefde sticht, voor 1903 Amsterdam, v. Holkema
en Warendorf. Prijs: 10 cent.

De oude vriend van onze huiskamer! Met een „welkom”
begroet, moge hij door spreuk en lied en vertelling menige
goede gedachte wekken!

Beknopte Godsdienstleer door J. W. v. d. Linden,
pred. te Harlingen. Gron. J. B. Wolters Prijs: 25 cents.

De auteur heeft zich zeker voorgesteld dat dit boekje,
uitnemend van inhoud, een leidraad zou wezen voor hen
die godsdienstonderwijs geven.

Voor leerlingen is het inderdaad te geleerd.

Maar de onderwijzer zal het met vrucht kunnen ge-
bruiken bij zijne lessen, indien hij den tact heeft de ver-
schillende behandelde onderwerpen te bespreken in over-
eenstemming met de vatbaarheid zijner leerlingen.

Wij hopen dat het als zoodanig veel gebruikt zal worden.

Ons heerlijk Kerstfeest, door Jacoba F. D. Mossel.
L. J. Veen te Amsterdam.

De verhalen van Lucas 2 en Mattheus 2 op nieuw aan de kinderen verteld, door eene vrouw, die veel over rijk, geestelijk leven alree aan kinderen heeft medegedeeld. Mij dunkt, de kleinen zullen naar haar geluisterd hebben, toen zij het mondeling voordroeg. Of zij het geheel begrepen?

Wij hopen dat zij het nu, groote menschen geworden, nog eens zullen overlezen en dat het op die wijze menig kind en menig mensch tot zegen zijn zal.

Peter Rosegger, *Het gif der beschaving*, bewerkt door Louise Zaalberg. Amsterdam, v. Holkema en Warendorf. Prijs: f 2.90, in prachtband f 3.25.

Met groote ingenomenheid wijzen wij op dat boek. Wie de lotgevallen van de familie Hausler met aandacht volgt, wordt niet alleen geestig onderhouden, maar begrijpt welke levensrichting in onze dagen leidt tot groote ellende en hoe tegenover haar eene andere richting dient gekozen, waar men in en met het leven vrede leert vinden. Een onderhoudend en tevens zeer leerzaam boek.

Graaf Leo. N. Tolstoj, *Wat is Religie?* Gouda, J. T. Swartsenburg.

Met belangstelling grijpt ieder naar een boek van den bekenden Russischen schrijver. Wie dat geschrift leest, zal op nieuw bewondering gevoelen voor dien machtigen geest.

Voor al in orthodoxe kringen kan het zijn nut doen. De schrijver verkeert zelf te midden van een volk, waar de godsdienst vorm is geworden en vorm alleen. Tevens houdt hij het oor geopend voor die richting onzer dagen, die verkondigt dat wetenschap de plaats van den godsdienst kan innemen; hij neemt tegenover haar positie met de stelling dat de redelijke mensch zonder religie niet leven kan.

Bij menige uitdrukking plaatsten wij in gedachten een vraagteken, even groot als er op het titelblad staat afgedrukt. Hier en daar worden door hem stellingen verkondigd, die niet getuigen van heldere godsdienstwetenschap. Dat neemt niet weg dat wij het in zijn geheel een fakkel achten, die in menigen kring een helder licht kan brengen.

Antje's vlijtprijs. Eene Kerstvertelling door F. J. Quanjer. Amsterdam, v. Holkema en Warendorf. Prijs f 0,10, bij 50 ex. f 4,—, bij 100 ex. f 7,50.

Een vriendelijk, voor kinderen zeer vatbaar Kerstverhaal. Inderdaad, hier is op onderhoudende wijze verteld en wordt een fijne snaar in het kinderhart aan het trillen gebracht.

We hopen dat bij menigen Kerstboom dit boekje zal worden uitgedeeld.

Bij het 25-jarig bestaan van „De Vrije Gemeente” Toespraak, gehouden op 30 Nov. 1902 door P. H. Hugenholtz Jr. Amsterdam, v. Holkema en Warendorf.

De „Vrije Gemeente” te Amsterdam heeft dankbaar haar zilveren feest gevierd. Haar predikant, op dien feestdag de gemeente toesprekende, heeft, ook waar hij moest gewagen van lauwheid en onverschilligheid bij hen, die vroeger met hem medegingen, ook van loomheid en lauwheid in eigen gelederen, toch dankbaar erkend hoe die gemeente voor veler godsdienstig leven een weldaad is geweest. Zijne toespraak getuigt van groote frischheid, van goede hoop en van dank aan God.

Het is heerlijk een man, na zooveel ervaring en op dien leeftijd, zóó te hooren getuigen!

Groot Nederland. Letterkundig maandschrift voor den Nederlandschen Stam. Amsterdam, v. Holkema en Warendorf.

Maandelijks komen op onze tafel „Gids”, „Tijdspegel”, „Onze eeuw,” e. a. Nu weer een nieuw onder den titel „Groot Nederland”. Het zal een maandschrift zijn voor alle streken, waar de Nederlandsche taal het voertuig is der gedachte. Het wil dat alle dichters en schrijvers van Indië, Zuid-Afrika, Vlaanderen en Holland elkander ontmoeten zullen in hetzelfde huis. Het wil de lezers op de hoogte laten blijven van de onwikkeling der Nederlandsche letteren.

De namen der redacteuren zijn een waarborg dat dit tijdschrift in goede handen is.

We wenschen het toe een breeden kring van lezers, omdat het altijd geeft een maandschrift, waarin door de geestesvruchten van edele mannen en vrouwen het edel geestelijk leven wordt geëerd en geheiligd.

Vlaanderen. Maandschrift voor Vlaamsche Letterkunde.
C. A. J. v. Dishoeck. Bussum.

Ook dit Maandschrift is nieuw. De beste Vlaamsche schrijvers zullen er in optreden om te spreken tot het Vlaamsche volk, ten einde eigen volk tot hooger leven op te roepen en op te voeren, opdat het eindelijk worde een volgroeid, rijp ontwikkeld deel van Groot-Nederland. Hoe hopen wij dat de Redactie en de medewerkers, door aan het Vlaamsche volk in schoonen vorm edele gedachten te bieden, de herauten zullen zijn van een hoog zedelijk, innig, godsdienstig leven!

BERICHTEN.

Seminarium. De Heer Elings, de jongste student aan onze kweekschool, is 25 Oct. j. l. overleden.

De Heer Klaver hield Vrijdag 21 Nov. zijn eerste proefpreek.

Op 19 Dec. slaagde de Heer G. J. W. Oldeman voor het eerste gedeelte van het Proponents-examen.

Rotterdam. De beide vacaturen in onze Gemeente, ontstaan door het overlijden van Dr. J. H. de Ridder en door het vertrek van Dr. H. Y. Groenewegen, zijn thans vervuld. Op Zondag 9 Nov. j. l. werden de Heeren L. R. Oldeman en P. Eldering bij de Gemeente ingeleid door hun collega, den Heer W. H. Stenfert Kroese, terwijl in diezelfde godsdienstoefening de Heer Oldeman zijne intree-rede hield, sprekende naar aanleiding van Joh. 17:3: „Dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt.”

Na afloop der plechtigheid werden de bevestigde predikanten in de Bestuurskamer als leden van den Kerkeraad door den Voorzitter begroet. Te gelijk werd door den Kerkeraad bij monde van den Vice-Voorzitter, den Heer J. J. Gleichman, aan den Heer Stenfert Kroese een geschenk aangeboden, als een blijk van erkentelijkheid en waardeering van 't geen door dezen gedurende de vacaturen in het belang der Gemeente is verricht.

Op den volgenden Zondag, 16 November, deed de Heer Eldering zijne intrede met eene rede naar aanleiding van 1 Cor. 9:16b: „Wee mij, indien ik het Evangelie niet verkondig!”

Werd met dankbaren weemoed herdacht wat de Gemeente in hare vorige leeraren verloren had, met hartelijke sympathie werden zij ontvangen, die thans in hunne plaats zijn getreden. Moge hun arbeid velen ten zegen zijn!

Amsterdam. De gemeente heeft een legaat ontvangen groot *f* 1000.— van wijlen den Heer Ten Cate te Nijmegen.

Leiden. Op den tweeden Kerstdag was onze predikant, Ds. H. P. Schim van der Loeff, die op Oudejaarsavond zijne afscheidsrede houdt, uitgenoodigd met zijne familie in de Bestuurskamer te komen. Daar werd hem onder een hartelijke toespraak van den Heer W. C. Zuurdeeg het geschenk overhandigd, dat de Gemeente haren scheidenden leeraar aanbood: ameublement voor salon en studeerkamer met een album, bevattende de namen der deelnemers. Prof. Dr. H. Y. Groenewegen was bij de aanbieding tegenwoordig en sprak den Heer Schim van der Loeff, die zeer onder den indruk was, eveneens hartelijk toe.

Gouda. Op 1 Nov. nam Ds. Oldeman afscheid van onze gemeente. Hij sprak naar aanleiding van 1 Tim. 1 : 19. Na afloop der godsdienstoefening zong de gemeente hem toe Gez. 204 : 1, 5 (gewijzigd). De leden der gemeente en hare vrienden waren in grooten getale opgekomen.

Meppel. Mev. Wed. Slot heeft aan onze gemeente een legaat vermaakt van *f* 3000.—

Boskoop. Op 16 Nov. aanvaardde onze nieuwe predikant C. E. Hooykaas zijn dienstwerk met eene toespraak, naar aanleiding van Lucas 5 : 4b. Zijn broeder, die hem bij de gemeente inleidde, had Johannes 4 : 42 tot grondslag zijner rede gelegd.

WAAR IS UW GOD?

Zoo spreekt het ongelooft tot den geloovige.

Het is hard die vraag te hooren, vooral als men niet tot bestrijding der aangevoerde argumenten zich krachtig gevoelt.

Er ligt onvriendelijke spot in dat woord.

Het kan gebeuren dat die spot bij den vrome twijfel wekt, als hij zijn Godsgeloof niet op deugdelijken grond heeft gebouwd.

Het Godsgeloof heeft zijne geschiedenis, samenhangende met de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling der menschen.

In de dagen van het veelgodendom voelde het kind der aarde zich afhankelijk van, gebonden aan vele natuurmachten, storend of helpend invloed oefenend op zijn leven. Men zag en hoorde de goden als de vorstin des daags haar loop volbracht aan den hemel, als het geluid van den storm zoo scherp in de ooren drong, als de donder ratelde en zijne bliksemschichten voor zich uit liet gaan, als onderaardsche macht de aarde dekte met groen en bloemen, met wat den mensch tot spijs was.

„Daar zijn onze goden”, zoo juichte hij.

Tot het ééngodendom gekomen, hetzij door wijsgeerig nadenken, hetzij door groote liefde geleid voor Een, die alle aandacht in beslag nam, plaatste men die macht hoog boven het uitspannel; vandaar heerschte zij over alles, over hemel en aarde. Van haar in alles afhankelijk, aan haar door alles gebonden, zond de mensch tot haar zijne gebeden, pogend haar wil te leiden ten zijnen gunste.

Op de vraag „waar is Hij, uw God?” vindt men dus voldoende antwoord, door met den vinger te wijzen naar omhoog, naar die wereld, waarheen de kennis nog geen pad heeft gebouwd.

Teleurstelling moge hem treffen, het gewenschte antwoord op zijne gebeden moge niet komen, de stemming jegens die godheid moge daarvan wijziging ondervinden, aan haar bestaan in die hooge sferen is geen twijfel mogelijk; vrij en machtig handelt zij naar haren wil.

Misschien beproeft hij, als zijn vraag niet naar wensch beantwoord wordt, in vermeerdering van gebeden of in toorn heil te zoeken, maar de twijfel aan God blijft verre van hem.

Voor het kind van onzen tijd, opgevoed in het ééngodendom, zijn moeilijke dagen aangebroken. Toen Lalande aan Napoleon I zijn boek over „De Natuur” aanbod en de Keizer hem vroeg waarom daarin niet van God gesproken werd, gaf de geleerde ten antwoord: „Sire, ik heb het heelal doorzocht en nergens God gevonden!” Dat woord van dien natuuronderzoeker, op tallooze manieren gevarieerd, spookt in de hoofden van het jonge geslacht en doet bij de ouderen ook niet zelden den twijfel rijzen.

Waar is nu God?

Is niet het heelal eene eenheid, een samenstel van deelen, door rijkdom van onverbreekbare wetten aan elkaar gebonden? Buiten het heelal bestaat niets; het omvat alles, alles beweegt zich in die ruimte. Is God daar en indien — hoe? Heeft hij een lichaam, dan beslaat Hij een deel van de ruimte en zou men Hem moeten vinden. Indien niet — in welken vorm bestaat Hij dan? Nooit nemen wij geest waar zonder stoffelijken vorm. Bovendien, wat is geest? Verstaat gij onder God het Centrum van alle zijn, de werkkraft, die in het heelal in verschillende krachten zich uitspreekt, dan bekomt ge eene Godsvoorstelling, die niet iets heerlijks meer aan zich heeft, want het is de kracht van het onbewuste.

Deze en dergelijke vragen houden vele denkende menschen van onzen tijd bezig en al erkennen zij de poëzie van den godsdienst, die zich door alle tijden heeft doen hooren, — het geloof in God is hun onmogelijk of althans voor het denkend verstand niet te rechtvaardigen.

Is dit juist, is God niets dan eene vriendelijke veronderstelling van het gebrekkig weten?

Sommigen prediken hunne Godloochening van de daken, — het zijn de besten, de fijnst gevoelenden niet.

Anderen erkennen de beperktheid van hun weten, zeggen dat zij toch wel veel goeds kunnen doen, al voelen ze zich met geen God verbonden en noemen zich met een geleerden naam: „agnosticus”.

Waar is uw God? Laat ons die vraag niet onvriendelijk of spottend doen, maar met den lust te zoeken naar een ernstig antwoord. Want bij het agnosticisme kan een mensch niet leven; hij eischt eene wereldbeschouwing die in harmonie is met zijn levensideaal.

Wat is dat levensideaal en hoe hebt gij het u gevormd? Is dat niet geschied in die stille uren van zelfoverdenking, als wij luide lieten spreken de stem des gewetens, als langs ons golfdén de woorden der wijzen, van vrome ouders en dit alles te zamen ons teekende den plicht, welken te vervullen is de hoogste lust?

Schitterende teekening van ons leven! Reinheid en waarheid, eerlijkheid en goede trouw, rechtvaardigheid en barmhartigheid en nog zoo veel meer zijn de karaktertrekken, die in dat beeld heerlijk lichtend ons tegenkomen.

Dat beeld ons aanzierende, zei: „gij zult zijn als ik en gij kunt het ook!”

Zoo staat die plicht voor ons als machtig gebieder; op een toon van gezag doet hij zich hooren; van ontwijkend antwoord houdt hij niet.

We hebben het ondervonden toen de als antwoord op zijn gebod gepleegde daad getuigde van zwakheid, traagheid, overheersching van het zinnelijk begeeren, — in de knagende stem van het zelfverwijt leerde hij ons hoe gevaarlijk het is zijn wil te weerstreven.

Dat geweten is eene Heilige macht; het is „God in ons”.

Hij moge bij verschillende menschen anders spreken, zijne geboden mogen hier en daar meer of minder uitgebreid zijn, ze bewegen zich allen in dezelfde richting, naar de volkomen menschwording heen.

Is die stem, die macht, dat gebod, ons sturende in die richting, iets wat de waarde heeft van een droom, waarvan wij immers zeggen dat het bedrog moet worden genoemd?

Ik zet het een mensch dat te beweren.

Dat is geen hersenschim, want hem gehoorzamende, is er vrede in mij, hoog geluk.

Zoo leert die stem des gewetens, dat plichtgevoel mij dat daarin mijn, ons levensdoel gelegen is.

Indien er gesproken wordt van een doel, ons gesteld en dat doel niet blijkt eene dwaasheid, maar zijne bevestiging vindt in de geschiedenis van ons geslacht, voor zoover wij die kunnen overzien, dan heb ik daarin aanleiding om te spreken van doel, der menschenwereld gesteld door de Macht, die haar deed zijn.

De uitnemendsten van ons geslacht hebben van zulk een zedelijk leven als ideaal voor allen getuigd.

Wie is de Macht, die de menschenwereld deed worden?

Als de natuurkundige wetenschap daarop een antwoord geven moest, zou zij ons plaatsen voor de X van eene algebraïsche formule. De naar zedelijke hoogheid strevende mensch kan dat niet.

Als hij in het schepsel ziet zelfbewust, zedelijk streven als levensdoel, als hij in het volgen van dat doel zijn hoogst geluk vindt, dan heeft hij, logisch redeneerende, de vrijheid om te zeggen dat wat in het schepsel is, ook in den Schepper moet wezen, dat dus de kracht, de geest, of hoe ge het noemen wilt, die aan alle kracht ten grondslag ligt, ook zelfbewust, ook reinheid wezen moet en dat deze Schepper van hoog geluk, van reinen vrede, trouwe zorg, heilige liefde is!

Tot die macht stijgt mijn lied, mijn bede; dankbaar buig ik mij voor haar met de woorden: Gij zijt mijn God, mijn Vader!

Waar is uw God?

In mij, om mij. Kortzichtigheid, beperktheid doet mij niet overal Hem aanschouwen, in raadselen dikwerf hult Hij zich, maar dit is geen raadsel dat Hij, onder alle omstandigheden en ervaring, mij Zijn wil doet kennen, dat Hij leeft in mij en alzoo mij leert winst te doen met elke ervaring.

Wanneer vele dingen mij duister zijn, dan leef ik bij dat licht als een gebenedijd kind van een heilig God.

Ja, de kinderen Gods zijn blijde
Blijde ook onder strijd en plicht,
't Leven heeft z'n donkre zijde,
Maar hun ziele heeft het licht.

De vraag, door spot of oppervlakkige kennis gedaan, brengt niet tot twijfel, rooft de blijdschap niet aan hem, die in zichzelf geloofd.

J. A. B.

WAT IS STOF?

Geef mij antwoord op die vraag, gij eeuwig zwijgende, onvermoeid werkzame natuur? Wanneer gij mij dat ééne zegt, is een hoog verlangen bevredigd. Maar gij zult mij niet antwoorden, gij zijt immers de eeuwig zwijgende?

Wist ik slechts waarom gij zwijgt! Of zwijgt gij eigenlijk toch niet? Een oud vriend placht te zeggen: De natuur is als een opengeslagen boek, maar niet ieder kan er in lezen. Ik geloof dat hij had moeten zeggen: Niemand kan dat doen. Men kan wel zoo het een en ander uit die bladen spellen, maar lezen? Inhoud en vorm verstaan, overzien, begrijpen? Ach, dat kan wel niemand.

Ik althans kan dat niet lezen en daarom zal ook wel te vergeefs door mij antwoord gezocht worden op die vraag. Een oud spreekwoord zegt: Aan de vraag kent men den dwaas, maar leert men er den wijze niet door kennen? Wellicht is het onderscheid tusschen beiden niet zoo groot. Maar, hetzij dan wijze of dwaze, die vraag brandt mij op de lippen en het doet goed haar eens uit te spreken, de onwetendheid eerlijk te belijden.

Wat is „stof?”

Eene oude vraag, die de oude Grieken reeds poogden te beantwoorden op zeer verschillende wijze. Die vraag kwam tot hen al uit Indië, uit Egypte.

Zij is nooit verstomd. Door alle eeuwen heen hebben de denkenden haar voor zich gesteld. Zoo ook thans. Het thans levende geslacht houdt er zich mede bezig. Men weet heden ten dage veel meer van de natuur dan voorheen. Het natuuronderzoek heeft veel arbeid gedaan. In getal en formule spreekt men van zijn helder weten. Maar nu juist bespeurt men dat het antwoord op die vraag moeilijker is, dan ooit de ouden hebben gedacht. Hoe veel kennis de 19de eeuw ook heeft gebracht, — de 20ste zal die vraag niet kunnen beantwoorden.

Velerlei zijn de antwoorden, die gegeven zijn of worden.

Wat is „stof?” Alles wat gij voelt, ziet, proeft, ruikt, hoort. Alles wat dringt door de vijf poorten uwer kennis en bij u tot bewustzijn komt van dien nimmer rustenden vloed der zinnelijke indrukken, dat is stof.

Velen denken, als zij het woord „stof” uitspreken aan steenen, aarde, vuil of iets dergelijks.

Ik zat eens voor den haard. Hij wilde niet goed branden en met koude vingers te schrijven is lastig. Terwijl ik vol verlangen keek of niet de bekende blauwe kolenvlam zichtbaar werd, vroeg ik mijzelf af: Wat is een vlam? Ik wist het niet en vroeg het aan mijne huisgenooten. Niemand wist het, maar de dienstbode dacht zeer zonderling over mij, die zulk eene vraag deed. Een vlam, zei ze, wel, dat is een vlam!

Ik vroeg het aan de wetenschap; zij antwoorde kalm en rustig: $C + CO + CO^2 + \dots$ stof alzoo, die zij berekenen, wegen en in eene formule beschrijven kon.

Ginds ligt een zieke te bed. Heftige pijnen kwellen hem, verlangend ziet hij uit naar den morgen. Het is, waar de slaap niet wilde komen of de lange, donkere nacht de pijn nog heviger doet zijn.

Een straal der opgaande zon komt door het venstergordijn tot den kranke als een vriendelijke hemelbode; er komt een blijder trek op het gelaat, sprekend van hoop en van minder pijn. O, kostelijk licht, trooster der menschen, wat zijt gij?

Niet de zieke alleen had die straal opgemerkt. Men had haar ook bespeurd op de sterrenwacht, dicht in die buurt. De oude professor had den geheelen nacht gekeken en onderzocht. Nu ging hij de instrumenten inpakken. De lichtstraal werkte daar storend en bij het inpakken mompelde de oude heer: 0,687. Daarmede bedoelde hij de hemelbode. Zij is alzoo stof en wordt genoemd met de formule 0,687.

Gij hoort de schoonste harmonieën, die de eerste kunstenaars te voorschijn brengen; gij hoort de ruwe menigte schreeuwen en joelen; uwe ziel moge genieten van weelde of ineenkrimpen van schrik: elke toon, dien gij hoort, welke

ook, kan in een cijfer of formule worden omschreven. Het is alles eene formule met den naam: nul komma zooveel, — alles stof gelijk de kiezelsteen, dien gij achteloos met uwen voet wegschopt.

Niet alleen wat men ziet is stof. Betrekkelijk slechts weinig van de stof is zichtbaar. Het meeste is onzichtbaar.

Warmte en koude, vuur en rook, licht en gloed, het is alles stof, alles: nul komma zooveel. Van het eerste oogenblik uwer geboorte leeft gij in een onmetelijke zee, die u geheel en al omgeeft, die zee is de stof, de draagster van uw leven, voelen, ervaren. Wat is de stof?

Een in het algemeen gestelde vraag brengt in verwarring, wekt de fantasie en brengt nuttelooze overpeinzing. Daarom kwam een oude wijsgeer, Democritus was zijn naam, op den inval de stof te beschrijven, niet in haar grootsch zich bewegen, maar haar kleinste deelen op te merken, gelijk dikwijls geschiedschrijvers zich niet bezighouden alleen met de grootsche daden van beroemde mannen, maar bovenal met de kleinste levensgewoonten van den held, dien zij beschrijven. Men meent daardoor het karakter beter te leeren kennen. Zoo deed Democritus ook met de stof, als hij haar doorsneed, altijd kleiner, altijd fijner, totdat hij haar niet meer snijden kon. Wat nu niet meer gesneden kon worden, noemde hij een atoom en op de vraag: Wat is de stof? gaf hij het wijze antwoord: De stof is de som der atomen.

Dat is ook al geen antwoord op mijne vraag, evenmin als het „nul komma zooveel” van den natuuronderzoeker onzes tijds.

We komen door zulke antwoorden niet verder. Men heeft gelachen om Democritus en vroeg hem wat nu een atoom was. Daarop wist hij geen bescheid te geven en de vraag: Wat is stof? bleef en blijft een open vraag of, wilt ge, een onoplosbaar, vreeselijk raadsel.

De nieuwere tijd heeft zich er aan gewaagd en een merkwaardig antwoord gegeven.

Na allerlei moeielijke onderzoekingen leeraarde men dat de stof een verbinding was van verschillende grondstoffen, dat alles, wat men door de zinnen kon waarnemen,

hoe verschillend het ook op ons werkt, hetzij men het levend of dood noeme, uit zoo omstreeks 80 grondstoffen bestaat, die in eene oneindige verscheidenheid zijn gegroepeerd en daardoor te voorschijn roepen het Kaleidoscoop, dat wij wereld noemen.

Er zijn meer grondstoffen dan 80, misschien wel 100. Van dat honderdtal zijn er vele zeer zeldzaam zoodat eigenlijk dat waaruit de wereld bestaat zeer eenvoudig is.

Maar daarmee weet men nog niet wat de stof is. Het raadsel blijft.

Nu is men gedeeltelijk teruggekeerd tot den eens uitgelachen Democritus. In den nieuweren tijd vond men werkelijk het atoom; men kon ze niet zien maar wel wegen, bepalen in welke verhoudingen ze tot elkander staan. Als twee atomen waterstof zich verbinden met een atoom zuurstof, dan heeft men water. Zoo kan de wetenschap van elk voorwerp het getal noemen aangaande de verdeling der atomen.

Ja, nog meer. Men kent tegenwoordig nauwkeurig de samenstelling van zon, maan en sterren. Op de zon heeft men een grondstof gevonden, daar in rijke hoeveelheid voorhanden en na lang zoeken is deze ook aangetroffen op de aarde, maar hier uiterst zeldzaam.

Men zegt dus: de stof is de samenstelling van bepaalde grondstoffen, die uit atomen bestaan. Maar dit antwoord bleek toch niet juist. De electriciteit kwam, de Röntgenstralen werden ontdekt. De electriciteit sloeg als de bliksem in de atomen. Zij is aan den bliksem ook gelijk. De ouden lieten hem bedwingen door Zeus; thans bedwingt hem iedere voerman van de elektrische tram.

De electriciteit splitste het atoom. Het ondeelbare werd nu weder oneindig deelbaar. Men begint Democritus weder uittelachen. Wat zijn Röntgenstralen? Stof. Maar zoo fijn gedeeld dat de onzichtbare, ondeelbare atomen van voorheen daartegen staan als een kogel tegenover een stofje, dat men wegblaast.

Is dat kleinste altijd nog stof? Waar zijn dan de grenzen, gij geheimzinnige? De menschen praten telkens anders er over, maar het is een ondoordringbaar geheim. Wanneer

zij eene definitie meenen gevonden te hebben, ontsnapt het weer aan de waarneming, lacht den waarnemer uit en zegt: Ik ben niet, wat gij gelooft!

Wat is stof? Alles, hemel en aarde. Reis naar de zon. We kennen haar zeer nauwkeurig. We weten hoe groot ze is, hoe ver van ons verwijderd, we kennen hare samenstelling, hare grondstoffen, we weten hoe zwaar een pond ijzer op de zon zal wegen, — kortom, zooveel we van de aarde weten, weten we bijna ook van de zon, want van de aarde weten we ook nog vele dingen niet.

Als we reizen vinden we onderweg niets dan stof. Geen lichtstraal der zon zou tot ons kunnen komen indien zij niet door de stof gedragen werd en dagelijks dringen millioenen stralen daar doorheen. Wat wij lucht noemen is een groot stofomhulsel dat onze planeet als een dek omgeeft, opdat zij niet bevrieze in de koude ruimte. Zij is een mengsel van vele stoffen. In de hoogte wordt zij al dunner maar een einde is niet te vinden. Het is de verbindingsbrug tusschen de hemellichamen. Een brug, die druk gebruikt wordt. Alle stralen van den hemel komen daarover tot ons. Men kent die fijne verbindingsstof niet, noch hare atomen, noch hare samenstelling. Wij noemen dat onbekende met het woord „ether”, maar dat zegt in de natuurwetenschap zoo veel als de X in de mathesis. Ja, die X is het groote onbekende.

Die stof vinden we overal. Reis van ster tot ster, nergens ontbreekt ze. Onze 80 of 100 grondstoffen treft ge op elke planeet aan.

Overal wijst de magneetnaald naar het Noorden, overal werkt de zwaarte, de warmte, de bliksem.

Wat is stof?

Wij spreken over hemel en aarde. Maar dat is eene groote eenheid van stof.

De aarde ligt midden in den hemel; zij heeft denzelfden vorm als andere hemellichamen, dezelfde samenstelling; zij zweeft niet vrij in de ruimte; zij is gebonden in dezelfde stof, waarin alle zonnen, planeten en manen zijn gepakt. Nergens een niets, er is geen niets, geen Nul, overal is stof. Wat is zij?

Er zijn die beweren dat er geen 80 grondstoffen zijn, maar slechts eene enkele. Die 80 zouden samenstellingen zijn die wij met onze beperkte middelen niet tot eene eenheid kunnen herleiden. Het is mogelijk dat deze meening op waarheid berust. Maar wat is dan die eenige?

Toen de menschen bespeurden welk eene scheppende kracht de zon over de aarde had, zeiden zij dat de zon een God moest zijn en zij gingen haar aanbidden. Is het wonder dat sommigen de stof als hun God hebben beschouwd, toen zij hare beteekenis en eigenschappen hebben leeren kennen? De menschen weten van de stof niet af en lachen om de stofaanbidders als om dwazen. Maar er zijn ernstige, zoekende lieden onder, die meer weten van de geheimen van het heelal, dan de wereld vermoedt en de stof, hun God, heeft hun de aarde tot een hemel gemaakt.

Is zij God?

Wat is de stof? Leven. Zij heeft eigenschappen, die haar steeds raadselvoller maken. Haar diepst geheim is de beweging. Alle atomen, — neem de atomenleer voor een oogenblik als waarheid aan — zijn in beweging, trekken elkander aan, stooten elkander af, alsof in het atoom een ziel woont die niet rusten kan voordat zij de gewenschte vereeniging gevonden heeft.

Die stofmassa is eeuwig in beweging, eene beweging zoo snel dat geen oog het kan volgen. Zie naar de sterren. Die geheele sterrenhemel is in voortdurende beweging. Geen zee is zoo stormig als de sterrenzee, in welke wij in groote vaart ons bewegen. Wij snellen om de zon en de zon snelt met ons ergens heen. De sterren zijn bewegelijk als de atomen. De geheele wereld is als een reuzenflesch die men luchtledig gemaakt heeft en in welks ruimte de stofatomen vliegen.

Maar men bespeurt dat zoo niet. De afstanden tusschen die wereldatomen, de sterren, zijn zoo boven alle voorstelling groot dat wij van de stofbeweging weinig bespeuren. Doch neem slechts het dichtst bij u staande voorwerp. Het is in volle beweging. Aan vele dingen ziet men het pas als het oud wordt en vervalt. Ongeloofelijk snel wordt alles

oud en leelijk. Dat komt door de stoffbeweging. Niets, niets blijft zooals het is. Alles is in wording en verwording. Menschenwerk breekt stuk, de rots verweert, het leven verzinkt. Er is maar een, dat blijft: het is de stof.

In haar ligt niet alleen het raadselachtige, maar ook het eeuwige. Alle vormen, die de stof aanneemt, groote en kleine, verouderen, alleen de stof zelve niet.

Neem de tafel, aan welke gij zit, hak haar in stukken, verbrand die tot er een klein hoopje asch overblijft — niet een atoom is te loor gegaan. Een deel daarvan wordt tot vlam, rook, asch. De gassen verbinden zich met de lucht, de asch ligt voor u maar er is geen deeltje van de tafel verdwenen, ook niet zijn gewicht. Als men de atomen in den nieuwen vorm kon nawegen, zou het blijken dat geen milligram verloren is gegaan. De vorm is veranderd, de atomen zijn er alle. Sedert het begin der wereld is niet het kleinste stofje verdwenen, alles, alles is er, slechts elk oogenblik op eene andere plaats.

Neem een ijzeren spijker, leg hem in uwen tuin. Hij roest, het gewicht wordt minder, na twee jaar zal hij wel verdwenen zijn. Neem een tweeden spijker, houdt hem in een vlam en in 5 minuten is hij verbrand. In beide gevallen is hetzelfde geschied. Het roesten is een langzaam verbranden, maar van het ijzer is geen atoom te loor gegaan.

Over eenige duizenden jaren zullen natuur-onderzoekers wellicht op die plaatsen, die nu drukke verkeerspunten zijn, groote lagen van ijzererts ontdekken; dat zijn dan de overblijfselen van onze stoomketels, spoorwegen, ijzerwerk van allerlei soort, die teruggekeerd zijn tot den natuurlijke vorm, maar de stof is dezelfde gebleven.

Dit is nog maar eene beweging in het kleine. Maar het leven zelf is beweging. Meer kunnen we daarvan niet zeggen. Wij kennen geen leven, kunnen het ons althans niet voorstellen zonder stof. Daarom ligt het vermoeden voor de hand dat het leven zelf met de stof in een eigenaardigen samenhang zich bevindt. Leven is beweging, de stof is vol beweging, zonder stof geen leven. Hooren beide nu niet te zamen?

Wel is de beweging, die wij leven noemen, een zeer

eigenaardige. Men kan het leven het best noemen eene langzame verbranding. Alles wat leeft brandt, wel zonder vlam, maar met bepaalden warmtegraad en duidelijke verbrandingsteeken. De voeding is de brandstof, de longen voeren altijd nieuwe verbrandingslucht, zuurstof aan, eene nimmer ophoudende blaasbalg.

In den haard ontstaat door verbranding de vlam, het licht. Onze voedingsmiddelen verbranden tot dat schoone menschenlichaam, hetwelk uit hen wordt opgebouwd. Stijgt de warmte tot boven 40°, dan is het kookpunt des levens bereikt, waarbij de levensstoffen in verval geraken, maar de asch gloeit door totdat elk atoom van het menschenlichaam tot den schoot van de stof is teruggekeerd.

Zoo kunnen wij het leven beschrijven, maar verklaren kunnen wij niet.

Wat wij dan verklaren kunnen?

Kunt gij den steenworp, de beweging der sterren verklaren? Ja, beschrijven, berekenen kunnen wij, maar verklaren, doorgronden? Dat is het geheim van de stof. Zoo ook het leven. Uw leven is onophoudelijke beweging en het sterven ook. Het leven heeft in zich ook de eigenaardigheden der stof. Het openbaart zich in duizendvoudigen vorm en is toch in alle vormen zoo eenvoudig en gelijk. Het is overal, waar de stof is. Het is eene beweging van welke wij vermoeden dat zij ook onverstoort, eeuwig is, als de stof zelf.

Ook de Bijbel schrijft leven toe aan de stof. Er staat immers: De aarde bringe voort! Deze zin wordt herhaald bij het worden van al wat leven heeft. De Bijbel laat geen leven uit den hemel vallen, maar laat het worden door de stof heen. Zelfs het onmiddellijke Godsleven, dat in dit boek den mensch wordt toebedeeld, kwam niet, zonder dat vooraf de stof was toebereid.

Wie ons zegt wat de stof, die zegt ook wat het leven is, en wie dat verklaart, die kent den laatsten grond van alle geheimenissen.

Wat is de stof? Men zegt dat een grondwet van de stof is de traagheid, het streven om haren toestand niet te ver-

anderen. Het is misschien goed, maar men kon even goed het tegendeel zeggen. Stof en traagheid, stof en onveranderlijkheid zijn de scherpste tegenstellingen.

De stof is de belichaming van kracht, zij openbaart reuzenkracht. Wat men traagheid noemt, is verschrikkelijke kracht, wat blijvend heet, is eigenlijk beweging.

Al die woorden zijn ontleend aan den eersten indruk, dien onze zintuigen ontvangen, verzonnen om bepaalde begrippen duidelijk te maken, maar geene verklaring van de stof.

Men heeft over nog eene wet van de stof gesproken, die evenwel ook weer een uitvlucht is om, in de verlegenheid tegenover de groote onbekende, toch iets te zeggen. Er kunnen niet tegelijk 2 stofdeeltjes op dezelfde plaats zijn. Wie dat zegt, oordeelt evenwel niet naar hetgeen zijn oog ziet.

Hetzelfde stuk ijzer kan plotseling magnetisch, electrisch zijn, zonder meer ruimte in te nemen. Bij de stof is nieuwe stof gekomen, zuiver meetbare stof; het ijzerdraad is juist de brug voor die fijne stof der electriciteit, voor welke de lucht te grof was; zij vluchtte in den draad, die voor haar leege ruimte was, en die haar geheel huisvesting gaf. De lichtstraal koos de lucht, de electrische het ijzer. Beide stoffen, draagsters van kracht, van dezelfde kracht, die zich slechts verschillend openbaart, hebben evenzoo verschillende kleur aangenomen. Verscheidenheid van trilling brengt verschil van kleur. Men kan zeggen dat verschillende stof heeft verschillende eigenschappen van kracht, of wilt gij het nog anders: de stof is eene eigenschap van de kracht.

Men kan werkelijk vragen — en groote mannen hebben het gedaan — of er wel van „stof” gesproken mag worden. Moet daarvoor niet „kracht” gezet? Alles wat gij stof noemt, het zichtbare en het onzichtbare, is eigenlijk kracht en wat ons stof toeschijnt is slechts toevallig drager, belichaming van kracht. De kracht is het eenige, het alles vervullende en elk atoom is een krachtdeeltje, een toon in het reuzenaccoord, een dropje in den oceaan der kracht.

Het eigenlijke zou dan de kracht zijn. Stellen wij ons alles eens voor als weerspiegeling van kracht.

Indien gij u dit alzoo voorstelt, dan zal men dadelijk onderscheiden tusschen de kracht van een enkel atoom en die der massa. De kracht der massa houdt alle deeltjes als heerscheres te zamen. Elke massa kracht gehoorzaamt weer aan eene hoogere, totdat men ten laatste reikt aan de kracht, die het Al beheerscht.

Zoo geeft het leven zelf een belangrijk antwoord. Iedere cel eene krachtziel, beheerscht door de algemeene kracht die de millioenen onder hare macht houdt tot op het oogenblik dat de krachtspanning wordt verbroken. Dan zoeken de krachtdeeltjes een nieuw gebied om aan nieuwe krachtorganen zich te onderwerpen en overal en altijd zich te stellen in dienst van de alles omvattende kracht.

Stof of kracht? Wie zal het antwoord geven? Beide onoplosbare geheimenissen.

Wat is de stof? De ruimte zelf, heeft men gezegd. Buiten de stof is er geen ruimte en zonder ruimte geen stof. Ruimte en stof zijn twee woorden voor eene groote onbekende zaak. Het zijn eigenlijk woorden vol gedachten, waarvan ieder iets denkt te verstaan om ze in haar geheel toch niet te begrijpen.

Wat is de stof? Daartoe behoort gij zelf ook. Gij kunt niet een gedachte denken zonder stof, uwe stoutste ideeën zijn alleen mogelijk door bewegingen der grauwe hersenmassa, bewegingen van stof, bewegingen van kracht. Wij behooren tot dat groot geheel, we zijn verwant aan dieren, steenen; wij ook zijn stof of kracht.

Daarom kunnen wij ook de stof niet verklaren, evenmin de kracht. Wij kunnen niet buiten ons zelve gaan en wie verklaren wil, moet zich buiten het door hem te verklaren voorwerp kunnen stellen.

Maar waarom dan naar eene verklaring gezocht, wat nut geeft het, wat doet het er toe?

We kunnen slechts het een en ander van de stof zeggen, b. v. dat zij onbegrensd, onvernietigbaar, beweging, de zetel des levens is, maar begrijpen, verklaren is ons onmogelijk. De mensch heeft zich te buigen voor dat geheimenis, dat groote.

Gij, wereld der stof, zijt de vorm, die ons den eeuwig zijnde, die ons God toont, want Hij is de kracht, die in alle stof hare majesteit openbaart; de stof is de zichtbare openbaring Gods: in haar geeft God ons aanschouwelijk onderwijs van zijn wezen.

Hoe dieper wij dringen in de kennis der stof, des te meer openen zich voor ons de diepten van Gods kracht. De vermeerdering in kennis van de stof schaadt niet aan de kennis van God, — integendeel.

In die ruimte, steeds beter gepeild, in die stof, steeds juister bezien, in dien tijd, steeds nauwkeuriger gemeten, ontmoeten wij Hem, die de bron, de oorsprong is van alle kracht, alle leven. Wie dus de stof in hare heerlijkheid leert kennen, wie zich zelf leert kennen, vindt God, de eeuwige kracht.

Geest, stof, kracht zijn onafscheidelijk. De mensch, de stof, zich zelve leerend kennen, slaakt een juichtoon. Als stoffelijk, geestelijk wezen heeft hij het verlangen nieuwe vormen zich te scheppen, immer anders te worden.

Gelijk alle stof aan den geest gehoorzaamt, zoo gehoorzaamt zij den mensch, indien hij zich bewust blijft deel te zijn van den eeuwigen, alles omvattenden geest, van God. Dan is hij heer der stof en verstaat de schoonste harmonie.

(Naar het Duitsch.)

A. S.

DE OVERGANG VAN AMERSFOORT IN 1629.

Toen na het twaalfjarig-bestand de worsteling met Spanje werd hervat, dreigde in 1629 een groot gevaar.

Terwijl Frederik Hendrik voor den Bosch lag en bijna alle beschikbare troepen tot zich trok, viel de vijand in de Veluwe, die hij plunderend afliep. Velp en Rheden gingen in vlammen op. De Grebbesluizen werden opengezet, het land stond blank tot Amersfoort. Utrecht werd bedreigd, toen Montecululi en Jan van Nassau met 24000 man voetvolk en 2 à 3000 ruiters op Amersfoort aanrukten. De paniek in Utrecht was zoo groot, dat de Staten-generaal, met Holland aan het hoofd, en de Raad van State hun zetels overbrachten naar Utrecht. Men wierf allerlei krijgsvolk, wapende de boeren, men dacht dat de dagen van Parma zouden wederkeeren.

Amersfoort gaf zich 4 Aug. over aan Montecululi, die des daags te voren met 14000 man voor de stad was verschenen. Men had wel de plundering afgekocht, maar toch werd de stad van 4—14 Aug. aan de ongenade der soldaten overgegeven. Men begrootte de schade op *f* 70.000.

Dat in dit tijdschrift deze bekende zaken herinnerd worden, is, omdat de tijdgenooten spraken van verraad, en de Remonstranten er de schuld van gaven. Sinds 1623 gaf de openbare meening aan de Remonstranten de schuld van iederen tegenspoed.

Met groote gestrengheid trad de Raad van State op tegen allen, die in Amersfoort eenigen invloed konden hebben gehad, van den commandant Jurriaan van Dorp en de burgemeesters af, tot den minsten onderofficier toe. Een groep van 30 personen werd gevonnisd, ¹⁾ en voor zoo

¹⁾ Sententiën van den Raedt van State der Vereenigde Nederlanden over die ghene, die schuldigh geweest zijn aen het overgeven der stadt Amersfoort en het huijs ter Eem. 's Gravenhage bij Hillebrants Jacobsz. van Wouw a^o. 1629. Bibl. Rem. Geref. Gem. te Amsterdam. Universiteitsbibl. no. 2269.

ver ze niet gevlucht waren, werden ze gevangen genomen. Als hoofdschuldigen golden de burgemeesters van Dam en de Goyer — en deze waren Remonstrant.

En burgermeester Willem van Dam heette de hoofdschuldige. Geboren in een oud-Amersfoortsch geslacht had hij zich met zijn anderen broeder Pieter van Dam, arts, die in 1616 en 1617 lid der vroedschap was, bij de Remonstranten aangesloten. Na de veroordeeling der Remonstranten weken de beide broeders naar Holstein, en waren onder de eerste bewoners van Frederikstadt. ¹⁾ Beiden keerden terug en Mr. Willem van Dam was in 1626 schepen en in 1629 burgemeester van Amersfoort, waar een Remonstrantsche gemeente bestond, zoo krachtig, dat ze in 1621 f 800 in de kast der broederschap kon storten. ²⁾ De predikant Samuel Naeranus was uit de stad gebannen, maar bleef in briefwisseling met burgemeester van Dam, wiens boeken hij met zijn eigene bibliotheek en meubelen eerst te Amersfoort verborg en later te Hoorn gezamenlijk in veiligheid bracht. Mr. van Dam was sinds 25 Oct. 1628 in tweeden echt verbonden met Joanna Hoogerberts, dochter van den bekenden Rombout. Zijn eerste echtgenoot Elisabeth Polyt van Overrijn mocht hij nog geen jaar (31 Dec. 1620—15 Oct. 1621) de zijne noemen.

Men was in den Haag dan ook overtuigd dat van Dam de Remonstrantsche verrader was van Amersfoort. Wtenbogaert toonde zich in zijn brieven ernstig ongerust over den gang van zaken. Hij oordeelde dat men den commandant van Dorp had laten ontsnappen, omdat hij een kerkelijk man was, om dezelfde reden hield men den burgemeester Hardevelt, die krank heette, buiten schot. Het was gemunt op de Remonstrantsch gezinde burgemeesters van Dam en de Goyer. ³⁾ De eerstgenoemde heeft

¹⁾ Dr. J. Tideman, Frederikstad a/d Eider en hare Hollandsche gemeente. Rotterdam, 1852. bldz. 17.

²⁾ Uit de Rem. Broederschap 10de jaargang bldz. 153.

³⁾ Rogge, Brieven van Wtenbogaert III, 2, bladz. 506, 510, 511, 527. 528. Johan van Reigersbergh schreef 15 Aug. 1629 aan Hugo de Groot daarover: „ende alsoo onder ons nu geene andere fouten als ver-

gezorgd op schrift te stellen al wat tot zijne verdediging was aan te voeren. Hij deed dit in zijne gevangenis op den huize Hasenberg te Utrecht op den 20 Aug. 1629 „metter haast ende vreesse van interruptie” met potlood. Zijn jongste kleinzoon, Jacob van Dam heer van Isselt en Pylsweert, liet er eene copie van vervaardigen en door den notaris J. F. Blekman waarmede den 23 Dec. 1779. Dit handschrift werd door Dr N. P. Visscher uitgegeven. ¹⁾ Uit deze en andere bescheiden, nog in handschrift aanwezig, is het ons mogelijk de toedracht der zaak mede te deelen. ²⁾

Het feit, dat van Dam later niet alleen vrijgelaten maar ook in 1639 weder burgemeester van Amersfoort werd, maakt waarschijnlijk, dat zijne verdediging indruk van waarheid gaf.

Dat de vijand bij krachtig doorzetten van den aanval, het op de Veluwe gemunt had, was in 1624 al duidelijk voor Prins Maurits, die er op aandrang dat de kleine steden als Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede zich zouden inrichten tot verweer ³⁾. Men had dezen raad niet opgevolgd.

Van Dam was als lid van gedeputeerde Staten van Utrecht er getuige van geweest hoe in 1629 dit college in zijne verslagenheid aan de mogelijkheid eener verdediging van Amersfoort wanhoopte. Terwijl 15 Juli 1629 de Burge-

raet kan sijn, al off vreesachtigheyt wt de werelt gebannen waer, soo wil men dat de burgemeester de stad hebbe vercocht”. Brieven van Nicol. van Reigersberg aan H. de Groot door Dr. H. C. Rogge. Amst. 1901. bldz. 779.

¹⁾ Berichten v. h. Utrechtsch Historisch genootschap II, blz. 147—164.

²⁾ Eene slordig geschreven copie van dit stuk zonder onderteekening of waarmerk bevindt zich als no. 621 onder de Handschriften der Rem. Ger. Gem. te Rotterdam. Tot aanvulling zijn ook geraadpleegd een brief van van Dam aan zijn broeder d.d. 7 Aug. 1629. Rott H. S. no. 923; onder hetzelfde nummer een verslag van Adriaan van der Borre onderteekend „de Vlaming” en onder no. 770 een brief v. van der Borre van 22 Sept. 1629 met berichten door hem te Leiden vernomen. Vooral is als aanvulling belangrijk een brief van van Dam aan S. Naeranus uit het jaar 1630. Amst. H. S. Rem. Gem. Catal. no. 138. Universiteitsbibl. A. 76. Verder leverden de Notulen der Amersfoortsche Vroedschap, zeer onvolledig, eenige gegevens.

³⁾ Brieven afgedrukt: Kroniek: Hist. Gen. te Utrecht 3de Serie 4de deel bldz. 15—21.

meesters de Goyer en Westreenen naar Amsterdam gingen om hulp te vragen met brieven van aanbeveling van den Prins ¹⁾, drong van Dam in de vergadering der Staten van Utrecht er op aan, dat de landweering zou gemaakt worden van de Grebbe naar Amersfoort en niet naar Utrecht. En toen nu in de tegenwoordigheid der Staten van Holland, die naar Utrecht hun zetel verplaatsten, was besloten met de landweering te Utrecht te beginnen, om daarna, als de vijand tijd gaf, ook voor Amersfoort te beginnen, beklaagde van Dam zich, dat men Amersfoort aan zijn lot over liet. In de Staten-vergadering, raadde Berck vrouwen en kinderen en goederen uit de stad te brengen. Men was het er over eens, dat Amersfoort toch niet te houden was. Burgemeester Westreenen trok zich terug en toen gingen van Dam en de Goyer naar den Bosch om aan den Prins hulp te vragen. Deze weigerde, omdat hij geen troepen missen kon, en omdat die troepen in eene stad als Amersfoort, die toch niet te verdedigen was, ligt gevangen zouden raken bij een accord, en dan voor goed voor de landverdediging zouden verloren gaan. Op de vraag van van Dam, hoe men zich dan te Amersfoort bij een overval te houden had, antwoordde de Prins: „indien ik spreken konde op zijn soldaats, of waart gij soldaten, ik zoude zeggen: vecht dat gij berst, maar nu zijt gij burgers”. En zijne schouders ophalende verklaarde hij, dat men zich te Amersfoort met een verdrag moest behelpen. Toen twee dagen vóór de belegering afgevaardigden van Holland en Utrecht te Amersfoort kwamen, verklaarden die de stad niet verdedigbaar, zelfs niet met 4 of 5000 man.

De te Amsterdam toegezegde hulp kwam gedeeltelijk te laat. Wel verscheen 21 Juli kapitein de Vries met zijn compagnie in Amersfoort om het garnizoen te versterken, maar de toegezegde amunitie kon de Eem niet opvaren, omdat de schepen aankwamen toen Montecuculi reeds voor de stad lag. Maar die 600 soldaten waren voor eene

1) In het Huisarchief van H. M en in het Archief te Utrecht is vergeefs gezocht naar een brief of brieven van Frederik Hendrik, dit punt betreffende.

verdediging tegen den vijand geheel onvoldoende. De 4 of 5 stukken geschut, waarvan een onklaar, beteekenden niet veel, en van de 5000 pnd. kruit waren in één dag 1300 pnd. verschoten, zoodat de amunitie ook weldra ontbreken zou. Daarom, en om plundering te voorkomen, besloot de Raad tot een accoord in de hoop van voor één nacht wapenstilstand te kunnen bedingen, daar de burgers door den drukken dienst op de wallen uitgeput waren. Na eenige aarzeling stemde ook de krijgsraad in het accoord toe, met het oog op het gebrek aan amunitie.

Nu kwam een raadslid, zeker Aart van Deuverden een spaak in het wiel steken, daar hij, om zijn roes uit te slapen, bij de raadszitting ontbroken had, noemde hij deze onwettig, en ontzag zich niet burgers en soldaten tegen het accoord op te zetten.

Intusschen ging veel tijd verloren en de vijand naderde meer en meer. Bij Monnikendam was hij in een loopgraaf de gracht genaderd, die weldra droog zoude zijn, nu de vijand ook meester was van de sluis van Prinsenmeulen, terwijl de Utrechtsche poort het geen uur meer zou uithouden. Nu verklaarde de krijgsraad zich ook voor het accoord. Men besloot een trompetter naar den vijand te zenden. Eenig gepeupel met enkele soldaten wilden dien uitgang beletten, de wallen liepen leeg, het tumult werd hevig, toen er een trompetter van den vijand inkwam, die met den commandant, en niet met de vroedschap wilde onderhandelen. Dit bracht eenige kalmte aan, en men vond goed dat de trompetter van stadswege eerst uitreed, en aan den Spaanschen trompetter, die niet wilde wachten, werd een briefje medegegeven aan Montecuculi berichtende dat er eene commissie zich bij hem zou vervoegen, en dat men gijzelaars zenden zoude. Nu werd eene vergadering belegd van den raad, en van 16 gequalificeerde burgers, en al de officieren der burgervendels, en deze besloot van Dam als gijzelaar te zenden om over het accoord te onderhandelen. Chiese en van Tijen gingen mede van wege den krijgsraad. Van Dam teekende de stukken bij voorbaat, die later in het net zouden geschreven worden. De tijd drong, het werd avond, en men dwong hen om mondeling de boodschap naar de

stad te brengen, en dan ook mondeling aan Montecuculi den uitslag mede te deelen, terwijl het geschreven accoord zou nagezonden worden. Hij ging stadwaarts, en daar werd hem nog gelast den graaf te overreden dien nacht nog niet zijne troepen in de stad te brengen. Dit wilde Montecuculi niet beloven en van Dam moest het aanzien, dat troepen de stad binnenrukten. Intusschen was het geschreven accoord aan Montecuculi bezorgd en met kloggelui aan de burgers bekend gemaakt.

Toen van Dam Montecuculi had vaarwel gezegd, en stadwaarts keerde om van de vroedschap afscheid te nemen en met het garnizoen naar Utrecht te vertrekken, werd hij op de Varkenmarkt aangevallen door een ruiter, die dreigde hem te doorschieten. Hij vluchtte in een huis. Eerst wilde Montecuculi hem niet uit de stad laten gaan, maar eindelijk kregen burgemeester de Goyer en hij voor 12 rijksdaalders paspoorten om naar Utrecht te gaan en zich bij de Staten te verantwoorden. Vernemende, dat ook oorlogsschepen voor de Eem lagen, heeft hij, in het volle gevoel zijner onschuld zich begeven aan boord van de heeren der Admiraliteit van Amsterdam. Daar werd hij gearresteerd.

En hoe luidde nu het accoord? Het bevatte de volgende 14 punten:

1. Niemand zou aan goed en bloed beschadigd worden.
2. Iedereen heeft een half jaar tijd tot beraad of hij de stad wil verlaten of niet, met 4 dagen te voren kennisgeving aan den gouverneur.
3. Die in openbare bedieningen zijn mogen niet achterhaald worden om vorige handelingen.
4. Vrijheid van religie in de publieke kerk. Niemand mag gemolesteerd worden om zijn godsdienst.
5. Alle contracten van wege de oude overheid blijven van kracht.
6. Alle de in de stad gevluchten blijven met hun goed in dit contract begrepen als ook de gouverneur en de soldaten.
7. De stad zal niet meer garnizoen krijgen dan 1000 man van de best gedisciplineerde troepen.
8. De schepen met goederen mogen vertrekken.

9. De graaf zal vertrekken mogen met het noodige geleide om de burgers naar Utrecht te brengen.

10. Z.Exc. zal meester zijn van de sleutels der poorten onder beding dat er geen troepen in komen vóór morgen avond.

11. Alle privileges zullen geëerbiedigd worden.

12. Alle stukken en registers rakende de loopende zaken zullen blijven waar zij zijn. Eene uitvoerige opgave daarvan met specificatie zal aan den gemachtigde der graven worden gegeven.

13. Deze overeenkomst zal geratificeerd worden door den graaf van der Berg namens den koning van Spanje.

14. De landlieden uit de omgeving van Amersfoort zullen niet gemolesteerd worden, als zij zich onderwerpen.

Dat ten slotte alle deze bepalingen door de overwinnaars als niet bestaande werden aangemerkt, is bekend.

Van Dam en de Goyer kregen op hun verzoek, onder protest van enkelen, 4 Maart 1630 verlof, te Utrecht hunne persoonlijke belangen te gaan regelen. Juist een jaar later werden zij in vrijheid gesteld.

B. TIDEMAN Jz.

ONZE LEESTAFEL.

*Teyler's Theologisch Tijdschrift. Eerste jaargang afl. 1.
Haarlem. De Erven Loosjes.*

Een tweede Theologisch tijdschrift voor de moderne theologen! Er is over de redenen, die aanleiding gaven tot de verschijning van dit tijdschrift, genoeg gesproken in onze kringen; we behoeven hier niet te herhalen hoe velen het betreuren dat dit naast het zoo vele jaren reeds te Leiden verschijnende werd opgericht.

Nu het voor ons ligt, brengen wij gaarne hulde aan de redactie en den uitgever. De stukken, in deze eerste aflevering opgenomen, zijn hoogst belangrijk en getuigen dat onder redactie en medewerkers mannen zijn, die in schoonen vorm ons de vruchten hunner kennis willen bieden.

We spreken de hoop uit dat het in zijne volgende afleveringen op die wijze voortga ons te boeien.

*Doopsgezind Jaarboekje voor 1903. Assen, Hansma.
Prijs 25 Cent.*

Versierd met een portret van wijlen Prof. J. Hoekstra Bzn., komt deze tweede jaargang, die wij te laat ontvingen om nog in de Januari-aflevering te kunnen aankondigen, tot de Doopsgezinden. Het boekje zal er met ingenomenheid worden ontvangen, want behalve dat het de lijst der Doopsgezinde gemeenten en leeraren bevat, biedt het „mengelwerk”, waaronder sommige opstellen zijn, die wij met groot genoegen lezen.

De redacteur deelt mede dat ruim 4400 exemplaren van den eersten jaargang zijn verkocht, wel een bewijs dat het zijn weg heeft gevonden.

*Gustav. Frenssen, Jörn Uhl, vert. door B. Coster.
Amst. v. Holkema en Warendorf.*

Met groote blijdschap begroet ik de vertaling van dit boek, deze familiegeschiedenis.

Een frissche vertelling, vol van rijke gedachten en gezonden humor.

Waar de schrijver u ook heen voert, in het eenvoudige boerenleven, in de kazerne, in den oorlog, overal toont hij zich een meester in het beschrijven der toestanden en, wat in onze dagen van het grootste gedeelte onzer lectuur niet gezegd kan worden, een man van innig geloof.

Ik aarzel niet de verschijning van Jörn Uhl eene gebeurtenis in de letterkunde te noemen, een boek waardoor gezond, rein leven en innige vroomheid zal worden gewekt.

Dat boek behoort in alle gezinnen gelezen te worden.

*Wereldlijke macht door Marie Corelli. 2 deelen bewerkt
door J. P. Wesselink — v. Rossem.
Amsterdam L. J. Veen.*

Met dezelfde ingenomenheid, waarmede wij in der tijd „De ware Christen” van deze auteur aankondigden, doen wij het dit werk. Haar aanval op Conventioneele vooroordeelen en gebruiken, haar aanval op de handelingen der Roomsche Kerk, die Koning, in opstand komende tegen doode vormelijkheid en schijngrootheid, die volbsbeweging zoo meesterlijk in hare leiders geschetst, stempelen dat werk tot een boek voor dezen tijd, actueel en boeiend tevens in de hoogste mate.

Wij hopen dat het velen tot nadenken stemme, tot het begrijpen van hun tijd.

*De Katholiek, Godsdienschtig geschied- en letterkundig
maandschrift, J. W. v. Leeuwen te Leiden. Wed.
van Rossem te Utrecht.*

De redactie zond ons de Januari-aflevering ter bespreking. Het bevat zeer belangrijke stukken. Onder meer dat van het pauselijk archief en dat over Guido Gezelle, den bekenden dichter. Wij kunnen begrijpen, dat het maandschrift veel belangstelling ondervindt.

*Gabrielle door Marie Marx-Koning. Boek II. Uitgave van
C. A. J. v. Dishoeck, Bussum.*

De geschiedenis van Gabrielle wordt voortgezet. Het meisje heeft zich ontwikkeld tot vrouw, tot schrijfster. Zij leeft op, weet veel en vindt ten slotte den man, dien zij lief heeft.

Dat schijnt heel gewoon, maar de wijze waarop Mevr. Marx het vertelt, haar scherpe blik op het leven der vrouw, de rijke gedachten, die zij geeft, maakt dit alles tot een mooi boek.

Alleen het herhaald misbruiken van Gods naam had moeten vermeden worden.

Wij twifelen niet of Gabrielle II zal met ingenomenheid door het lezend publiek worden ontvangen.

*De Stakingen. Een ernstig woord tot het Nederlandsche
volk, door Mr. G. Vissering. — J. H. de Bussy.
Amsterdam. Prijs 5 cent. Per 100 stuks f 4.—.*

Dit woord, in de dagblad-litteratuur verschenen, is waard alom in den lande te worden gelezen. Daarom deze afzonderlijke uitgaaf. Het worde ruim verspreid en brenge gezonde gedachten!

BERICHTEN.

Te Edinburgh is op 4 Februari nog eens onze Tiele gehuldigd. Nadat hij in de jaren 1896—1899 de Gifford-Lectures aldaar hield en de Universiteit te Edinburgh hem in 1900 benoemde tot Doctor of Laws is thans een portret, geschilderd door Josselin de Jong, van hem opgehangen in het Universiteits gebouw.

Het werd den Senaat aangeboden door Mevr. Wed. Tiele, die daartoe derwaarts was gegaan.

De geleerde wereld van Edinburgh en uit andere steden van Schotland had zich vereenigd in de Senaatszaal. De Rector der Universiteit trad de zaal binnen, de schenkster begeleidend

Eerst sprak prof. Kirkpatrick, als intiem vriend van den overledene, een woord, meldend den roem van Tiele en de grootheid van Leidens Universiteit, tevens gewagend van de innige vriendschap door Tiele hem en prof. Muir toegedragen. Spreker meldde hoe hij Tiele het eerst ontmoet had te Bologna waar in 1888 aan Tiele en hem het doctoraat honoris Causa was verleend.

Daarna droeg Mevr. Tiele de schilderij over aan de Universiteit welke, in naam dier wetenschappelijke instelling, dankbaar door den Rector, Prof. Turner werd aanvaard. In zijne toespraak deed hij uitkomen hoe de Universiteit dit geschenk op prijs stelde, hoe door Tiele's optreden als Lecturer op nieuw de band was gelegd, die vroeger tusschen Edinburgh en Leiden bestaan had. Tevens dankte hij Mevr. Tiele dat zij zelf was overgekomen om het persoonlijk aan te bieden.

Seminarium. — Op Vrijdag 13 Febr. hield de Heer G. J. W. Oldeman zijn tweede proefpreek.

Rotterdam. — Donderdag 5 Febr. vond op de begraafplaats Crooswijk alhier een eenvoudige plechtigheid plaats.

Op de zerk van het graf van wijlen dr. J. H. de Ridder, in leven remonstrantsch predikant te dezer stede, was door oudleeringen van den overledene een monumentaal ijzeren hek en door vrienden een bronzen krans aangebracht, van welke de onthulling, vandaag, op de Ridder's sterfdag, geschiedde. De commissiën voor dit huldeblijk, afgevaardigden van den kerkeraad der remonstrantsche gemeente, de predikanten dier gemeente, familieleden en tal van oudleeringen, gemeenteleden en vrienden waren tegenwoordig. Toen allen zich om het graf geplaatst hadden, nam ds. W. H. Stenfert Kroese, predikant der remonstrantsche gemeente alhier en vriend van den overledene, het woord. Spreker herinwèerde aan wat een jaar geleden gebeurd was, hoe groote droefheid er heerschte toen de Ridder, na een langdurig en smartelijk lijden, uit den kring der zijnen werd weggenomen, en welk een verlies zijn gezin en de gemeente, die hij met zooveel ijver diende, in zijn heengaan geleden hadden. Al spoedig na zijn dood ontstond er onder de geestverwanten en vrienden behoefte iets te doen ter eere van zijn nagedachtenis. Het de Ridder-fonds werd in het leven geroepen, om daaruit misdeelden, voor welke de overledene zooveel hart had, hulp en bijstand te verleenen. Doch daarbij bleef het niet. Leerlingen en andere vrienden wilden door eene grafversiering een blijvend aandenken aan hun leeraar en vriend stichten, en nu zal openbaring worden gegeven aan deze tweede hulde. Terwijl dit geschiedt verrijst onwillekeurig het beeld van den gestorvene op nieuw voor ons, zóó zeide spreker, waarna hij in korte trekken dat beeld schetste, en deed uitkomen dat hetgeen thans plaats greep, als een teeken van achting en liefde mocht worden beschouwd, die men den gestorven vriend had toegedragen. Toen daarop de onthulling plaats had, en hek en krans voor aller oog zichtbaar waren gesteld, vroeg spreker „wat zou de Ridder, indien hij wist wat hier geschiedde, er van zeggen?” Hij, die elk bewijs van sympathie op zoo grooten prijs stelde, zou er innig dankbaar voor zijn. Doch tot zijne leerlingen zou hij zeggen: op u blijf ik rekenen, waar het geldt de behartiging der groote en goede zaak, die ik naar mijn beste vermogen onder u heb

bepleit. Blijft trouw aan het vaandel, waaronder wij samen gestreden hebben, en laat uw hoogste eerezucht zijn onder alles God en de menschen te dienen naar de inspraak van uw geweten. En tot de ouderen zou hij zeggen: al ben ik niet meer in uw midden, laat ons eenes geestes blijven, en wilt u, zoolang het dag voor u is, toewijden aan wat ook voor mij het hoogste was, Gods koninkrijk, waarheid, gerechtigheid, liefde te doen komen in u en door u in de wereld, waarin gij geroepen zijt te arbeiden. Die stem te verstaan, ter harte te nemen en op te volgen is de beste hulde, die den gestorven vriend kan worden gebracht.

Op zijn verzoek geschiedde daarbij de onthulling waarvan vier oud leerlingen zich kweten, n. m. de jonge dames de Lange en Marie Jansen en de heeren A. P. van der Burch en H. N. Schillemans. Het aandenken dat zijn leerlingen vereerden is een monumentaal hek, een prachtvolle bronzen krans op steenen voetstuk is het blijk van achting en liefde dat ouden en jongen hem opdroegen.

De broeder van den doode, de Heer C. O. G. de Ridder, refendaris aan het kabinet van H. M. de Koningin, betuigde allen hartelijk dank voor de aan zijn onvergetelijken broeder bewezen eer, zoowel uit naam der treurende en lijdende weduwe, als uit dien van zijn moeder, broeder en zusters, wien deze blijken van liefde en zorg een stille troost zullen zijn. Aan ds. W. H. Stenfert Kroese in 't bijzonder betuigde hij namens de familie zijn grooten dank voor alles wat hij voor haar deed tijdens en na het overlijden van dr. de Ridder.

Een album, een foto van het monumentale hek en de namen van de deelnemers bevattende, wordt heden namens de oudleerlingen aan mevrouw de weduwe dr. de Ridder te Oosterbeek toegezonden.

Op 3 Januari l.l. overleed de Heer A. H. Haentjens, lid van het Bestuur onzer Gemeente. Zijn heengaan is een groot verlies, allereerst voor zijn gezin en daarnaast voor de kringen, waarin hij zich bewoog en waarin hij zulk eene waardige plaats innam. Hij was een eenvoudig man, die stil zijns weegs ging, en die van wege de degelijkheid en flinkheid van zijn karakter, waarmede eene groote mate

van humaniteit gepaard ging, zeer geacht werd. Men kon ten volle op hem rekenen, en zooveel zijne bezigheden het toelieten gaf hij gaarne zijn tijd en zijne kracht aan algemeene belangen, die hem ter harte gingen. Door woord en daad, niet het minst door zijn voorbeeld van belangstellende sympathie, heeft hij veel gedaan ten bate van het kerkelijk en godsdienstig leven onzer Gemeente. Met dankbaren weemoed wordt hij nagestaard door allen, die den rechtschapen man van nabij gekend hebben, en die zijne nagedachtenis gewis in eerbiedige eere zullen houden.

Dordrecht. Bij de gemeente bestaat thans een Diaconie- en Weezenfonds. Het Bestuur heeft ten vorigen jare een luttel bedrag als stichtingssom daarvoor aangewezen, opdat er aan gelegateerd zou kunnen worden. Door enkele giften is deze volgens sommige bij eene gemeente behorende, volgens anderen verouderde stichting, al spoedig tot *f* 300.— aangegroeid.

Door zending eener Circulaire aan gemeenteleden en gelijkgezinden in de Ned. Herv. Kerk is aan jaarlijksche bijdragen $\pm f$ 300.— en aan giften $\pm f$ 200.— ontvangen. De eerste Kerkcollecte, voor dit doel gehouden, bracht *f* 74.64⁵ op.

Leiden. — Op Oudejaarsavond nam hij afscheid als predikant der gemeente, onze Schim v. d. Loeff. Het was eene aangrijpende samenkomst, eene aandoenlijke ure. Zoo uit het volle hart kwam het hem toegezongen lied.

Gelukkig blijft hij tijdens de vacature godsdienstonderwijs geven aan de leerlingen der gemeente en hij zal ook de oudsten over eenige maanden bij de gemeente inleiden.

Tot consulent is benoemd onze vroegere predikant Dr. J. A. Beyerman te Amsterdam.

Gouda. — Ter vervulling der vacature is opgemaakt het volgend viertal: de H.H. I. H. W. Bisschop Boele te Groningen, A. K. E. Horst te Lochem, L. R. Oldeman te Rotterdam, H. L. Oort te Utrecht. Het daaruit gevormde tweetal bestond uit de Heeren Boele en Horst.

Laatstgenoemde werd beroepen maar heeft geen vrijheid gevonden dit beroep aan te nemen.

Lochem. — Er was blijdschap in deze gemeente. Zij verheugde zich, dat hare voorganger Ds. A. K. E. Horst wederom bedankte voor een beroep naar elders en dat zij hem dus mocht behouden. Voor hemzelf was ditmaal de strijd niet groot, aangezien hij reeds vóór het uitbrengen van het beroep, bij de opmaking van het tweetal te Gouda, aan het bestuur aldaar de mededeeling gedaan had, dat hij een eventueel beroep niet zoude aannemen.

Nogtans werd hij beroepen, en tot groote blijdschap der gemeente bleef hij zijn tegenwoordigen werkkring getrouw.

Ook nog om eene andere oorzaak was er blijdschap in de gemeente. Haar predikant vierde op 17 Febr. j.l. in intiemen kring het jubileum van zijne vijf-en-twintig-jarige predikantsbetrekking. Op 17 Febr. 1878 werd hij bevestigd als Ned. Herv. Predikant in het vriendelijke kerkje te Barchem. Op zijnen uitdrukkelijken wensch werd dit jubileum in intiemen en huiselijken kring herdacht. Zijn vrienden eerbiedigden dien wensch, te meer daar zij hopen, dat hij in de jonge Remonstrantsche gemeente te Lochem ook zijn 25-jarige werkzaamheid, binnen niet al te langen tijd zal gedenken.

Nogtans was de gemeente dankbaar gestemd om het bedanken voor Gouda, vierde met hem in gedachte mede zijn huiselijk ambtsfeest, waardeerende het vele goede dat hij der gemeente mocht schenken door zijne leiding, met zijne gaven van hoofd en hart.

Zoo gebeurde het, dat Zondag 22 Febr. de gemeente in eene spontane opwelling van dankbaarheid en gehechtheid aan zijn persoon, hem, bij zijn plaatsnemen op het podium, eene liefelijke en vriendelijke hulde bracht, door als één man op te staan en toe te zingen het eerste vers van Lied 204: „U zeeg'ne God! Hij stell' U tot een zegen., Gezegend zij Uw hoofd, Uw hart, Uw wegen. Uw aardsch, Uw eeuwig lot.”

Ds. Horst, zichtbaar geroerd, dankte, alvorens tot zijne

toespraak over te gaan, de nog al flink opgekomen gemeente, voor dit vriendelijk bewijs van waardeering en gehechtheid aan hem, een terugblik werpende op zijnen werkkring en dankbaar herdenkende het vele goede, dat hij in zijne gemeente ondervinden mocht.

Sprekende over Philippensen 3 vers 1: en daarvan „De zelfde dingen aan U te schrijven (of te spreken), is mij niet verdrietig, en het is u zeker (en u kan het goed doen)”, bracht hij eerst in herinnering de beide gebeurtenissen der laatste dagen, waarbij hij meer dan eens zichzelf had afgevraagd of het goed was zoolang te blijven in denzelfden kring. Al waren er van buitenaf personen, die hem somtijds te kennen gaven, dat hij zijne krachten en gaven moest geven aan ruimer arbeidsveld, hij voor zich vond vrijmoedigheid ook nu weer te Lochem te blijven, gedragen als hij werd door de sympathie van zijne gemeente. Allereerst toch was zijn gevoelen, dat een mensch en vooral een predikant gelukkig en tevreden moet zijn in zijnen werkkring om met opgewektheid en vrucht te kunnen arbeiden. Daarom was het hem vooral eene behoefte te zijn in eene omgeving en in eene streek, waar hij telkens weer zijn hart ophalen kan aan de bekoorlijkheid der natuur. Bovendien was hij overtuigd, dat hier zijn arbeid niet beperkt bleef tot zijne eigenlijke gemeente en dat hij het werk van zijnen Zender kan verrichten overal waar menschen zijn en waar de gelegenheid zich biedt wat goeds te verrichten. Eindelijk „zou het hem niet verdrieten”, — zijne eigenlijke toespraak — dezelfde heerlijke dingen van geloof en hoop en liefde, van leven en samenleven te verkondigen in dezelfde gemeente, in zijne geliefde woonplaats.

VARIA — HET BIJBELBOEK.

Verscheidene personen hebben het reusachtige beuzelwerk, of het beuzelachtige reuzenwerk verricht, om den ganschen Bijbel over te schrijven en de boeken, hoofdstukken, enz. enz. te tellen. Zoo deed o.a. in de 17e eeuw zekere Claas Commers van der Mark en bevond, dat het O. T. heeft 39 boeken, 929 hoofdstukken, 23214 verzen, 532439 woorden en 2728100 letters, en het N. T. 27 boeken, 260 hoofdstukken, 7985 verzen, 181258 woorden en 838580 letters; voorts dat in het O. T. het middelste boek is 't *Boek der Spreuken*, het middelste hoofdstuk *Job XXXIX*, en dat het middelste vers zijn zou 2 *Kron. XX:17*, indien er één vers meer, en 2 *Kron. XX:16*, indien er één vers minder was; alsmede, dat het kortste vers is 1 *Kron. I:1: Adam, Seth, Enos*. Verder ontdekte hij, dat het middelste boek van het N. T. is 2 *Thessalonicensen*, en dat het middelste hoofdstuk *Rom. XIV* zijn zou, indien er één hoofdstuk meer, en *Rom. XIII*, indien er één hoofdstuk minder was; alsmede dat het middelste vers is *Hand. XVII:17* en het kortste *Joh. XI:35: Jezus weende*. Het woord *Jehova* vond hij in 't O. T. 6855 maal en 't woordje *en* 35543 maal. De *Psalmen* in onze Statenvertaling bevatten volgens hem 2527 verzen, 41644 woorden en 195459 letters.

Wie nu Commers niet gelooft, doet 't best hem na te rekenen!
Een ongenoemde beloonde hem met de volgende regels:

Die zooveel schreef en zulke telling heeft bestaan,
Heeft veel gewerkt, veel tijds gespild en — niets gedaan;
Had hij slechts zooveel tijd aan Bijbelzin gesleten,
Veel min had hij gewurmd en nog veel meer geweten.

Een ander stelde echter daar dit tegenover:

't Is Commers, die door lust en ijver heeft bestaan
Deez telling, nooit vóór hem door eenig mensch gedaan.
Heeft hij dan gansch onnut zijn snippertijd gesleten,
Die iets doet en iets leert, 't geen nimmer is geweten?
't Vereischt een ruimen tijd, waarin gij dorst bestaan,
O, Commers! op deez wijs den Bijbel na te gaan.
Maar, is 't niet jammer, dat gij 't hebt vergeten
Ons al de commata en punten te doen weten?

En dit ontlokte weer aan een derde het onderstaande:

Gij, die begeerig zijt, de commata te weten,
Wilt leeren eerst datgeen, wat Commers heeft vergeten,
En tellen 't lettertal van de Apokriefe Boeken;
Dan kunt gij, als 't u lust, de commata ook zoeken.

Uit „*Sprokkelhout*” bijeengebracht
door Dr. E. LAURILLARD.

EENE NIEUWE CHRISTUS GESTALTE.

JOH. XX : 11—16.

De Magdaleensche weent bij het graf van haren Christus.

In die tranen vertolkt zij al den weemoed, dien de scheiding bij haar heeft gewekt. Zij had in dien prediker haar „Meester” gevonden, wien het gelukt was zeven duivelen uit haar te werpen en dien zij aanhing met geheel het hart. Zijn woord was haar wet, zijn wenk gebod.

Hare droefheid is zoo begrijpelijk, zoo schoon. Zijn heengaan werpt eene breede schaduw op den levensweg, heeft sombere lijnen getrokken op haar gelaat. Zij wil mijmeren, weenen bij de groeve, zoo dicht mogelijk zijn bij wat van hem nog blijft.

Maar het graf is ledig, haar idool verdwenen.

Hard wordt hare stemming. Zelfs dat ontnemt men haar. Wie heeft het geroofd?

Zij keert zich om. Daar staat een, dien zij niet kent. Zou hij het hebben gedaan?

Hoort ze goed? Van de lippen des vreemden trilt een naam, haar naam, zóó gesproken dat die klank haar ziel in verrukking brengt, zóó ernstig, zóó liefdevol, zóó zacht; al het heerlijke van het gesloten Paradijs ziet ze terug, als dat „Maria” haar tegenklinkt. Zij had niet gedacht dat het ooit meer zóó kon worden gezegd. Eén oogenblik van aarzeling; daar knielt zij neder met het woord „Rabbouni” op de lippen. In heerlijke gestalte heeft zij den Christus hervonden.

Wat dunkt u? Is die korte historie niet een stuk van ieder ernstig menschenleven, is die Magdeleensche niet eene type, voorstellend u en mij?

Hoe vele malen ziet de mensch verdwijnen, verzinken den vriendelijken vorm, drager van reine gedachten, hooge levensopvatting! Wij hadden den vorm om den inhoud lief, ja, het scheen alsof de inhoud zonder dien vorm niet leven kon.

De geest des tijds vernielde den vorm; er was reden te weenen bij dat graf.

Zóó met de godsdienstige voorstellingen, in de jeugd gekoesterd, zóó met de Bijbelbeschouwing, in het ouderlijk huis ons geleerd.

Er kwamen oogenblikken dat wij den tijdgeest verwenschten. Vernielde hij de vroomheid niet met zijn natuurbeschouwing, met zijn meedoogenlooze critiek op de „heilige Schrift?” Het kan zoover komen dat een hard woord gesproken wordt tot hen die het ondernemen, dat bittere tranen vertolken het leed.

O, de klacht der Magdaleensche is ons uit het hart gegrepen.

Weent alzoo, waar de tijdgeest hem dingen ontnemt, die zoo geliefd zijn!

Wat dunkt u van een die alles ziet wijzigen zonder dat leedgevoel hem het hart pijnigt? Hij heeft nooit liefgehad, zelfs niet den inhoud van den verbroken vorm.

Neen, er is geen kleingeestigheid in de smart der Magdaleensche, dus ook niet in de onze, als wij weenen gelijk zij.

Toch, die tranen moeten verdwijnen. Als de vorm verbroken wordt, gaat het rijke, het heilige, wat daarin geborgen was, niet te loor; het kiest zich een anderen, een heerlijker vorm, beter geschikt voor den nieuwen dag.

Elk geslacht hult zijne godsdienstige aspiratiën in dogmata, in beelden die eene volgende generatie niet meer bezigen kan.

Dat te weten is de vrucht van hoog geloof in God, die niet laat varen het werk zijner handen, die altijd regeeren blijft, ook al meent ons kortzichtig verstand Hem niet te zien.

Er zijn ouden van dagen die het hoofd schudden over de jeugd om hen. Er is zooveel heilig streven weggevallen nu de oude vormen zijn verdwenen; zij klagen dat men met het badwater het kind heeft weggespoeld.

Is dat zoo?

Zeker vallen er ook in onzen tijd levensuitingen waar te nemen, van welke wij erkennen dat zij niet zijn uit God, maar vrucht van onheilig begeeren, van lage stemming. Doch eilieve, kende men dat alles vroeger niet, is dat niet de zonde der vaderen, aan de kinderen bezocht?

Laat ieder, die klaagt en weent omdat zij den Christus hebben weggenomen, liever eens de oogen afwenden van het sombere graf.

Ziet ge niet, hoort ge niet?

Merk eens op wat de lente U predikt in boom en struik. Gij heb ze ten vorigen jare gekend; die pracht van blad verdween; men heeft de doode takken of die het licht U zouden wegnemen, afgesneden, maar sinds verleden jaar is de stam dikker geworden en de wortelen verspreiden zich in breeder vertakking in denzelfden bodem, waaruit al die heerlijkheid van den vorigen zomer is voortgekomen.

Ziet ge niet, hoort ge niet?

Daar klinkt een „Maria” U tegen, zoo vol liefde uitgesproken als ge het in de vorige tijden nog nimmer hebt gehoord, een „Maria”, zoo ontroerend schoon dat het wel een koude ziel moet wezen, die zich niet gelukkig gevoelt.

Treurende menschen, die zooveel kostelijks hebt verloren zien gaan, ziet om U, werpt een scherpen blik in het volle menschenleven en indien er eenige ontvankelijkheid voor reine indrukken van hoogstaande menschen en toestanden in U is, dan zult gij zien dat het werk van geloof en liefde in maatschappelijk en huiselijk leven beter gedaan wordt als weleer, dat een nieuwe Christusgeest waait door de harten, de huizen, de wereld en dat hij de zielen drijft tot koninklijk doen, waaraan vroeger niet werd gedacht.

Heerlijker straalbreking is te aanschouwen van het licht des hemels, schooner toonmengeling te hooren van wat recht is en goed is in onzen drukken, woeligen tijd.

„Maria” klinkt zoo heerlijk u tegen.

De Magdaleensche had, volgens het verhaal, het oog eens zieners; de lichtstraal uit het oog van hem, die tot haar sprak, herkende zij als dezelfde, die eens uit den Christus van hare jeugd haar tegenkwam.

Neen, de tijdgeest neemt den Christus, den heiligen Godsgeest niet weg. 't Is maar de vraag of wij hem herkennen in zijn telkens reinere gestalte.

Alzoo niet tot klagen, maar tot blij zijn roept de Magdaleensche ons op.

A. S.

HET HUWELIJK VAN KALVIJN.

De meesten stellen zich den hervormer van Genève, met zijn spitsen neus, spitse kin en spitsen baard als een hard en ongevoelig man voor, die ten eenenmale onvatbaar was voor de teedere aandoeningen van hart en gemoed. Daarom zal het velen niet onwelkom zijn iets van zijn huiselijk, vooral van zijn huwelijksleven te vernemen. Wij zijn daartoe in staat gesteld door den heer Doumergue, van wiens uitvoerig leven van Kalvijn, na een tijdsverloop van drie jaren, thans het tweede deel ¹⁾ verschenen is, dat door nog meer dan één deel staat gevolgd te worden. Belangrijk is ook weer dit tweede deel om de nauwkeurigheid, waarmee alle, tot zelfs de kleinste bijzonderheden worden behandeld. Zoo vernemen wij dan ook van hem alles wat er omtrent zijn huwelijk bekend is.

Aan het eind van het eerste deel zagen wij den Hervormer, na zijn vlucht uit Frankrijk, te Bazel vertoeven en den druk van zijne *Institutio* ten einde brengen. Van hier gaat hij naar Ferrara om „uit de verte een blik op Italië te werpen” en een paar maanden door te brengen aan het hof der geleerde en hervormingsgezinde hertogin Renée, echtgenoot van Hercule d' Este. Hij keert naar Zwitserland terug, wordt in Juli 1536 door Farel te Genève vastgehouden, begint zijn werkzaamheid met zegen, maar, volgens het getuigenis zijner vrienden en ook van hemzelf, met al te veel ijver, waaruit dan allerlei oneenigheden voortvloeien, die zijn verbanning ten gevolge hebben. Straatsburg ontvangt hem met open armen en hier werkt hij als hoogleeraar en herder van 1538 tot 1541. Hier nu ging de zon van het huwelijksleven voor hem op.

Hoe hij over het huwelijk dacht, leeren wij uit verscheidene

¹⁾ Weer een dik deel in groot 4°, van 815 bladzijden, maar met miuder illustratiën dan het eerste.

zijner Schriften kennen. In zijn Commentaar op Ef. V: 28-30 lezen wij: „De heiligste band, door God tusschen ons gelegd, is die van den man en de vrouw. Het huwelijk is een beeld der heilige vereeniging van den Zoon Gods met alle geloovigen. De Heer Jezus is het hoofd van man en vrouw, opdat zij hem eendrachtig dienen, daarin steeds vooruitgaan en tot hem komen met geheel hun hart en in volmaaktheid. Maar het is er verre vandaan, dat de werkelijkheid aan dit ideaal zou beantwoorden.” En dan schildert hij met forsche trekken de ongebondenheid van zijn tijd.

In een preek over denzelfden brief heet het: „Wie zijn vrouw bemint, heeft zichzelf lief. Het is dus iets tegennatuurlijks, als iemand zijn vrouw niet bemint. De man en de vrouw zijn één door den band van het huwelijk, zoodat zij als één persoon zijn. Wie dus uit een godsdienstig oogpunt de wet en den aard van het huwelijk beschouwt, kan niet anders dan zijn vrouw liefhebben. God heeft het huwelijk ingesteld onder voorwaarde, dat de vrouw als het lichaam van den man zou zijn. Wanneer dus een man zichzelf bemint, moet de vrouw met hem verbonden zijn; anders is hij een monster. Het is iets afschuwelijks, wanneer het heiligste in het menschelijk leven wordt gering geacht. Wie zichzelf bemint, zal dus ook zijn vrouw beminnen, want wij zijn haar vleesch en beenderen.”

„Heilig is de band tusschen het kind en zijne ouders; maar nog heiliger de band tusschen man en vrouw.” Bij Ef. V: 30 teekent hij aan: „*Hij zal vader en moeder verlaten en zijne vrouw aanhangen.* Ziedaar het verschil. Mozes bedient zich van een vergelijking, om des te beter te doen uitkomen, hoe nauw en heilig de vereeniging is van man en vrouw. Want de betrekking tusschen den zoon en zijn vader is een recht der natuur en dus onschendbaar. Hooger staat de betrekking van den man tot de vrouw, waarvan de waarde beter in het oog springt. Wie dus een goede man voor zijne vrouw zal willen zijn, zal zich ook een goed kind tegenover zijn vader toonen. Maar hij zal het huwelijk boven alle andere verbintenissen stellen, als de heiligste van alle. *En beiden zullen één vleesch zijn; d. w. z. zij zullen één*

mensch zijn, of, zooals men gewoonlijk zegt, zij zullen één persoon uitmaken, waartoe zeker geen ander verbond in staat is."

Het is bekend, dat Luther en Melanchton den landgraaf van Hessen hebben vergund een tweede vrouw te nemen, liever dan, zooals Hendrik VIII, tot scheiding van de eerste over te gaan. Zij deden het op grond van de Schrift, waarin heilige mannen, als Abraham, Jakob en David, het voorbeeld van bigamie hadden gegeven. Toch deden zij het schoorvoetend, en Luther gaf den raad, om ergernis te vermijden, het zooveel mogelijk geheim te houden. Prof. Hausrath van Heidelberg meent, dat men de hervormers van Wittenberg om dat oordeel niet al te hard behoeft te vallen. Maar Kalvijn heeft zulk een verontschuldiging niet noodig. Hij komt met allen ernst en bij herhaling op tegen alle polygamie, ook op grond der Schrift. Als hij leest, dat Lamech twee vrouwen nam, dan ziet hij in hem den oorsprong dier zonde. „Lamech was een wreed en onmensche-lijk man. Hij heeft de heilige wet van God omtrent het huwelijk geschonden, en het is een ijdel gepraat, dat hij het deed om de aarde te bevolken. God had gezegd, dat beiden één vleesch zouden zijn; dat is de orde der natuur." Het voorbeeld der aartsvaders heeft ook geen kracht voor hem; dat zijn uitzonderingen, een toegeeflijkheid van God aan hunne „begeerlijkheid." In 1 Tim. III: 2: „Een opziener moet onberispelijk zijn, man van ééne vrouw," vindt hij een bevestiging van zijn meening, de veroordeeling van een tweede huwelijk, en de onthouding daarvan aangeprezen als „het hoogste punt der deugd." Zoo schreef hij in 1538 aan zijn vriend Pignet. Maar in 1548, in zijn Commentaar op de brieven aan Timotheus, is hij van dat gevoelen teruggekomen en ziet in de genoemde woorden, met Chrysostomus, een verbod van twee vrouwen *tegelijk* te hebben, „hetgeen onder de Joden van dien tijd gebruikelijk was."

Hoe heeft nu de man, die zoo hoog over het huwelijk dacht, zijn theorie in praktijk gebracht? Het beweren der Roomschen, dat de hervormers hunne kerk verlaten hebben uit begeerte om te kunnen trouwen, acht hij een ongerijmdheid, als hij ziet, hoe de kloosters toonbeelden van onrein-

heid zijn. Om aan zinnelijke lusten te kunnen toegeven, heeft men dus waarlijk die kerk niet te ontvluchten. Een veel veiliger waarborg der kuisheid is in zijn oog het huwelijk met ééne vrouw. Hij begint er in 1538 voor zich over te denken; maar hij aarzelt nog, hij weet nog niet, of hij er toe zal overgaan. Als hij het doet, zal het zijn om, van vele zorgen ontheven, zich des te beter aan den Heer te kunnen wijden. Door Bucer wordt hij er toe aangespoord en is niet afkeerig, het voorbeeld van anderen rondom hem te volgen. In 1539 schrijft hij er over aan Farel: „Denk er wel aan, dat ik niet behoort tot hen, die, eenmaal door de schoonheid van een vrouw betooverd, hare gebreken met kusjes bedekken. De eenige schoonheid, die mij verleidt, is die van een eerbare, aangename, niet pronknievende, zuinige, geduldige vrouw, van wie ik kan hopen, dat zij voor mijn gezondheid zal zorgen. Meent gij, dat zij aan deze voorwaarden beantwoordt, ga dan uw gang, uit vrees, dat een ander ons vóór is. Zoo niet, laten wij er dan niet meer over spreken.” Hij doelt hier blijkbaar op een bepaalde persoon, hem door Farel aanbevolen in een vorigen brief, die verloren is gegaan.

Deze zaak was afgesprongen, zooals blijkt uit een volgenden brief in Febr. 1540. Maar daarom geeft hij het plan van een huwelijk niet op: „Men bood mij een jonge persoon aan, van aanzienlijke afkomst en wier huwelijksgift mijn stand te boven gaat. Maar twee redenen brachten er mij van terug. Zij kende onze taal niet, en ik vreesde, dat zij zich te veel hare geboorte en opvoeding zou herinneren. Haar broeder, iemand van zeldzame vroomheid, drong er sterk bij mij op aan, en zonder andere beweegreden dan dat hij, door zijn liefde voor mij verblind, zijn eigen belang uit het oog verloor. Zijn vrouw, van denzelfden ijver beziel, spande er zich met hem voor in, en ik zou er toe gedwongen zijn, indien God mij niet bevrijd had.”

„Zonderlinge bevrijding!” roept onze schrijver uit, „en hoe zelden gewenscht!” Dan deelt hij het vervolg van den brief mee, dat nog zonderlinger klinkt: „Ik antwoordde, dat ik niets zou doen, indien de jonge vrouw niet beloofde, onze taal te gaan bestudeeren. Zij vroeg tijd om er over

te denken. Terstond heb ik mijn broeder gezonden, om de hand van eene andere te vragen. Beantwoordt zij aan haar goeden naam, dan zal zij mij, zonder eenig fortuin, een vrij schoone huwelijksgift meebrengen. Allen, die haar kennen, roemen haar zeer. Als zij, wat ik hoop, toestemt, zal de bruiloft niet langer dan tot 10 Maart worden uitgesteld. God geve, dat gij dan kunt overkomen om het huwelijk te zegenen."

Het nieuwe plan schijnt te gelukken. Eenige dagen later schrijft hij aan Farel: „Ach! ware het mij gegeven, een enkele maal vertrouwelijk in uwen boezem neer te leggen, wat ik gevoel, en weerkeurig uwen raad te vernemen... De beste gelegenheid om hier te komen zal zijn, wanneer onze hoop op dit huwelijk zich verwezenlijkt. Wij wachten het jonge meisje kort na Paschen. Maar beloof ge mij zeker te komen, dan zullen wij de bruiloft tot uwe komst uitstellen. Wij zullen tijds genoeg hebben om u den dag te doen weten. Zoo vraag ik dan vooreerst van u, als een zeer groote weldaad, dat gij komt, en vervolgens, mij te schrijven, dat gij zeker komt. Er moet volstrekt iemand komen om het huwelijk te zegenen, en ik voor mij, zou niemand liever hebben dan u. Denk er dus over, of ik u waardig genoeg toeschijn om, voor die reden, deze reis te ondernemen."

Evenwel, de onzekerheid van Kalvijn duurt voort. Hij staat nog altijd tusschen het rijke jonge meisje, dat hij volstrekt niet hebben wil, en het arme meisje, op wier beslissing hij wacht. Den 29sten Maart schrijft hij nog eens aan Farel: „Wat het huwelijk betreft, zijn wij nog altoos in afwachting, hetgeen mij erg spijt; want de bloedverwanten van dat jonge meisje van adel dringen er bij mij op aan haar te huwen. Ik zal het nooit doen, tenzij God mij geheel van het verstand beroove. Maar, omdat het bezwaarlijk is te weigeren, vooral aan hen, die mij met beleefdheden overladen, verlang ik erg uit deze moeilijkheid verlost te worden. Ik hoop spoedig."

Die hoop werd echter niet vervuld. Den 13den Mei bericht hij Farel, dat zijne zaken nog niets zijn gevorderd. En den 21sten Juni, dat alles uit is. „Ik vrees, als gij op mijn bruiloft

wacht, dat gij nog in lang niet zult komen. Ik heb nog geen vrouw gevonden, en ik weet niet, of ik nog verder moet zoeken. Onlangs hadden Claude en mijn broeder mij aan een meisje verloofd (dezelfde waarvan boven sprake is). Drie dagen na hun terugkomst zijn mij geruchten ter oore gekomen, die mij genoodzaakt hebben mijn broeder terug te zenden om mij vrij te maken." En verder niets, totdat een brief van Christophe Fabri, van 17 Augustus 1540, ons bericht, dat Kalvijn onlangs getrouwd is, zeker in de eerste dagen dier maand.

Dat hij zich niet door het uitzicht op een rijke huwelijks-gift tot de keuze eener vrouw liet bewegen, die niet in alle opzichten aan zijne eischen en wenschen voldeed, is des te meer te waardeeren, als wij zijne uiterst bekrompen levens-omstandigheden in aanmerking nemen. In September 1538 was hij te Straatsburg gekomen en op 1 Februari van het volgende jaar besloten de Heeren (de Curatoren der school) hem tot leeraar aan te stellen op het traktement van een hulpprediker, bedragende 52 gulden ¹⁾ in het jaar, met 1 Mei te beginnen. Daarvoor moest hij als hoogleeraar en predikant dienst doen. Waarvan leefde hij tot zoolang? „Voor het oogeblik," schreef hij in October 1538 aan Tillet, „kost mijn voedsel mij niets." Hij at bij een vriend, waarschijnlijk Bucer. „In het overige zal het geld der boeken voorzien," die hij moest verkoopen. In het eind van Maart 1539 schrijft hij nog, dat hij in een toestand verkeert van geen cent te bezitten. Voor zijn gezondheid, die altoos veel te wenschen overliet, kon hij niets doen. Toch weigert hij de hulp van zijne vrienden aan te nemen. Daarvoor was hij te fier. Alleen van een uitgever, den drukker der Tweede uitgave van de *Institutio*, nam hij een klein voorschot aan. De opbrengst

¹⁾ Dat hiermee geen gulden van onze munt bedoeld wordt, laat zich hooren. Maar hoeveel hij waard was, daaromtrent laat D. ons in het onzekere. Op ééne plaats zegt hij, dat de gulden, of florin, fr. 5.50 van de tegenwoordige waarde had. Op een andere plaats berekent hij hem op fr. 24 en zegt toch, dat hij viermaal meer waarde had dan nu (zie pag. 435 en 456, in de noot). Maar ook in het gunstigste geval was het nog een laag traktement voor iemand, die hoogleeraar was en predikant. Hij zal echter wel niet meer gekregen hebben dan f 150 in het jaar.

zijner boeken, die hij van Genève verwacht, zal hem helpen den winter door te komen. En dan? „De Heer zal er in voorzien.”

Het was hem een bittere teleurstelling, dat zijne vrienden in Frankrijk niets van zich lieten hooren. Niemand hunner bood hem in zijne kommervolle omstandigheden iets aan. „En toch,” zegt hij, „hadden zij het gedaan, het zou hun niets gekost hebben, en zij hadden de voldoening gesmaakt van een vriendelijkheid zonder eenig gevaar.” Alleen Tillet maakte een uitzondering; maar ook hij ontving een weigerend antwoord.

De ingang van zijn traktement op 1 Mei bracht in zijn toestand weinig verbetering. Met ongeveer drie gulden in de week kon hij niet veel doen. Daarbij kwam nog, dat de boeken, die hij door zijn broeder had laten verkoopen, niet dadelijk betaald werden. Hij moest er nog om manen. In 1540 werd in den raad der scholarchen een voorstel gedaan om zijn traktement te verdubbelen; maar onder een nietig voorwendsel werd het afgestemd. Toch beklaagt Kalvijn zich niet. „Ik heb dien toestand,” zegt hij, „aan mijzelfven alleen te wijten.” Daarbij was hij geen asceet, niet onvatbaar voor de genietingen des levens. In December 1539 was hij tot een maaltijd uitgenoodigd, waarvan hij lang na 8 uren was teruggekomen, „bien restauré.” Welk een uitspatting! „Gij ontvangt dus een brief,” zegt hij daarop tot zijn verontschuldiging, „van iemand, wiens hoofd niet vrij en leeg genoeg is om te schrijven.” Hij had zich dien maaltijd dus goed laten smaken en ondervond den volgenden morgen nog de naweeën er van. Ook aan anderen gunde hij het noodige levensgenot, vooral aan de jeugd. Er was een oproer onder de studenten ontstaan, ten gevolge van een reglement, waarbij hun verboden werd opzichtige kleederen te dragen, zonder verlof aan dansen, bruiloften deel te nemen, openbare plaatsen te bezoeken. Met die strenge bepalingen is Kalvijn niet ingenomen. Het moet hun, meent hij, tot op zekere hoogte vrijstaan, *dwaasheden te begaan*. Dat is dezelfde Kalvijn, die later in Genève heel wat strenger maatregelen zou nemen!

Om eenigszins in zijne behoeften te voorzien, nam hij

kostgangers in huis. Maar het waren doorgaans arme studenten, sommigen nog armer dan hij. Voor hen was dat verblijf een zegen; want hij beschouwde en behandelde hen als zijne opvolgers. Bij de zwakheid van zijn gestel schreef hij zich geen lang leven toe, en hij wilde zorgen, dat zijn werk ook na zijn dood zou worden voortgezet. Het kostgeld, dat deze jonge mannen betaalden, was niet hoog; het bedroeg niet meer dan twee francs van de tegenwoordige munt per week. En dan was er nog één onder, die niets kon betalen en voor wien gecollecteerd moest worden. Meer voordeel zal hij getrokken hebben uit het inwonen van een dame met haar zoon, een dame van adel, Du Verger genaamd, waardoor zijn huis zoo vol werd, dat een student plaats moest ruimen. Soms kwamen studenten bij hun vertrek nog geld van hem leenen voor de reis. Doortrekkende geestverwanten kwamen dikwijls de volte en drukte nog vermeerderen.

In dit volle huis trad nu in het begin van Augustus 1540 zijn jonge vrouw binnen. Zij heette Idelette de Bure en wordt beschreven als „une femme grave et honneste.”

„Probe et honnête,” zegt Farel. Daarbij was zij jong en schoon, maar arm. Voor het uiterlijk was Kalvijn ook niet ongevoelig, zooals blijkt uit beschrijvingen van enkele vrouwen, die hij zijne vrienden heeft aangeprezen. Op raad van Bucer had hij deze gekozen. Zij was een dochter van Lambert de Bure, uit Luik, vanwaar hij om zijn geloof, met verbeurdverklaring zijner goederen, verbannen was. Idelette was weduwe. Haar eerste man, Jean Stordeur, een wederdooper, was waarschijnlijk met zijn schoonvader, naar het gastvrije Straatsburg verhuisd. Daar kwam hij met Kalvijn in aanraking, die hem van zijn anabaptisme bekeerde en ook bij zijn sterfbed tegenwoordig was. Zoo leerde hij Idelette kennen en vond in haar juist wat hij verlangde, een arme, maar zachte en vrome vrouw. Van de bruiloft is niets bekend; maar waarschijnlijk zal Farel wel aan zijn wensch hebben voldaan om zijn zegen aan het huwelijk te geven.

Hoe gevoelde hij zich nu in zijne wittebroodsweken? Wij vernemen het van hemzelve in een brief aan Farel, om-

streeks zes weken na zijn huwelijk. „Ik antwoord u laat.” schrijft hij, „want toen uw brief mij werd gebracht, was mijn lichaam zoo zwak, dat ik haast de hand niet kon opheffen. . . . Inderdaad, uit vrees, dat ons huwelijk al te gelukkig zou zijn, heeft God zich gehaast om onze vreugd te temperen, opdat zij de maat niet te buiten zou gaan.” Dan geeft hij een uitvoerige beschrijving van zijne verschillende kwalen, waaronder ook een aanval van toorn, zooals door zijn prikkelbaar gestel gemakkelijk bij hem werd opgewekt. Zijn huisgenoot, Mevr. du Verger die nog al los van tong was, had zijn broeder, die ook al bij hem woonde, een beleedigend woord toegevoegd. Deze had niets geantwoord, maar was het huis uitgelopen, zeggende, dat hij er niet weer in zou komen, zoolang die dame daar vertoefde. Daarop was zij ook vertrokken, met achterlating van haar zoon. Nu had Kalvijn de zonderlinge neiging, als hij door toorn verhit was geworden, zich bij den maaltijd te vergeten en dan meer dan noodig was te eten. Dit was ook nu gebeurd, en — hij had zijn maag overladen. Den volgende dag leed hij aan een erge indigestie. Hij zou dus hebben moeten vasten; maar uit vrees, dat de zoon der dame daarin een wenk mocht zien, dat hij te veel in huis was, nam hij, dus uit beleefdheid, als gewoonlijk aan den maaltijd deel, ten koste van zijn gezondheid. De gevolgen bleven niet uit. Hij werd ernstig ziek. Wolken genoeg dus aan den hemel van het jonge huwelijksleven!

Nog donkerder werd de hemel in 1541. Terwijl Kalvijn te Regensburg aan een godsdienstgesprek deelnam, brak te Straatsburg de pest uit. Twee zijner huisgenooten bezweken en de anderen namen de vlucht. Zijne vrouw nam de wijk bij haar broeder. Den angst van Kalvijn kan men zich voorstellen. Hij geeft er lucht aan in een brief aan Farel. Hij is voor zijne kweekelingen niet minder bezorgd dan voor zijn vrouw. Aandoenlijk zijn de woorden, waarmee hij zijn diepe smart over den dood van twee hunner uitdrukt. Zijn vrouw bleef gespaard, en met haar trok hij naar Genève. Een liefelijk beeld wordt bij deze gelegenheid van Idelette geteekend met de pen van Jules Bonnet. „Zij leeft als in de schaduw van den Hervormer en doet

denken aan de heilige vrouwen van Port-Royal. Haar gelaat is dat van een christelijke vrouw, die leeft voor hare roeping: de armen bezoeken, de treurenden troosten, de vreemdelingen ontvangen, die den Hervormer komen bezoeken, waken aan zijn ziekbed, de vrienden, Farel, Viret, Beza, gastvrij onthalen, hem op zijne zeldzame wandelingen vergezellen, hem steunen in zijne uren van moedeloosheid, bidden, als buiten het gepeupel raast en roept om den dood der predikanten; dat zijn de zorgen, waarvan haar leven is vervuld."

Idelette had een zoon en dochter uit haar eerste huwelijk meegebracht. Bij haar vertrek naar Genève, bleef de zoon in Straatsburg achter. De dochter trouwde in 1554, maar werd later voor haar stiefvader een bron van verdriet door haar gedrag. In 1542 werd aan Kalvijn zelven een zoon geschonken, maar hij leefde niet langer dan een paar weken. Volgens sommigen zou hij nog twee kinderen gehad hebben, die beiden ook vroeg gestorven zijn. Maar waarschijnlijk berust deze meening op een dwaling. Dat hij alzoo kinderloos bleef, beschouwden zijne vijanden als een straf van den hemel. Waarop Kalvijn ten antwoord gaf, dat hij in de Christenheid zijne kinderen bij duizenden telde.

De moeilijke bevalling van Idelette in 1542 had hare toch reeds zwakke gezondheid geheel ondermijnd. Wel scheen zij langzamerhand weer bij te komen; maar in 1545 werd zij op nieuw ernstig ziek, zoodat men voor haar leven vreesde. Aanvankelijk werd die vrees beschaamd. Maar in de eerstvolgende jaren sleepte zij het leven onder voortdurende koorts en hoesten voort. Een flauwe lichtstraal van hoop vertoonde zich nog in het begin van 1549. Maar den 29sten Maart bezweek zij.

Diep terneergeslagen stond Kalvijn bij haar sterfbed. „Ik doe wat ik kan," zoo schrijft hij aan Farel, „om niet geheel en al door droefheid overmand te worden. Mijne vrienden omringen mij en verzuimen niets, wat mogelijk is, om eenige verlichting aan te brengen in het lijden mijner ziel. Toen uw broeder vertrok, wanhoopte men reeds aan haar leven. Dinsdags (26 Maart) waren alle broeders tegenwoordig. Zij deden een gemeenschappelijk gebed. Abel vermaande haar,

uit aller naam, tot geloof en geduld. Met korte woorden (want zij was reeds geheel uitgeput) stortte zij haar hart uit. Daarop liet ik een vermaning volgen, die ik voor het oogenblik geschikt achtte. Zoo sterk was hare grootheid van ziel, dat zij reeds uit deze wereld scheen heengegaan. Op den dag, waarop zij hare ziel aan den Heer overgaf, richtte onze broeder Bourgoing vrome vermaningen tot haar, waaronder zij uitroepen deed, die allen deden begrijpen, dat haar hart verre boven de aarde verheven was. „O heerlijke opstanding,” zeide zij, „God van Abraham en van al onze vaders, sedert zoovele eeuwen, dat de geloovigen op u gehoopt hebben, is geen hunner bedrogen geweest. Ook ik zal hopen.” Deze korte woorden liet zij van zich, meer dan ze uit te spreken. En zij gebruikte daarbij niet de woorden van anderen, maar uitte wat er omging in haar eigen hart. Om zes uren moest ik uit. Om zeven uren, toen men haar verbed had, viel zij in zwijm. Gevoelende, dat de stem haar begaf, riep zij: „Bidden wij; bidt allen voor mij!” Toen kwam ik weer thuis. Zij kon niet meer spreken, maar toonde met teekenen, wat er in haar omging. Ik zeide eenige woorden van de genade van Christus, van de hoop des eeuwigen levens, van den aardschen tabernakel, van het heengaan, en verdiepte mij in het gebed. Met een rustig gemoed luisterde zij naar de gebeden, naar de vermaning ¹⁾. Vóór acht uren, blies zij kalm den adem uit, zoo kalm, dat de aanwezigen niet konden onderscheiden, of zij leefde of dood was.”

„En nu,” zoo besluit Kalvijn zijn aandoenlijken brief, „en nu verteer ik mijn droefheid, door niets na te laten van wat mijne taak mij oplegt. Wat meer is, in dezen tijd heeft God mij tot nieuwen strijd geroepen. Vaarwel, mijn broeder! De Heer sterke u door zijn geest, en mij ook, in deze groote ramp, die mij zeker gebroken zou hebben, indien hij niet zijn hand van den hemel had uitgestrekt, hij, wiens taak

¹⁾ Hierbij teekent onze schrijver aan: *Ad doctrinam* (zooals er staat in den brief). Welk een woord in zulk een oogenblik! De *leer*, dat was het geheim van leven en dood voor deze mannen en vrouwen.”

het is, de verslagenen op te richten, de zwakken te bevestigen, de moeden te versterken.”

Hooren wij nog, hoe hij zich uitlaat aan een anderen vriend, aan Viret. „Hoewel de dood mijner vrouw mij uiterst bitter is geweest, zoek ik mijn verdriet zooveel mogelijk te bedwingen. En mijne vrienden helpen mij als om strijd. Maar zij en ik, wij slagen daarin, ik geef het toe, niet zoo goed als wenschelijk is. En toch, het weinige dat mij gegeven wordt, ik kan haast niet zeggen, hoe het mij verligt. Gij kent immers de teederheid, of liever de weekheid mijner ziel. Ja, zonder groote inspanning, zou ik mij tot nu niet hebben staande gehouden. . . . Voorwaar, de oorzaak mijner droefheid is niet alledaagsch. Ik heb de beste levensgezellin verloren, die, indien het ongeluk mij overkomen ware, mijn vrijwillige metgezel zou zijn geweest, niet alleen in ballingschap en armoede, maar zelfs in den dood. Zoolang zij leefde, was zij mijn trouwe hulp in mijn dienst. Nooit heeft zij mij in iets daarvan teruggehouden.”

Dan verhaalt hij nog eens den loop der ziekte. Om haar man geen verdriet te doen, had zij nooit eenige bezorgdheid voor hare gezondheid getoond. Ook had zij niet meer over hare kinderen (uit het eerste huwelijk) gesproken. Vreezende, dat zij zich over hen bezorgd maakte en zij daardoor meer nog dan door hare ziekte zou kunnen lijden, was Kalvijn haar voorgekomen en had haar, drie dagen vóór haar dood, beloofd, dat hij omtrent hen zijn plicht niet verzuimen zou. „Ik heb ze reeds aan den Heer opgedragen,” liet zij er aanstonds op volgen. „Gisteren,” zegt hij, „heb ik, daarenboven, vernomen, dat een vrouw er bij haar op aangedrongen had, om met mij over hen te spreken. En zij had woordelijk geantwoord: „Maar de hoofdzaak is, dat zij vroom en heilig leven. Mijn man heeft niet noodig te worden opgewekt om hen in een eerbaar leven en in de vreeze Gods te onderrichten. Zijn zij vroom, dan vertrouw ik, dat hij hun vanzelf tot vader zal zijn. Zoo niet, dan zijn zij niet waard, dat ik hnn voorspraak bij hem zij.” „Deze grootheid van ziel,” laat Kalvijn er op volgen, „is mij meer waard dan honderd aanbevelingen.”

Zeven jaren later gedacht hij nog zijn verlies in een troost-brief aan een vriend, die ook zijn vrouw had verloren. „Welk een wond, welk een smart heeft u de dood uwer uitstekende vrouw veroorzaakt! Ik kan uit ervaring er over oordeelen. Want ik weet nog heel goed, hoe moeilijk het mij, zeven jaren geleden, was, zulk een rouw te boven te komen. Wij betwisten aan God zijn recht, als wij niet laten leven en sterven naar zijn welbehagen wie het ook der onzen zij. . . De bewonderenswaardige Voorzienigheid Gods scheidt ons in deze wereld alleen om ons eens in zijn hemelsch koninkrijk te hereenigen. . . . En het is geen geringe troost, al wordt het vleesch daardoor des te smartelijker aangedaan, met zijn vrouw zoo geleefd te hebben, dat men verlangt haar weer te ontmoeten, als men deze wereld zal moeten verlaten.”

Juist omdat zijn verlies zoo groot was geweest, werd zijn beproeving door zijne vrienden beschouwd als een onvergelykelijke zegepraal van het Evangelie. Hij scheen hun een waarlijk wonder van Gods genade. Viret drukte het uit in deze woorden: „Ik ken de teederheid uwer ziel, zooals gij zelf haar noemt. Daarom, van uw standvastigheid en uw moed hebbende hooren spreken, kom ik tot u eer met een brief van gelukwensch dan van troost.” Hij zag in hem „het werk van den heiligen geest, die terecht den naam van trooster draagt.” „Is het niet zijn kracht, die ik in u herken, in u, die de huiselijke rampen met zooveel moed draagt? En toch kon niets u pijnlijker noch dieper treffen, daar gij door de rampen van anderen bewogen wordt, alsof het uzelfen gold.”¹⁾ Nadat hij over zijn eigen verslagenheid, toen hij zijn vrouw verloor, heeft gesproken, voegt hij er bij: „Maar gij, gij zijt zoo verre van gebroken en verzwakt te zijn, dat gij, door uw voorbeeld, anderen versterkt, toonende, dat gij zelf kunt doen wat gij gewoon zijt anderen te raden.”

Ziedaar de stemming van Kalvijn bij den ondergang van

¹⁾ Toen de vrouw van Viret ziek was, schreef Kalvijn hem: „Weet, dat wij even ongerust zijn omtrent haar, alsof zij ook onze vrouw of dochter ware.”

zijn huwelijksleven. Het voorbeeld zijner vrienden, die, bij een dergelijk verlies, al zeer spoedig een tweede huwelijk plachten te sluiten, heeft hij niet gevolgd. Hem bewonderden zij, als zij hem „onverzwakt zagen handelen, denken, de belangen der kerk behartigen, in een tijd, waarin de smart zijn zoo gevoelig hart moest kwellen en terneerslaan.”

Men heeft gevraagd, als Idelette langer had geleefd of door eene tweede Idelette vervangen ware, of het niet een weldadigen invloed op het karakter van Kalvijn zou hebben uitgeoefend en hem teruggehouden van daden, waarvan wij de hardheid betreuren. Bonnet, in zijne *Récits du 16me siècle*, laat zich daarover aldus uit: „Al te vroeg verloor Kalvijn die huiselijke deugden, waarvoor hij zoo vatbaar was. Hoe dikwijls zal hij, in die jaren van heldhaftigen strijd en verborgen zwakheid, waarvan zijn briefwisseling getuigenis geeft, bij zijn moedige en zachtzinnige vrouw, die zich alleen door haar plichtgevoel liet besturen, de kalmte van ziel hebben teruggevonden! Hoe dikwijls zal hij tot matiging, tot teederheid zijn gestemd door een dier woorden, die uit het hart komen en waarvan de vrouw het geheim heeft! En toen er eindelijk donkerder dagen kwamen, toen de strijd der meeningen, met het verzet der partijen, een Bolsec, Servet, Gentilis, te voorschijn riep, wie kan zeggen, hoezeer de goede raad, de barmhartige invloed van Idelette de Bure toen door den Hervormer werden gemist.”

A. Lang drukt zich, in zijn *Huiselijk leven van Kalvijn*, nog sterker uit. „De stilzwijgende invloed, dien zij op den Hervormer uitoefende, was niet gering. Haar dood was voor geheel het leven van Kalvijn van het grootste belang. . . . De langdurige tegenstand, die steeds hardnekkiger werd en gevaarlijk was voor de verwezenlijking zijner denkbeelden, moest hem zonder twijfel prikkelen tot gewelddadige maatregelen en tot een verklaarde vijandschap. Maar dat is niet voldoende om de verandering in het gedrag van Kalvijn te verklaren. Men moet veeleer de beschroomde zachtheid van Idelette voor de oorzaak houden, onbewust voor Kalvijn, van zijn aanvankelijke gematigdheid. En wij moeten het betreuren, dat later een tweede Idelette niet naast hem

heeft gestaan, niet om de vastheid zijner besluiten te verzwakken, maar om hem voor uitersten te bewaren."

Hoe aannemelijk deze onderstelling ook moge zijn en hoe gaarne wij er mee zouden instemmen, Doumergue verzekert ons, dat er, in al wat wij van den Hervormer weten, geen reden is om haar te aanvaarden.

J. H. MARONIER.

EEN ROOMSCH JUBILEUM.

In alle Roomsche Kerken in ons vaderland heeft men in de Maartmaand gejubeld. Het was toen eene halve eeuw geleden dat paus Pius IX, door verschillende invloeden daartoe gebracht, de kerkelijke hiërarchie in Nederland herstelde.

Dat gouden feest, de herinnering aan de benoeming der bisschoppen in 1853, is met luister gevierd.

De meeste leeken der Roomsche Kerk, ook vele Protestanten, zijn volkomen onbekend met wat daartoe aanleiding gaf, noch minder hebben zij eenig begrip van het onrecht, dat daarmede werd gepleegd.

Het kan dus voor hen, maar ook voor ons, Protestanten, goed zijn dit in het licht te stellen.

Met dat zoogenaamd herstel der bisschoppelijke hiërarchie in Nederland heeft de paus groot onrecht gedaan aan de in Nederland van oudsher bestaande en deugdelijk ingerichte Katholieke Kerk.

Om dit te begrijpen moeten wij in gedachten teruggaan naar de 16de eeuw, de dagen, waarop de Hervorming zich ook in onze gewesten begon uit te breiden.

Toen was de bisschop van Utrecht het hoofd der Kerk. Zijn bisdom was evenwel veel te groot om door één man naar behooren te worden verzorgd en de verdeeling daarvan had reeds geruimen tijd een onderwerp van overdenking uitgemaakt; verschillende omstandigheden, voornamelijk de voortduring van de binnenlandsche troebelen, hadden het altijd nog vertraagd.

Wel besloot Karel V het tot een goed einde te brengen, maar hij liet het ten slotte over aan zijn zoon Philips, die hem opvolgde.

Een bul van paus Paulus IV van 4 Mei 1559 en een van Pius IV van 5 Maart 1560 maakten de zaak, in overleg met Philips, in orde.

Een gedeelte van het bisdom Utrecht werd vereenigd met de zes bisdommen, die voortaan eene kerkelijke provincie zouden vormen onder het aartsbisdom Mechelen. Voor het overblijvende vormde men 5 bisdommen: Haarlem, Deventer, Leeuwarden, Groningen, Middelburg, terwijl Utrecht tot aartsbisdom werd verheven.

Wie de bisschoppen benoemen zou, werd toen een onderwerp van strijd tusschen den paus en Philips. De kerkelijke overheid dacht het recht van benoeming voor zich te kunnen verwerven maar de Heer dezer landen was daartoe niet geneigd.

In 1561 stelde hij aan de 5 kapittels, die de hoofdkerk van Utrecht vormden, voor Frederik Schenk, Baron van Toutenburg tot wettig aartsbisschop te benoemen. Op den 13den November 1561 werd door de vereenigde kapittels Frederik Schenk tot aartsbisschop van Utrecht verkozen en ten slotte legde de paus zich bij die keuze neer. Op den 10den October 1565 werd de eerste aartsbisschop van Utrecht met de vijf onderhoorige bisschoppen in de Domkerk te Utrecht plechtig gewijd.

Inmiddels was de Hervormingsgezinde beweging in ons vaderland al sterker geworden. Bij den aanvang van Philips' regeeren behoorde nog meer dan twee derden der bevolking tot de Roomsche kerk en daaronder de deftigste en rijkste lieden, doch hoe begon dat aantal door den invloed der Hervorming te slinken!

Maar ook wat de Roomsche Kerk in die dagen deed stuitte velen tegen de borst. Die instelling der nieuwe bisdommen was voor de Roomschen zeer onaangenaam. Elk dezer kerkvorsten zou 3000 ducaten jaarlijks ontvangen en waar zou dit geld vandaan komen? Voor het grootst gedeelte uit de kas des lands. De abdijen klaagden over vermindering van inkomsten, de hooge geestelijkheid vond het onaangenaam dat de nieuwe kerkelijke indeeling buiten hen was omgegaan en de Staten vonden het ook niet goed dat zulke diep ingrijpende veranderingen zonder hunne goedkeuring werden tot stand gebracht. Vreemdelingen zouden recht van zitting in de Staat-colleges verkrijgen!

Voorts waren de scherpe placcaten die tegen Anabaptisten, Lutheranen, Sacramentisten en andere ketters werden

uitgevaardigd zelfs in het oog van vele Roomschen een gruwel. De Roomschen zelve waren bekommerd over de schennis van aloude vrijheden en voorrechten. De afkondiging van de besluiten van Trente was hun een doorn in het oog. De namen van alle ingezetenen, hunne bedienden en andere huisgenooten moesten worden opgeschreven met vermelding van hunne meerdere of mindere trouw in het bijwonen van de mis en het vieren van de hoogtijden.

Dat was inquisitie. Het ware beter, zeiden vele Roomschen, te sterven dan te leven te midden van spionnen en verklikkers.

Prins Willem sluit zich aan bij de Nederlandsche Gereformeerden; Philips van Marnix, heer van Sint-Aldegonde, Lodewijk van Nassau, Floris van Culemborgh, Hendrik van Brederode scharen zich aan zijne zijde.

Toen kwam de beeldenstorm, uiting van den volksgeest. In Augustus 1566 begon men er mede in ons vaderland, nadat in de zuidelijke gewesten de volksmenigte reeds was opgestaan. Niet overal ging het even heftig toe; te Utrecht stond men bij verdrag de Sint-Jacobskerk, waar Duifhuis had gepredikt, aan de Gereformeerden af, terwijl in het Noorden van het land de beweging betrekkelijk kalm verliep.

Het waren dus troebele tijden, waarin de nieuwe bisschoppen hun ambt moesten aanvaarden, want, al zond Philips een leger onder den hertog van Alva om de euveldoeners te straffen, al heeft de „raad van beroerten” duizenden gedood, Roomschen en Onroomschen, — de beweging der Hervorming nam hand over hand toe.

De kerk van Rome verloor dagelijks aan macht en invloed.

Vele dorpspastoors verwisselden hun koorkleed zonder lang beraad met den leeraarsmantel.

In 1574 verklaarde Don Requesens dat de Katholieken zeer verminderden, sommigen vertrokken en dat in hunne plaats kwamen vreemde ketteren.

Van de benoemde bisschoppen konden slechts die van Haarlem, Middelburg en 's Bosch hun ambt aanvaarden; de overigen moesten wachten op gelukkiger dagen.

De nieuw benoemde aartsbisschop van Utrecht overleefde die ellende niet lang.

Frederik van Schenk overleed in 1580 op zijn kasteel bij Wijk te Duurstede. Zijn lijk werd, hoewel de Domkerk te Utrecht reeds in handen der Gereformeerden was, in die Kerk naar Roomsch gebruik bijgezet.

Volgens de Roomsch-Katholieken nu is deze eerste aartsbisschop van Utrecht ook de laatste geweest en werden na hem slechts apostolische vicarissen aangesteld, tot op de herstelling der bisschoppelijke hiërarchie in 1853.

Volgens de bisschoppelijke Kleresie d.i. de oud Nederlandsche Katholieke kerk, zijn na hem de bisschoppen op voordracht van den koning, en na 1648 zonder die voordracht, wettig door de Kapittels verkozen, zoodat Schenk's opvolgers dus wettige aartsbisschoppen van Utrecht zijn geweest, al voerden zij ook, om de tijdsomstandigheden, dien titel niet. Zij hebben den zetel van Willebrord willen bestendigen als vriend en bondgenoot, maar niet als afhankelijk van Rome. Over dat verschil van geweten liep de strijd. De oud Nederlandsche Katholieke kerk heeft nooit haar recht opgegeven.

De provinciën Holland en Zeeland vonden goed „de uitoefening der Roomsche leer, als contrarieerende met het Evangelie te doen ophouden.” In de Noordelijke Nederlanden was de Gereformeerde kerk volkskerk geworden; de Roomsche kerk moest daarvoor zwichten.

Maar niet het geheele volk was tot de Gereformeerde religie overgegaan. Er bleven altijd Roomsche gemeenten. Door den dood van Frederik Schenk was de laatste der Hollandsche bisdommen vacant, de andere vijf Suffragaan bisschoppen waren allen overleden of gevlucht en niet door anderen vervangen.

De Staatkundige toestand maakte het ondoenlijk voor Schenk een opvolger te kiezen; er werden toen drie grootvicarissen aangesteld, die zich gedurende de vacature zouden belasten met het beheer van het aartsbisdom en de onderhoorige bisdommen. In 1583 werd Sasbold Vermeer aangesteld tot generaal-vicaris door het metropolitaan Kapittel van Utrecht; die benoeming werd door den pauselijken nuntius te Keulen erkend terwijl de paus hem in 1601 den titel gaf van apostolisch vicaris.

De Roomschen in ons land hadden dus geen bisschop,

en volgens de regeling der kerk moest er zulk een hoofd zijn.

Sasbald Vermeer belastte zich er mee in die moeilijke tijden die waardigheid te bekleeden. Op 22 Sept. 1602 werd hij te Rome, onder den titel van aartsbisschop van Philippi, gewijd. Hij verkreeg niet dadelijk den titel van „aartsbisschop van Utrecht” om de Staten-Generaal niet noodeloos te verbitteren. Hem werd evenwel vrijheid geschonken dien titel te dragen, zoodra hem dit zou wenschelijk schijnen en werkelijk heeft hij na 1607 dien titel gevoerd.

Door het Kapittel gekozen, benoemde de paus hem tot aartsbisschop en was hij dus de wettige opvolger van Frederik Schenk, het wettig hoofd der Roomsche kerk in de Nederlandsche gewesten.

Zoo is het ook gegaan met zijne opvolgers. Zij werden door het Kapittel gekozen, door de regeering bevestigd, door den paus tot apostolisch vicaris benoemd en onder den een of anderen titel tot aartsbisschop verheven.

Maar reeds sinds lang waren de Jezuïeten in ons vaderland ijverig werkzaam om alle Katholieken onvoorwaardelijk te onderwerpen aan den stoel te Rome. Daarom moest de zelfstandigheid bij de verkiezing der bisschoppen verdwijnen en geheel het land worden gemaakt tot een missiekerk.

De Staten-Generaal had bij besluit van 30 Augustus 1641, de Jezuïeten-orde verbannen „omdat de missionarissen en de Jezuïeten nog door eene bijzondere gelofte gebonden zijn, welke tegen het belang der overheid gekant is; zij zijn vreemdelingen, die geen liefde koesteren voor het Gemeenebest; zij zijn afhankelijk van hunne kloosters en oversten, aan wie zij jaarlijks groote sommen gelds doen toekomen tot groot nadeel van deze landen!”

Wat deze Jezuïeten beoogden blijkt uit eene bepaling door den aartsbisschop van Utrecht, Jacques de la Torre in 1657 gemaakt: Wij verbieden dat eenig missionaris in het openbaar of in het verborgen de bewering uitspreke, dat wereldlijke priesters, die Wij of Onze voorgangers, als apostolische vicarissen, tot herders hebben aangesteld, geen pastoors van de hun aangewezen districten of parochies zijn en niet daarvoor gehouden of zoo genoemd mogen worden. Want zulk eene bewering ondermijnt Ons gezag

en is oorzaak van twist en strijd, die Wij wenschen te voorkomen, waarom Wij ernstige maatregelen tegen de overtreders zullen nemen.

De opvolger van de la Torre, Jan van Neercassel, ook door de Kapittels verkozen, ging streng te werk bij de handhaving van de wereldlijke geestelijkheid tegenover de missionarissen. De Jezuïeten poogden hem in verdenking te brengen door de beschuldiging van Jansenisme.

Deze echte Nederlander liet niet na zijnen parochianen gehoorzaamheid jegens den Staat en de Staatswetten in te prenten.

In 1686 stierf Jan van Neercassel die onder den titel van bisschop van Castorië, later onder dien van bisschop van Philippi, de Katholieke Kerk in Holland had bestuurd.

De kapittels vergaderden ter benoeming van een opvolger. In 1687 werd den paus een drietal voorgedragen en 20 Sept. 1688 werd Pieter Codde gekozen, die in 1689 gewijd werd onder den titel van aartsbisschop van Sebaste.

Wat heeft men dezen man onrechtvaardig bejegend! Tijdens zijn bestuur had de scheuring plaats. De gewone beschuldiging van Jansenisme werd ook tegen hem ingebracht, maar ook dat hij te streng was in de biecht, het gebruik van de landstaal bij den doop en het laatste oliesel toeliet, gering gebruik maakte van den aflat, de reliquien, heiligenbeelden, rozenkransen en scapulieren verwaarloosde, de Maria-vergoding veroordeelde. De Jezuïeten wisten te bewerken dat te Rome, op voorstel van kardinaal Albani, in het geheim besloten werd Codde af te zetten en Theodoor de Cock tot apostolisch vicaris te benoemen. Aan Codde werd daarvan niets bericht maar men poogde hem eenigen tijd uit zijn bisdom te verwijderen. Hij werd uitgenoodigd het jubeljaar 1700 in Rome te komen vieren, waar hij eervol werd ontvangen.

Een onderzoek werd ingesteld door een College van kardinalen, waardoor Codde in het gelijk werd gesteld, wat door den paus werd goedgekeurd.

Maar het was de partij der Jezuïeten niet te doen om de vraag of de leer van Codde rechtzinnig of eenigszins kettersch was maar hierom alleen dat hij van den aarts-

bisschoppelijken zetel te Utrecht zou worden verwijderd en een opvolger zou krijgen niet meer door de Kapittels verkozen, maar geheel zelfstandig door Rome benoemd en die de Jezuïetenpartij volkomen was toegedaan.

Zijne vijanden zaten dus niet stil en op den 13den Mei 1702 werd Codde geschorst en de Cock in zijne plaats gesteld.

Dit werd aan de Kapittels bericht, maar deze waren niet van plan de Cock te erkennen en de Staten verboden hem eenige rechtsmacht uit te oefenen.

De Cock verklaarde nu de aarts priesters en andere waardigheidsbekleeders van hunne bediening vervallen, terwijl hij anderen in hunne plaats benoemde.

De regeering steunde de kapittels; de Staten van Holland en West-Friesland eischten dat men Codde zou toestaan Rome te verlaten; anders, zoo dreigden zij, zouden de Jezuïeten uit het land worden gebannen en zouden zij de Cock gevangen nemen.

Toen de Kapittels verklaarden hunne rechten te zullen handhaven, waarbij de Regeering hen krachtig steunde, verklaarde de nuntius te Keulen de Kapittels voor opgeheven.

Codde ontving nu van den paus vrijheid om Rome te verlaten, werd met veel eerbewijzen overladen, maar een Brève werd uitgevaardigd, waarbij het besluit zijner afzetting vernieuwd werd. Hij besloot zich, opdat zijne zaak onpartijdig zou worden onderzocht, te onthouden van de uitoefening van zijn ambt en stierf in 1710.

Na zijn dood hoopten de kapittels te Rome een gewillig oor te vinden: te vergeefs.

Er was nu in de Katholieke Kerk in ons vaderland groote verwarring. De Jezuïeten trokken daarvan partij door hunne lieden overal te doen binnendringen. Vele geestelijken, bang voor Rome, bogen het hoofd en onderwierpen zich geheel.

Rome droeg nu het bestuur der Nederlandsche Kerk aan den nuntius te Keulen op, door wien een vreemdeling tot Apostolisch vicaris werd aangesteld.

Pastors, die zich niet aan Rome wilden onderwerpen, werden in den ban gedaan, terwijl de regeering niets wilde

weten van de vicarissen, die door den nuntius waren benoemd.

Onder den invloed der pastoors werd de oude Katholieke Kerk van hare leden beroofd en allerlei dwaze beschuldigingen werden tegen haar verspreid, voornamelijk dat, door de schuld der bisschoppen, de geheele Kerk met Jansenisme vergiftigd was.

De leden der Kapittels bleven zich verzetten. In het oog van het Roomsche hof was de Utrechtsche geestelijkheid eene vereeniging, die een wezenlijk bestanddeel van de pauselijke rechten bestreed en dus als geheel kettersch moest beschouwd worden.

In tegenstelling van hen, die zich aan Rome geheel en al onderwierpen, werden de Nederlandsche Katholieken „Staats-Katholieken” genoemd.

Toen het bleek dat er een breuk met Rome was gekomen ging, maar eerst in 1723, het kapittel van Utrecht er toe over eene nieuwe keuze te doen. Door hen werd benoemd tot aartsbisschop van Utrecht Cornelis Steenoven; de Staten-Generaal had zich met de keuze vereenigd; van de benoeming gaf men kennis aan den paus; Steenoven zelf zond den paus het proces-verbaal zijner verkiezing.

Maar men verwaardigde zich niet van uit Rome daarop antwoord te geven, noch aan het Kapittel, noch aan Steenoven zelve.

Toch had de wijding plaats in 1724. Dominicus Maria Varlet, bisschop van Babylonie, bijgestaan door de twee voornaamste leden van het metropolitaansch kapittel van Utrecht, volbracht haar. De wettigheid der verkiezing werd erkend door de theologische faculteiten van verschillende universiteiten.

Na de wijding, waarvan hem bericht gezonden was, schreef de paus een afschuwelijke bul, waarbij hij de verkiezing ongeoorloofd noemde, de wijding onwettig en heilig schennend en waarbij hij den gewijde, dengene, die de wijding had verricht, de assistenten en de aanwezigen excommuniceerde.

Zoo stond in Nederland de Oud-Katholieke Kerk buiten Rome ten gevolge van het drijven der Jezuiten en de houding van den paus: zoo kwam in ons vaderland eene

Roomsche-Katholieke Kerk, met een van Rome geheel afhankelijk bestuur, op welks benoeming noch de vaderlandsche geestelijkheid, noch de gemeente eenigen invloed had, maar die alleen door den Paus geschiedde.

De Jezuïet Hoyne van Papendrecht schreef dat „de zetel van Utrecht derwijze was vernietigd dat de paus dien zelfs niet zou kunnen doen vervullen, al wilde hij; dat de waardigheid van aartsbisschop in die kerk niet kon hersteld worden, zelfs niet door het gezag van den paus.”

Alle pogingen tot verzoening tusschen Utrecht en Rome, na het Concilie van 1763 ingesteld, zijn door de Jezuïeten verijdeld.

Rome poogde van dien tijd af Nederland te beheerschen door missionarissen, gesteld onder opzicht van den een of anderen buitenlandschen nuntius.

De Roomsche stoel beschouwde de oude bisdommen wel niet voor opgeheven maar alleen als „belemmerde zetels” die zoodra mogelijk moesten worden ingenomen. Dat nu is geschied in 1853.

Na den dood van Steenoven in 1725 werd weder een opvolger door de kapittels verkozen. Dat geschiedde telkens tot 1808, toen door Lodewijk Napoleon, den vriend van Rome, bij edict de verkiezing van een opvolger verboden werd.

Na het herstel der onafhankelijkheid werd in 1814 Willebrord van Os tot aartsbisschop van Utrecht door de kapittels gekozen en gewijd.

De Roomsche partij trachtte te bewerken dat de bestaande Oud-Katholieke bisdommen werden opgeheven, doch dit streven werd verijdeld door den steun, dien de bisschoppen in de kamers vonden.

Toen maakte Pius IX Nederland tot ééne kerkelijke provincie met Utrecht als metropolitaanzetel en de bisdommen Haarlem, 's Bosch, Breda en Roermond; hij benoemde eigenmachtig de titularissen.

De oude kerk van Utrecht, de oude bisschoppelijke zetel, bestond voor Rome niet meer.

Dat nu is onrechtvaardig, machtmisbruik.

Dat de opvolgende pausen, sinds Steenoven bisschop werd, nooit den bisschop van Utrecht hebben erkend, ligt niet aan de wijze hunner benoeming of wijding, die volkomen

regelmatig, volgens oud kerkrecht, plaats had; er was dus geen enkele reden die erkenning te weigeren, nog minder hen „scheurmakers” te noemen. De benoemden waren in geloof en leven bovendien onberispelijke mannen.

Waar men poogde de beschuldiging van „Jansenisme” naar hen te slingeren dwaalde Rome.

De ultramontaansche partij, de partij der Jezuïeten, heeft derhalve overwonnen en de oude Utrechtsche Katholieke kerk leeft voort als een scherp protest tegen wat deze partij wil.

De herstelling (?) der bisschoppelijke hiërarchie in Nederland van 1853, waarover men in deze dagen in de Roomsche kerken heeft gejubeld is een schennis van de overlevering, een onrecht, willekeur. Heeft Rome de oude Utrechtsche kerk in den hoek gedrongen, het wil meer dan dit door die instelling der hiërarchie.

Ook het Protestantisme in ons vaderland moet worden overwonnen.

Waakt!

Amsterdam.

J. A. BEIJERMAN.

ONZE LEESTAFEL.

Allen Broederen. Rede van P. v. d. Veen, pred. te Amsterdam. Seyffordt's boekhandel 1903.

Een woord, naar aanleiding van de troebelen des tijds uitgesproken; v. d. Veen deed goed het door den druk te brengen onder veler aandacht.

Het zal leeren zoeken naar de oorzaken die de huidige toestanden in het leven hebben geroepen en wellicht leiden tot een ernstig pogen om, door het licht van den godsdienst geleid, die oorzaken weg te nemen en de gevolgen, die zij droegen, te verzachten.

Lentezon, door F. W. Drijver. Volkhoff en. Cz., Amersfoort.

Onze vriend Drijver geeft hier 8 toespraken, door hem voor jongelieden in de afdeelingen van den Protestantenvond gehouden. Zij zijn waard gelezen te worden. Doorweven met vriendelijke verhalen en kernachtige aanhalingen hebben zij zeker niet alleen de jeugdige hoorders geboeid maar zullen dit ook doen allen, die ze nu in druk ontvangen Innige vroomheid, hooge levenslust, groote ernst, tintelen op iedere bladzijden.

Ouders, geeft het uwe kinderen!

De Aprilbeweging van 1853 door J. H. Maconier. Uitgegeven door de Evangelische Maatschappij. C. Geleijns, Rotterdam.

Voor Leden der Ev. Mij. f 0,25, franco per post f 0,28.

Voor Niet-leden f 0,40, per post f 0,43.

Helder, zooals alles wat Maconier schrijft, „is ook dit boekje dat, hopen wij, vele lezers zal vinden. De Protestantische wereld is zich voor het grootste gedeelte onbewust van het gevaar dat haar van Roomsche zijde dreigt. Dit geschrift kan haar wakker schudden. Het leert, aan de hand der historie, de macht van het ultra-montanisme kennen, den vijand onzer nationale zelfstandigheid.

Protestanten, waakt, opdat niet buitenlandsche macht u de duur verworven vrijheid ontroove!

BERICHTEN.

Commissie. De Alg. vergadering zal 26 en 27 Mei a.s. te Rotterdam gehouden worden onder voorzitterschap van Ds. J. H. Maronier.

Seminarium. Op den 15den April heeft de Heer J. G. W. Oldeman het tweede gedeelte van het Proponents-examen afgelegd en is daarna door den Hoogleraar tot de Evangeliebediening bevorderd.

Groningen. Onderstaande circulaire werd dezer dagen verzonden:

Welhaast is het tijdstip aangebroken: 4 Juni 1903, waarop, zooals de belangstellende lezers onzer jaarverslagen weten, de „Instelling tot Verpleging in het huisgezin van Weezen, nagelaten door de leden der Remonstrantsch Gereformeerde Gemeente” in werking zal treden.

In verband hiermede is onlangs het Reglement der Instelling herzien en belangrijk aangevuld. Van dit nieuwe Reglement bieden wij u bij dezen een exemplaar aan, in het vertrouwen dat daarvan door u, zoowel thans als bij latere gelegenheden, met belangstelling zal worden kennis genomen,

Wij voegen daarbij de mededeeling dat reeds voor eenigen tijd eene aanvraag tot opneming is geschied en, met ingang van 4 Juni a.s. is toegestaan, zoodat dadelijk bij de inwerkingtreding 2 onbemiddelde weezen, zusjes van 10 en 12 jaar, zullen moeten worden verpleegd.

Daarom achten wij het wenschelijk reeds nu de bijzondere aandacht te vestigen op Hoofdstuk VI, Art. 38 en volgende.

Ten einde de Verplegingscommissie gelegenheid te geven de in art. 38. bedoelde lijst zoo spoedig en volledig mogelijk samen te stellen, verzoeken wij alle leden der Gemeente, en c. q. ook begunstigers, die genegen mochten zijn zich met de verzorging van een of meer weezen te belasten, dit aan ons bestuur te willen kenbaar maken. Zij gelieven

daarbij te vermelden óf en, zoo ja, welke vergoeding zij daarvoor verlangen, benevens desverkiezende verdere bijzonderheden omtrent het aantal, den meest gewenschten leeftijd etc. der in hun gezin op te nemen weezen. Ook hopen wij op de medewerking der Gemeente met betrekking tot de voorloopige verpleging, bedoeld in Art. 24 25 en 26.

Gaarne ontvingen wij daarom bericht van die leden en begunstigers die zich in voorkomende gevallen met die tijdelijke verzorging van weezen zouden willen en kunnen belasten, met opgave van het aantal en van de gewenschte vergoeding. Moge de uitkomst bevestigen ons vertrouwen dat ons van de zijde der Gemeente zal worden geschonken zoodanigen steun en medewerking, dat wij in staat zullen zijn in de verzorging onzer weezen te voorzien op eene wijze, waardig der krachtige en bloeiende, weldra feestvierende Remonstrantsch Gereformeerde Gemeente te Groningen.

Het Bestuur der Instelling tot Verpleging in het huisgezin van Weezen, nagelaten door Leden der Remonstr. Geref. Gemeente te Groningen.

M. HEIKENS, *voorzitter.*

J. R. MODDERMAN, *vice voorzitter.*

J. L. LOOT, *penningmeester.*

A. NUIVER.

K. ONNES.

J. v. D. WEIDE.

H. ZIJLSTRA.

JAN MEIJER, *secretaris.*

M. FRUITEMA, *vice-voorzitter.*

Deze circulaire ging vergezeld van een reglement der Instelling.

Donderdag 2 April is de Verplegings-Commissie geïnstalleerd. Zij is samengesteld als volgt:

M. HEIKENS, *voorzitter.*

Mevr. O. TELLEGEN—

TELLEGEN, *secret.*

Mevr. L. G. POTT—

HEIKENS, *penningm.*

Mej. H. RIJKENS.

K. ONNES.

A. NUIVER.

J. P. v. D. WEIDE.

H. ZIJLSTRA.

Als regel is aangenomen dat de verpleging der weezen zal geschieden in gezinnen van leden of begunstigers der Rem. Ger. gemeente, terwijl weezen uit één huisgezin, zoo mogelijk in één gezin worden geplaatst.

De verpleging der weezen duurt tot hun 18de jaar; zij blijven echter tot hunne meederjarigheid onder het toezicht van het Bestuur.

De kleeding der weezen zal geen bijzonder kenteeken dragen.

Ter tegemoetkoming in de kosten en ter vergoeding hunner zorgen kan aan de pleegouders worden toegekend eene vooraf te bepalen som.

De weezen ontvangen voldoende lager onderwijs. Het verder onderricht wordt geregeld in verband met hunne opleiding en beroepskeuze.

Arnhem. Op 7 April is Dr. L. H. Slotemaker 25 jaren in dienst der Broederschap geweest. Den 7den April 1878 ging hij naar onze pas gestichte gemeente alhier over.

Dat zilveren feest is 5 April gevierd. In de Nutszaal, waar nog altijd de godsdienstoefeningen gehouden worden, herdacht Dr. Slotemaker de stichting.

Prof. Groenewegen schetste de geschiedenis der gemeente die thans in het bezit zal komen van een eigen kerkgebouw.

De plechtigheid werd o.a. bijgewoond door den burgermeester, de wethouders, alsmede door vertegenwoordigers van andere kerkgenootschappen

Gouda. Ter vervulling der vacature, ontstaan door het vertrek van Ds. Oldeman naar Rotterdam is opgemaakt het volgend viertal (alfabethisch).

v. Assendelft te Dokkum, Haentjes te Haarlem, Hooykaas te Amersfoort, de Regt te Alkmaar.

Hieruit werd het tweetal gevormd bestaande uit de Heeren v. Assendelft en de Regt, waarvan beroepen werd de Heer H. van Assendelft, pred. te Dokkum.

Meppel. Aan de gemeente is f 2500.— vermaakt, door Mej A Slot, onlangs aldaar overleden.

